

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KADRO ve ÜLKÜ DERGİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRKÇÜ
MİLLİYETÇİLİĞİN İKİ YORUMU**

DOKTORA TEZİ

Ahmet KIZILKAYA

Ankara-2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KADRO ve ÜLKÜ DERGİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRKÇÜ
MİLLİYETÇİLİĞİN İKİ YORUMU**

DOKTORA TEZİ

Ahmet KIZILKAYA

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI**

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KADRO ve ÜLKÜ DERGİLERİ BAĞLAMINDA ATATÜRKÇÜ
MİLLİYETÇİLİĞİN İKİ YORUMU

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)

.....

Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Danışman)

.....

Prof. Dr. Bige SÜKAN

.....

Prof. Dr. Oğuz AYTEPE

.....

Doç. Dr. Aytaç YILDIZ

.....

Tez Sınavı Tarihi 27/01/2017

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Atatürkçü milliyetçilik, Türk milliyetçiliğinin birbirinden oldukça farklı görünümler arz eden ve çoğunlukla entelektüel ve toplumsal bir hareket olarak beliren diğer türlerinden ayrı olarak, tek parti iktidarının resmi felsefesini oluşturmuştur. Ancak bu felsefe, yalnızca ‘Türk ulus devletinin’ ve ‘Türk ulusal kimliğinin’ inşa edilme sürecindeki yegâne resmi söylemi oluşturmakla sınırlı bir etki üretmemiş; aynı zamanda ‘Türk devriminin ihtiva ettiği ilke ve ideallerin’ açıklanmasına-savunulmasına-sistematize edilmesine ve yaygınlaştırılmasına dönük bireysel ve kolektif nitelikli doktrinel ya da ideolojik arayışların paradigmatik çerçevesini de şekillendirmiştir.

Resmi devlet söylemine koşut bir biçimde gelişen ve 1930’lu yıllarla birlikte hız kazanan bu yöndeki arayışların başında ise Kadro ve Ülkü dergileri gelmektedir. Her iki dergi de, bu doğrultudaki bireysel girişimlerden farklı olarak, ‘Türk devrimine özgü ideolojinin’ üretilmesine talip olan kolektif bir entelektüel arayış şeklinde temayüz etmiş ve adeta ‘devrim ideolojisinin müellifi’ olmak için rekabet eden iki ayrı yönelimi oluşturmuştur.

Bu tezde, söz konusu yönelimler, Atatürkçü milliyetçilikle ilişkileri içinde ve kendi özgünlükleri bağlamında karşılaştırmalı bir söylem-metin analizine tabi tutularak incelenmiş; her iki dergi arasındaki benzerlik ve farklılıkların açığa çıkarılmasına dönük analitik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Kullanılan yöntemler ile önerilen ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel model ya da tezlerden hareketle yapılan bu değerlendirme kapsamında, Kadro Dergisi’nin 1932-1935 yılları arasında neşredilen tüm sayıları, Ülkü Dergisi’nin ise 1933-1941 yılları arasını içeren birinci yayın dönemi incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece tek parti döneminin aktüel gerçekliği ile Kadro ve Ülkü dergilerinin entelektüel müktesebatı arasındaki ilişkiselliğin analizi kadar, Atatürkçü milliyetçiliğin radikal sol (Kadro) ve radikal sağ (Ülkü) olarak nitelendirilebilecek iki farklı yorumunun bir arada ve mukayeseli şekilde irdelenmesi de mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürkçülük, Atatürkçü Milliyetçilik, Kadro Dergisi, Ülkü Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi.

ABSTRACT

As being different from other types of Turkish nationalism that appears differently from each other and mostly emerge as intellectual and social movements, Kemalist nationalism has formed the formal philosophy of single-party government. However, this philosophy not only produced a limited effect by creating unique official discourse in the construction process of “Turkish National State” and “Turkish National Identity”, but also formed pragmatic framework of personal or collaborative doctrinal and ideological efforts to explain, to defense, to systemize, and to spread “the principles and ideals of Turkish Revolution”.

Kadro Journal and *Ülkü Journal* were the initial examples of these efforts emerged in parallel with the official state discourse and increased rapidly in 1930s. Both journals, differently from personal initiatives in this line, distinguished themselves as being collaborative efforts that intended to generate ‘ideology unique to Turkish revolution’, and almost became competitive intentions to be the ‘author of the ideology of the revolution’.

In this thesis, aforementioned intentions have been investigated by carrying out comparative discourse-text analysis in connection with Kemalist Nationalism and in the context of self-originality; an analytical evaluation has been tried to be carried out to reveal similarities and differences of these two journals. In the scope of this evaluation that is based on the used methods and proposed economic, politics, social and cultural models or thesis, all issues of *Kadro Journal* published between 1931 and 1935, and first publishing season of *Ülkü Journal* issues published between 1933 and 1941 were examined. Thereby, in addition to analysis of actual reality of single-party period and intellectual acquis of *Kadro* and *Ülkü* journals, two different intentions of Kemalist Nationalism, radical left (*Kadro Journal*) and Radical right (*Ülkü Journal*) were addressed collectively and comparatively.

Keywords: Kemalism, Kemalist Nationalism, *Kadro Journal*, *Ülkü Journal*, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi

ÖNSÖZ

Bu tezde, Atatürkçü milliyetçiliğin ideolojik inşasına dönük kolektif entelektüel hareketler şeklinde beliren Kadro ve Ülkü dergileri, söylem-metin analizi yöntemine dayalı olarak hem kendi özgün ve bireysel gerçeklikleri içerisinde hem de birbirleriyle ve dönemin aktüalitesiyle ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde elde edilen nispeten daha nesnel ve genel veriler, söylem analizi kapsamında ortaya konulan öznel değerlendirmeler ışığında çeşitli yönleriyle detaylandırılmıştır. Bu sayede, her iki dergide beliren ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel müktesebatın yapısal ve konjonktürel bağlamları, yakın ve uzak göstergeleri, tarihsel ve dönemsel boyutları bağımsız olarak ele alınabilmiş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmiştir.

Araştırma kapsamında, öncelikle tezin ana materyalini oluşturan Kadro ve Ülkü dergilerinin ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme, Kadro Dergisi'nin 1932-1935 yılları arasında neşredilen tüm sayılarını içermiş, Ülkü Dergisi'nin ise 1933-1941 yılları arasını kapsayan birinci yayın dönemiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca konuya ilişkin birincil kaynaklara ulaşmaya çalışılmış, döneme ilişkin arşiv belgeleri, hatıratlar, dergiler ve diğer telif eserlerden de mümkün olan en geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu süreçte, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi ile TBMM Arşivi ve Kütüphanesinin yanı sıra, Milli Kütüphane ve Beyazıt Devlet Kütüphanesinden yoğun bir şekilde istifade edilmiş, ilgili dokümanların temini sağlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında gösterdiği sabır ve yardımlarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'ya en içten teşekkürlerimi ve şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca Tez İzleme Kurulunda bulunan ve önerileriyle beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Bige Sükan ile Prof. Dr. Oğuz AYTEPE'ye de teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç biliyorum. Son olarak tezin hazırlanma sürecindeki yoğun destek ve ilgisinden dolayı değerli arkadaşım Dr. Hakan Yaşar'a, başta Beyazıt Devlet Kütüphanesinin saygıdeğer müdürü ve çalışanları olmak üzere, çalışmam süresince yoğun bir teşviki mesai içerisinde olduğum diğer kurum personellerine ve bana katlanmak zahmetini ve sabrını gösteren kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ahmet KIZILKAYA

Ankara-2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
EVRENSEL BİR UZLAŞMAZLIK ALANI OLARAK MİLLETLER ve MİLLİYETÇİLİKLER	7
1.1. Milliyetçilik Tanımları: Evrensel Bir Uzlaşmazlık Fenomeni	7
1.2. Milliyetçilik Kuramları: Tarihsel Köken Arayışı	10
1.3. Milliyetçilik Türleri: Milliyetçiliğin Tasnif Edilme Biçimleri	19
İKİNCİ BÖLÜM	23
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	23
2.1. Türk Kimliğinin Keşfi ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu	23
2.2. Jön Türkler Döneminde Beliren Milliyetçilik	31
2.3. İttihat ve Terakki'de Türk Milliyetçiliği	34
2.4. Milliyetçiliğin Kurumsallaşması: Türkçü Cemiyetler	40
2.4.1. Türk Derneği	40
2.4.2. Türk Yurdu Cemiyeti	41
2.4.3. Türk Ocakları	44
2.4.4. Halka Doğru Cemiyeti	46
2.5. Milli Mücadele Dönemi'nde Milliyetçilik	47
2.6. Cumhuriyetin Kuruluş Felsefesi Olarak Atatürk Milliyetçiliği	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	56
ATATÜRKÇÜ MİLLİYETÇİLİĞİN ÖNCÜ İDEOLOJİSİ OLARAK KADRO DERGİSİ	56
3.1. Kadro Dergisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme	56
3.1.1. Kadro Dergisi'nin Kuruluş Süreci ve Amacı	56

3.1.2. Kadro Dergisi'nin Kapatılması.....	62
3.1.3. Dönemin Basınında Kadro Dergisi'ne Yönelik Eleştiriler.....	66
3.2. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair İdeolojik Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi ...	68
3.2.1. Kadro Hareketinin İdeolojik Konumu	68
3.2.2. Kadro Hareketinin 'İdeoloji' Tanımı	72
3.2.3. Kadro Hareketi'nin İdeolojik Yöntemi.....	79
3.3. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Ekonomik Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi .	86
3.3.1. Kadro Hareketinin Devlet Anlayışı	86
3.3.2. Kadro Hareketinin Devletçilik Anlayışı	90
3.4. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Siyasal Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi	100
3.5. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Kültürel Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi ..	107
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	113
ATATÜRKÇÜ MİLLİYETÇİLİĞİN RESMİ İDEOLOJİSİ OLARAK ÜLKÜ	
DERGİSİ.....	113
4.1. Halkevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	113
4.2. Halkevi Dergileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	125
4.3. Ülkü Dergisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme	129
4.3.1. Ülkü Dergisi'nin Yayın Dönemleri ve Yayın Politikası.....	129
4.3.2. Ülkü Dergisi'nin Çıkış Amacı ve İdeolojik Nitelikleri	136
4.4. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Ekonomik Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi ...	146
4.5. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Siyasal Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi	156
4.6. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Kültürel Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi	168
SONUÇ.....	179
KAYNAKÇA	190
EKLER.....	208
ÖZGEÇMİŞ.....	218

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

AİTİA : Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

BCA : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi
Daire Başkanlığı

Bkz. : Bakınız

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DP : Demokrat Parti

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

S. : Sayı

s. : Sayfa

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

ty. : Tarih Yok

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben başlayan ve zamanla ‘Atatürkçülük’ ya da ‘Kemalizm’ üst başlığıyla ifade edilen resmi ideolojinin tek parti dönemindeki oluşum sürecine kaynaklık teşkil eden tarihsel arka planı, kronolojik bir kesinlik içinde kategorize etmek güç olsa da, ana hatlarıyla iki ayrı evreye ayırmak mümkündür. Birinci evre, Osmanlı-İslam geçmişinden devralınan siyasal, hukuksal ve idari yapıların radikal bir şekilde ve yukarıdan aşağıya doğru dönüştürüldüğü, mevcut ya da olası her türlü muhalefetin sindirildiği, tek parti iktidarının mutlak hegemonyasının sağlandığı ve yeni rejimin ontolojik temellerinin atıldığı 1923-1930 yılları arasındaki ‘devrimler dönemi’ kapsamaktadır. İkinci evre ise, ‘devrimler döneminin’ büyük oranda tamamlanarak anayasal bir niteliğe kavuşturulduğu, ‘terkedilen ve reddedilen bir geçmişin’ meydan okumalarına karşı kendisini nispeten güvence altına alan yeni rejimin epistemolojik temellerinin atıldığı 1930-1937 yılları arasındaki ‘resmi ideoloji oluşturma dönemi’ içermektedir.

Tabii birbiriyle iç içe geçen ve çoğunlukla eşzamanlı olarak işleyen gelişmelerin karakterize ettiği bu evreler, yalnızca atıfta bulunulan tarihsel dönemleri değil, aynı zamanda 1923-1946 yılları arasındaki tek parti iktidarının tamamına yayılan ‘ideo-politik bir yönelimselliği’ de temsil etmektedir. Dolayısıyla bu iki evreyi kronolojik bir kesinlik içinde birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, neredeyse çeyrek asır boyunca devam eden tek parti yönetiminin bütününden yalıtılarak değerlendirmek de doğru bir yaklaşım değildir. Ancak geçmişin bütüncül ve radikal bir şekilde ilgası ile yeni rejimin inşasına dönük faaliyetlerin eşzamanlı olarak yürütüldüğü bu evreler, gerek atıfta buldukları dönemlerde yaşanan gelişmelerin yoğunluğu, niteliği ve önemi açısından gerekse Cumhuriyet Türkiye’sinin günümüze kadar uzanan siyasal, toplumsal ve kültürel gerçekliğine etkileri bakımından kendilerini ayrıcalıklı kılan bir içerik taşımakta ve resmi ideolojinin inşa sürecine dair uygun bir açıklama çerçevesi sunmaktadır.

Varoluşsal kaygıların ön plana çıktığı 1923-1930 yılları arasındaki birinci evrede yeni rejimin siyasal, hukuksal ve idari kuruluş süreci büyük oranda tamamlanmış; ‘beka sorununa’ yol açan ‘gerici tehlike odakları’ tasfiye edilerek tek

parti iktidarının mutlak egemenliği sağlanmıştır. 1930-1937 yılları arasını kapsayan ikinci evrede ise, bu duruma s¼reklilik kazandıracak ve yeni rejimin t¼m yaşam alanlarındaki örg¼tlenmesini oluşturacak şekilde epistemolojik bir inşa s¼recine ağırlık verilmiştir. Tarihten dile, ekonomiden k¼lt¼re, bireyden topluma dek b¼t¼n alan ve olgular s¼z konusu inşa s¼recinin kapsamı i¼inde yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Ok'u ile sembolize edilen ve 'Kemalizm' ya da 'Atat¼rkç¼l¼k' olarak tanımlanan tek parti ideolojisinin 'resmi ideoloji' niteliğini kazandığı 1937 yılındaki anayasa değişikliğine kadar devam eden bu epistemolojik inşa s¼recinde 'Beyaz', 'Batılı/Batıcı', 'sek¼ler', 'modern/modernist' ve 'T¼rk kimliğini' esas alan 'milliyetçi' bir d¼nya g¼r¼ř¼ ile buna uygun bir insan-toplum-devlet modeli ¼retilmeye ¼alıřılmıřtır.

En genel ifadesiyle 'T¼rk devrimine ¼zg¼ d¼nya tasavvuru' olarak nitelendirilebilecek olan bu modelin zikredilen ¼zellikleri arasında ¼ne ¼ıkan ve t¼m sistemin temel referans değerini oluşturan ana ¼gesinin 'T¼rk milliyetçiliği' olduğu kuşkusuzdur. Zira milliyetçilik olgusu, yeni T¼rk devletinin ilke ve esaslarını oluşturan diğer b¼t¼n unsurları i¼erdiđi gibi, bu unsurların nasıl ve ne y¼nde şekilleneceğine ya da şekillenmesi gerektiğine ilişkin yol g¼sterici ve aynı zamanda sınırlayıcı ¼erçeveyi de belirlemiştir. Atat¼rkç¼ d¼nya g¼r¼ř¼n¼n diğer ilke ve esaslarına teşmil edilebilecek bir b¼t¼nselliđi haiz olan bu olgu, Osmanlı ge¼miřine isnat edilen 'arkaik', 'gerici' ve 'kozmpolit' nitelikli unsurlardan arındırılmış homojen ya da t¼rdeř bir siyasal, toplumsal ve k¼lt¼rel kimliğin inşasına d¼n¼k arayışların da, tek parti iktidarıyla temsil edilen yeni rejimin gelecek tahayy¼l¼n¼n de ana dinamiğini oluşturmuştur. Bu dinamik, başta Mustafa Kemal olmak ¼zere, d¼nemin entelijansiyasının ortak ¼abalarıyla geliştirilen ve zamanla CHP'nin Altı Ok'u i¼inde kurumsallaşarak resmi ideolojinin en temel ¼gelerinden birine ve hatta bizatihi kendisine d¼n¼řen Atat¼rkç¼ milliyetçiliktir.

Atat¼rkç¼ milliyetçilik, T¼rk milliyetçiliğinin birbirinden oldukça farklı g¼r¼n¼mler arz eden ve ¼ođunlukla entelekt¼el ve toplumsal bir hareket olarak beliren diğer t¼rlerinden ayrı olarak, tek parti iktidarının resmi felsefesini oluşturmuştur. Ancak bu felsefe, yalnızca 'T¼rk ulus devletinin' ve 'T¼rk ulusal kimliğinin' inşa edilme s¼recindeki yeg¼ne resmi s¼ylemi oluşturmakla sınırlı bir etki ¼retmemiřtir. Zira 'T¼rk devriminin ihtiva ettiği ilke ve ideallerin'

açıklanmasına-savunulmasına-sistematize edilmesine ve yaygınlaştırılmasına dönük bireysel ve kolektif nitelikli doktrinel ya da ideolojik arayışların paradigmatik çerçevesi de bu kapsamda şekillenmiştir.

Resmi devlet söylemine koşut bir biçimde gelişen ve 1930'lu yıllarla birlikte hız kazanan bu yöndeki arayışların başında ise Kadro ve Ülkü dergileri gelmektedir. Her iki dergi de, bu doğrultudaki bireysel girişimlerden farklı olarak, 'Türk devrimine özgü ideolojinin' üretilmesine talip olan kolektif bir entelektüel arayış şeklinde temayüz etmiş ve adeta 'devrim ideolojisinin müellifi' olmak için rekabet eden iki ayrı yönelimi oluşturmuştur.

Bu tezde, söz konusu yönelimler, Atatürkçü milliyetçilikle ilişkileri içinde ve kendi özgünlükleri bağlamında karşılaştırmalı bir söylem ve metin analizine tabi tutularak incelenmiş; her iki dergi arasındaki benzerlik ve farklılıkların açığa çıkarılmasına dönük analitik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Kullanılan yöntemler ile önerilen ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel model ya da tezlerden hareketle yapılan bu değerlendirme kapsamında, Kadro Dergisi'nin 1932-1935 yılları arasında neşredilen tüm sayıları, Ülkü Dergisi'nin ise 1933-1941 yılları arasını içeren birinci yayın dönemi incelemeye dâhil edilmiştir. Ülkü Dergisi'ne ilişkin incelemenin sadece birinci yayın dönemiyle sınırlı tutulmasının ana nedeni, bu dönemin, Kadro Dergisi'yle girilen rekabetin de yegâne gerekçesini oluşturan 'Türk devrimi için ideoloji vazetme' misyonu uyarınca şekillenmiş olmasıdır. Söz konusu misyonun arka planda kaldığı ve bunun yerine kültür ve sanat içerikli temaların öne çıktığı 1941-1946 yılları arasını içeren ikinci yayın dönemi ile 1947-1950 yılları arasını içeren üçüncü yayın dönemi ise çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş ve bu dönemlere dair yalnızca genel ve özet bilgilerin verilmesiyle yetinilmiştir.

Böylece yeni rejimin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlardaki politika ve uygulamalarının kuramsal arka planını ya da yaslanacağı ideolojik çerçeveyi oluşturmaya yönelik bütünlüklü ve sistematik bir kolektif çabayı yansıtan Kadro ve Ülkü dergilerinin mukayeseli bir bakış açısıyla ve söylem-metin analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Yöntemsel açıdan yapılan bu tercih sayesinde, Atatürkçü milliyetçiliğin ideolojik inşasına dönük *Kadrocu* ve *Ülkücü* söylemler hem kendi özgün ve bireysel gerçekliği içerisinde hem de birbirleriyle ve

dönemin aktüalitesiyle ilişkileri bağlamında değerlendirilebilmiştir. Tabii bu değerlendirme sürecinde, yalnızca tezin ana materyallerini oluşturan Kadro ve Ülkü dergilerinin incelenmesiyle yetinilmemiştir; buna ek olarak CHP'nin ilgili parti içi yazışmaları ile muhtelif gazetelere yönelik arşiv araştırmasından elde edilen verilerden ve konuya ilişkin sınırlı sayıdaki akademik ve diğer telif çalışmalarından da istifade edilmiştir.

Buradaki sınırlılık vurgusu, doğrudan ve bütüncül bir yaklaşımı esas alarak Kadro ve Ülkü dergilerinin analizine odaklanan akademik ve telif çalışmaların azlığına işaret eden nicel bir duruma gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır.¹ Yoksa bu dergiler, farklı bağlamlarda beliren ve kendilerini çeşitli yönleriyle ve ayrı ayrı ele alan çok sayıda değerlendirmeye konu oluşturduğu gibi, ekonomiden siyasete, basın-yayın tarihinden edebiyata dek uzanan muhtelif entelektüel tartışmaların gündeminde de değişik veçheleriyle yer bulabilmiştir. Bu da, mezkûr dergilere yönelik hem doğrudan ve bütüncül bir yaklaşımı esas alan hem de kısmi ve tematik analizlere dayanan geniş ve detaylı bir literatürün oluşmasına imkân sağlamıştır.

Söz konusu literatür kapsamında, Kadro ve Ülkü dergileri aracılığıyla ortaya konulan düşünsel müktesebata dair zengin ve açıklayıcı değerlendirmeler yapılmış, özgün ve nitelikli yorum-görüş ve tezler geliştirilmiştir. Ancak her iki dergiyi bir arada ve karşılaştırmalı bir biçimde ele alan çalışmaların sayıca az oluşu nedeniyle, bu literatür mukayeseli bir söylem analizini mümkün kılacak bir içerik sunmaktan da uzak kalmıştır. Nitekim bahse konu dergileri birlikte ve karşılaştırmalı şekilde ele alan ve kitap olarak neşredilen herhangi bir akademik ya da telif çalışma bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu yönde yapılmış ve

¹ Bu yöndeki akademik ve diğer telif çalışmalar için bkz.; Aytaç Yıldız, **Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011; İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003; Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, 2008; Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi (1932-1934)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1999; Naci Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990; Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994; Firdevs Gümüşoğlu, **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005; Mustafa Oral, **CHP'nin Ülküsü**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2007; Nurcan Toksoy, **Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yayınevi, Ankara, 2007; Sefa Şimşek, **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

henüz neşredilmemiş bir akademik ya da telif çalışma da söz konusu olmamıştır. Kadro ve Ülkü dergilerini aynı incelemenin kapsamına alan ve akademik makaleler şeklinde beliren az sayıdaki çalışma ise hem hacim itibarıyla hem de muhtevası bakımından oldukça sınırlı kalmıştır.²

İlgili literatürdeki eksikliğin giderilmesi açısından büyük bir önem taşıyan ve söz konusu sınırlılığın aşılmasına dönük bir amaçla gerçekleştirilen bu tezde ise, mezkûr dergiler, söylem-metin çözümlemesi yapabilmek amacıyla dikkatli bir şekilde irdelenmiş ve bunlar arasındaki süreklilikler, farklılaşmalar ve tekrar edilen temalar tespit edilmiştir. Bu tespitler ışığında ön plana çıkan ögelere göre metnin ana başlıkları oluşturulmuş ve her bir başlık kendi özgün içerikleri bağlamında ve diğer başlıklarla ilişkisi içinde karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Atatürkçü milliyetçiliğin ve dolayısıyla resmi ideolojinin inşasına dönük entelektüel bir rekabet olarak beliren *Kadrocu* ve *Ülkücü* söylemlerin analizine odaklanan bu incelemenin birinci bölümünde, ‘millet’ ve ‘milliyetçilik’ kavramlarının nasıl ve ne yönde tanımlanıp geliştirildiği, milliyetçiliğin farklı türleri ile bu farklılığı oluşturan unsur ya da faktörlerin neler olduğu, ‘modern devletin’ oluşumunda ve bunun bir türevi/aşaması olan ‘ulus devletin’ inşasında milliyetçiliğin nasıl bir rol yüklediği gibi sorulara yanıt aranmış, tezin dayandığı kuramsal ve kavramsal çerçevenin saptanmasına çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, ilk olarak konunun tarihsel arka planını betimlemek üzere, Cumhuriyet öncesi dönemdeki milliyetçilik tartışmaları ele alınmış ve yeni rejimin ne türden bir siyasal, kültürel ve ideolojik mirası devraldığı irdelenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı döneminde gerçekleşen Batılılaşma/modernleşme hamlelerinde milliyetçi etkinin hangi boyutlarda ve ne düzeyde tezahür ettiğine dönük analizler yapılmış, Osmanlı’dan Cumhuriyete aktarılan geleneğin ana hatları çizilmeye çalışılmıştır. Bunu takiben de, Cumhuriyet’in kuruluşunda ve yeni rejimin tesisinde Türk milliyetçiliğinin etkisi ve kapsamı araştırılmış, söz konusu olgunun ulus

² Bu çalışmalar için bkz.; Gülser Canıvar, Metin Heper, “*Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı*”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, C. 4-5, 1976-1977; Hakkı Uyar, “*Resmi İdeoloji ya da Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi*”, **Toplum ve Bilim**, S. 74, Güz 1997.

devletin inşaa sürecinde işgal ettiği merkezi-hegemonik konumun tespit ve analizine odaklanılmıştır. Bu kapsamda, resmi ideoloji olarak beliren Atatürkçü milliyetçiliğin temel tezlerinin nelerden oluştuğu ya da neleri içerdiğine ilişkin bir sorgulama yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, tezin temel sorunsallarından ilkinini oluşturan Kadro Dergisi, ortaya çıkış sürecinden ihtiva ettiği ekonomik, siyasal ve kültürel içeriğe kadar uzanan geniş bir çerçevede ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Kadro Dergisi'nin yayın içeriği ile yeni rejimin yönelimleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar eleştirel ve analitik bir bakış açısıyla vurgulanmaya çalışılmış, söz konusu dergide beliren milliyetçi söylemin Atatürkçü düşünce sistematidiğinden etkilenen ve/veya ona dönük bir etki üretmeye odaklanan içeriği sorgulanmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, tezin diğer sorunsalını oluşturan Ülkü Dergisi, ortaya çıkış sürecine tekabül eden tarihsel arka plan ile yayın içeriğine karşılık gelen ekonomik, siyasal ve kültürel bağlamlarda ve Kadro dergisiyle karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda, Ülkü Dergisi'nin resmi ideolojiye koşut olarak gelişen ve onun toplumsallaştırılmasına yönelik bir amaç taşıyan yayın içeriği, çoğunlukla dönemin önde gelen siyasileri tarafından kaleme alınan makaleler üzerinden ve eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Tabii bu analiz, sadece tek parti iktidarının aktüel gerçekliği ile Ülkü Dergisi'nin Atatürkçü milliyetçiliğe uygun bir içerik olarak beliren düşünsel müktesebatı arasındaki paralelliğin somutlaştırılmasına olanak tanımamış, aynı zamanda *Kadrocu* ve *Ülkücü* yaklaşımlar arasındaki yöntem-amaç ve söylem düzeyinde oluşan benzerlik ve/veya farklılıkların vurgulanmasına da imkân sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVRENSEL BİR UZLAŞMAZLIK ALANI OLARAK MİLLETLER ve MİLLİYETÇİLİKLER

1.1. Milliyetçilik Tanımları: Evrensel Bir Uzlaşmazlık Fenomeni

Milliyetçilik; toplumsal bir olgu, siyasal bir ideoloji ve sosyolojik bir kavram olarak son derece geniş ve işlevsel bir kullanım alanına sahiptir. Bu denli zengin bir kullanım alanına sahip olması, milliyetçiliğin evrensel düzeyde kabul gören bütüncül nitelikli bir tanımını yapmayı olanaksız kıldığı gibi, epistemolojik kökenleri, temel varsayımları ve gelecek perspektifleri açısından birbirinden az ya da çok farklı olan bir dizi milliyetçilik söyleminin gelişmesinin de zeminini oluşturmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, milliyetçiliği, en genel ifadesiyle, evrensel düzeyde olgusallığı olan ulusal bir içerik olarak tanımlamak mümkündür. Milliyetçiliğe ‘evrensel düzeyde olgusallık’ kazandıran nitelik, onun küçük ya da büyük tüm siyasal ve toplumsal üniteler nezdinde geçerliliği olan bir ideoloji olması iken; ona ‘ulusal bir içerik’ kazandıran nitelik ise kendisine referans aldığı yerel bağlamın özgünlüğünü taşımasıdır.

Milliyetçiliğin neredeyse tüm dünya sathına yayılan varlığıyla (evrensellik), bu varlığın kendine özgü olarak tanımlanması (tikellik) arasındaki paradoks, milliyetçiliğin homojen bir tanımının yapılmasına engel olmaktadır. Anderson’ın belirttiği gibi, “milliyetçiliğin en az iki yüz yıldır yeryüzünde aramızda olduğu herkes tarafından kabul edilmesine rağmen, bugün gelinen noktada bu denli çetrefilli ve analitik olarak üzerinde bu kadar az mutabık kalınan ikinci bir siyasi fenomen bulmak güçtür.”³

Söz konusu güçlük, milliyetçilik fenomeninin tek bir kuramın sınırları altında açıklanamayacak denli geniş ve karmaşık bir ilişkiselliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da, milliyetçilik fenomeninin açıklanmasına dönük çok sayıda kuramın/tanımın ve kavramın sürece dâhil olmasına yol açmakta ve farklı

³ Benedict Anderson, “*Milliyetçiliği Anlamaya Giriş*”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s.11.

milliyetçiliklerin ya da milliyetçilik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır: “Milliyetçilik tek bir kuramın bütünüyle açıklayamayacağı kadar aşırı bir çeşitlilik ihtiva ediyor. Muhtelif milliyetçiliklerin özgül eğilimleri ve kapsamaları büyük ölçüde, özgül tarihsel gelenekler, liderler yaratıcılığı ve uluslararası bağlamın olumsuzluğu tarafından belirlenir.”⁴

Milliyetçiliğin evrensel düzeyde geçerliliği olan kuşatıcı bir tanımının yapılamayacağını ifade eden bu satırlar, her milliyetçiliğin, içinde neşet ettiği siyasal, kültürel ve toplumsal ortam tarafından şekillendirildiğini ve ancak söz konusu ortamın dolayımında anlaşılabilirliğini ortaya koymaktadır. Smith’in metaforik bir anlatımla dile getirdiği “milliyetçilik bukalemunvaridir, rengini bağlamından alır”⁵ sözü de, milliyetçiliğin, kendisine referans aldığı zamansal ve mekânsal bağlama göre karakterize olan dinamik bir işleyişe sahip olduğunu göstermektedir.

Milliyetçiliğin kuramsal ve edimsel düzeydeki bu heterojenliğinin en önemli nedenlerinden biri, ‘millet’ kavramının üzerinde anlaşılmiş bütüncül ve evrensel bir tanımının bulunmamasıdır.⁶ Hobsbawm’ın da ifade ettiği gibi, milliyetçilik literatüründeki yayınların çoğu ‘bir millet nedir?’ sorusuna yanıt arama çabasıyla ortaya çıkmış, ancak pek çok insan topluluğundan hangisinin ‘millet’ olarak nitelenmesi gerektiğine karar vermenin tatmin edici bir kriteri bulunamamıştır.

“Millet olmak için nesnel kriterler saptama ya da belirli gruplar ‘milletleşirken’, belirli grupların neden ‘milletleşmediğini’ açıklama girişimleri; genellikle ya dil ve etnik köken gibi tek bir kritere ya da dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi bir kriterler kümesine dayanmıştır... Böylesi tanımlara

⁴ Alıntılayan, Christophe Jaffrelot, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**, Der. Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 24.

⁵ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 129.

⁶ Türkiye’deki milliyetçilik literatürü incelendiğinde, gerek telif gerekse çeviri eserlerde, zaman zaman ‘millet’ kavramının yerine ‘ulus’ kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Aynı durum ‘milliyetçilik-ulusçuluk’, ‘milli devlet-ulus devlet’ ve ‘milli-ulusal’ kavramları için de söz konusudur. Esasında millet kavramının etimolojisine bakıldığında, sözcüğün Arapça kökenli olup, dinsel bir içerik taşıdığı ve daha büyük bir toplumsal üniteyi (ümme) tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. İslam Milleti ya da Hıristiyan Milleti türünden kavramsallaştırmaları bu duruma örnek olarak vermek mümkündür. Buna karşın, ulus kavramı daha dar bir kapsama sahip olup, aynı devlet içinde birlikte yaşayan insanlara atfen kullanılmaktadır. Ancak her iki kavram arasındaki farklılık tarihsel süreç içerisinde muğlaklaşarak ortadan kalkmış ve sözcükler birbirinin ikamesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, telif ya da çeviri eserlerden yapılacak doğrudan alıntılar dışında, ‘millet’ ve ‘milliyetçilik’ kavramları kullanılmış; ‘milli-ulusal’ ve ‘milli devlet-ulus devlet’ kavramlarından ise bağlama uygun düşeni tercih edilmiştir.

uyan geniş birimlerin yalnızca bazılarının her zaman ‘millet olarak’ nitelenebileceğinden, yani istisnalarla daima karşılaşılması gibi açık bir nedenden dolayı, bütün nesnel tanımlar bir noktada tıkanmışlardır.”⁷

Hobsbawm, bu tıkanmanın, dinamik ve sürekli değişen/değişim halinde olan birimlerin kalıcı ve evrensel bir çerçevenin içine yerleştirilmeye çalışılmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Kaldı ki, fiili durum göz önünde tutulduğunda, nesnel kriterlere dayalı olarak geliştirilen millet tanımına uyan örnekler, milletleri ya da milli özleme sahip birimleri temsil etmedikleri gibi, millet olmanın tüm özelliklerini taşıdığından hiçbir şekilde kuşku duyulmayan milletler de tek bir kritere ya da kriterler kümesine denk düşmemektedir. O halde bir topluluğu millet sınıfına sokan başka ne tür kriterler geliştirilebilir? Şüphesiz ki, nesnel bir tanımın alternatifi öznel bir tanımdır ve bu öznel tanım hem kolektif hem de bireysel bir kapsamda oluşturulabilir. Öznel tanımların bu her iki türü de, ‘bir milletin yalnızca kendi fertlerinin ona ait olma bilinciyle tanımlanabileceği’ varsayımından hareket etmektedir. Hobsbawm, bu varsayım yoluyla, her ne kadar nesnelci yaklaşımın *a priori*minden kaynaklanan ortak dil, tarih, toprak gibi sınırlamalardan kendimizi kısmen kurtarabilirsek de, bazı hususların yanıtızsız kaldığını ifade etmektedir. Zira gerek kolektif gerekse bireysel nitelikli olsun, öznel tanım, yalnızca bir milletin ne olduğu hakkındaki *a posteriori* yol göstericilikle sınırlı kalmakta ve insanlara sadece ‘bir millet olmak için millet olma iradesinin yeteceği’ şeklindeki bir voluntarizmi salık vermektedir. Oysa bilincin veya tercihin millet olmanın temel kriteri olduğunu iddia etmek, insanların kendilerini herhangi bir gruba üye olarak tanımlarken başvurdukları karmaşık ve muhtelif yolları farkına varmadan tek bir seçeneğe indirgemek anlamına gelmektedir. Bu da, bireysel ya da kolektif voluntarizmin yalnızca bir millete ya da milliyete ait olma biçiminde tezahür edeceğini söylemekle eş anlamlıdır. Hâlbuki insanlar kendilerini pekâlâ başka bir kimlikle ya da daha farklı bir temelde de tanımlayabilirler.⁸

⁷ E.J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 19-20. Hobsbawm, nesnel kriterlere dayalı millet tanımları arasında en iyi bilinenin Stalin’in tanımı olduğunu ifade etmektedir. Stalin’in söz konusu tanımı şu şekildedir: “Millet, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışavuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur.”

⁸ **a.g.e.**, s. 21-22.

Millet kavramının öznel ve nesnel tanımlarına yönelik bu eleştiriler, hangi zaviyeden tanımlanırsa tanımlansın, söz konusu kavramın üzerinde evrensel düzeyde geçerliliği olan mutlak bir uzlaşımın sağlanamadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki, aşağıda da görülebileceği üzere, öznel ve nesnel kriterlere dayalı olarak geliştirilen millet tanımlarının yanı sıra, bu kavramın sonradan icat edilen yapay bir temelde geliştiğini, bir başka deyişle hayali-kurgusal bir nitelik taşıdığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Gerek millet gerekse milliyetçilik kavramının tanımlarına yönelik bu belirsizlik ya da daha doğru ifadesiyle söylendiğinde, bu uzlaşmazlık, her yaklaşımın kendi özgün bakış açısını geliştirmesine neden olmuş, bu durum da farklı milliyetçilik türlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

1.2. Milliyetçilik Kuramları: Tarihsel Köken Arayışı

Milliyetçilik fenomeni bağlamında yaşanan tek güçlük, onun nasıl tanımlandığına ya da tanımlanacağına ilişkin sorunsalla kayıtlı olmayıp, milliyetçiliğin nerede ve nasıl ortaya çıktığı hususunda da tam bir uzlaşım sağlanabilmiş değildir. Bu açıdan bakıldığında, yukarıdaki alıntıda Anderson, milliyetçiliği her ne kadar ‘en az iki yüz yıllık bir siyasi fenomen’ olarak tanımlasa da, onun tarihini çok daha eskilere götüren yaklaşımlar da mevcuttur. Milliyetçiliğin ve onunla aynı kökten gelen millet ve milli kimlik gibi düşüncelerin ‘modern zamanlar öncesine mi yoksa modern zamanlara mı özgü olduğu’ sorusu, muhtelif yaklaşımların ortaya çıkmasının ana nedenidir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, milliyetçiliğin modern zamanlara özgü bir olgu olduğu hususunda neredeyse genel bir kabulün oluştuğu söylenebilir. Ancak Calhoun’un da ifade ettiği üzere “milliyetçi söylemi oluşturan ilmeklerin kendilerine ait daha eski bir tarihi vardır”.⁹ Millet kavramının bir terim olarak zaman içinde geçirdiği dönüşüm, modern milliyetçilik söyleminin ortaya çıkışını temsil eden bu eski tarihin anlaşılması bakımından önemlidir.

Latince ‘doğmak’ anlamına gelen *nasci* fiilinden türeyen millet (*nacion*) terimi, başlangıçta aynı coğrafi kökene sahip insan gruplarını belirtmek için

⁹ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.14.

kullanılmıştır.¹⁰ Bu yönüyle bakıldığında, herhangi bir siyasal çağrışım taşımayan millet terimi, aynı bölgeden veya aynı ülkeden gelen Ortaçağ üniversite öğrencilerini, meslek birliği veya ticari lonca mensuplarını ifade eden bir kullanım değerine sahip olmuştur. Millet sözcüğünün modern anlamı ise, 16. yüzyıl İngiltere'sinde başlayan demokratikleşme sürecinin neticesinde ortaya çıkmış ve terim artık halkla eş anlama gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Ancak modern milliyetçilik teriminin esas temelleri 18. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen Fransız Devrimi ile atılmış ve bu devrimi takip eden yüzyılda milliyetçilik ilk defa siyaset kuramına ait bir kavram olarak tedavüle girmiştir.¹²

Milliyetçiliğin kökeninin çoğunlukla Fransız Devrimi'ni temel alan bir tarihsel momentle sınırlandırılması, esasında onun modernliğine ya da başka bir deyişle modern zamanlara özgü bir olgu olduğuna yönelik güçlü bir vurgudur. Bu güçlü vurgu, her ne kadar milliyetçiliğin ortaya çıkışına ilişkin egemen anlayışı yansıtıyor olsa da, rakipsiz değildir. Zira milliyetçiliği salt modernlikle ilişkilendiren bu vurgunun tersine, onu herhangi bir zaman veya mekânla kayıtlı olarak değerlendirmeyen ve adeta ontolojik bir hakikatmişçesine ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, milliyetçiliğin modernlikle ilişkisini sorgulayan iki temel kuramın bulunduğu görülmektedir. İkili bir karşıtlık içinde konumlanan bu kuramlardan birincisi 'ilkçi' ya da diğer ifadesiyle 'primordialist' yaklaşımları, ikincisi ise modernist yaklaşımları esas almaktadır. Birinciler milliyetçiliğin çağları aşan eski milli/ulusal kimliklerin bir dışavurumu olduğunu varsayarken, ikinciler onu istedikleri gibi biçimlendirebilecekleri bir tasarım olarak görmektedirler. Bir de bu iki kategori dışında kalan ve bir çeşit ara yol olarak tanımlanabilecek olan etno-sembolist yaklaşımlar söz konusudur. Bir taraftan milletler ile etnik geçmişler arasındaki devamlılığa vurgu yapan, diğer taraftan da milletin modern dönemin bir ürünü olduğunu kabul eden etno-sembolist yaklaşımların ayrı bir kategori olarak

¹⁰ Calhoun, Kedourie'den yaptığı bir alıntıyla, modern çağdan önce yalnızca aynı kültürü paylaşan ve hemşehri olan insanları tanımlamak için kullanıldığını belirttiği bu sözcüğün daha spesifik bir tanımını vermektedir: "*Natio* günlük kullanımda bir halktan daha küçük ama bir aileden daha büyük bir grubun üyesi, doğuştan benzer erkekler için kullanılırdı... Özellikle de yabancı bir grubu belirtmek için". Bkz. a.g.e., s. 13.

¹¹ Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, a.g.e., s.11.

¹² Haldun Çancı, "Hızlı Dönüşümler Çağında Milliyetçi Düşüncenin Kökenlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 33, 2010, s.218.

değerlendirilemeyeceğini ve primordialist kategorinin içine dâhil edilmesini savunanlar da bulunmaktadır.¹³ Esasında primordialist, modernist ve etno-sembolist yaklaşımların her üçü de, kendi içinde büyük farklılıklar taşıyan çok sayıda eğilimden oluşmakla birlikte, söz konusu eğilimleri en genel düzeyde karakterize eden temel bir ortak özelliğe göre tasnif edilmişlerdir. Buna göre, “modernistleri birleştirdiği düşünülen ortak özellik, milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin, dolayısıyla yakın tarihin bir ‘armağanı’ olarak görmeleri; etno-sembolcülerini birleştiren milletlerin etnik kökenlerine verdikleri önem; ilkçileri birleştirense, milletleri doğal yapılar olarak görmeleridir.”¹⁴

Milliyetçiliğin kökenine ya da ortaya çıkışına yönelik bu kuramların birincisini oluşturan primordialist (ilkçi) yaklaşımı, etnik kimlik çalışmalarından bağımsız olarak ele almak mümkün değildir.¹⁵ Primordializm, etnik grupların tarihi bir kategori olarak somut ve bağımsız toplumsal yapılara denk düştüğünü savunmakta, bu grupların varlığının ekonomik, toplumsal, kültürel ya da coğrafik nitelikli başka faktörlere indirgenerek açıklanamayacağını ileri sürmektedir.¹⁶ Primordializm, etnik kimliği hangi temelde açıkladığına bağlı olarak farklılaşan üç ayrı bakış açısıyla ele alınabilir. Bunları ‘doğalcı’, ‘biyolojik’ ve ‘kültürel’ bakış açıları olarak sınıflandırmak mümkündür.¹⁷ Primordializmin en aşırı yorumunu oluşturan ‘doğalcılık’ anlayışı, milletlerle etnik gruplar arasında herhangi bir ayırım yapmamakta ve insanların farklı etnik gruplara ayrılmasının doğal düzenin bir gereği olduğunu savunmaktadır. Milletlerin nesnel bir gerçeklik olarak tarih boyunca

¹³ Antoine Roger, **Milliyetçilik Kuramları**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3; Umüt Özkırmı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2009, s. 77-78.

¹⁴ **a.g.e.**, s. 81.

¹⁵ Milliyetçilik kuramlarının incelenmesi aşamasında karşılaşılabilecek en önemli sorunlardan biri, şüphesiz ki kavramsal benzerliklerdir. Bu benzerlikler bazen o denli ileridir ki, kavramları birbirlerinden ayırt etmek neredeyse imkânsız bir hal almaktadır. Millet kavramı ile etnik kimlik kavramı arasındaki ilişki tam da bu türden bir ayırt edilemezliğin örneğini oluşturmaktadır. Hatta bu iki kavram arasındaki benzerlikler o denli ileri bir safhadadır ki, kimi yazarlar tarafından eş anlamlı olarak kullanılmaktadırlar. Oysa her ne kadar etnik kimlik kavramı, millet kavramının bir öncülü ya da koşulu olarak kabul edilebilse de, bunu millet kavramıyla tamamen özdeş kabul etmek doğru değildir. Zira etnik kimlik kavramı daha sınırlı bir içeriğe sahip olup, milleti oluşturan kategorilerden yalnızca birini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, millet kavramı, etnik kimlik kavramını da içeren çok daha geniş bir muhtevaya sahiptir.

¹⁶ Şener Aktürk, “*Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler*”, **Doğu-Batı**, Sayı: 38, 2006, s. 24.

¹⁷ Anthony D. Smith’ten esinlenerek yapılan bu sınıflandırmanın bir benzerini de Virginia Tilley yapmaktadır. Tilley’e göre, primordialist yaklaşımı ‘biyolojik’, ‘kültürel’ ve ‘psikolojik’ olmak üzere üç ayrı kategoride değerlendirmek mümkündür. Bkz. Özkırmı, **a.g.e.**, s. 84.

varolageldiğini ileri süren ‘doğalcı’ yaklaşımın bu radikal yorumu dışında, nispeten daha ihtiyatlı olan bir yorumdan daha bahsedilebilir. Anthony D. Smith’in perennialism (eskilcilik ya da kadimcilik) adını verdiği bu yaklaşıma göre, milletlerin köklerinin eski çağlara uzandığına inanmak, milletlerin doğal düzenin bir parçası olduğunu kabul etmeyi gerekli kılmamaktadır. Dolayısıyla perennialistlere göre, milletler ve milliyetçilikler eski çağlardan beri varolsalar da, doğal bir kategori olarak tanımlanmaları mümkün değildir.¹⁸

Primordializm içindeki ikinci eğilimi oluşturan biyolojik yaklaşım ise, etnik bağılıkların temelini genetik özelliklerde ve içgüdülerde aranması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Pierre van den Berghe, insan ilişkilerine hâkim olan üç güdünün varlığından bahsetmektedir. Bu güdülerden birincisi, insanların kendileriyle kan bağı olan ya da olduğunu düşündükleri kişilere yönelmesi ve onlarla eşleşmeye çalışması (hısım/akraba olanın seçilmesi); ikincisi, bireylerin karşılıklı yarar sağlayabilmek amacıyla işbirliği yapması (karşılıklılık); üçüncüsüyse bireylerin tek taraflı yarar sağlamak için güç kullanmasıdır (zorlama). Berghe, söz konusu güdülerin, akrabalık ilişkilerinin daha geniş bir ölçüğe uyarlanmasıyla oluştuğunu iddia ettiği etnik gruplar için de geçerli olduğunu ifade etmektedir. Berghe’ye göre, etnik gruplar ailelerin uzantılarıdır ve bu grupların kendi iç ilişkilerinde hısım/akraba seçimine dayalı yakınlık normları esasken, gruplar arası ilişkilerde karşılıklı işbirliği ve çatışma güdüsü ağır basmaktadır. Ancak işbirliğinin çoğunlukla kısa süreli olması nedeniyle, etnik gruplar arası ilişkilere zorlama güdüsü hâkim olmaktadır. Çoklu bir etnik yapıya sahip olmasına rağmen, tek bir etnik grubun hâkimiyeti altında kurulan devletlerde, gruplar arasındaki düşmanlığın en önemli nedenlerinden biri bu zorlama güdüsüdür. Hısım/akraba seçimi ve karşılıklılık güdülerini, kendi meşruiyetleri açısından herhangi bir temel bulma kaygısı taşımazken, zorlama güdüsü meşruiyetini dayandıracak bir zemin bulmak zorundadır. Söz konusu zemin ise, koşullara göre değişen ideolojilerdir.¹⁹

Primordializm içindeki üçüncü eğilime atfen kullanılan kültürel yaklaşım ise, Edward Shils ile Clifford Geertz’in çalışmalarına dayalı olarak gelişmiştir. Bu

¹⁸ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 85-86.

¹⁹ **a.g.e.**, s. 90-91.

yaklaşımın özünü, *a priori* nitelikli birincil bağılıklar oluşturmaktadır. Geertz, birincil bağılıkları, yakın akrabalık ilişkileri dışında, belirli bir dinsel yapının içine doğmuş olmak, belirli bir dili konuşmak ve belirli toplumsal-kültürel ilişkilere dahil olmaktan kaynaklanan bağılıklar olarak tanımlamaktadır. Ancak burada birincil bağılıklara atfedilen *a priorizm* nitelemesi ontolojik bir temele değil, psikolojik ya da duygusal bir temele işaret etmektedir. Zira Geertz kan bağı, dil, din ve ortak tarih gibi bağılıkların ontolojik kategoriler olduğunu ifade etmemekte, yalnızca bireylerin bunları öyle algıladığına yönelik bir inançtan bahsetmektedir. Bir başka deyişle, bu özellikleri söz konusu ögelere atfedenler toplulukları oluşturan bireylerin bizatihi kendileridir. Bu da, kültürel yaklaşıma göre milletin, ortak geçmişin değil, ama ortak geçmişe duyulan inancın sonucunda oluştuğunu göstermektedir.²⁰

Primordialist yaklaşımın içerdiği üç eğilimin ortak özelliği, daha önce de ifade edildiği üzere, milletleri doğal yapılar ya da bir tür ontolojik kategoriler olarak görmesi ve onları ‘başlangıçtan beri varolan’ eski etnik kimliklerin devamı şeklinde nitelendirmesidir. Ancak milletlerin ve dolayısıyla milliyetçiliğin belirsiz bir geçmiş zaman dilimine atıfla ve hatta *a priorist* bir temelde tanımlanmasına yönelik itirazlar yeni bir kuramsal yönelimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Modernist yaklaşım olarak nitelendirilen bu yönelim, milletlerin ve milliyetçiliğin, insan aklının modern zamanlara özgü bir üretimi olduğunu ifade etmekte ve söz konusu üretimin son birkaç yüzyıla özgü belirli koşulların sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir.

“İlk milliyetçi diye bir şey olmamıştır. İnsanların, ulus düşüncesi ve ülkeleri için ideolojik tercihleri veya siyasi emelleri olmadan, aniden milliyetçi kavramlarla düşünmeye başladıkları belli bir an da yoktur. Bunun yerine, tarihsel değişimlerin farklı kollarından bazıları modern milliyetçiliği oluşturacak şekilde birleşmiştir.”²¹

Modernist yaklaşımın temel varsayımının ‘milliyetçiliğin millete öncel ve modern olduğu’ önermesi üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Hobsbawm’ın özlü deyişiyle söylendiğinde, “milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tersidir.”²² Milliyetçiliğin, tarihsel gelişim sürecinin belirli bir aşamasında üretilen modernizme koşut bir ideoloji olarak tanımlanması,

²⁰ a.g.e., s. 92-93.

²¹ Calhoun, a.g.e., s. 13.

²² Hobsbawm, a.g.e., s. 24.

tüm modernist düşünürlerin üzerinde uzlaştığı bir konudur. Ancak modernist düşünürler her ne kadar milliyetçiliğin modernliği hususunda anlaşsalar da, her birinin milletler ve milliyetçiliğe ilişkin farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson gibi düşünürlerin, milliyetçilik literatürüne yaptıkları özgün katkılarla öne çıktıkları görülmektedir.

Modernist yaklaşımın en yetkin temsilcilerinden biri olan Gellner, milliyetçiliği inandırıcı bir şekilde açıklayabilecek bir kuramsal çerçevenin geliştirilmesinin mümkün olduğunu ve kendi modelinin de bunu başardığını öne sürmektedir. Gellner'in geliştirdiği model, milliyetçiliği sosyolojik bir temelde analiz etmeye çalışan ilk kuram olup, hem kapsamı hem de içerdiği ayrıntılar açısından kendinden önceki tüm kuramları aşan bir nitelik taşımaktadır. Ancak Gellner'in geliştirdiği model, tam da bu özelliği nedeniyle ciddi eleştirilere de uğramıştır. Söz konusu eleştirilerin ana gerekçesi ise Gellner'in, bu denli kapsamlı ve ayrıntılı bir model aracılığıyla, milliyetçiliği tüm yönleriyle izah edecek bütüncül ya da büyük bir kuram geliştirebileceği yönündeki iddiasıdır.²³

Gellner, yalnızca modern dünyada sosyolojik bir gerçeklik haline geldiğini ileri sürdüğü milliyetçiliği şu şekilde tanımlamaktadır: “Ulusçuluk, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir... Kısaca ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle –aslında genel ilkenin dışladığı bir olumsuzluk olarak- bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır.”²⁴ Bu tanım, Gellner'in milliyetçiliği modern zamanlara özgü bir olgu olarak tanımladığını göstermektedir. Zira söz konusu tanımda ifade edilen ilke, krallıkların ya da imparatorlukların hâkim olduğu Ortaçağ devletlerinin heterojen nitelikli toplumsal yapılarına uygun düşmediği gibi, modern devletlerin türdeş kimlikler yaratma yönündeki arzularının da temel gerekçesidir.

Gellner, milletleri de, söz konusu türdeşlik arzusunun insanlar nezdinde karşılık bulmasıyla paralel olarak varolan toplumsal gerçekliklere denk düşecek

²³ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 161.

²⁴ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, İstanbul, 2008, s. 71.

şekilde tanımlamaktadır: “İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür.”²⁵

Gellner bir ‘insani yaratım’ olarak gördüğü milletleşme sürecinin oluşumunu ise modern öncesi toplumlar ile modern toplumlar arasında yaptığı ayırım üzerine inşa etmektedir. Burada avcı-toplayıcı toplumlar ile tarım toplumları modern öncesi toplumlara, sanayi toplumları ise modern toplumlara denk düşmektedir. Buna göre, modern öncesi toplumların toplumsal örgütlenmesi milliyetçi ilkeye, yani siyasal ve kültürel birimlerin birbirleriyle örtüşmesine ve her siyasal birimin türdeş ve eğitim yoluyla aktarılan bir kültüre sahip olmasına elverişli değildir. Oysa toplumsal hareketliliğin ve sınıflar arası geçişkenliğin arttığı, eğitimin evrensel bir kurala dönüştüğü, iletişimin son derece yaygınlaştığı, herkesin standartlaşmış ya da baskın hale gelmiş bir dili konuşabildiği ve nihayetinde kültürel türdeşliğin sağlandığı modern toplumlarda milliyetçi ilkenin esas olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Gellner, insanlık tarihinin, geri dönüşü mümkün olmayan bir biçimde, üretim sisteminin bilimsel ve teknolojik birikime dayalı olduğu bir toplum türüne, yani sanayi toplumuna evrildiğini ve bunun da milliyetçiliği ortaya çıkardığını ifade etmektedir.²⁶ Sınai toplum örgütlenmesinin yol açtığı bir gelişme olarak milliyetçilik, ‘yüksek kültür’ kavramıyla ilişkilendirilmekte ve yine insanların söz konusu kavrama atfettiği değerle gerekçelendirilmektedir:

“Modern insanın etkileşim içine girdiği insanlar, artık küçük ve samimi bir ‘köyden ahabplar’ grubu değil, anonim bir kitle toplumunun içinden çıkıp gelen, yazılı ve soyut bir Yüksek Kültür vasıtasıyla iletişimde bulunan devasa sayıda bir insanlar öbeğidir. Sonuç: günümüzde modern insanın sahip olduğu en değerli şey, yaptığı en büyük yatırım, yürütülebilir endüstriyel bir sistemin gereksinimi olan ortak bir Yüksek Kültür’e erişilebilirliğidir. O, bu yatırıma değer verdiği için milliyetçi olur.”²⁷

²⁵ Gellner, **a.g.e.**, s. 78.

²⁶ **a.g.e.**, s. 113-117.

²⁷ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.66-67.

Gellner'in, milliyetçiliği sınai modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı bir icat olarak değerlendiren bu yaklaşımı, Hobsbawm tarafından da büyük ölçüde kabul edilmektedir. Hobsbawm'a göre "modern milletin ve onunla bağıntılı her şeyin temel karakteristiği modernliğidir".²⁸ Bir başka deyişle, Hobsbawm da, tıpkı Gellner gibi, milliyetçiliğin çok da uzak olmayan bir tarihte icat edilen bir gelenek olduğunu ve özü itibarıyla tepeden oluşturulduğunu düşünmektedir.

Bu yönüyle bakıldığında, milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak gören Hobsbawm'ın icat edilmiş gelenek tanımlaması ile kastettiği şey, törensel ya da sembolik bir nitelik taşıyan ve açıkça ya da örtülü bir şekilde kabul edilmiş kuralları olan bir dizi alışkanlık ve uygulamadır. Söz konusu uygulamalar sürekli olarak tekrarlandıkları zaman belirli değerlerin ve davranış kurallarının benimsenmesini sağlar ve böylece geçmişle bugün arasında konumlanan bir köprü oluşturarak süreklilik hissi yaratırlar. Milliyetçi duygular ya da milli bilinç kavramı, geçmişle bugün arasındaki sürekliliği sağlayan icat edilmiş bu geleneklerin en somut ve aynı zamanda en yaygın örneğidir. Hobsbawm'a göre, modern çağa özgü olmalarına karşın, bugünü uygun bir geçmişle ilişkilendiren ve dahası şekillendiren bahse konu gelenekler, toplumsal grupları oluşturan bireyler arasındaki birlik ve dayanışmayı arttırma yönünde bir fonksiyon icra etmektedirler.²⁹

Gellner ve Hobsbawm ile birlikte modernist yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Anderson ise, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılmasına ilişkin temel savlarını *Hayali Cemaatler* isimli ünlü eserinde ele almaktadır. Anderson söz konusu eserinde, milliyetin ve milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım türü olduğunu belirtmekte ve bu yapımların 18. yüzyılın sonuna doğru meydana gelen bir kendiliğinden damıtım sürecinin ürünü olarak gerçekleştiklerini, bir kez ortaya çıktıktan sonra çoğaltılabilir hale geldiklerini ve çok farklı toplumsal coğrafyalara uyum sağlayabilecek bir modele dönüştüklerini iddia etmektedir.³⁰

Bu denli yaygın ve fonksiyonel olan milliyetçiliğin, liberalizm ve faşizm gibi ideolojik olgularla değil de, din ve akrabalık gibi olgularla birlikte düşünülmesi

²⁸ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 29.

²⁹ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 147.

³⁰ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18-19.

gerektiğinin altını çizen Anderson, ortak bir millet tanımının yapılamamasının nedeninin milliyetçiliğin ideoloji olarak sınıflandırılmasından kaynaklandığını belirterek yeni bir tanım önermektedir: “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, kendisine hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”³¹ Ancak Anderson, buradaki “hayal etme” vurgusundan hareketle, Gellner’in milliyetçiliği tanımlarken kullandığı “icat etme” kavramını eleştirmekte ve kendi tanımının farkını ve özgünlüğünü belirtmektedir. Anderson’a göre, Gellner, icat etme kavramını “hayal” ve “yaratım”la birlikte değil, “uydurma” ve “sahtekarlık”la birlikte düşünmektedir. Oysa Anderson, cemaatlerin birbirlerinden hakikilik/sahtelik esasıyla değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırılması gerektiğini öne sürmektedir.³² Bu da, Anderson’a göre “milliyetçiliğin bilinçli olarak benimsenmiş siyasal ideolojilerle ilişkilendirilerek değil, kendisini önceleyen ve onlardan kaynaklanmış olduğu büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmesi”³³ gerektiğini göstermektedir.

Gellner, Hobsbawm ve Anderson’ın düşüncelerinden hareketle yukarıda özetlenen modernist yaklaşımın dışında, milliyetçiliğin kökenine ya da ortaya çıkışına yönelik üçüncü bir kuram daha bulunmaktadır. Söz konusu modernistlerin yaklaşımına bir tepki olarak doğan ve milliyetçilik analizlerinde etnik geçmişle kültüre ağırlık veren kuramcılarını tanımlamak için kullanılan etno-sembolist yaklaşımın en önemli temsilcisi Anthony D. Smith’tir.

Smith, aynı zamanda modernist yanılı olarak nitelendirdiği modernist yaklaşımın etnik cemaatler ve milletlerin doğasına ilişkin dört temel varsayımının bulunduğunu belirtmektedir. Bu varsayımların birincisi, millet ve milliyetçilik kavramlarının Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan modern olgular olarak kabul edilmesidir. İkinci varsayım ise, bu kavramların kapitalizm, endüstriyalizm, bürokrasi, kitle iletişimi ve sekülerizmin özgül modern koşullarının ürünleri olarak görülmesidir. Modernliğin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurgulanan milliyetçiliğin yine yakın dönemlerde inşa edilen milletlerin çimentosu olduğu düşüncesi üçüncü varsayımı oluşturmaktadır. Modernistlerin dördüncü varsayımı ise, ne kadar eski ve

³¹ a.g.e., s. 20.

³² a.g.e., s. 21.

³³ a.g.e., s. 26.

yaygın olurlarsa olsunlar, etnik cemaatlerin insanlık tarihi içinde ne doğal ne de verili buldukları, onların temelde iktidar mücadelesi içindeki elitlerin ve liderlerin kaynakları ve araçları oldukları yönündedir.³⁴

Smith bu varsayımları özetledikten sonra modernist yaklaşıma yönelik temel itirazını dile getirmektedir. Smith'e göre, modernist yaklaşımların ihmal ettiği geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıklar dikkate alınmadan modern milliyetçiliklerin anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla milletlerin oluşum süreci yüzyılları kapsayan geniş bir zaman dilimi içinde incelenmelidir. Millet kim olduğu sorusunun yanıtı milletlerin etnik temellerinde aranmalıdır, zira günümüz milletlerinin çoğu belirli bir etnik topluluğun devamıdır. Herhangi bir etnik topluluğun ise altı temel özelliği vardır. Bunlar kolektif bir isim, bir ortak soy miti, paylaşılan tarihsel anılar, ortak kültürün ayırt edici veya birkaç ögesi, belirli bir anavatana duyulan bağ, topluluğun önemli bir bölümü için geçerli olan dayanışma duygusudur. Smith, bu özelliklerden de hareketle, milli ya da ulusal kimliğin karmaşık ve soyut yapısını açıklamak üzere kapsamlı bir millet tanımı yapmaktadır. Buna göre millet, tarihi bir toprağı paylaşan, ortak mitleri, tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürü, ortak ekonomisi, tüm üyeleri için geçerli hak ve ödevleri ile belirli bir ismi olan insan topluluğudur.³⁵

1.3. Milliyetçilik Türleri: Milliyetçiliğin Tasnif Edilme Biçimleri

Milliyetçiliğin nerede ve nasıl ortaya çıktığına ya da bir diğer ifadeyle tarihsel kökenine ilişkin arayışlar, yukarıda açıklandığı üzere, birbirinden oldukça farklı milliyetçilik kuramlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ancak söz konusu milliyetçilik kuramlarının ele aldığı tek sorunsal milliyetçiliğin kaynağı ya da kökeniyle sınırlı değildir. Bu kuramlar, aynı zamanda son derece zengin bir çeşitlilik gösteren özgül milliyetçilik türleri arasındaki farklılıkları da tasnif etmeye çalışmışlardır.

³⁴ Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s.26-27.

³⁵ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 218-219.

Milliyetçi ideolojinin farklı türlerini birbirinden ayırmayı deneyen ilk araştırmacı Carleton Hayes olmuştur. Milliyetçiliği humanitaryen, geleneksel, jakoben, liberal, ekonomik ve integral (bütünleştirici) milliyetçilikler şeklinde türlere ayıran Hayes, milliyetçi ideolojinin büründüğü çeşitli ahlaki görünümleri saptamakla yetinmemiş, milliyetçiliğin gelişim sürecinin uzun bir tarihsel aktarımını da sunmaya çalışmıştır.³⁶

Ancak her ne kadar Hayes'in çalışması bu doğrultudaki ilk çalışma olsa da, Smith, farklı milliyetçilik türlerinin ya da tipolojilerinin tasnif edilmesine yönelik en kapsamlı çalışmanın Hans Kohn tarafından yapıldığını belirtmektedir. Kohn, iki farklı milliyetçilik tipolojisinin bulunduğu bahisle bir ayrıma gitmekte ve milliyetçiliğin rasyonel ve kurumsal türünü "Batılı-İrادی Milliyetçilik", mistik türünü ise "Doğulu-Organik Milliyetçilik" olarak nitelendirmektedir. Kohn'a göre, milleti aynı yönetim ve yasalar altında ortak bir ülkede yaşamakta olan insanların bir birliği ve beraberliği olarak gören rasyonel millet kavramı, 18. yüzyılın sonunda iktidara gelen orta sınıfların bir ürünü olarak İngiltere, Fransa ve Amerika'da ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, doğuya doğru gidildikçe, gücünü yalnızca iktidardan dışlanmış olan sınırlı sayıdaki entellektüelin keskin ve otoriter içerikli yaklaşımından alan milliyetçilikler ön plana çıkmıştır. Kohn, Orta ve Doğu Avrupa ile Asya'nın geneline hakim olan bu milliyetçilik türünün orta sınıfın gelişmemiş olmasından kaynaklandığını düşünmektedir.³⁷

Smith ise, Kohn'un Batılı ve Doğulu milliyetçilik arasında yaptığı bu felsefi ayrımı her ne kadar geçerli ve yararlı olsa da, bu ayrımın mutlaklaştırılmaması gerektiğinden hareketle daha farklı bir sınıflandırmaya gitmektedir. Smith'in sınıflandırmasına göre milliyetçiliği teritoryal ve etnik milliyetçilikler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Yine her iki milliyetçiliği de kendi içinde bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası hareketler olmak üzere iki ayrı düzeyde değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre, anti-sömürgeci milliyetçilikler bağımsızlık öncesi sivil ve teritoryal hareketler iken, entegrasyoncu/bütünleştirici milliyetçilikler bağımsızlık sonrası sivil ve teritoryal hareketlerdir. Benzer şekilde, ayrılıkçı milliyetçilikler ve diaspora milliyetçilikleri bağımsızlık öncesi etnik ve jeneolojik (secereci) hareketler

³⁶ a.g.e., s. 60.

³⁷ Smith, **Milli Kimlik**, s. 131.

iken, irredentist ve pan milliyetçilikler bağımsızlık sonrası etnik ve jeneolojik (secereci) hareketlerdir.³⁸

Smith'in, özgül topluluklar ve hareketlerin gerek bağımsızlık öncesinde gerekse bağımsızlık sonrasında kendilerini içinde buldukları genel durumu göz önünde tutarak teritoryal ve etnik milliyetçilikler arasında yaptığı ayırmadan hareketle inşa ettiği bu geçici milliyetçilik tipolojilerinin daha esnek bir bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür. Zira milliyetçiliğe bir bütün olarak Doğulu ya da Batılı karakter atfetmek yanıltıcıdır. Her özgül milliyetçilik akımı, kendi bünyesinde hem Doğu'ya hem de Batı'ya ait karakteristik özellikleri taşıma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, milliyetçiliğin birbirinden ayrı iki evrensel tipinden bahsetmek yerine, evrensel düzeyde geçerli olan iki yüzünden ve ikili yapısından söz etmek daha doğrudur.³⁹

Milliyetçiliği tarihsel bir dönemlendirmeye dayalı olarak ya da kronolojik bir sınıflandırmayı esas alarak tasnif edenler de bulunmaktadır. Bu düşünürlerin başında Louis Snyder gelmektedir. Snyder, dört farklı tarihsel dönem belirlemekte ve her döneme özgü bir milliyetçilik tipolojisi geliştirmektedir. Bu dönemlerden birincisi kaynaştırıcı milliyetçilik tipolojisinin hakim olduğu 1815-1871 dönemidir. İkinci dönem ise dağıtıcı milliyetçilik tipolojisinin egemen olduğu 1871-1900 dönemidir. 1900-1945 arası dönem ise saldırgan milliyetçiliğin hüküm sürdüğü dönemdir. 1945'ten günümüze kadar devam eden dönemse çağdaş milliyetçiliğin karakterize ettiği bir dönemdir.⁴⁰

Milliyetçiliği dönemsel olarak sınıflandıran bir başka düşünür ise Edward Hallett Carr'dır. Carr, modern uluslararası ilişkiler tarihinin, siyasal bir varlık olarak millete ilişkin oldukça farklı görüşlerle ayırdedilen ve birbiriyle kısmen örtüşen üç döneme ayrıldığından bahsetmektedir. Birinci dönem, Orta Çağın imparatorluk ve kilise birliğinin tedrici dağılışı ile ulusal devlet ve ulusal kilise düzeninin kurulmasıyla başlayan ve Fransız Devrimi ile Napoleon savaşlarıyla sona eren dönemdir. Fransız Devrimi'nin ürünü olarak başlayan ikinci dönem ise, 1870 yılından sonra ciddi şekilde sarsılmaya başlamış olsa da, Birinci Dünya Savaşı'nın

³⁸ a.g.e., s. 133-134.

³⁹ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.73.

⁴⁰ Özkırımlı, a.g.e., s.61.

başladığı 1914 yılına kadar sürmüştür. Temel özellikleri 1870'ten sonra biçimlenmeye başlayan üçüncü dönem ise 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'na dek devam etmiştir. Carr, bu üç dönem dışında, karakter bakımından kendinden önceki dönemden keskin bir biçimde farklılaşmış olan dördüncü bir döneme geçip geçmediğimizi söylemek içinse zamanın halen erken olduğunu düşünmektedir.⁴¹

Görülebileceği üzere, milliyetçilik üzerine çalışan araştırmacıların büyük bir kısmı milliyetçiliğin birbirinden farklı türleri olduğunu düşünmekte ve bunlar arasında ayırım yapabilmek için çeşitli tipolojiler geliştirmektedir. Milliyetçiliğin tek ve büyük bir kuramın içinde ya da altında açıklanamayacak denli zengin bir çeşitliliğe-içeriğe sahip olması, onun değişik türleri arasında bir ayırma gidilmesine zemin hazırlamaktadır. İçinde neşet ettiği siyasal, ekonomik, toplumsal ve tarihsel koşullara uygun ve onların bir sonucu olarak ortaya çıkan her bir milliyetçiliğin kendine özgü bir tipoloji oluşturması da bundan kaynaklanmaktadır.

⁴¹ Edward Hallett Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, Çev. Osman Akınhay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.12-13.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Türk Kimliğinin Keşfi ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Modern dünyanın şekillenme sürecindeki en önemli ideolojilerden biri olan milliyetçilik olgusu, farklı coğrafyalarda ve farklı aşamalar içerisinde doğup gelişmesine rağmen, Fransız Devrimi'yle birlikte tüm dünya sathına yayılan evrensel bir söyleme dönüşmüş; zamanla kozmopolit nitelikli imparatorlukların dağılmasına ve ulus devletlerin oluşmasına kaynaklık edecek denli güçlü bir etki üretmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da, Doğu Avrupa'nın diğer imparatorlukları gibi, 19. yüzyılın başından itibaren bu etki alanının içinde kalmış ve "milliyetler" sorunu ile muhatap olmaya başlamıştır.⁴²

Yarı-özerk nitelikteki dini ve kültürel cemaatlerden müteşekkil bir millet sistemine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik cereyanına ilk kapılanlar ise gayrimüslim unsurlar olmuştur.⁴³ 18. ve 19. yüzyılda yaşanan toprak kayıpları ve Osmanlı Devleti'nin siyasal, ekonomik ve askeri bakımdan zayıflamaya başlamasıyla birlikte, Batılı devletler, gayrimüslim cemaatler üzerinde bir hamî rolü oynamaya başlamıştır. Ruslar Ortodoksların hamîliğini üstlenirken, Fransızlar Katoliklerin koruyuculuğuna soyunmuştur. Öyle ki, bu koruyuculuk kapitülasyonlarla beraber neredeyse bütün Osmanlı gayrimüslimlerini kapsayacak bir genişliğe kavuşmuş; bu da, gayrimüslim cemaatlerin ayrılıkçı hareketlere girişmesini kolaylaştırmıştır.⁴⁴ İktisadi açıdan Osmanlı Devleti'ni hegemonyası altına alan Batılı devletler, özellikle 93 Harbi'nin akabinde yapılan Berlin Antlaşması sonrasında, Hristiyanların yaşadıkları bölgelerde görülen her huzursuzluğu bahane ederek Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamış ve bu durumu içişlerine müdahale etmenin gerekçesi olarak kullanmıştır. Bilhassa, Balkan Yarımadası'nda yaşayan muhtelif toplumlar bağımsızlık vaadiyle kışkırtılmış ve ayrılıkçı-milliyetçi hareketler teşvik

⁴² François Georgeon, **Osmanlı – Türk Modernleşmesi (1900 – 1930)**, Çev. Ali Berktay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1.

⁴³ Soner Çağaptay, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 6-7.

⁴⁴ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, Çev. Fatmagül Berktay, İstanbul, ty, s. 88-89.

edilmiştir. Bu dönemde, ortak dil ve din temelinde örgütlenmiş türdeş bir ulusal devlete sahip olmak en önemli hedef olmuştur. Zorla göçe tabi tutma, katliam yapma, ürküterek kaçırma bu amaca ulaşmak için başvurulan olağan bir siyasal yöntem olarak benimsenmiştir. Bu saldırgan ve trajik uygulamaların bir sonucu olarak da, 19. yüzyılın sonuna dek bir milyondan fazla Müslüman Balkanlar'ı terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵

Milliyetçi ideolojiyle tanışan ve bu yönde bir siyasal bilinç geliştiren Balkanların Hristiyan halkları içinde ilk isyan bayrağını açanlar Yunanlılar ve Sırpolar olmuş, onları sırasıyla Bulgarlar, Makedonlar ve Ermeniler takip etmiştir.⁴⁶ Osmanlı yöneticileri bu durumun önüne geçmek ve milliyetçiliğin toplumsal dengeyi bozup devleti parçalamasını önlemek amacıyla, birtakım siyasal, askerî ve idari tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bu tedbirlerin nihai hedefini ise, devlet içindeki farklı unsurları Osmanlılık fikri içinde bir arada tutabilmek düşüncesi oluşturmuştur. Bu kapsamda, ilk olarak 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiş; sonrasında ise Osmanlı'nın siyasal, toplumsal ve kültürel çeşitliliğini oluşturan her unsurun eşit siyasal haklara kavuşmasını ve ortak bir vatan mefhumu etrafında birleşmesini sağlamak amacıyla, Yeni Osmanlılar tarafından "Osmanlılık" fikri bir ideoloji olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu fikrin, milletlerin tekil nitelikli hukuksal varlığına son vererek bunlar arasındaki tüm ayrılıkları kaldıracağı ve bunun yerine padişahın tüm tebaasının din, dil ve ırk ayrımı gözetilmeksizin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olacağı tek bir Osmanlı milletini oluşturacağı varsayılmıştır.⁴⁷ Bir başka deyişle, etnik grupların uluslaşması yönünde somutlaşmaya başlayan dağılma sürecinin önüne geçerek Osmanlı kimliği etrafında bir ortaklık oluşturmak ve bu ortaklığın toplumun bütün katmanları tarafından kabul edilmesini sağlamak amaçlanmıştır.⁴⁸ Zira İmparatorluk içindeki etnik ve dini grupların, kendi dar amaçlarından ve özlemlerinden fedakârlık etmeksizin bir hanedan yurtseverliğine sadakatle bağlanabilecekleri düşünülmüştür.⁴⁹ Yusuf Akçura'nın ifadesiyle,

⁴⁵ Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 536-537.

⁴⁶ Georgeon, **a.g.e.**, s. 1-2.

⁴⁷ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, İkinci Cilt, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 171.

⁴⁸ Şerif Demir, "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 29, Konya, 2011, s. 335.

⁴⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47.

“Osmanlı hükümetine tabi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek”⁵⁰ istenmiştir. Böylece etnik ve dini öğeler mümkün olduğu kadar gerilere itilmiş ve toplulukların Osmanlı Devleti’ne bağlılık etrafında örgütlenmesine gayret edilmiştir.⁵¹

Ancak Osmanlılık fikri Bernard Lewis’in tabiriyle “ümitsiz bir dava”⁵² ya da Akçura’nın ifadesiyle “boş bir yorgunluk”⁵³ olarak kalmıştır. Zira her ne kadar Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki ıslahat faaliyetleriyle dinler arasında ve kanunlar önünde eşitlik sağlanmış, herkese Osmanlı vatandaşı olma hakkı verilmişse de; Müslüman ve gayrimüslimler arasında bir güven ortamı tesis edilememiştir. Müslümanlar, Hıristiyanlarla eşit olmayı şer’i açıdan kabul etmemiş; Hıristiyanlar ise askerlik ve vergi gibi konulara yönelik açık bir memnuniyetsizlik içinde olmuşlardır.⁵⁴ Gayrimüslimler, devletin Osmanlılık eksenindeki yeni politikalarını kendilerine ait bağımsız devlet kurma düşüncelerine mani olmak isteyen bir tuzak ve millî kimliklerini kazanmalarına karşı tehdit olarak görmüşlerdir. Osmanlı milleti ve kimliğini hiçbir zaman benimsemedikleri gibi, kendi kimliklerini de daha fazla sahiplenmeye başlamışlardır.⁵⁵ Kendilerini Osmanlı değil, Yunanlı, Sırp, Bulgar ve Ermeni olarak tanımlamışlardır.⁵⁶ Bu süreçte devlete olan güvensizlik de iyice artmış, devletin eski gücüne kavuştuğu anda verdiği hakları geri almasından çekindikleri için yapılan reformları ciddiye almamışlardır.⁵⁷

Balkanlardaki Hristiyan milletler, uluslaşma ve akabinde devletleşme süreçlerinin nihai bir hedefi olarak daha homojen bir vatan tesis etmek istemişlerdir. Bu istek onları daha düne kadar aynı toprak üzerinde beraber yaşadıkları Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak, Ulah ve diğer Müslüman toplulukları tecrit etmeye ve öldürmeye dek uzanan milliyetçi bir hırsa dönüşmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla

⁵⁰ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976, s.19.

⁵¹ A. Teyfur Erdoğan, “*Osmanlılığın Evrimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici) Kimliğinden Millet Yaratma Projesine*”, **Doğu-Batı (II. Meşrutiyet)**, C. 1, S. 45, Y. 11, Ankara, 2008, s. 28.

⁵² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s. 337.

⁵³ Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s.19.

⁵⁴ Faruk Aydın, “*Atatürk ve Milliyetçilik*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, S. 42, Kasım 1998, s. 763-764.

⁵⁵ Demir, **a.g.m.**, s. 344.

⁵⁶ Lewis, **a.g.e.**, s. 337.

⁵⁷ Demir, **a.g.m.**, s. 344.

birlikte hızlanan dağılma süreci, Balkan Savaşları sonrasında nihayete kavuşmuş ve İmparatorluğu oluşturan etnik unsurlar tek tek ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Tabii bu süreçte milyonlarca Müslüman hayatını kaybetmiş ve bir o kadarı da Anadolu coğrafyasına sığınmak zorunda kalmıştır. Yaşanan bu zorlukların da etkisiyle, din ve milliyet kavramları hatırlanmaya başlamış, Müslüman Türk kimliği vurgusu giderek belirginleşmiştir. Söz konusu vurguyla beraber, Anadolu merkezli bir vatan algısı da oluşmaya başlamıştır. Türklük ise, Anadolu ve Trakya'ya sıkışan Müslümanlar için birleştirici bir üst kimlik olarak zuhur etmiştir.⁵⁸

Ülkedeki Hıristiyan unsurların dışarıdan da destek almak suretiyle gerçekleştirdiği bağımsızlık savaşları sonucu birer birer kendi devletlerini kurarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları, artık Osmanlılık politikasını sürdürmenin imkânsız olduğunu göstermiştir.⁵⁹ Devlet yöneticileri toprakları en geniş şekli ile koruma amacını güttüğünden, bunun ancak Müslüman unsurları bir arada tutmakla mümkün olacağını düşünmeye başlamıştır.⁶⁰ Osmanlılık fikrinin zayıflaması üzerine, Abdülaziz devrinde başlayan ve II. Abdülhamit döneminde fikir halinden eyleme geçirilen “Panislâmizm” ya da “İslamcılık” politikasına ağırlık verilmiştir.⁶¹ Bu politikaya özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki süreçte sıklıkla başvurulmuştur.⁶² II. Abdülhamit, emperyalizmin güç kazandığı bir devirde, böyle bir savunma yolu bulmuş, onu hem iç hem de dış politikada kullanmıştır. Aslında, Abdülhamid devri Panislamizminin iki ayrı ekseninden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri, Osmanlı Müslüman teb'asını İslam bayrağı altında toplama çabası; diğeri ise dış ülke Müslümanlarının Halifelik makamı etrafında birleştirilmesi

⁵⁸ Çağaptay, **a.g.e.**, s. 8 – 12.

⁵⁹ Cemal Avcı, “*Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı*”, **Atatürk ve Atatürkçü Düşünce**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003, s. 69.; 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya ve Avrupalı devletlerin de özel ilgileri ile Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran konuların başında Ermeni meselesi gelmiştir. Ermeni meselesinin diğer Hıristiyan topluluklarından farklı gelişmesi, bu cemaatin, İmparatorluğun hiçbir yöresinde nüfus çoğunluğunu oluşturacak bir yoğunlukta bulunmamasıyla ilgilidir. Ermeni meselesi, 93 Harbinden sonra yapılan Berlin Anlaşması'nın 61. maddesinde yer alarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Nevzat Kösoğlu, “*Türk Milliyetçiliği İdeolojisini Doğuşu ve Özellikleri*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 210-211.

⁶⁰ Avcı, **a.g.m.**, s. 69.

⁶¹ **a.g.m.**, s. 69.

⁶² Erdoğan, **a.g.m.**, s.33.

düşüncesidir.⁶³ Berkes, Panislamcılık fikrinin dayandığı bu ikinci esası, yani Hilafeti şu şekilde tarif etmektedir:

“Hilâfet, sadece ruhanî bir egemenlik değil, aynı zamanda siyasal bir egemenlik, İslamlık’a özgü bir devlet biçimidir. Bütün Müslümanlar, ülke, din, renk farkları üstünde yalnız bir inanç kardeşliği değil, bir “millet” oluştururlar. İslamlık, Hıristiyanlıkta olduğu gibi sadece dinsel değil, siyasal bir bütündür. Avrupa uygarlığı gibi bir İslâm uygarlığı vardır. Bu uygarlıktaki İslâm milletinin geri kalışı, Avrupa devletlerinin karşısında parçalanmalarının sonucudur. Siyasal bir güç olmaktan çıkan Müslümanlar dinlerini de yitirme tehlikesi karşındadırlar. Müslümanların çağdaş bir varlık haline gelebilmeleri ancak dine dayalı bir birlik olmalarına, eski uygarlıklarını diriltmelerine bağlıdır. Bu birliğin sembolü hilâfettir.”⁶⁴

Görüldüğü üzere nihai hedef, Osmanlı memleketlerinde din esasına dayanan güçlü bir Müslüman birliği kurmaktır. Ancak bu türden bir birlik sayesinde, dünyadaki Müslümanların halife etrafında toplanacağı varsayılmıştır.⁶⁵ Bu nedenle, II. Abdülhamit, devletin İslami karakteri üzerinde önemle durarak, halifelik müessesesini güçlendirmeye çalışmıştır. İmparatorluk içinde olduğu kadar dünyanın diğer yerlerindeki Müslümanlara da özel bir ilgi göstermiştir. Böylece hem Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde siyasal bir üstünlük sağlamayı hem de ülkesindeki rejime destek elde etmeyi ummuştur.⁶⁶

Sarayda, toplum hayatında, eğitimde ve dış siyasette İslamcılığa yer veren⁶⁷ II. Abdülhamid, uyguladığı politikalarla belirli bir süre için göze çarpacak derecede başarılı olmuştur. Sultanın ajanları Cezayir, Mısır, Hindistan ve hatta Japonya’da faaliyete geçerek, Müslüman kamuoyunu sömürgeci ülkelere karşı tahrik etmiştir. 1897’de meydana gelen Türk-Yunan Savaşı’nın İslam dünyasında uyandırdığı ilgi ve Osmanlı zaferinin birçok ülkede kutlanması, bu politikanın başarısının somut bir göstergesidir.⁶⁸

⁶³ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi: Makaleler-4**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 94.

⁶⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz., Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 361.

⁶⁵ Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 7.

⁶⁶ David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 6.

⁶⁷ Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 7.

⁶⁸ Lewis, **a.g.e.**, s. 340-341.

Gayrimüslim unsurların imparatorluktan kopuşu İslamcılık projesinin daha güçlü bir şekilde gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Müslümanların yaşadığı toprakların da kaybedilmeye başlaması üzerine, İslami duyarlılık daha da artmıştır. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti topraklarının beşte ikisini ve nüfusunun da beşte birini kaybetmiştir. Bu hadise Osmanlılık politikasını savunulamaz duruma getirdiğinden, yeni bir politika benimsenmeye başlanmıştır. Devlet, artık gayrimüslimleri değil, o güne kadar ihmal ettiği Müslüman unsurları esas almıştır. Bir yandan bütün maddi imkânlar ve temel yatırımlar Müslümanların yaşadığı bölgelere yönlendirilirken; diğer yandan birbirinden çok farklı özellikler taşıyan Müslüman unsurlar arasında eğitim yoluyla ortak bir kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Bu dönüşüm için ortam da hazırdır. Zira Berlin Antlaşması'yla birlikte, İmparatorluk önemli Hıristiyan vilayetlerini kaybettiği ve bu arada önemli miktarda Müslüman göçü aldığı için, gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki oranı yüzde yirmi civarına inmiştir. Artık Tanzimat Fermanı ve benzeri yaklaşımların Hıristiyan milliyetçiliğini önlemede bir faydasının olmadığı anlaşılmış, İmparatorluk içinde kalan yüzde yirminin de ayrılacağı kabullenilmeye başlanmıştır. Bu tablo, Osmanlıcılığın tamamen terk edildiği anlamına gelmemekle birlikte, önceliğin artık yüzde seksen oranındaki Müslümanlar olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak Birinci Dünya Savaşı, Arap halklarının ve Müslüman Arnavutların da Osmanlı'dan kopuşu ve cihat ilanının ciddi neticeler vermemesi gibi nedenler dolayısıyla İslamcılık da fazla uzun süreli olmamış ve geriye bir tek Türkçülük fikri kalmıştır.⁶⁹ Osmanlıcılık ve İslamcılık olarak ifade edilen siyasal ideolojiler hızla çökerken, devletçi milliyetçiliğin veya “pratik” milliyetçiliğin hedefi de, Türkçülüğün diğer ideolojilere karşı zafer kazanması ve Osmanlı Devleti'nin bir Türk yurduna dönüştürülmesi olmuştur.⁷⁰

Türkçülüğü hazırlayan etkenleri “milliyet fikirlerinin Hıristiyan tebaa arasında yayılması, muhtar ve bağımsız devletlerin kurulması, Müslüman halkın yerleşik olduğu eyaletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılma temayülleri, Anadolu ve Rumeli'ye devletin diğer bölgelerinden Türklerin göç etmesi, devlet adamlarının zihniyetlerinde meydana gelen değişiklik, Avrupa'nın Türkler üzerinde baskısı ve

⁶⁹ Emre Yıldırım, “Türkiye’de Milliyetçiliğin Arka Planı: Osmanlı’da Modernlik ve Milliyetçilik” , **History Studies**, C. 6, S. 6, Aralık 2014, s. 241 -243.

⁷⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-14.

Türk gençlerinin Avrupa ile teması olarak özetlemek mümkündür.”⁷¹ Akçura, “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı eserinde Türkçülük ideolojisiyle ilgili düşüncelerini şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğunda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra, Asya kıtasıyla Doğu Avrupa’da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir. Türk birliği fikri çok yenidir. Tarihte örneği yoktur. Ne Osmanlılar devrinde, ne de daha önce izine rastlanmaktadır. İstanbul’da son yıllarda Türk milliyeti yanlısı kurulan bir merkez var ise de bunun çalışmaları siyasal olmaktan çok bilimseldir. Osmanlı Devleti dışında çeşitli memleketlerdeki Türkler arasında da bu siyasal Türkçülük ya yoktur ya da Rusya Türkleri arasında olduğu gibi belirsizdir. Türk birliğinde en büyük rolü Osmanlı Devleti oynayacaktır. Bu rol, Japonya’nın sarılar âleminde oynadığı rolün, beyazlar arsasında benzeri olacaktır. Türk birliğinin sağlayacağı yararlar yanında kimi zararları olması da doğaldır... Bütün engellere ve Türklerden çoğunun geçmişlerini unutmuş olmalarına rağmen Türklerin büyük kısmının Müslüman oluşu Türk milliyetinin teşekkülünde önemli bir etken olacaktır...”⁷²

Yukarıda ifade edilen hususlar Türkçülüğün ortaya çıkışında etkili olan siyasal ve tarihsel hadiseler olarak zikredilebilir. Türkçülüğün keşfinde ve Türk milliyetçiliğinin kuramsallaşmasında bu siyasal ve tarihsel hadiselerin (savaşlar, kopuşlar, göçler) dışında, bir de ilmi ve edebi bir yön vardır ki, bunda özellikle Batılı yazarların eserlerinin etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Özellikle 18. yüzyılda Avrupa’da müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkan Türkoloji bilimi, Osmanlı aydınlarını ciddi şekilde etkilemiştir.⁷³

19. yüzyıl boyunca gittikçe artan Türk kimliği duygusu ve bilinci, Türkoloji çalışmalarının etkisi ile İmparatorluğun entelektüel ve siyasal sınıfları arasında güçlenmiştir. Avrupa’da Türk halklarının geçmişine dair yapılan çalışmalar, Türk kültürünün eskiliğini ortaya koyduğu gibi, Balkanlar’dan Orta Asya’ya ve hatta

⁷¹ Mustafa Keskin, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 52.

⁷² Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 8.

⁷³ Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986, s.79.; Lewis, *a.g.e.*, s. 342-345.

Sibirya'ya kadar yayılmış olan Türkî halklar arasındaki kültür beraberliğini de ortaya çıkarmıştır. Türk halklarının İslam öncesi döneminin önemini ortaya koyan bu çalışmalar, İslami dönemin de diğerlerinden farklı olmayan bir evre olarak görülmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, bu köken arayışının özgün bir yanı yoktur. Zira bütün ulusal ya da milli hareketlerin temelinde arkeoloji, dilbilim ve tarihe rastlamak mümkündür.⁷⁴ Batılı Türkologların çalışmaları sayesinde, Türklerin milli bir topluluk oldukları, dünyanın birçok yerine dağıldıkları ve kendilerine özgü zengin bir kültürleri olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Türklerin tarihini yalnızca Osmanlı tarihi ile sınırlı sayan anlayışın yerine, İslamiyet öncesi tarihte de büyük bir geçmişin yattığına yönelik inanç güçlenmeye başlamıştır. Bu inanç, Türkçü anlayışın daha da belirgin bir hale gelmesine ve Türklüğün Osmanlı dışındaki Türki halkları da kapsayacak şekilde genişlemesine neden olmuştur.⁷⁵ Kushner, Avrupalıların Türkler hakkında yazdığı eserlerin Türk milliyetçiliğinin doğuş ve gelişme sürecindeki etkilerini şu şekilde anlatmaktadır:

“... Bu yazı ve eserlerde Türkler hakkında belli başlı iki ayrı görüş yansıtılıyordu; Bunlardan birincisi, daha önceki yüzyıllarda, Türklerin Avrupa'daki fetihleri döneminde Avrupa'da bazı kesimlerde oluşturulan "Barbarlar" kelimesi ile şekillenmişti. Bu da Türk aydınlarının tarihe dönerek araştırma yapmasına yol açmıştı. Diğer yönden Avrupalı aydınların bir kısmı Türklere değişik gözle bakıyorlar, onların faziletlerinin, kültürlerinin yüceliğinden bahsettikleri hatıralar ve gözlemler Türk okuyucularının milli gururunu okşuyordu. Bunlara benzer başka kaynaklar da yazılmaya başlanmış ve ilmî olarak kabul edilen eserler çoğalmıştır. Bunların en önemlisi 18. yüzyılda yazılan *Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mangdes, et Autres Tar-tares Occidentaux* (Hunlar, Türkler, Moğollar ve diğer Batı Tatarlarının Genel Tarihi). Fransız Joseph de Grignes'in yazdığı bu kitap Avrupa'da oldukça ilgi toplamıştı. Bir başka eser de Polonya göçmeni olan Mustafa Celaleddin Paşa tarafından yazılan *Les Turcs Aneiens et Modernes* (Eski ve Modern Türkler)'dir. Mustafa Celaleddin Paşa, Türkleri Avro-Aryan ırkının bir üyesi olarak görmüştür. Diğer bir görüş ise Macar aydını ve Sultan II. Abdülhamid'in dostu olan

⁷⁴ Georgeon, a.g.e., s. 3-4.

⁷⁵ Yusuf Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 52-53.

Arminius Vambery sayesinde oluştu. Macar bilgin Vambery Türklerin Moğolların, Hunların, Macarların yani Turan topluluklarının akrabası olduğunu savunmuştur”⁷⁶

Batılı şarkiyatçıların bu kültürel ve ilmî çalışmaları Osmanlı aydınlarında, Orta Asya, Kafkasya, İnan, Volga, Çin ve Afganistan'da yaşayan Türklere karşı ilginin artmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Türk coğrafyasına olan ilgisi kadar, bu coğrafyada yaşayan ilim ve sanat insanların da Türkçülük bilincini taşıması ve bunu Osmanlı coğrafyasında neşriyat yoluyla yayması Türkçülüğün gelişmesinde önemli bir tarihi merhale olmuştur. Osmanlıların, İmparatorluk dışındaki Türklere olan dostluğunu artıran bir unsur da, Rusya'dan gelen düşünce adamlarının varlığı olmuştur. Bu kişiler, fikri ve kültürel uyanışın temellerini de beraberlerinde getirmiş, Osmanlı entelektüel hayatında önemli roller oynamışlardır. Değişik Türk boylarının kullandığı konuşma dilini kültürel ve edebi bir ortak dil haline getirme çabaları hızlanmıştır. Bu düşüncelerin merkezi Tatar Türklerinin yaşadığı Kazan şehri, bu yöndeki en önemli kişi ise Kırımli Türk olan İsmail Gaspıralı olmuştur. Osmanlı aydınları üzerinde etkili diğer isimler ise Azerbaycanlı olan Hüseyinzade Ali ile Ağaoğlu Ahmed'dir. Ancak Osmanlı İmparatorluğuna gelen göçmenler içerisinde en etkili olan kişi, şüphesiz ki Yusuf Akçura'dır.⁷⁷

2.2. Jön Türkler Döneminde Beliren Milliyetçilik

Avrupa'da, gerek I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemallerin kuşağına, gerekse II. Meşrutiyet için çalışanlara Jön Türk denildiği halde, Türkiye'de Jön Türk deyince daha çok 1889'dan sonraki dönemde II. Meşrutiyet için çaba gösterenler anlaşılmaktadır. İlk devrimci kuşağı ise, Genç Osmanlılar olarak da nitelendirilen ve Türkiye'de daha çok Yeni Osmanlılar diye tanınanlar oluşurmaktadır.⁷⁸ Sina Akşın, İttifak-ı Hamiyet ya da daha sonraki ismiyle Yeni Osmanlılar/Jön Türkler hareketini değerlendirebilmek için öncelikle basın hayatındaki gelişmelere bakmak gerektiğini

⁷⁶ Kushner, a.g.e., s. 17-18.

⁷⁷ a.g.e., s. 20-22.

⁷⁸ Sina Akşın, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 14.

ifade etmektedir. Akşin, bu hareketin ortaya çıkışını, hem siyasal haklar hem de basın özgürlüğü talebine dayandırarak şu şekilde izah etmektedir:

“1860’tan sonra gazete sayısının arttığını görüyoruz. Gazete tirajları düşüktü, fakat o devirde akşamları mahalle kahvelerinin bir çeşit kulübe ya da “kırathane”ye (okuma odası) dönüştüğü, zaman zaman gazetelerin yüksek sesle mahalleliye okunduğu düşünülürse, gazetelerin etki alanının tirajlarından çok daha fazla olacağı düşünülebilir. Gazetelerin çoğalması, rekabetin başlaması demektir. İlgi çekmek için eleştirinin başlaması, çoğalması gerekiyordu. Bu da hükümetin hoşnutsuzluğuna yol açacaktı. Hükümet, 1864’te Matbuat Nizamnamesi’ni çıkardı. Artık bu nizamnameyle basın mensupları için gazete kapama, para ve hapis cezaları gündeme geliyordu. Ertesi yıl Âli Paşa hükümetine karşı Meslek adında gizli bir örgütün kurulmasında herhalde Nizamnamenin bir payı olsa gerektir, zira örgüt içinde Namık Kemal gibi gazeteciler de yer alıyordu. Bu zamana kadar hürriyet sözcüğü yalnızca köle olmama durumunu anlatırken, şimdi yavaş yavaş siyasal bir anlam kazanmaya başlıyordu. Namık Kemal gibi gazeteciler için hürriyet öncelikle basın özgürlüğünü çağırıyordu. 1867’de büyük olaylar çıktı. Mustafa Fazıl Paşa Mısır’ı yöneten Kavalalı sülalesindendi ve o sıradaki vali İsmail Paşa’nın kardeşiydi. Onun valiliği bitince sıra kendisine gelecekti. Fazıl İstanbul’da devlet adamlığı yaparken, Fuat Paşa ile anlaşmazlığa düşmüş ve sonuç olarak görevinden azledilip Avrupa’ya sürülmüştü. Bundan bir süre sonra da Mısır valiliğinin veraset usulü değiştirildi. Buna göre İsmail Paşa’dan sonra yerine kardeşi değil, oğlu geçecekti. Fazıl Paşa büyük kızgınlıkla Osmanlı Devleti’nin sorunlarını inceleyen uzun bir mektup yazdı ve yayımladı. Mektupta Türkiye’de ‘Genç Türkler’in varlığından söz ediyor ve Osmanlı dertlerinin çözümünün meşrutiyette olduğunu belirtiyordu. Böylece basın özgürlüğü anlamında hürriyetin ötesinde, meşrutiyet talebini de içeren bir hürriyet kavramı ortaya çıkmış oluyordu. Fazıl’ın mektubu büyük yankılar uyandırdı. Hükümet, aleyhindeki özgürlükçü akımın farkına vardı. Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa), Ali Suavi İstanbul’dan uzaklaştırıldılar. Adı geçenler Fazıl Paşa’nın çağrısı üzerine Fransa’ya kaçtılar. Paris’te 8 kişi (Fazıl Paşa, N. Kemal, Ziya, Ali Suavi vb.) Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ni kurdular ve gazete yayımlamaya başladılar. Bu kişiler,

Avrupa'nın özgür ortamında yaptıkları yayınlarla düşüncelerini geliştirmek olanağını buldular.”⁷⁹

Niyazi Berkes, Yeni Osmanlılar teriminin tam manasıyla Jön Türk terimine karşılık gelemeyeceğini ifade etmektedir. Jön'lük Avrupa'da ulusçuluk ve meşrutiyetçilik, hatta cumhuriyetçilik yanlısı olmak anlamına geldiği halde, Türkiye'de bu hem din hem devlet düşmanlığı anlamına gelmektedir. Bu yüzden Avrupa'ya giden gençler, “Türkistan'ın erbab-ı şebabı”, “civan” gibi sözcükleri bırakmış, “jön” ve “Türk” sözcüklerini de kullanmadan kendilerine en uygun ad olarak nizamnamelerine ve mühürlerine “Yeni Osmanlılar” adını koymuşlardır. Bu, rastgele bir sözcük oyunu değildir; çünkü onlar için ne jön'lük ne de Türklük bir anlam taşımaktadır. Namık Kemal ve arkadaşlarının, Avrupa'daki anlamıyla jön olup olmadıkları sorunu da bu yönüyle önemlidir. Namık Kemal ile Şinasi arasındaki ayrılığa değinen Berkes'e göre, bu ayrılık Şinasi'nin gerçek jön olmasına karşılık, Namık Kemal'in Yeni Osmanlı oluşundan kaynaklanmaktadır. Yine Berkes'e göre, hem laikliğin hem milliyetçiliğin asıl öncüsü Şinasi'dir. Namık Kemal'de bunların ikisi de yoktur. Bu iki öncülüğü Ali Suavi'ye vermek de yersizdir. Şinasi'nin dil ve anlam sorunlarına dönmesi, bu sorunların onda adeta bir saplantı haline gelmesi de laiklik ve milliyetçilik görüşü ile ilgilidir. Yeni Osmanlıların hiçbiri din, devlet, dil konuları üzerinde Şinasi'nin bıraktığı yerden bir adım ileriye gidememişlerdir.⁸⁰

Avrupa'da 1867-1870 yılları ulusal özgürlük ve liberal rejim davalarının en çok kızıştığı bir dönem olduğu halde, Yeni Osmanlılar devrimci ve milliyetçi olmadıkları gibi, Batılı anlamda anayasacı liberal de değillerdir. Namık Kemal, dil ve edebiyat yönüyle Türkçü fikirlere yakın olmakla beraber, siyasal manada bir Türkçü değil, Osmanlıcı ve İslamcı bir aydındır. Ancak Namık Kemal'in Yahudi asıllı Leon Cahun ve Arminius Vambery gibi, çok sonraları Türkiye'de Türkçülük akımının başlamasına eserleriyle katkı sağlayacak olan ilim adamları ile görüşmesi/mektuplaşması önemli bir hadisedir. Zira Cahun'un 1876 yılında yayımlanan “Gök Bayrak” isimli romanı ile 1896 yılında yayımlanan "Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar" adlı araştırma kitabı, Türkçeye çevrildiğinde

⁷⁹ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 34-35.

⁸⁰ Berkes, **a.g.e.**, s. 282-283.

devrin Türkçülerine büyük esin kaynağı olmuş, temel başvuru kitabı haline gelmiştir.⁸¹

2.3. İttihat ve Terakki’de Türk Milliyetçiliği

Türkiye’nin yakın tarihine damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgüt İttihat ve Terakkidir. İlk olarak “İttihad-ı Osmanî” adıyla İstanbul’da bulunan Askeri Tıbbiye Mektebinde kurulan cemiyetin üyeleri arasında Osmanlı’nın çöküşünü durdurmak isteyen Askeri Tıbbiye öğrencileri yer almıştır. Bunlar Ohrili İbrahim Temo, Arapkırlı Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükûti, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Bakülü Hüzeyinzade Ali’dir. 3 Haziran 1889’da kurulan cemiyet, başlangıçta duygusal yönü ağır basan bir öğrenci kuruluşudur. Aynı yıl Paris’teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey’le ilişki kurulmuş ve sonrasında “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını almıştır. Muhalif çevrelerle kurduğu ilişki sonucunda ülke içinde ve dışında tanınmaya başlayan cemiyet, kısa sürede şubeler kurma ve birçok yerde örgütlenme yoluna gitmiştir. Bu şubeler arasında özellikle Paris şubesi öne çıkmış ve adeta bir genel merkez işlevi görmüştür. Ülke dışındaki Jön Türkler, oldukça aktif olarak çalışmalarına rağmen, sayıca az oldukları gibi, insicamlı ya da homojen bir topluluk da oluşturamamışlardır.⁸²

Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti, geniş gruplara yayılabilmek amacıyla bünyesine aldığı muhaliflerle birlikte homojen olmayan bir yapıya dönüşmüştür. Böylece içinde ulemeden biyolojik materyalistlere, pozitivistlerden azınlık ayrılmışlığı peşinde koşanlara, aşırı milliyetçilerden hümanistlere kadar çok değişik eğilimleri barındıran kozmopolit bir yapı oluşmuştur. Bu yapı göz önüne alındığında standart ya da genel bir Jön Türk tanımı yapmanın zorluğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁸³ Tabii Cemiyetin bu homojen olmayan yapısı bölünmeleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim 1902’de Paris’te yapılan kongrede ideolojik beğenisi Augste Comte ve pozitivistlerden yana olan Ahmet Rıza Bey grubu “Terakki

⁸¹ a.g.e. s. 285.

⁸² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.19-20.

⁸³ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ty, s. 274.

ve İttihat Cemiyeti”ni kurmuştur. Buna mukabil Prens Sebahattin Bey’in grubu “Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti”ni kurarak yoluna farklı bir ideolojik kulvarda devam etmiştir. İttihatçılar arasındaki bu çatışma, etkilerini bütün bir Meşrutiyet Dönemi boyunca hissettirmiş ve iktidar-muhalefet akımlarını şekillendirmiştir.⁸⁴

Ancak cemiyet bir yandan bu türden ideolojik ayrışmalara sahne olurken, diğer yandan da Abdülhamit rejimine muhalif olan yeni isimleri bünyesine katmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki’nin bir siyasal güç olarak vücut bulması 1906 yılında Selanik’te 3. Ordudaki bazı subayların girişimiyle kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin 1907’de Paris’teki örgütle birleşmesiyle mümkün olmuştur. Kısa bir süre Terakki ve İttihat ismini kullanan cemiyet, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ismiyle anılmaya başlamıştır.⁸⁵

İçerisinde farklı etnik ve dini kimliklere mensup olan birçok kişiyi barındıran İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ideolojisi hakkında kesin hükümlere varmak oldukça zordur. Zira cemiyette Türk milliyetçiliği çerçevesinde düşünen birçok kişi olmakla birlikte, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık fikirleri de cemiyetin mensupları arasında hayat bulmuştur. Özellikle kuruluş aşamasında cemiyetin içerisindeki ideolojik görüşlerde bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Ancak zamanla cemiyetin ideolojisi berraklaşmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki’nin ideolojik dokusunda bulunan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerinin zaman içerisinde değişim geçirdiğini belirten Tunaya, süreç içerisinde Osmanlıcılığın Türkçülüğe, İslamcılığın Laikliğe, Türkçülüğün de Turancılığa evrildiğini belirtmektedir.⁸⁶

İttihat ve Terakki’nin, özellikle II. Meşrutiyet’in ilanına kadar giden süreçte açık bir şekilde Türk milliyetçiliği yapmadığı görülmektedir. Zira cemiyetin kuruluş sürecinde, Osmanlı’nın bütünlüğünü savunmak kaydıyla, hangi etnik gruba mensup olursa olsun herkesin cemiyete katılabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Müslüman üyelerin çoğunluğunun Türk kökenlilerden oluşturulmasına özen gösterilmiş, teşkilatın büyük bir kısmının da Müslümanlardan oluşturulması ilkesi

⁸⁴ Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.21.

⁸⁵ Yaşar Semiz, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.35, 2014, s. 220.

⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler: Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (1876 – 1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 139.

benimsenmiştir. Hatta cemiyetin kurucu ve önde gelen isimlerinden bazıları İttihat ve Terakki'yi bir Türk ve Müslüman cemiyeti olarak nitelendirmiştir.⁸⁷

Buna karşın, cemiyetin özellikle kuruluşunu takip eden ilk yıllarda İttihatçıların ideolojik görüşleri içerisinde Yeni Osmanlıların ortaya koyduğu Osmanlılık önemli bir yer tutmuştur. Meşrutiyet yönetimi etrafında Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm halkların Osmanlı kimliğinde birleştirilmesi düşüncesi İttihatçıların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, *Meşveret* ve *Şura-yı Ümmet* gibi yayın organlarında, Müslim ve gayrimüslim bütün halkların sorunların çözümünde görüş birliğine varmalarının temini için çaba harcanması yönünde çağrılar yapılmış, “ortak vatan” vurgusu öne çıkarılmıştır.⁸⁸ Zira Jön Türklerin düşünce alanında bir araya gelebildikleri iki husustan biri anayasanın yeniden yürürlüğe konması, diğeri ise Meşrutiyetçi Osmanlılık düşüncesidir. Tabii Osmanlılıktan kastedilenin ne olduğu konusunda ise bir belirsizlik söz konusudur. Ahmet Rıza ve çevresindekiler “Osmanlı” terimini daha ziyade “Türklük” biçiminde anlamaktayken, İsmail Kemal Bey veya Taşnak Partisi Osmanlılığı azınlık milliyetçiliğinin bir aracı olarak görmüştür. İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kurucularından biri olan Dr. Abdullah Cevdet ise, İmparatorluk dâhilindeki hiçbir etnik unsura üstünlük tanınmaması görüşünü savunmuştur.⁸⁹ Bütün bu görüş farklılıklarına rağmen, Osmanlılık düşüncesi, İttihatçılar arasında özellikle Balkan Savaşları'nda devletin uğradığı ağır hezimete kadar önemli bir yer işgal etmiştir.

Esasında İslamcılık da, ilk zamanlar itibarıyla İttihatçılar arasında önemli oranda taraftar bulmuştur. Hatta Tarık Zafer Tunaya'nın ifadesiyle, İttihatçılar, İslamcılığı ideolojilerinin “ana direği” yapmışlardır.⁹⁰ Ancak Türkler dışındaki Müslüman etnik unsurlar arasında da birtakım milliyetçi ayaklanmaların görülmesi

⁸⁷ Yaşar Semiz'in İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikasını incelediği makalesinde aktardığı üzere, Cemiyetin kurucuları arasında yer alan, Ahmet Rıza Bey, Cemiyeti 'halis bir Türk ve Müslüman cemiyeti' olarak tanımlamaktadır. Cemiyetin önemli isimlerinden Fethi Okyar da cemiyet içerisinde milli olan ve olmayan unsurların bulunduğunu belirttikten sonra, İttihat ve Terakki'nin o günün şartları içinde açıkça ifade edilmesi imkânsız ve hatta başındakilerin de felsefe ve fikir yapısı olarak ifade edemeyecekleri kadar Türk milliyetçisi olduğunu belirtmektedir. Bkz., Semiz, **a.g.m.**, s. 221-222.

⁸⁸ Nejla Günay, “İttihatçıların Türkleştirme Siyasetiyle İlgili İddialar ve Tarih Yazımındaki Çelişkiler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXX, S.88, Mart 2014, S.140.

⁸⁹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, C.1, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.108.

⁹⁰ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, s.136.

ve özellikle Arnavutların devletten kopmasıyla birlikte, İttihat ve Terakki Türkçü tonu artan politikalar izlemeye başlamıştır. Tabii hilafet makamından istifade ederek bir İttihad-ı İslam oluşturma düşüncesi de varlığını korumaya devam etmiştir.⁹¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, "Meşrutiyet'in iadesi için" yaptığı çalışmalar semeresini vermiş ve 23 Temmuz 1908'de meşrutiyet ikinci kez ilan edilmiştir.⁹² Bu olayla birlikte, Türk milliyetçiliği hareketi genişlemeye ve derinleşmeye başlamıştır. Bu durum, Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türkçü cemiyetlerin kurulmasına da imkân sağlamıştır.

İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık fikrinden uzaklaşarak Türkçülük fikrine yönelmesi İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra daha belirgin bir hal almıştır. Şüphesiz ki, bunda birbiri ardına yaşanan savaşlar ve mağlubiyetler etkili olmuştur. Türkçülük politikasının ön plana çıktığı dönemde İttihat ve Terakki, nüfusun çoğunluğunun Hıristiyan olduğu Balkanlar ile Müslümanların yaşadığı Arnavutluk ve Ortadoğu topraklarında Osmanlı bütünlüğünü korumak için gerektiğinde zor kullanmaktan da kaçınmamıştır. Devlet erkini kullanmaya başlayan İttihat ve Terakki, cemiyetler kanunu ile etnik veya dini gruplara dayanan ve onların adını taşıyan siyasi derneklerin kurulmasını yasaklamış, Balkanlardaki Rum, Bulgar ve diğer azınlık derneklerini kapatmıştır. Ancak bu politika, isyanların çıkmasını ve ayrılıkçı hareketlerin devam etmesini engelleyemediği gibi, Balkanlar ve Trablusgarp'teki huzursuzlukların bir savaşa doğru evrilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti, çıkan savaşların sonunda hem Kuzey Afrika'daki hem de Edirne'ye kadar uzanan Balkanlardaki topraklarını kaybetmiştir. Asırlardır İmparatorluğun elinde bulunan ve adeta onun kalbi sayılan Balkanların kaybedilmesi ve buralarda yaşayan Türk ve Müslüman halkın göçe zorlanması, Osmanlı Devleti'nin demografisini değiştirdiği gibi, İttihatçıların düşünce dünyasına da ciddi tesirlerde bulunmuştur. Bu süreçte, İttihat ve Terakki yönetimi bir taraftan göçle gelenlerle Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler arasında herhangi bir çatışmanın yaşanmamasına dönük bir uğraş verirken, diğer taraftan da gelişmelerin şokunu atlatabilmek için, İslam inancının birleştirici özelliğinden uzaklaşmadan, Türkçülük ekseninde bütünleşmeyi ön plana çıkarmıştır. Böylece hem Anadolu'da yaşayan Türkleri merkeze alan milliyetçi bir

⁹¹ Semiz, **a.g.m.**, s.232.

⁹² Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Kemer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 468, 479.

düşünce ile devletin kurtarılmasına çalışılmış hem de İmparatorluğun içinde ve dışındaki Türkler arasında vatanseverlik duygularının yükselmesine zemin hazırlanmıştır.⁹³

Siyasal ve askeri düzeyde yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, Ziya Gökalp'in 1912'de İstanbul'a gelmesi ve cemiyet merkezinin de İstanbul'a taşınmasıyla birlikte, milliyetçilik faaliyetleri daha da büyük bir ivme kazanmıştır.⁹⁴ 1913 senesinde Türk Yurdu dergisinde kaleme aldığı makalesinde Gökalp, Türklerin devleti koruma adına bugüne kadar hep sessiz kaldıklarını ve bu yüzden de Türklüğün geri kaldığını, Tanzimat'ın ve Osmanlıcılık politikasının asıl mağdurunun Türkler olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Gökalp, gerek Türk Ocağı'ndaki sohbet ve konferansları gerekse Türk Yurdu'ndaki makaleleri yoluyla milliyetçilik fikrini sistemli bir ideoloji haline getirmeye çalışmıştır. Bu faaliyetleri ile İttihat ve Terakki'nin siyasal ideolojisini temsil etme noktasına yükselmiştir.⁹⁶ Bilim ve teknolojinin Batı medeniyetinden, dini inançların İslâmiyet'ten ve kültürel unsurların Türk geleneklerinden alınmasını savunan Gökalp, bütün düşüncelerini "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim" sözleri ile özetlemiştir.⁹⁷

Türkçülüğün gayesinin bir Türk harsı (kültürü) yaratmak olduğuna ve aynı kültürle yoğrulmuş Türklerin tek bir medeniyetlerinin olması gerektiğine temas eden Gökalp, İstanbul dilinin milli dil olarak kabul edilmesinin zaruretine inanmıştır. Böylece dil, kültür ve medeniyet birliğinin sağlanacağını; Osmanlı, Tatar, Özbek, Kırgız gibi kavim isimlerinin bırakılarak Türk milletinin vatanının "Turan" olacağını savunmuştur. Gökalp'e göre "Turan" Türklerin hepsini toplayan ve yabancıları dışlayan ülküsel vatandır. "Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamıdır".⁹⁸ Gökalp'in millet anlayışı, onun Türk toplumunun tarihsel ve fiili gerçekliğini kuramsal varsayımlara dayandırarak nasıl bir milliyetçilik düşüncesi

⁹³ Semiz, **a.g.m.**, s. 230-231.

⁹⁴ Ali Rıza Saklı, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği", **Akademik Bakış Dergisi**, Kasım-Aralık 2012, s. 7.

⁹⁵ Fuat Dündar, **Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.75.

⁹⁶ Saklı, **a.g.m.**, s. 7.

⁹⁷ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Devlet Kitapları, İstanbul, 1976, s. 1-13.

⁹⁸ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Toker Yayınları, İstanbul, 2002, s. 29-34.; Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s. 79.

haline getirdiğini göstermektedir.⁹⁹ Ziya Gökalp, dağılmakta olan bir İmparatorlukta hem milli kimliğin kurulması hem de bağlayıcı unsur olan dini kimliğin milli bünyeye nasıl dâhil olacağı hususunda önemli ve yol gösterici bir şahsiyet olarak rol almıştır. Bu sancılı süreçte, İmparatorluğun aydınları tarafından uzun yıllar tartışılan Batılılaşma arzusunun, milli kimliğe dâhil edilecek bir unsur mu yoksa bu kimliğin dışında kalacak ama mefkûreye hayatîyet imkânı sunacak bir yol mu olduğuna dair bütünlüklü bir cevap üretmeye çalışmıştır.¹⁰⁰

Gökalp'in Türk milliyetçiliğinin yol haritasına ilişkin bu çalışmaları devam ederken, İttihat Terakki, 1913'ten itibaren yarı-diktatoryal bir rejime doğru evrilmiş ve Türkçü çevrelerde ifade edilen ekonomik ve toplumsal görüşlerden etkilenen bir siyasal yönelim içinde olmuştur.¹⁰¹ Zira gayrimüslim cemaatlerin zengin bir iktisadi geçmişe ve yabancı himayesine sahip olmaları, Müslüman Türk köylülerinde ve küçük kent burjuvazisi arasında ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır. İttihat ve Terakki mensupları, Tanzimat ve Kanun-i Esasi ile Osmanlı toplumu içinde hukuksal eşitliğin sağlandığını, gayrimüslim cemaatlerin yabancı himayesi ve geleneksel ayrıcalıklara sahip olmasının toplumda bir eşitsizlik yarattığını görmüştür. Bu eşitsiz durumu ortadan kaldırmak isteyen İttihat ve Terakki'ye memur, öğretmen ve esnaftan oluşan küçük kent burjuvazisi de destek vermiştir. Bu, Türklerin korunmasını sağlamış ve ilerde milli bir burjuvazi oluşturmanın da alt yapısını hazırlamıştır.¹⁰² Nitekim İttihat ve Terakki yönetimi, iktisat politikalarında, önceleri Cavid Bey'in etkisiyle liberalizmden ilham almışsa da, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ziya Gökalp'in iktisadi düşüncelerinden ve Türkçülükten esinlenerek "devletçi burjuvazi sistemini" benimsemiştir.¹⁰³

Böylece İttihat ve Terakki kadroları, yönetime tam anlamıyla hâkim olduktan sonra eğitimden iktisada kadar uzanan bütün alanlarda daha milliyetçi bir politika takip etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Türk milliyetçiliği ideolojisinin tarihsel seyri ve evrimi açısından

⁹⁹ Kösoğlu, **a.g.m.**, s. 209-210.

¹⁰⁰ Kerem Ünüvar, "Ziya Gökalp", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 34.

¹⁰¹ Georgeon, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁰² Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s. 90 -91.

¹⁰³ Zafer Toprak, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950): İttihat Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.159.

oldukça önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Savaşın başında Turan fikri artık gerçekleşmesi muhtemel bir ideal olarak görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Türk topluluklarını hegemonyası altında tutan Çarlık Rusya'ya karşı savaşması Türk milliyetçiliğinin Pantürkçü formunu ön plana çıkarmıştır. Lakin yaşanan siyasal ve askeri gelişmeler Pantürkçülüğün hızla irtifa kaybetmesine sebep olurken, Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması Türkçülüğü yeni arayışlara sevk etmiştir.¹⁰⁴

2.4. Milliyetçiliğin Kurumsallaşması: Türkçü Cemiyetler

2.4.1. Türk Derneği

Türk Derneği, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından kurulan ilk milliyetçi dernektir. Kurucu üyeleri arasında Yusuf Akçura, Ahmet Mithat Efendi ve Rıza Tevfik gibi isimlerin de yer aldığı bu dernek, Jön Türk döneminin ilk milliyetçi örgütü olmasının ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki ve dışındaki Türkleri bir araya getirdiği için de oldukça önemli bir işlev görmüştür.¹⁰⁵ 25 Aralık 1908 tarihinde yayınlanan nizamnamesine göre derneğin kuruluş amacı, “Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve aydın) edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir.”¹⁰⁶

Bu dernek “Türk Derneği Dergisi” isimli bir dergi de çıkarmıştır. Ayda bir yayınlanması planlanan bu dergi, gerekli maddi yardım temin edilemediği için ancak yedi sayı çıkarılabilmektedir. Söz konusu dergi hem Türkçenin geliştirilmesine dönük

¹⁰⁴ Rıdvan Akın, “İkinci Meşrutiyet Türkçülüğünün İdeolojik ve Politik Boyutları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S.3. 2003, s. 44-45.

¹⁰⁵ Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 24-25.

¹⁰⁶ Akçura, **Türkçülük**, Özdemir Basımevi, İstanbul, 1978, s. 208-210.; Arai, **a.g.e.**, s. 184.

kültürel bir amaç gütmüş hem de Türkler arasında milli bir bilincin uyandırılmasına yönelik siyasal içerikli çalışmalar yapmıştır.¹⁰⁷ Zaten Türk Derneği'nin nizamnamesinde de açıkça yazıldığı üzere, Türkçe konusunda ciddi bir hassasiyet gösterilmiştir. Türk Derneği ile beraber, Türkçecilik hareketi daha teşkilatlı, düzenli ve bir o kadar da kararlı bir çizgiye ulaşmıştır.¹⁰⁸

Derneğin faal üyelerinden Miralay Raif Fuat, Miralay Necip Asım Beylerin askerlik görevlerine dönmeleri, Veled Çelebi Efendi'nin Konya Büyük Çelebilğine tayin olunması, Akçuraoğlu Yusuf'un İstanbul dışına çıkması, dernek toplantılarının seyrekleşmesine ve derginin kapanmasına neden olmuştur. Derneğin resmi bir kapanış tarihi görünmemesine rağmen, dernek üyelerinin büyük çoğunluğu 1911'de kurulan Türk Yurdu ve 1912'de kurulan Türk Ocağı'na geçmişlerdir.

2.4.2. Türk Yurdu Cemiyeti

Türk Derneği dergisinin yayınlanmaya başladığı 1911 yılında bir başka milliyetçi dernek daha tarih sahnesine çıkmıştır. 31 Ağustos'ta kurulan Türk Yurdu isimli bu derneğin üyeleri arasında, Türk Derneği'nin kurulmasına ön ayak olan Yusuf Akçura da bulunmaktadır. Bunda, Pantürkist bir siyasal eğilime sahip olan Akçura'nın Türk Derneği dergisinin içeriğinden veya derneğin kendisinden hoşnut olmamasının etkisi olduğu söylenebilir. Kaldı ki, bu yeni dernekte, Rusya Türkleri, Türk Derneği'ne nazaran çok daha aktif bir rol oynamıştır. Altı kurucu üyenin üçü Rusya kökenlidir. Ağaoglu Ahmet, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura¹⁰⁹. Derneğin

¹⁰⁷ Ümmet Erkan, **Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçilik (1911–1931)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 113-114.

¹⁰⁸ Şükrü Haluk Akalın, “*Yeni Lisan Hareketinin Yüzüncü Yılında Türkçe*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, TDK Yayını, C. I, S. 715, Temmuz 2011, s. 6.

¹⁰⁹ Akçura, **Türkçülük**, s. 211-212.; Saklı, **a.g.m.**, s. 6.; Türkçülük ideolojisinin sistematik ve siyasal bir boyut kazanmasında, 19. yüzyılın sonlarına ve 20. yüzyılın başlarına doğru Türkistan'dan ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türklerin, Osmanlı aydınları ile münasebete geçmesi ve Rusya'daki gelişmelerin etkisi olmuştur. Ahmet Ağaoglu, Hüseyinzade Ali, Gaspralı İsmail ve Yusuf Akçura bu akımın öncüleri arasındadır. Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* (1904) adlı eseri Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilmektedir. Ancak Rusyalı Türklerden Abdullah Battal bu düşüncenin doğru sayılamayacağını, Türkiye'de Türkçülük fikrinin nüvesinin Türk Ocağını kuranlarca oluşturulduğunu belirtmektedir. Pantürkistler için Ziya Gökalp'in *Türkçülün Esasları* adlı eserinin bir *Kitab-ı Mukaddes* yerini tutabileceğini ileri sürmektedir. Ahmet Ağaoglu, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura gibi Rusya'dan kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen aydınlar, İttihatçı çevrelerin içinde ya da onlarla yakın ilişkide olmuşlar, Cumhuriyet'in kuruluşuna da aktif olarak katılmışlardır. Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sovyetler Birliği ile ilişkilerin sürdürülmesinde de

diğer kurucu üyeleri ise Mehmet Emin Bey, Doktor Akil Muhtar Bey ve 1912 yılının Eylül ayında Selanik'ten İstanbul'a gelen Ziya Gökalp'tir.¹¹⁰

Türk Yurdu Cemiyeti, tıpkı Türk Derneği gibi, fikirlerini yaymak ve neşriyat yoluyla toplumu aydınlatmak maksadıyla “Türk Yurdu Dergisi” isimli bir dergi çıkarmıştır. Türk Derneği dergisinin aksine, Türk Yurdu dergisi geniş programlı bir dergi olarak uzun soluklu bir yayın hayatına sahip olmuştur. Derginin kurucuları arasında şu isimler yer almıştır: Ozan Mehmet Emin, yazar Ahmet Hikmet, Dr. Akil Muhtar, Ağaoglu Ahmet, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura.¹¹¹ 1912 yılında Ahmet Hikmet Viyana'ya konsolosluk görevine atanınca, yerini Türkçü akımın önde gelen teorisyeni Ziya Gökalp almıştır.¹¹²

Türk Yurdu dergisindeki fikir cereyanlarının istikameti, konu ve ideolojisi Yusuf Akçura tarafından tayin edilmiştir.¹¹³ Derginin yayın ilkeleri, ne türden bir ideolojik müktesebatın oluşturulmak istendiğini gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu ilkelere göre, dergide yayınlanacak makaleler, Türk ırkının gelişmesine imkân sağlayacak konularda ve sade bir üslupla kaleme alınmalı, bütün Türkler tarafından kabul edilecek bir idealin oluşturulmasına katkı sağlamalı, Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet etmeli, Osmanlı İmparatorluğu içindeki hiçbir siyasal partiye taraftar ya da destek olmamalı, Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun

önemli rol oynayan bu kişilere her zaman güvenilmediği ve onların biraz dışlandıklarını gösteren bilgiler mevcuttur. Örneğin Rıza Nur hatıralarında Yusuf Kemal hariciye vekili olduğu zaman Yusuf Akçura ile Ahmet Ağaoglu'nun kendilerini hariciyeye müşavir olarak tayin ettirdiklerini ve Rus sefaretinden çıkmadıklarını yazmaktadır. Onların iki tarafla da hoş geçindiklerini, Türkiye'de gelişmeler aleyhlerine olursa Rusya'ya sığınmayı düşündüklerini, kendisi geçici olarak hariciye vekâletine getirildiği zaman, “ayaklarını hariciyeden kesmediklerini” ifade etmektedir. Gün Soysal, “*Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.484.

¹¹⁰ Arai, **a.g.e.**, s. 81-83. ;Ünüvar, **a.g.m.**, s. 28-30.

¹¹¹ Lewis, **a.g.e.**, s. 347.; Kushner, **a.g.e.**, s. 154.; Yusuf Akçura'nın hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. François Georgeon, “*Yusuf Akçura*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 505-514.

¹¹² Lewis, **a.g.e.**, s. 347.

¹¹³ Muharrem Feysi Togay “Türk Yurdu'ndan söz etmek, Yusuf Akçura'dan söz etmektir” derken, Akçura'nın bu dergiye kendini adeta adadığını belirtmektedir. Dergiyi 1911'den 1917'ye kadar fiilen yöneten Yusuf Akçura, Eylül 1917'de, Rusya'da tutuklu Türklerin sorunlarıyla ilgilenmek için Türkiye'den ayrıldığında, dergi, şair Celal Sahir'in şahsında, Türk Ocakları Merkez Komitesi'nin eline geçmiştir. Ağustos 1918'de parasızlık nedeniyle yayın hayatına ara vermiştir. 1924'te çok daha farklı koşullarda Ankara'da Türk Ocaklarının resmi yayın organı olarak yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Bkz.: Georgeon, **a.g.e.**, 1986, s. 59.

gelişmesine ve kuvvetlenmesine fayda sağlamalı, devletlerarası ilişkilerde Türk dünyasının çıkarlarını savunmalıdır.¹¹⁴

Türk Yurdu'nun hemen hemen bütün sayılarında aydınlanma ideolojisinin etkilerini görmek mümkündür. Ele alınan konu ve sorunlar, pozitif bilimlerin ışığında analiz edilmiş ve bu temelde çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Dergide, milli tarih yazımının önemi sıklıkla vurgulanmış ve bu doğrultuda makalelere yer verilmiştir. Halkçı bir politika güden dergide, “fennin ve tekniğin” de yardımıyla Anadolu köylüsünün uygarlığın nimetlerinden yararlanma hakkı savunulmuştur. Türk milletinin kökenlerine ilişkin araştırmalar yapılmış, ünlü Türk büyükleri okurlara tanıtılmış, yitip giden ya da unutulmak üzere olan geleneksel el sanatları ve mesleklere dikkat çekilmiştir.¹¹⁵

Türk Yurdu Cemiyetinin en önemli faaliyet alanlarından birisi de eğitim olmuştur. Halkın aydınlatılması ve çağdaş-millî bir toplumun teşekkülünün yalnızca eğitimle mümkün olabileceğine inanan Cemiyet, okul ve talebe yurtları açmaya niyetlenmiştir. Kızların, çocukların ve kadınların eğitimine önem atfeden Cemiyet, bu amaçla gazete, kitap, dergi gibi basın-yayın araçlarını aktif olarak kullanmıştır.¹¹⁶

31 Ağustos 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti de, Türk Derneği gibi kısa ömürlü olmuştur. Fakat bu cemiyetin çıkardığı Türk Yurdu Dergisi, Türk milliyetçiliğinin en uzun soluklu yayın organı olarak varlığını bir süre daha devam ettirmiştir.¹¹⁷ Bu dergi, yazarlarının niteliği ve saygı uyandıran tutumu ile hiç tartışmasız Türk milliyetçiliği hareketinin en güçlü dergisi olmuş, yarattığı ilgi ile Türkiye'nin sınırlarını fersah fersah aşmıştır.¹¹⁸

¹¹⁴ Firdevs Gümüşoğlu, “*Türk Yurdu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 270.; Rafael Muhammetdin, **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1998, s. 71.

¹¹⁵ Gümüşoğlu, **a.g.m.**, s. 270.

¹¹⁶ Mustafa Gündüz, “*II. Meşrutiyet Devrinde Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu Mecmuasının Eğitim Faaliyetleri*”, **Atatürk Kültür Merkezi Bilge Dergisi**, S. 50, Mart 2007, Ankara, 2007, s. 78.

¹¹⁷ Gündüz, **a.g.m.**, s. 78 – 79.

¹¹⁸ Georgeon, **a.g.e.**, s. 59.

2.4.3. Türk Ocakları

Türk milliyetçiliğinin örgütlenme ve gelişme sürecindeki en etkili kurum hiç şüphesiz ki Türk Ocakları'dır. Türk Ocakları'ndan önce, Türklüğe itibar kazandırmayı ve Türklüğü her alanda yükseltmeyi amaç edinen ve yukarıda özetlenen başka dernekler de kurulmuştur. Fakat bu dernekler uzun ömürlü olamamış ve kurumsallaşamamıştır. Türk Ocakları ise, 1912 yılından 1931 yılına kadar devam eden ve hem Osmanlı'nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyetin kuruluş döneminde önemli görevler üstlenen uzun soluklu bir yapı oluşturmuştur. Türk Ocakları'nın kuruluşunda Askeri Tıbbiye öğrencileri aktif rol oynamıştır. Özellikle Tıbbiye öğrencilerinden Çininli Haşim ve Gümüşhaneli Hüseyin (Boydum) bu harekete öncülük etmişlerdir. Gayrimüslim öğrenciler arasındaki dayanışma ve millet bilinci, Türkler için de uyarıcı olmuş ve Türklük bilincinin gelişmesine dolaylı katkı sağlamıştır.¹¹⁹ Neticede Askeri Tıbbiyeliler içinde “milli varlığı tehlikede görerek, imparatorluktan çok Türkleri kurtarmanın gerekliliğine inanan” Türk gençleri ortaya çıkmış ve Türk Ocakları kurulmuştur.¹²⁰

19. yüzyılın sonundan itibaren kültürel milliyetçilik şeklinde ortaya çıkan Türkçü hareket, Balkan Savaşlarıyla birlikte siyasal bir akıma dönüşmeye başlamış ve Türk birliği vurgusu daha güçlü bir şekilde kendisine zemin bulmuştur. Esasında kendisini siyasal alanın ve konuların dışında konumlandıran Türk Ocakları da, bu sürecin ve İttihat ve Terakki gerçeğinin etkisiyle siyasal Türkçülüğe doğru evirilmeye başlamıştır.¹²¹

Türkçülerin fikir ve düşünceleri ile faaliyetlerinin devlet içerisinde giderek güçlendiği bir dönemde Osmanlı Devleti kendisini patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın içerisinde bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup olarak çıkması ve Mondros Mütarekesi'ni müteakiben gerçekleştirilen işgaller, Türk milliyetçilerini ilk milli devletlerini Anadolu topraklarında kurmak üzere harekete geçirmiştir.¹²²

¹¹⁹ Erkan, a.g.t. , s. 121-122.

¹²⁰ Yusuf Sarmay, a.g.e., s. 119-120.

¹²¹ Füsun Üstel, “*Türk Ocakları*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 263- 264.

¹²² Anıl Çeçen, **Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti**, Fark Yayınları, Ankara, 2007, s. 534.

Bu bağlamda, yakın tarihin önemli kilometre taşlarından biri olan Türk Ocakları, Türk milliyetçiliği akımının bilinçlendirilmesi alanında başrolü oynamıştır. Tanzimatçı ya da reformist bir anlayıştan ziyade, devrimci bir kalkınmayı savunan bu Ocaklar, İmparatorluktan çok Türkleri kurtarmak gerektiğine inanmıştır.¹²³ Bu doğrultuda, Türk ırkının bilimsel, toplumsal ve ekonomik seviyesini yükseltmek amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiş; şube sayısını çoğaltmak, kurslar, konferanslar düzenlemek, kitap ve broşürler yayınlamak gibi muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bir süre sonra Türk Ocakları'nın sayısı yalnızca İstanbul'da değil, birçok il merkezinde de hızla artmıştır. Memleketin önde gelen edebi simaları, hem dergide yazılar yazmış hem de Ocağın kollarının eylemlerine katkıda bulunmuşlardır. Bu merkezlerde, ilk kez kadın ve erkek izleyiciler zaman zaman bir araya gelmişlerdir. Kadınlar, hem konuşmacı hem de amatör tiyatro oyunlarında oyuncu olarak, kamusal alanda ilk kez görünme imkânı bulmuşlardır.¹²⁴ Bu süreçte, Türk Ocakları özellikle eğitim faaliyetleri alanında Türk Yurdu ile yakın bir işbirliği halinde olmuştur.¹²⁵

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türk Ocakları aktif bir şekilde siyasal, toplumsal ve kültürel hayatın içinde olmuş; parti çekişmeleri ve hizip kavgalarının uzağında durmaya çalışmıştır. Savaş yıllarında, Türk milletinin moralini yüksek tutmaya, şehit ve gazi çocuklarına yönelik yardımları organize etmeye dönük faaliyetler gerçekleştirmiş, ayrıca kültürel etkinliklere de devam etmiştir. İlk yıllarında arzu ettiği desteği tam olarak sağlayamasa da, Türk Ocakları Hamdullah Suphi'nin başkanlığıyla birlikte güçlü bir yapıya kavuşmuştur. 1916 yılı itibarıyla 16 şubeye ve 3000'den fazla üyeye ulaşmıştır. Türk Ocakları, İstanbul'un işgaline kadar çalışmalarına devam etmiş, işgalden sonra artan baskılar üzerine de Anadolu'ya geçerek milli kurtuluş hareketine katılmıştır.¹²⁶

¹²³ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s. 432-433.

¹²⁴ Lewis, **a.g.e.**, s. 347-348.

¹²⁵ Lewis, **a.g.e.**, s.347-348. Türk Ocakları gibi örgütlenmelerin ve Türk Yurdu gibi dergilerin Türk milliyetçiliğinin gelişiminde yadsınamaz etkileri olmuştur. Özellikle Türk Yurdu Dergisi ileriki dönemlerde önemli mevkilere gelecek öğrenci kuşakları tarafından da giderek daha büyük ilgiyle takip edilir hale gelmiştir. Y. Doğan Çetinkaya, "*Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 91.

¹²⁶ Erkan, **a.g.t.** , s.125 vd.

2.4.4. Halka Doğru Cemiyeti

Halka gitmek ve köylü, işçi, zanaatkâr gibi halk sınıflarını merkeze alarak yeni bir toplumsal hareket başlatmak düşüncesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya'sında ortaya çıkmıştır. Rusya'da II. Aleksander döneminde yapılan reformlar köylülerin ve işçilerin hayat standardında büyük bir düşüşe neden olmuştur. Çarlık rejimine muhalif Rus aydınları her geçen gün toprağını kaybeden ve fakirleşen Rus köylülerini yanına alarak bir devrim yapmayı hayal etmiştir. "Narodnik Hareket" olarak da anılan bu yönelim, Balkanlardaki milliyetçi hareketleri de etkilemiştir. Rusya Türklerinden olan ve bu hareketi yakından gözlemleme şansını bulan Yusuf Akçura, Ahmet Agayef, Hüseyinzade Ali gibi Türkçü isimlerin yönlendirmesi ve teşvikiyle, Osmanlı Devleti'nde de benzer bir yönelimin tatbik edilmesine çalışılmıştır. Zira 'Türklük şuurunu kazandırmak' ve 'Türkü yükseltmek' amacıyla olan Türk milliyetçileri için halk birinci derecede önemli bir aktör olagelmıştır. Halkın dili, yaşayışı, dini, kültürü, kıyafeti, sanatı milli hareketin temelinde yer almıştır. Bu amaçla, yönetici kesimle halk arasındaki kopukluğu sona erdirmeye ve halkla yakınlaşmaya dönük çabalara ağırlık verilmiş; millet kavramının aydın zümrenin tekelinden çıkarak halkın sahiplendiği kitlesel bir temele kavuşturulması hedeflenmiştir.¹²⁷ Milliyetçiliği kültürel yoldan halk arasında yaymak maksadını taşıyan ve İttihat ve Terakki'nin yan kuruluşu olarak nitelendirilebilecek olan Halka Doğru Cemiyeti, bu amaç ve hedeflere istinaden Tefik Bey, Rahmi Bey ve Celal Bey (Bayar) tarafından İzmir'de 1917 yılında kurulmuştur.¹²⁸

Halka Doğru dergisi de, aynı amaca dönük olarak Türk Yurdu Derneği tarafından neşredilmiştir. Derginin ilk sayısı 24 Nisan 1913'te çıkmıştır. Haftalık periyotlarla ve toplam 52 sayı olarak yayınlanmıştır. Halka Doğru dergisinin müdürlüğünü Celal Sahir yapmıştır. Derginin idare merkezi olarak Türk Yurdu gösterilmiştir. Halide Edip, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Agayef, Tefik Nureddin, Celal Sahir, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Akil Muhtar, Abdülfeyyaz Tefik, Ali Canip, Ali Ulvi, Galip Bahtiyar, Kazım Nami, Köprülüzâde Mehmet Fuat ve Ziya Gökalp gibi isimler derginin sürekli yazarları arasında yer almıştır. Dilde

¹²⁷ Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler", **Toplum ve Bilim**, Sayı 24, Kış 1984, s. 69-70.

¹²⁸ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 417-418.

sadelik, halkın sorunlarını yansıtmaya, halkla yakınlaşma, halkı aydınlatma ve benzeri temalar derginin genel gündemini oluşturmuştur.¹²⁹

2.5. Milli Mücadele Dönemi'nde Milliyetçilik

Türkiye'de milliyetçiliğin Batılı ülkelere ve hatta birçok özelliğini tevarüs ettiği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer etnik unsurlara nazaran görece geç geliştiğini söylemek mümkündür. Bu gecikmenin çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, en önemli etken çok uluslu bir demografik niteliğe sahip olan İmparatorluğu ayakta tutma fikridir. Ancak bu doğrultuda sergilenen çabaların sonuçsuz kalması ve İmparatorluğun diğer etnik unsurlarının tek tek ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonucunda, Osmanlı Türk aydınları arasında ciddi bir infial oluşmuş ve milliyetçi tepkiler gelişmeye başlamıştır.

Yukarıda da özetlendiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçiliğin reel politik bir aktör olarak sahneye çıkmasında, yakın dönemlere kadar Osmanlı tabiiyetinde bulunan Balkan uluslarına karşı yapılan Balkan Savaşları'nın büyük bir etkisi olmuştur. Bu savaşlardan sonra, İttihat ve Terakki Partisi milliyetçi tonu giderek artan bir politika izlemeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise milliyetçilik, işgal altındaki vatan topraklarını kurtaracak tek ideoloji olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine aktarılan siyaset ve düşünce geleneğinin önemli bir parçası niteliğinde olan milliyetçilik akımı/ideolojisi farklı düzeylerde ve boyutlarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

1919-1923 yılları arasını kapsayan milli mücadele yılları, yeni tarz bir milliyetçilik anlayışının ve ulus devlet yapısının şekillendiği dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Milli Mücadele yıllarında, vatanın kurtarılması ve halk egemenliği fikri etrafında kitleler harekete geçirilmiş ve "imparatorluktan cumhuriyete, ümmetten ulusa ve tebaadan vatandaşa" geçiş sürecinin ilk adımları atılmıştır.¹³⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen işgallere karşı Anadolu'da ortaya çıkan direniş hareketi milliyet, etnik kimlik ve din arasındaki ilişkinin

¹²⁹ Erkan, a.g.t., s. 147-148.

¹³⁰ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene- Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları 1919-1939*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 87-88.

karmaşıklığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. İzmir'in 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ne aykırı bir şekilde 15 Mayıs 1919'da Yunanistan tarafından işgal edilmesi halkta büyük bir tepki doğurmuş; Trakya ve Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında başlayan direniş hareketlerinin örgütlenme sürecini hızlandırmıştır.¹³¹ Yunan işgaline karşı koyma iradesi, "İslami gayret"le şekillenmiş olarak yükselen Türk ulusal ya da milli bilincinin ilk tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. İşgaller ve savaş, yeni doğmakta olan Türk ulusal-milli kimliğinin beşiği işlevini görmüştür.¹³²

Milli Mücadele'de, milli olarak nitelendirilebilecek ilk unsur vatani kurtarmak amacına yönelik olarak kurulan Kuvayı Milliye örgütleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu örgütler, işgallerle ilgili aldıkları kararlarda amaçlarını tespit etmek için milliyetçi tanımlamalara yer vermişlerdir. Düzenlenen ulusal ve yerel düzeydeki kongre ve cemiyetlerin kararlarında "gayenin vatani kurtarmak" olduğu ve işgallerin kabul edilemeyeceği vurgulanmış; ortak düşmana karşı vatani kurtarma temelinde sergilenen bütünlük içerisinde Türk kimliği ve Müslüman kimliği ayrıştırılmadan eş zamanlı olarak benimsenmiştir.¹³³

Milli Mücadele boyunca "millet" ve "milliyetçiliğe" ilişkin olarak kullanılan kavramlara bakıldığında önemli bir husus dikkat çekmektedir. Bu süreçte, "milli" kelimesinin ideolojik anlamda yaygın olarak kullanılmaya başlandığı görülmekte, ancak bunun 1923 sonrasında kastedilen anlamla aynı minvalde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim sözkonusu yıllarda "milli" nitelendirmesinin içeriğinde dini ton oldukça önemli bir yer kaplamakta, millet kavramı da yalnızca Türkleri değil, tüm Osmanlı müslümanlarını içerecek şekilde kullanılmaktadır.¹³⁴ Milli Mücadele'ye

¹³¹ Mondros Mütarekesi'nden sonra Trakya ve Anadolu'da farklı isimlerle ve yerel düzeyde kurulan bu cemiyetlerden bazıları şunlardır: Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye (Trakya), Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (Erzurum), Milli Şura Hareketi (Kars), İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti (İzmir), Kilikyalılar Cemiyeti (İstanbul), Redd-i İlhak Cemiyeti (İzmir), Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti (Trabzon). Yerel düzeyde örgütlenen bu cemiyetler, Sivas Kongresi'nde alınan bir kararla "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.

¹³² Ahmet Yıldız, **a.g.e.**, s. 91-93; İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977, s.13.

¹³³ Eren Deniz (Tol) Göktürk, "1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 106.

¹³⁴ Willem van Schendel, Eric J. Zürcher, **Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları- 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Entisite ve Emek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 261-262.

liderlik eden Mustafa Kemal de bu dönemdeki resmi söylevlerinde etnik bir milliyet kavramını kullanmaktan uzak durmuştur. Mustafa Kemal, “Türkiye” terimini, uğruna özgürlük mücadelesinin verildiği bir ülkeyi ifade etmek için pek çok kez kullanmıştır. Milli Mücadele yıllarındaki konuşmalarında sıklıkla “millet” ve “millî” terimlerini kullanan Mustafa Kemal, Sivas Kongresi’nin açılış konuşmasında bu terimleri kırk bir kez zikretmiştir. Ancak belirtildiği gibi, bu terimler, o günün koşullarında Türklük temelinde tanımlanan ulusal bir içeriğe atıfla değil, daha geniş bir çerçeveye hitap eden dinsel bir zeminde anlamlandırılmıştır.¹³⁵

Bu bağlamda, Milli Mücadele yıllarında İslami kimlik tüm söylemlerde ağırlıklı bir rol oynamıştır. Birçok yörede halk direnişe karşı örgütlenirken ve Müdafaa-ı Hukuk teşkilatlanmaları oluşturulurken “İslam milletini gavura karşı” seferber etme söylemi kullanılmıştır. Söylemdeki dinsel içerik, Milli Mücadele’nin meşrulaştırılmasında ve kitleleri etkilemede önemli bir işlev yüklenmiştir. Gerek Mustafa Kemal’in nutuklarında gerekse dönemin önde gelen isimlerinin söylemlerinde Milli Mücadele, “İslamiyet’in bekası” adına savunulmuştur. Tabii bu dini içerikle ve etkiyle biraraya gelen topluluklar, her ne kadar ortak bir ruhla ve vatani kurtarma içgüdüleriyle hareket etmişlerse de, milli bilincin uyanmasına ve bugünkü anlamda milliyetçilik anlayışının şekillenmesine yönelik ilk temelleri de atmışlardır.¹³⁶ Bir başka deyişle, Milli Mücadele sırasında, kitleleri mobilize etmek için dini referanslar kullanılmış ve Müslüman-Türk imgesi, inançlara hitap edecek şekilde tahkim edilmiştir. Kuvay-ı Milliye ve Milli Mücadele ile kazanılan askeri başarı, daha sonra resmi ideolojinin temel dayanaklarından biri olarak ‘ideal yurttaş’ portresinin oluşturulmasında etkili olmuştur.¹³⁷

Milli Mücadele yıllarındaki milliyetçi söylemin etnik bir Türk milliyetçiliğine işaret etmediğinin bir başka göstergesi de, 1923’teki Lozan Antlaşması’nın imzalanmasına kadar, direniş hareketinin amaçlarının resmi ifadesi olan Misak-ı Milli metnidir. Zira Meclis-i Mebusan’ın 28 Ocak 1920 tarihli son oturumunda kabul edilen Misak-ı Milli, etnik değerlendirmelerden çok, siyasal verilere göre hazırlan-

¹³⁵ Eric Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928**, çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 78 vd.

¹³⁶ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 116-117.

¹³⁷ G. Gürkan Öztan, “*Milliyetçilik: Resmi İdeolojinin Mütemmim Cüzü*”, **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, Ed.: Fikret Başkaya, Tolga Ersoy, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara, 2007, s. 464.

mıştır. Zaten bu metinde “Türk ulusu”ndan değil. “Osmanlı toplumu” ve “Osmanlı Devleti”nden söz edilmiş; Türk etnisitesine yönelik bir adlandırmadan özellikle kaçınılmıştır.¹³⁸

Ancak bütün bu gerçeklere ve Milli Mücadele yıllarında açılan Büyük Millet Meclisi’nin ihtiva ettiği etnik ve kültürel çeşitliliğe rağmen, milliyetçilik söz konusu dönemin siyasal çalışmalarındaki en belirleyici kuvvet olmuştur. Meclis hükümetinin programında sultan-halifeye bağlılık belirtilmiş ve onun işgal güçlerinin esaretinden kurtarılması bir hedef olarak kabul edilmişse de, bu yalnızca konjonktürel bir gereklilik olarak zikredilmiş; gerçekte ise milliyetçi temelde örgütlenmiş bir ulus devlet yapılanmasının oluşturulması hedeflenmiştir.¹³⁹

Tabii söz konusu dönemde, yabancı egemenliğine ve işgallere karşı geliştirilen ortak tavır, tüm Meclis üyelerinin bir ulus devlet ya da cumhuriyet kurma amacını taşıdıkları anlamına da gelmemektedir. Tam aksine bu dönemde, Meclis’te biri mevcut devletin varlığının korunmasını, diğeri ise yeni bir devletin inşasını amaçlayan iki ayrı yönelim oluşmuştur. 1918-1921 arası dönemde dini eğilimleri öne çıkaran ve mevcut devleti korumayı amaçlayan yönelim daha etkiliyken, 1921-23 arasındaki dönemde devrimci ve ulusalcı ideolojiyi savunan ve yeni bir devletin oluşturulmasını arzulayan yönelim ön plana çıkmıştır.¹⁴⁰ Nitekim Milli Mücadelenin akabinde kurulan yeni Cumhuriyet modern, laik ve milliyetçi bir Türk devleti olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Böylece Milli Mücadele döneminde ortaya konulan milliyetçilik anlayışı, Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisinin en temel değerlerinden ve yönetim ilkelerinden biri olmuştur.¹⁴¹

2.6. Cumhuriyetin Kuruluş Felsefesi Olarak Atatürk Milliyetçiliği

Osmanlı’nın son dönemlerinde büyük ölçüde devleti kurtarma yönünde gelişen fikri hareketlenme bir dizi düşünce akımı şeklinde ayrılmış ve zaman içerisinde Cumhuriyet Türkiye’sinin belli başlı siyasal yönelimlerine kaynaklık teşkil eden ideolojik zemini oluşturmuştur. Söz konusu düşünce akımları içerisinde farklı

¹³⁸ Georgeon, **a.g.e.**, s.18.

¹³⁹ Ahmet Yıldız, **a.g.e.**, s. 87-88.

¹⁴⁰ Göktürk, **a.g.m.**, s. 113.

¹⁴¹ Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma**, s. 78.

boyutları ve türleriyle önemli bir yeri olan milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ve sonrasındaki siyasal gelişmeler üzerinde etkileri belirgin bir şekilde hissedilen bir yaklaşım ve ideoloji olagelmıştır.

1923-1928 arasını daha çok kurumsallaşma ve özellikle laikleşme yönünde atılan adımlarla geçiren Cumhuriyet rejimi de, taşrada devrimlere ve yeni uygulamalara karşı beliren huzursuzluğun ve direnişin artması üzerine, özellikle 1920'lerin sonlarından itibaren resmi ideolojinin tesisine önem vermek zorunda kalmış ve milliyetçiliğe başat bir rol biçmiştir.¹⁴² Bu bağlamda, Kemalizm olarak nitelenen ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ve sonrasında devletin dayandığı ideolojik zemini oluşturan değerler sisteminin yapı taşlarından biri olan milliyetçilik, farklı biçim ve içeriklerin kendine özgü bir sentezi şeklinde 'Atatürk Milliyetçiliği' adıyla formüle edilmiş ve resmi ideolojinin temel parametresi haline gelmiştir.¹⁴³

Milliyetçilik kavramı gibi, Atatürk milliyetçiliği de, muhtelif tanımlamalara ve isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Resmi milliyetçilik ya da Kemalist milliyetçilik tanımlarını bu minvalde zikretmek mümkündür. Ancak nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bu milliyetçilik türünün temel referansı Mustafa Kemal'in bizatihi kendisidir. Bu nedenle, onun millet ve milliyetçiliği algılama-yorumlama biçimi, Atatürk milliyetçiliğinin şekillenmesindeki en önemli unsur olmuştur.¹⁴⁴

Ortak bir milli fikrin, ortak geçmişin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren ortak dilin milletlerin oluşumundaki en önemli etkenler olduğuna inanan Mustafa Kemal'e göre, "(a) zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, (b) birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan, (c) ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir."¹⁴⁵ Millet kavramına yönelik genel tanımını bu şekilde yapan Mustafa Kemal, Türk

¹⁴² Öztan, **a.g.m.**, s. 464.

¹⁴³ Atatürk milliyetçiliği, Mustafa Kemal Atatürk'ün bizatihi kendisi tarafından refere edilen ve dönemin resmi ideolojisi olarak temayüz eden yönelimi betimlemek için kullanılmaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde "Atatürk milliyetçiliği" tanımlaması yerine, "Atatürkçü milliyetçilik" tanımlaması kullanılacaktır. Bunun temel nedeni, Mustafa Kemal'in bizatihi kendi görüşlerine dayalı olarak gelişen milliyetçilik yorumu ile Kadro ve Ülkü dergileri örneğinde olduğu gibi, farklı kişiler ve /veya gruplar tarafından geliştirilen muhtelif yorumlar arasında bir ayırım yapmaktır.

¹⁴⁴ Murat Kılıç, "*Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi*", **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16, Aralık 2007, s. 118.

¹⁴⁵ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 32-33.

milletinin oluşumunda etkili olan doğal ve tarihsel olguları ise şöyle tarif etmektedir: “(a) Siyasal varlıkta birlik, (b) Dil birliği, (c) Yurt birliği, (d) Irk ve köken birliği, (e) Tarihi yakınlık, (f) Ahlaki yakınlık.”¹⁴⁶ Milliyetçilik de, bu ölçütlere dayalı olarak şekillenmiş olan Türk milletinin özgün ve bağımsız kimliğinin korunması olarak tanımlanmaktadır: “Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk sosyal topluluğunun özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır.”¹⁴⁷ Burada yapılan tanımın, Ziya Gökalp’ın millet tanımıyla benzerliği dikkat çekicidir. Mustafa Kemal de, tıpkı Ziya Gökalp gibi, milleti salt ırk temelli bir birlik olarak değil, dil ve kültür esasına dayalı bir birliktelik olarak algılamaktadır: “Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ulus devlet kurgusu ve Atatürk milliyetçiliği anlayışı Gökalp’ın ulusçuluk ve Türkçülük anlayışının izlerini taşır. Özellikle kültürel değerlerden hareket eden milliyetçilik anlayışı Cumhuriyetin kurucu kadroları üzerinde etkisini hissettirir.”¹⁴⁸

Kültürel milliyetçilik olarak da ifade edilebilecek olan bu yaklaşım, daha önce de izah edildiği üzere, Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Milli Mücadele yıllarında milliyetçilik olgusunu dini temelde tanımlanan bir millet anlayışı üzerine konumlandırmıştır. Ancak bu durum, özellikle 1930’larda yoğunlaşan ideolojik inşa süreciyle paralel olarak değişmeye başlamış, laiklik ilkesine dayalı yeni ve seküler bir millet ve milliyetçilik tanımı ortaya çıkmıştır.¹⁴⁹ Bu bağlamda, CHP ilk kez 1927’de yayınlanan nizamnamesinde milliyetçi olduğunu deklare etmiş, ancak millet kavramını 1931’de yayınladığı nizamnamede resmi olarak tanımlamıştır. Burada milleti dil, kültür ve ideal ortaklığından müteşekkil bir siyasal ve toplumsal grup olarak tanımlayan CHP programı, devletin bundan sonra izleyeceği milliyetçik politikasının temelini teşkil etmiş ve bu dönemdeki birçok uygulama, bu tanıma uygun bir biçim ve içerikte gerçekleşmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ İnan, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁴⁷ **a.g.e.**, s. 34.

¹⁴⁸ Yusuf Tekin, Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 57.

¹⁴⁹ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 151.

¹⁵⁰ Kılıç, **a.g.m.**, s. 121.

Ancak Atatürk milliyetçiliğinin bu tanıma uygun hareket etmediğini iddia edenler de bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar, Atatürk milliyetçiliğini, özellikle millet ve vatan kavramlarını yeniden tanımlamayı amaçlarken ileriki dönemlere miras kalacak bir dizi çelişkiyi ve uygulamayı da içerisinde barındırmakla suçlamışlardır. Çünkü bu anlayış mensuplarına göre, Atatürk milliyetçiliği, her ne kadar etnik temelli bir millet tanımı yapmamış olsa da, vatandaşlık temelli millet anlayışını da tam olarak tesis edememiştir. Örneğin milleti “dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasal ve toplumsal heyet” olarak tanımlayan 1931 tarihli CHP nizamnamesi ve dolayısıyla tek parti iktidarı, vatandaşlık bağını öne çıkarır görünmekle birlikte, uygulamada ve resmi ideologların ağzından Türk ırkına göndermeler yapmayı sürdürmüştür. Bu dönemde Türk ırkının kanının temizliği, saflığı, kahramanlığı ve içindeki cevher, yeni rejimin ve milli varlığın kanıtı olarak gösterilmiştir. Yine yakın geçmişe referansla, başta gayrimüslimler olmak üzere Türk ırkından olmayan yurttaşlara yönelik küçültücü ifadeler, yarı resmi ve popüler yayınlarda sıklıkla kullanılmıştır.¹⁵¹

Atatürk milliyetçiliğinde dinsel içeriğin tamamen dışarıda bırakılması ve millet unsurunun laik bir içerikle tanımlanması, milliyetçilik sorununa kavramsal düzeyde bir açıklık sağlamaya yetmemiştir. CHP'nin ‘Altı Ok’undan ve anayasal düzeyde devletin temel ilkelerinden biri olan Atatürk milliyetçiliğinin tam olarak neye tekabül ettiği ve neyi ihtiva ettiği konusundaki muğlaklık, dönemler arası farklılıklarda olduğu gibi, muhtelif ideolojik telakkilerde de kendisini göstermiştir. Ayrıca din gibi güçlü bir birleştirici unsurdan vazgeçilmesi, kaçınılmaz olarak ‘ırk’ olgusunun gündeme gelmesini sağlamıştır:

“Türk etnisitesi Kemalist milliyetçilik içinde giderek merkezi bir konum edinmiştir. Türk milli kimliğinin etnik-soya dayalı sınırlarını belirleme çabasında Kemalizm, ırk kurucu bir unsur olarak kullanılmıştır. Ancak bu, hiçbir zaman sistematik ırkçılık şekline bürünmemiştir. Kemalist milliyetçilik ırkçı değil, etnisisttir; etnoseküler açıdan farklı kalmakta ısrar edenlere karşı açıkça ayrımcıdır; milli topluluğu etnik topluluk (Türklük) temelinde tanımlayarak var olan etnik farklılıkları milli farklılıklara dönüştürdüğü için tanımayı reddetmiş, milli kimliğin meşruiyet zeminini, etno-kültürel farklılıklar ve bunlara dayalı taleplerden bağımsız

¹⁵¹ Gürkan Öztan, **a.g.m.**, s. 465.

olarak inşa etmeye çalışmıştır. Bu yüzden, Kemalist milli bütünleşme sürecinin itici gücünü asimilasyon, tehcir, vs. gibi etnik yönetim stratejileri oluşturmuştur.”¹⁵²

Atatürk milliyetçiliğinin genel anlamdaki milliyetçilik kuramlarıyla tam olarak örtüşmemesi ve kendisine özgü bir içeriğinin oluşu, esasında demokrasi, vatandaşlık ve benzeri birçok siyasal kavramın, Avrupa’daki anlamlarından çok farklı bir şekilde algılanması ve kullanılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim Batı kökenli birçok kavram, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, tek parti iktidarının anlayışına uygun bir yerel bağlam içinde tanımlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Atatürk milliyetçiliğinin, bu yönüyle, dönemin diğer ülke milliyetçiliklerinden belirgin farklılıklar taşıdığı söylenebilir:

“Çağımızın ezilen halklarının isyanıyla Türk milliyetçiliği arasında en az iki önemli farklılık saptanabilir. Birincisi, Türk milliyetçiliğinin Batı karşıtı olmamasıdır. Türkiye baskı altına alınmış ama sömürgeleştirilmemiştir. Ortaya çıkan sorun kültürel yabancılaşmadır. Türklerin kültürünü kim yabancılaştırmıştır? İslam mı, Avrupa mı? Önce Osmanlı İmparatorluğu, sonra da Kemalist Türkiye’de bazı milliyetçiler, Tanzimat’tan beri Avrupa, özellikle de Fransız kültürünün kazandığı öneme karşı çıkmışlardır. Ama bütününde, Türkiye’nin kültürel yabancılaşması Avrupa egemenliğinin değil, yüzlerce yıllık İslamlaşmanın sonucu olarak görülmüştür. İslami kültürel cila kazındığında, altından gerçek Türklüğün çıkacağı düşünülmüştür. İslami kültürel hegemonyaya karşı en güçlü tepki Kemalist dönemde gösterilmiştir: Halifeliğin kaldırılması, tekkelerin, zaviyelerin ve medreselerin kapatılması, alfabe ve dil reformu, Arapça ezanın sınırlanması, Soyadı Kanunu; bütün bunlar Avrupa’ya değil, İslam’a karşı yönelmiş bir kültürel devrime işaret etmektedir. Kemalist Türkiye, bırakın Avrupa’dan uzaklaşmayı, Mustafa Kemal’in yönetimi altında Avrupa uygarlığını benimsemeye çalışmıştır. İkinci fark, Türk milliyetçiliğinin anti-kapitalist olmamasıdır. Jön Türk döneminde yapılan tahlil, Türkiye’de bir ulusal burjuvazi yaratmak ve ülkeye Avrupa türü bir kapitalizm getirmek gerektiği yönündeydi. Kemalizm bu girişimi sürdürdü.”¹⁵³

¹⁵² Ahmet Yıldız, “*Kemalist Milliyetçilik*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 228.

¹⁵³ Georgeon, **a.g.e.**, s. 10-11.

Bütün bunlar, Türkiye'nin resmi milliyetçiliği olan Atatürk milliyetçiliğinin, kuruluşundan itibaren, vatandaşlık ve toprak esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışıyla, etnisist açılımları esas alan bir milliyetçilik anlayışı arasındaki gerilimi yaşadığını göstermektedir. Özü itibarıyla bütün milliyetçiliklerde görülen bu gerilim, Atatürk milliyetçiliğinde ortalamanın üstünde hissedilmektedir. Resmi yorum, vatandaşlık esasına dayalı milliyetçilik doğrultusunda olmakla birlikte, dış sorunlarda ya da milli olarak nitelendirilen davalarda takınılan tavır, rahatlıkla etnisist bir milliyetçi anlayışa kayabilmektedir.¹⁵⁴ Bu durum da, Atatürk milliyetçiliğinin kendisi için dayanak olarak aldığı ilkelerin uygulamada tam olarak karşılık bulamadığını ortaya koymaktadır. Kaldı ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında ve sonrasında yaşanan kimlik temelli sorunlar da, devletin resmi paradigması olarak beliren bu milliyetçi ideolojinin tüm toplumsal kesimleri kapsayan ortak bir kabul haline gelemediğini göstermektedir.

¹⁵⁴ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s. 101.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRKÇÜ MİLLİYETÇİLİĞİN ÖNCÜ İDEOLOJİSİ OLARAK KADRO DERGİSİ

3.1. Kadro Dergisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

3.1.1. Kadro Dergisi'nin Kuruluş Süreci ve Amacı

1932-1935 yılları arasında yayınlanmış olan *Kadro Dergisi*, her ne kadar ait olduğu dönemin konjonktürel dinamikleri bağlamında ortaya çıkmış ve bu döneme özgü sorun, öncelik ve ihtiyaçlara göre şekillenmiş bir doktrinel tercihi yansıtsa da; entelektüel nüfuz alanı ve sonuçları itibarıyla Türk siyasal ve düşünce hayatını derinden etkileyen ve günümüze kadar uzanan fikri bir mirasın da temellerini atmıştır. Bu özelliği dolayısıyla ki, Kadro Dergisi, aylık periyotlarla çıkan ve yalnızca dönemin aktüalitesiyle sınırlı bir ilişkisellik üreten süreli bir yayın olmanın ötesine geçmiş, gerek Cumhuriyetin kurucu kadroları gerekse yeni kurulan rejimin felsefi yönelimleri üzerinde kalıcı tesirler bırakan ideolojik bir 'hareket' olarak tanımlana gelmiştir.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin siyasal ve iktisadi tarihi üzerine yapılan araştırmaların neredeyse tamamında bu harekete atıfta bulunulması, söz konusu tesirin ne denli güçlü ve derin bir alana sirayet ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki, Türkeş, Kadroculara ve Kadro Hareketi'ne değinmeksizin bu dönemi ele alan hiçbir çalışmanın bulunmadığından bahsetmektedir.¹⁵⁵ Bostancı ise, Kadro Hareketi'nin belirli bir dönemde ortaya çıkan ve sonra tarih sahnesinden silinip giden konjonktürel nitelikli bir düşünce akımı olmadığını, özellikle kullandığı yöntem itibarıyla Türk entelektüel dünyasında derin etkiler bıraktığını ifade etmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi (1932-1934)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s. 48.

¹⁵⁶ Naci Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 150.

Kadro Hareketi'nin siyasal ve iktisadi tarih açısından haiz olduğu bu önem, hareketin ideolojik formasyonu ve bu doğrultuda ürettiği etki kadar, ortaya çıkış koşulları ve dönemin ulusal ve uluslararası konjonktürüyle de yakından ilgilidir. Zira Kadro Dergisi'nin yayın hayatına girmeye hazırlandığı dönemde, Türkiye, 1923 ile 1929 yılları arasında uyguladığı dışa açık ekonomi modelinden, yani liberal ekonomi politikasından vazgeçerek, 1930'lu yılları takiben korumacı-devletçi ekonomi politikasına doğru bir geçiş yapmıştır. Devlet işletmeciliği ve müdahalesini minimum düzeyde tutan ve piyasa şartlarında sanayileşme anlayışını benimseyen liberal ekonomi politikası ile arzu edilen düzeyde bir atılım gerçekleştirilememiştir. Bunda altyapı eksikliği ile sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği gibi içsel etmenlerin yanı sıra, iki önemli dış etmenin de büyük etkisi olmuştur. Bu etmenlerden birincisi, Türkiye ekonomisini büyük sorunlarla karşı karşıya getiren Büyük Buhrandır. İkincisi ise 1929 yılından itibaren uygulamaya koyduğu planlamacı ve otarşik ekonomi modeli ile bu buhrandan kurtulmayı başaran Sovyetler Birliği'nin performansıdır. Türkiye, bu iç ve dış etmenlerin de etkisiyle, 1930'lu yıllardan başlayarak ve fakat 1932 yılı ve sonrasında yoğunlaşacak şekilde, devletçilik ilkesini esas alan planlamacı bir ekonomi politikasını uygulamaya koymuştur.¹⁵⁷

Ancak Türkiye'nin devletçilik eksenindeki bu tercihini, salt dönemin ihtiyaçlarından kaynaklanan ve yapısal nitelikli sorunların dayattığı bir zorunluluk olarak da görmemek gerekir. Devletçi modelin en ateşli ve en tutarlı savunucusu olan Kadro Hareketi'nin de etkisiyle, bu tercih yalnızca ekonomi politikaları üzerinde değil, devletin ileri gelenlerini de önemli ölçüde etkileyerek aynı zamanda sistemin bütünü üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Zira Kadrocular, devletçiliği bir ekonomi politikası olmaktan ziyade, bütünsel ve kuşatıcı bir ekonomik sistem ve hatta Yanardağ'ın ifadesiyle “sosyalizm ile kapitalizm arasında bir üçüncü yol”¹⁵⁸, Çağaptay'ın saptamasıyla ise “faşist, komünist ya da kapitalist olmayan dördüncü bir yol”¹⁵⁹ olarak görmüş ve tüm ideolojik savunma hatlarını bu kabul üzerinden

¹⁵⁷ Nadir Eroğlu, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl 2007, C. XXIII, S. 2, s. 65-68.

¹⁵⁸ Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, 2. Baskı, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

¹⁵⁹ Soner Çağaptay, **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 162.

oluşturmuşlardır: “Kadrocuların ekonomik görüşlerinde olduğu gibi siyasi görüşlerinde de ‘devletçilik’ en baskın temadır. Onlara göre, Türkiye, gerçekleştirdiği milli kurtuluş hareketinin nitelikleri gereği, siyasi açıdan da devletçi olmak zorundadır; çünkü milletlerarası tezanın tasfiyesi ile ülke içinde sınıf çelişkilerinin ortadan kaldırılması veya farklı sınıfların oluşmasını engelleme görevi ancak devlet eliyle mümkündür.”¹⁶⁰

Bu yönüyle bakıldığında, Kadro Hareketi’nin devletçi politika ve uygulamalara ilişkin özgün bir bakış açısı geliştirdiği ve Cumhuriyetin kuruluşunu takiben başlayan ve zamanla Kemalizm ya da Atatürkçülük üst başlığı altında değerlendirilecek olan yeniliklerin ideolojik çerçevesini oluşturmaya dönük sol tandanslı ulusçu veya milliyetçi bir gayreti temsil ettiği söylenebilir.

Bu Hareketi ortaya çıkaran Kadro Dergisi’nin yayınlanmasında Şevket Süreyya’nın “İnkılap ve Kadro” konulu konferansı adeta bir katalizör rolü oynamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, 1931 yılında Türk Ocağı salonunda verdiği mezkûr konferansta, Türk devriminin genişlemesi ve derinleşmesi gerektiğinden bahisle, devrimin tarafsız bir düzen olmadığını vurgulamakta ve bu düzenin içinde yaşayanların, kişisel tarafgirlik ya da karşıtlık duygularından bağımsız olarak ona uymakla mükellef olduklarının altını çizmektedir. Devrime taraftar ya da tabi olmayanların payına ise ona taraftar olanların iradesine kayıtsız bir şekilde biat etme görevinin düştüğünü belirtmektedir. Yine aynı konferansta Şevket Süreyya, devrimin ideolojisinin tespit edilmesi zorunluluğuna değinmekte, bu işi ise rehber görevini üstlenecek ‘azınlık ve fakat idealist bir aydın kadronun’ başarabileceğini iddia etmektedir.¹⁶¹ Bu konuşma, Kadro Dergisi’nin yayınlanmasına kadar giden sürecin fitilini ateşlemekle kalmamış, aynı zamanda bu derginin ve dolayısıyla Kadrocuların yönetsel ve ideolojik kodlarının nasıl şekilleneceğini de daha o günlerde açıkça ortaya koymuştur.¹⁶²

¹⁶⁰ Naci Bostancı, “Kadrocular”, **Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri - Cilt 2: Cumhuriyet’ten Günümüze Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri**, Ed. Süleyman Hayri Bolay, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s. 1188.

¹⁶¹ Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 59; Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, Ankara, 1932, s. 7.

¹⁶² Şevket Süreyya Aydemir’in “İnkılap ve Kadro” konulu konferansının, Kadro Dergisi’nin ve dolayısıyla Kadro Hareketi’nin ortaya çıkışına zemin hazırlayan ana gelişme olduğu yönünde genel bir kabul bulunmaktadır. Ancak Aytaç Yıldız, Kadro Hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan

Dönemin konjonktürü içinde büyük etki yaratan ve hatta “CHP içinde yeni bir ideoloji cereyanının başlangıcı olarak değerlendirilen”¹⁶³ bu konuşmadan kısa bir süre sonra Kadrocu düşünce ete kemiğe bürünmüştür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun evinde toplanan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge, siyasal ve ekonomik görüşlerini ortaya koyacakları “Kadro” isimli mecmuayı yayınlamaya karar vermişlerdir.¹⁶⁴ İsmail Hüsrev Tökin, Kadro Dergisi’nin yayınlanmasıyla sonuçlanan bu sürecin başlangıcını şöyle anlatmaktadır: “Aslında Kadro’yu biz Şevket ile ikimiz düşündük ilk defa. Biz karar verdik. Ondan sonra Şevket, Y. Kadri ve Burhan Belge ile konuştu. Yakup Kadri de uygun gördü. Gitti, Atatürk ve İnönü’den izin aldı. Kadro’nun asıl kurucusu, bu fikri ortaya atan Şevket’le ben oldum.”¹⁶⁵ Nihayetinde gerekli hazırlıklar ve işbölümünün de yapılmasıyla birlikte, Kadro Dergisi’nin ilk sayısı 23 Ocak 1932’de yayınlanmıştır. Bu ilk sayı öncesinde ortaya çıkan işbölümü ve görev dağılımı ise aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

“Şevket Süreyya ideolojik nitelikteki başyazıları yazacaktı. **Yakup Kadri** derginin sadece sahibi değil aynı zamanda yazarıydı. Derginin edebiyat yönü onun yazılarıyla geliştirilecekti. **Vedat Nedim** derginin teknik yöneticiliğinin yanı sıra, ekonominin planlı yönetimi konularını da ele alacaktı. **İsmail Hüsrev** görgül saptamalara dayanan ekonomik araştırmalar yapacak, özellikle de tarım ve para konularında yazacaktı. **Burhan Asaf**’a daha geniş bir alan bırakılmıştı; çağın kültürel ve siyasal akımlarını izleyecekti.”¹⁶⁶

Ocak 1932’deki ilk sayısıyla Türk basın hayatındaki yerini alan Kadro Dergisi, dönemin diğer yayın organları tarafından da ilgi ile karşılanmıştır. O

Burhan Asaf Belge’ye ilişkin kapsamlı biyografik çalışmasında, bu konferansa öncülük ve hatta kaynaklık teşkil eden “İnkılabımız ve Gençlik Hareketleri” başlıklı bir başka konferanstan bahsetmekte; Şevket Süreyya Aydemir’in ilk kez burada kendi özgün ideolojik konumunu ifade etme imkânını bulduğunu belirtmektedir. Yıldız, Burhan Asaf Belge tarafından 5 Aralık 1930 tarihinde Türk Ocağı’nda verilen bu konferansın müzakere kısmında söz alan Şevket Süreyya Aydemir’in, Türk devrimi bağlamında dile getirdiği görüşlerle katılımcıların dikkatini çektiğini ifade etmekte; 15 Ocak 1931 tarihinde gerçekleştirilen ve Kadro Dergisi’nin yayınlanmasına kadar giden süreci başlatan “İnkılap ve Kadro” başlıklı konferans talebinin de bu konuşmadan sonra yapıldığına işaret etmektedir. Bkz., Aytaç Yıldız, **Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 107-109.

¹⁶³ Bostancı, “*Kadrocular*”, **Türk Düşünürleri**, s. 1164.

¹⁶⁴ Ertan, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁶⁵ Aktaran, Yanardağ, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁶⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 145.

sıralarda resmi çevrelerin sözcüsü olarak kabul edilen Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, derginin isminin bile tek başına onun orijinalliğine delalet ettiğini belirterek, bunun toplumsal ve ekonomik konulara vakıf gençler tarafından çıkarılan bir fikir eseri olduğuna işaret etmiştir.¹⁶⁷ Ancak ileride daha ayrıntılı olarak değerlendirileceği üzere, Falih Rıfkı Atay'ın Hâkimiyet-i Milliye'si ile Ahmet Hamdi Başar'ın Kooperatif dergisi dışında, dönemin basını çoğunlukla Kadro karşıtı bir tutum içinde olmuştur.¹⁶⁸

Kadro Dergisi, yalnızca basın dünyası ve aydınlar arasında değil, tek parti iktidarının hüküm sürdüğü o günlerde CHP'li siyasiler arasında da ciddi bir tartışmanın konusu olmuş; tarafgirlik ya da karşıtlık duyguları üzerinden Kadro Dergisi ve Kadrocu anlayış desteklenmiş veya eleştirilmiştir. Ancak Tökin'in yukarıdaki açıklamalarıyla da sabit olduğu üzere, Kadro Dergisi, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün izni ile yayınlanmış ve bu iki ismin kendilerine yönelik ılımlı ve nispeten koruyucu tavırları sayesinde tek parti rejiminin baskıcı ve otoriter ortamında yayın hayatını üç yıl boyunca sürdürebilmiştir.¹⁶⁹ Tabii CHP içinde, devrimin ideolojisini üretmek gibi iddialı bir işe soyunan Kadro Dergisi'ne yönelik başlangıcından itibaren sert bir muhalefetin geliştiği ve bu muhalefetin zamanla derginin kapanmasına etki edecek kadar güçlendiği de tarihsel bir gerçekliktir.

Bu arada, gerek ortaya çıkış süreci gerekse yayınlandığı dönem ve sonrasında yaşadığı ve yaşattığı tartışmalara rağmen, aylık periyotlarla yayınlanan Kadro Dergisi'nin çeşitli devlet kurumlarının desteğiyle oluşturulan güçlü bir abonelik ağına sahip olduğu da belirtilmelidir. Başta Maarif Vekâleti ve Ziraat Bankası olmak üzere, birçok devlet kurumu dergiye aboneliği teşvik etmiştir.¹⁷⁰ Ayrıca Şevket Süreyya, otobiyografik bir çalışma olarak kaleme aldığı *Suyu Arayan Adam* isimli

¹⁶⁷ Ertan, **a.g.e.**, s. 63-64.

¹⁶⁸ Korkmaz Alemdar, “*Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler*”, **Kadro 1932**, Cilt I, Tıpkı Basım, Yay. Haz. Cem Alpar, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara, 1978, s. 26.

¹⁶⁹ Kadro Dergisi'nin devletçilik anlayışı dolayısıyla çok yoğun ve sert eleştirilere maruz kaldığı bir dönemde bile Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün dergiye yönelik açık ya da örtük destekleri devam etmiştir. Derginin 1933 yılı sonbaharında yayınlanan 22. sayısında İsmet İnönü'nün “Fırkamızın Devletçilik Vasfı” başlıklı bir makalesi, Mustafa Kemal'in ise Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümüne dair bir mesajı yayınlanmıştır. Ancak Dergi'nin sonraki yıl Mustafa Kemal'in isteği ve onayı ile kapatılması ve İnönü'nün de bu durum karşısında sessiz kalması, bunun koşulsuz bir destek olmadığını; her iki ismin de Dergi'ye yönelik tutum alışımın konjonktüre duyarlı bir siyasal pragmatizmin etkisi altında şekillendiğini ortaya koymaktadır.

¹⁷⁰ Ertan, **a.g.e.**, s. 63.

eserinde, Atatürk'ün emriyle Çankaya Köşkü adına on abone kaydının yapıldığını ve yine İsmet İnönü'nün de bizzat kendi adına abone olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹

Kadro'nun kuruluş amacı ise, derginin ilk sayısının başyazısında net bir şekilde belirtilmiştir. Şevket Süreyya'nın hazırladığı “Kadro” başlıklı bu yazı imzasız olarak yayınlanmıştır ve tüm Kadrocuların benimsediği bir görüş olarak derginin çıkış nedenlerini anlatmaktadır.¹⁷² Burada, Türkiye'nin bir devrim süreci içinde olduğu belirtilmekte ve bu devrimin kendine özgü bir dünya görüşü oluşturması gerektiğinin önemine dikkat çekilmektedir. Bu ise, devrime ideoloji olabilecek bir düşünce sistematığının üretilmesiyle mümkün olacaktır. Söz konusu başyazıda, devrimin derinleşme ve genişleme istikametinde olduğu ifade edildikten sonra, Kadro'nun ortaya çıkış amacı ve kendisine yüklediği misyon şu sözlerle aktarılmaktadır:

“...Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hakim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro, bunun için çıkıyor”¹⁷³

Retorik düzeyi oldukça güçlü olan bu satırların da ortaya koyduğu üzere, Kadro Dergisi, amacını yalnızca Türk devriminin ideolojisini üretmekle sınırlı görmemekte, aynı zamanda onun ‘inkılap nesli’ tarafından içselleştirilmesini sağlamakla da kendisini mesul tutmaktadır. Kadroculara göre bu mesuliyet “Türk İnkılap münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şereflişidir.”¹⁷⁴ Bu acil ve şerefli görev ise öncü niteliğiyle topluma rehberlik edecek olan Kadroculara düşmektedir: “Nitekim bir aydın kadro, hem de Mustafa Kemal'in hayatında ve onun gözleri önünde, gene de Türk inkılabının ideolojisini kendi açısından derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek çabasına girişmiştir. Bu hareket, Kadro Hareketidir.”¹⁷⁵ Kadrocular, kendilerine yükledikleri bu misyonla hem siyasal iktidarla barışık

¹⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, 24. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 372.

¹⁷² Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, s. 147.

¹⁷³ “*Kadro*”, **Kadro**, S. 1, İkincikanun 1932, s. 3.

¹⁷⁴ Aynı yer.

¹⁷⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. 3, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, s. 462.

olmaya çalışmışlar hem de ona ve dolayısıyla topluma yol gösterecek temel ilke ve değerleri vazetmeye talip olmuşlardır.

3.1.2. Kadro Dergisi'nin Kapatılması

Türk basın tarihine böylesine iddialı bir giriş yapan ve bu iddiasıyla mütenasip bir ilgiyle karşılaşan Kadro Dergisi'nin yayın hayatı yalnızca üç yıl ile sınırlı kalmıştır. Ancak bu dergi, oluşturduğu düşünsel ve ideolojik miras itibarıyla çok daha önemli ve kalıcı sonuçlar doğurmuş; sonraki dönemlerde hem Türkiye hem de dünya ölçeğinde etkili olan üçüncü dünya teorileri, merkez-çevre teorileri ve eşitsiz değişim teorileri gibi tartışmaların ilk denemelerinin yapıldığı entelektüel bir platform vazifesi görmüştür.¹⁷⁶ Atatürkçü düşünce sistematığının şekillenmesinde oluşturduğu etkilerle resmi ideolojinin kuramsallaşma ve kurumsallaşma sürecine açık ya da örtük tesirleri olan bu platform, ayrıca sonraki dönemlerde ortaya çıkan sol-devrimci hareketlerin bir kısmı için de bir referans kaynağı olmuştur.¹⁷⁷

Kadro'nun, Marksist düşünce geleneğinden gelen ve daha önce Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin gibi düzenli yazarları, her ne kadar kendilerini yeni düzenin sınırlılıkları içerisinde ve Atatürkçülüğe koşut bir şekilde tanımlasalar da, milli kurtuluş hareketleri ideolojisi vasıtasıyla tüm üçüncü dünya ülkeleri için örnek olacak evrensel bir model arayışının peşine düşmüşlerdir. Bu özellikleri dolayısıyla, Kadrocular, kimi çevrelerce özgün bir gelişmeci ideoloji ve üçüncü dünyacı düşüncelerin habercisi olarak da tanımlanmışlardır.¹⁷⁸

Ancak politika ve düşün hayatı üzerinde bu denli ciddi etkiler uyandırmasına rağmen, Kadro Dergisi 1934 yılında ani bir kararla kapatılmıştır. Bu durum, derginin

¹⁷⁶ Ömür Sezgin, “*Kadro Hareketi*”, **Kadro 1932**, Cilt I, Tıpkı Basım, Yay. Haz. Cem Alpar, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara, 1978, s. 14.

¹⁷⁷ Doğan Avcıoğlu'nun yönetiminde 20 Aralık 1961 tarihinde haftalık olarak yayınlanmaya başlayan ve dönemin Sıkıyönetim Komutanlığınca 15 ay kapatıldıktan sonra 1967 tarihine kadar aralıksız bir şekilde yeniden yayınlanmaya devam eden Yön Dergisi'nde savunulan görüşler, büyük oranda Kadro'da geliştirilen çizginin devamı niteliğindedir. Daha geniş bilgi için bkz. Yanardağ, **a.g.e.**, s. 195-196. Ancak Kurtuluş Kayalı, Kadro Dergisi ve Hareketi'nin etkisinden bahsederken sadece *Yön*'ün örnek gösterilmesine itiraz etmekte; Kadroculuğun, *Yön*'den sonraki sol siyasal akımların tamamı üzerinde kalıcı etkiler bıraktığının altını çizmektedir. Bkz., Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 24.

¹⁷⁸ Yanardağ, **a.g.e.**, s. 26.

34. sayısında okuyuculara şu şekilde duyurulmuştur: “Arkadaşımız ve imtiyaz sahibimiz Yakup kadri beyin bir ecnebi memlekette Hükümetimizi temsil vazifesile aramızdan ayrılması üzerine Kadro, gelecek sayıdan itibaren neşriyatını bir müddet için tatil edecektir.”¹⁷⁹ Fakat Yakup Kadri'nin Tiran'a büyükelçi olarak tayin edilmesiyle başladığı söylenen bu tatil, bahsedildiği gibi geçici ya da belirli bir süre için olmamıştır. Ocak 1935'te 35. ve 36. sayıları bir arada yayımlandıktan sonra, Kadro Dergisi bir daha açılmamak üzere kapanmıştır.¹⁸⁰

Kadro'nun yayın hayatına çıkışı kadar kapanışı da dönemin konjonktürüyle yakından ilgilidir. Kadrocuların zaman zaman kolektif ekonomiye yaklaşacak kadar uç noktalarda tanımladıkları devletçilik anlayışları, bazı özel sektör çevrelerini ve siyasal kadroları rahatsız etmiş, dahası ürkütmüştür.¹⁸¹ Bu da, Kadro'nun kendi iç işleyişinden kaynaklanan nedenlerden çok, dönemin baskı unsurlarının siyasal iktidar üzerindeki etkilerine dayalı olarak kapandığı yönündeki algıyı güçlendirmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı üzere, Kadro'nun Mustafa Kemal'in izni ile yayımlandığı ve yine onun isteği ile yayın hayatından çekildiği görüşü üzerinde genel bir kabulün bulunduğu da belirtilmelidir.¹⁸²

Kadrocular, derginin kapanış sürecine ilişkin olarak sonraki yıllarda adeta bir suskunluk nöbetine girmiş ve hiçbir zaman bunun nedenlerini tam olarak açıklamamışlardır. Muhtelif zamanlarda yaptıkları değerlendirmelerde ise yalnızca bir takım ipuçları vermekle ve bazı imalarda bulunmakla yetinmişlerdir.¹⁸³ Yanardağ, Kadrocuların büyük iddialarla çıkardıkları bir derginin kapanması karşısındaki sakin ve soğukkanlı tavırlarını hayretle karşılamakta ve bu durumu şu sözlerle tasvir etmektedir: “Dergi yayın hayatından çekildikten sonra, yazarları sanki büyük bir iddiayla yola çıkanlar kendileri değilmiş gibi susmuşlar ve daha sonra bu yönde hiçbir çabaya girişmemişlerdir. ‘İnkılabın ideolojisini yaratma’ çabası adeta

¹⁷⁹ **Kadro**, Sayı 34, Teşrinievvel 1934, s. 2.

¹⁸⁰ Kadro Dergisi'nin 35 ve 36. sayılarının “İlkkânun 1934 ve Sonkânun 1935” şeklinde bir arada yayınlanması, derginin yayın aralığına ilişkin iki farklı dönemlendirmenin oluşmasına neden olmuştur. Kimi yazarlar, bu iki sayıyı 1934 Kasım ve Aralık aylarına nispetle ele almakta ve derginin çıkış aralığı olarak 1932-1934 şeklinde bir dönemlendirme yapmaktadırlar. Derginin son iki sayısının yayımlandığı 1935 Ocak ayını esas alan yazarlar ise, ayı dönemlendirmeyi 1932-1935 aralığını esas alarak oluşturmaktadırlar.

¹⁸¹ Yanardağ, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁸² Ertan, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁸³ Türkeş, **a.g.e.**, s. 204.

yaşanmış ve bitmiş bir macera gibi hatıralara terk edilmiş, ancak zaman zaman derin iç çekişleriyle anımsanarak ‘yazık oldu’ tavrından öteye gidilememiştir.”¹⁸⁴

Bununla birlikte, nadiren konuşmalar ve birbiriyle çelişen nedenler öne sürseler de, Kadro yazarlarının sonradan verdikleri bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, derginin kapanışında iki faktörün önemli rol oynadığı görülmektedir. Bunlardan ilki, İş Bankası grubunun Kadro Dergisi’ne yönelik olumsuz propagandası, ikincisi ise CHP Genel Sekreteri Recep Peker’in Kadro Dergisi’ne karşı takındığı menfi tutumdur. Bu iki faktör tek başlarına Kadro Dergisi’nin kapanışı için yeterince açıklayıcı değildir, fakat bunların Mustafa Kemal’in kararı üzerinde etkili olduğu ya da olabildiği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.¹⁸⁵

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat* isimli eserinde “Sözün kıyası: Kadro küçük bir dergiydi ama, iddiası büyüktü. İşbaşında bulunan ‘resmi’ şahsiyetleri de, sanırım, en çok bu hali, bu ‘haddini bilmezliği’ sinirlendiriyordu.” dedikten hemen sonra Recep Peker ile aralarında geçen şu diyalogu aktarmaktadır: “Nitekim, dergiyi çıkarmak üzere olduğum sıralarda, devrin Cumhuriyet Halk Partisi umumi katibiyle aramda geçen bir konuşmada bu zat bana demişti ki: Parti namına neşriyatta bulunmak hakkını kimden alıyorsunuz? Bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse onu ancak biz çıkarırız ve zaten çıkarmak üzereyiz de... Hem avant-garde, avant-garde diye bir laf söyleyip duruyorsunuz. Bu da ne demek? Bizden daha ileri avant-garde mi olur?”¹⁸⁶

Recep Peker’in bu tepkisine karşılık, Kadro’ya yönelik daha büyük bir tepki sermaye çevrelerinden gelmiştir. Hatta denilebilir ki, Mustafa Kemal’i derginin kapanması konusunda Recep Peker’den ziyade bu çevrelerin tepkileri etkilemiştir. Devleti sınıflar-üstü kudretli bir varlık olarak gören Kadrocular, sermaye çevrelerinin siyasal iktidar üzerindeki gücünü ve etkisini pek kavrayamamışlardır. Kadrocuların önerdiği devletçilik fikrini kendi çıkarları açısından tehlikeli olarak gören İş Bankası

¹⁸⁴ Yanardağ, **a.g.e.**, s. 113-114.

¹⁸⁵ Türkeş, **a.g.e.**, s. 204.

¹⁸⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 2012, s. 36. Ertan, Kadro Dergisi’nin kapanma gerekçesi olarak Yakup Kadri’nin üç ayrı dönemde üç farklı neden öne sürdüğünü belirtmektedir. Bunlar, sırasıyla, Recep Peker’in Mustafa Kemal nezdindeki sürekli muhalefeti, İş Bankası’nın muhalefeti ve kendisinin Tiran’a elçi olarak atanmasıdır. (Bkz. Ertan, **a.g.e.**, s. 70.)

önderliğindeki sermaye grupları, Mustafa Kemal'e etki yaparak, onu Kadro aleyhtarı bir tutuma yönlendirmişlerdir. Ayrıca Kadro'nun milli sosyalizmden yana olması nedeniyle, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü tarafından kapatıldığını iddia eden bir görüş de bulunmaktadır.¹⁸⁷

Bu gerekçelerin dışında, Kadro Dergisi'nin kapanmasını siyasilere ve sermaye gruplarının baskısı gibi nedenlere dayandırmayan görüşler de söz konusudur. Kadro ile aynı dönemde yayınlanan Yeni Adam Dergisi'nin Ekim 1934 sayısında yapılan bir yorumda, Kadro Dergisi'nin, ses getiren kaliteli bir yayın olmasına rağmen, okuyucu desteğini alamadığı ve bunun da tiraj düşüklüğüne yol açtığı belirtilmekte; derginin bu nedenle kapatıldığı ifade edilmektedir.¹⁸⁸

Kadro Dergisi kapandıktan sonra, zaten memuriyet görevini ifa eden Kadrocular daha da üst düzey bürokratik görevlere getirilmişlerdir. Şevket Süreyya'ya eğitim ve ekonomi alanlarında önemli görevler tevdi edilmiş, Vedat Nedim Tör ise Matbuat Umum Müdürlüğü'ne atanmıştır. Yakup Kadri, yukarıda da belirtildiği gibi, diplomatik görevle yurtdışına çıkarken, diğer iki yazar da muhtelif kamu kurumlarında çalışmaya devam etmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, Kadro Dergisi kapatılırken, Kadrocular hem de terfi alarak memuriyetlerini sürdürmüşlerdir. Çünkü dönemin siyasal iktidarı, dergiyi çıkaran yazarların şahsına karşı değil, derginin bizatihi kendisine ve oluşturduğu etki alanına yönelik bir tepki geliştirmiştir. Kaldı ki, iktidar sahipleri, Kadrocuların entelektüel kapasitelerinden kamu görevlerinde yararlanma yönündeki bu tercihleriyle, rasyonel bir yaklaşım sergilemişlerdir.¹⁸⁹ Kayalı, Kadrocuların özellikle dergi kapatıldıktan sonra üst düzey bürokratik görevlere atanmasına atıfla şu tespiti yapmaktadır: “Kadrocuların bu durumu genellikle kendi yazdıklarında Atatürk döneminin olumlanması yanında CHP'nin İsmet Paşa'lı yıllarının da başarılı bulunması sonucunu doğurmuştur.”¹⁹⁰ Bu sayede, dergiye yönelik olarak hem CHP içinde hem de sermaye çevrelerinde oluşan tepki ortadan kaldırıldığı gibi, Kadrocuların bireysel itibarları korunmuş ve onların entelektüel

¹⁸⁷ Ertan, **a.g.e.**, s. 67-68.

¹⁸⁸ **a.g.e.**, s. 68.

¹⁸⁹ Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, s. 484-485.

¹⁹⁰ Kurtuluş Kayalı, **a.g.e.**, s. 20.

kapasitelerinden rejimin ihtiyaçları doğrultusunda faydalanma imkânı da muhafaza edilmiştir.

3.1.3. Dönemin Basınında Kadro Dergisi'ne Yönelik Eleştiriler

Kadro Dergisi, yayınlanmaya başladığı ilk andan itibaren sadece dönemin siyasal ve entelektüel yaşamı üzerinde geniş ve çoğunlukla sansasyonel nitelikli etkiler oluşturmamış, aynı zamanda basın alanına da büyük bir canlılık getirmiştir. Dergi, sınırlı tirajına rağmen kısa zamanda basındaki polemik ve tartışmaların ana odağı haline gelmiş, dönemin basın yayın organları Kadro taraftarı ya da Kadro karşıtı olarak nitelendirilmeyi hak edecek kadar sert tutumlar almışlardır.

Ancak Kadro karşıtı yayın organlarının sayısının Kadro'yu destekleyenlerden çok daha fazla olduğu da belirtilmelidir. Hatta dönemin basınında, Hâkimiyeti Milliye gazetesi ile Kooperatif dergisi dışında, Kadro'yu eleştirmeyen basın organı neredeyse yok gibidir. Kendi aralarında kısmi farklılıklar göstermekle birlikte, bu eleştirilerin odak noktasını, Kadro Dergisi'nde savunulan görüşlerin Marksist bir düşünce yapısından neşet ettiği yönündeki yaygın kabul oluşturmaktadır. Kadrocularla uzun polemiklere giren Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın, Peyami Safa ve Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Bey bu görüşü savunmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin sahibi Yunus Nadi ise, bu görüşten hareket etmemesine rağmen, CHP programının ötesine geçtiği düşüncesiyle Kadro'ya karşı eleştirel bir pozisyon almaktadır.¹⁹¹

Kadroculara yönelik eleştirilerini, ilk olarak Cumhuriyet gazetesinde “Devlet ve Fert” isimli yazı dizisiyle ortaya koyan Ağaoğlu, bu görüşlerini sonradan aynı başlıkla kitap halinde de neşretmiştir. Kişi özgürlüğünün ilerlemenin temel koşulu olduğuna inanan Ağaoğlu, Kadrocuların hayatın her alanına müdahale etmeyi öngören bir devletçilik anlayışına sahip olduklarını ve bunun da onları özgürlüğü yadsıyacak denli katı bir anlayışa sürüklediğini belirtmektedir.¹⁹² Komünistvari düşünmekle ve tarihsel materyalist yöntemi kullanmakla suçlanan Kadrocular, Ağaoğlu'na göre “komünist ve sosyalist metodlarının hararetli taraftarlarıdır. Çünkü

¹⁹¹ Alemdar, **a.g.m.**, s. 26.

¹⁹² **a.g.m.**, s. 28-29.

komünist gibi devletin içtimai tezatları ebediyen kaldıracak kabiliyette olduğuna kanidirler. Çünkü bunun için de tavsiye ettikleri yol tıpkı komünistlerin ve sosyalistlerin tavsiye ettikleri gibi iktisat terakümlerinin devlet tarafından yapılması ve devletin benimsemesi usulünden ibarettir.”¹⁹³

Tabii Ağaoğlu'nun Kadroculara yönelik eleştirileri yalnızca bu hususlarla sınırlı değildir. Devletçilik-liberalizm, birey-toplum ve demokrasi-otarşi gibi ikilikler üstünden süren fikir ayrılıklarının yanında, Ağaoğlu'nun temel eleştiri noktalarından biri de, Türk devriminin tek ve en mükemmel temsilcisi olma yönündeki Kadrocu iddia ve misyona ilişkindir. Ağaoğlu, Kadrocuların adeta peygamberane bir edayla devrimi kendi tekelinde gören buyurgan ve inhisarcı bir tavra sahip olduğunu belirtmekte ve bu anlayışın kendi kişisel iradesini tüm Türk vatandaşları için geçerli kılmaya çalışan dayatmacı bir içerik taşıdığını ifade etmektedir. Türk devriminin ilkelerini inkâr etmekle ve mutlakiyete kapı aralamakla suçladığı Kadrocu anlayışla mücadele etmenin önemine dikkat çeken Ağaoğlu, bunun devrimin muhafazası yönünde önemli bir vazife olduğunun altını çizmektedir.¹⁹⁴

Kadrocuları, sosyalist ve kolektivist düşünceleri milliyetçilikle telif etmeye çalışan Türk faşistleri olmakla itham eden Peyami Safa da benzer görüşleri dile getirmekte ve onları, insanları kendi tezlerine biat ettirmek maksadıyla ‘Atatürkçülük’ kavramını araçsallaştırmakla suçlamaktadır.¹⁹⁵

Hüseyin Cahit Yalçın'a gelince, o da diğerleri gibi, Kadrocuları Marksist olmakla suçlamakta ve Türk devriminin Türkiye'nin kendine özgü koşullarının bir ürünü olduğu yönündeki Kadrocu düşüncüyü eleştirmektedir. Çünkü ona göre, bu Türk devrimine has bir durum olmayıp, tüm devrimler için aynen geçerli olan bir kuraldır. Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın, Kadrocuların devrimde rol almadıklarını ve bu nedenle Türk devrimi hakkında değerlendirme yapma haklarının bulunmadığını belirtmektedir.¹⁹⁶

¹⁹³ Aktaran, Alemdar, **a.g.m.**, s. 28-29.

¹⁹⁴ Aytaç Yıldız, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁹⁵ Alemdar, **a.g.m.**, s. 27.

¹⁹⁶ Ertan, **a.g.e.**, s. 188.

Milliyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Bey de, Kadrocuları, özel girişimi imha edecek ve bütün üretim araçlarını kendi tekeline alacak denli mutlak bir devletçilik anlayışına taraftar olmakla suçlamaktadır.¹⁹⁷

Elbette dönemin basınında çıkan ve Kadrocuları hedef alan eleştiriler bu isimlerle ve bu görüşlerle sınırlı değildir. Ancak Şevket Süreyya'nın başını çektiği Kadrocu yazarlarla, Ahmet Ağaoğlu'nun bayraktarlığını yaptığı Kadro karşıtı yazarlar arasındaki kişisel sataşma ve polemik konuları ile dönemin aktüalitesi içinde ortaya çıkan tartışmalar dışarıda tutulduğunda, geriye kalan temel eleştiri noktalarının yukarıda izah edilenlerle mahdut olduğu da belirtilmelidir. Kadrocuların tarihsel materyalizmi yöntem olarak kullanmaları ve devletçiliği, salt bir ekonomi politikası olarak değil de, tüm yaşam alanlarını denetleyecek ve yönlendirecek bir sistem olarak önermeleri, onların Marksist geçmişlerinin etkisinden kurtulamadıkları yönündeki yaygın suçlamanın muhatabı olmalarının temel gerekçesidir.

Ancak derginin yayınlandığı yıllarda cereyan eden bütün bu tartışmalara ve maruz kaldıkları suçlama ve isnatlara rağmen, Kadrocuların savunduğu görüşler, açık ya da örtük etkileriyle sonraki dönemlerin basın yayın hayatına da yansıyan bir entelektüel miras üretmiş, hatta 1960'lı yıllarda yayınlanan Yön Dergisi ve hareketine ilham kaynağı olacak denli güçlü bir ideolojik tesir oluşturmuştur.

3.2. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair İdeolojik Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi

3.2.1. Kadro Hareketinin İdeolojik Konumu

Kadro Hareketi, Türk devriminin kuramsal ve ideolojik arka planını oluşturmaya dönük sol tandanslı ulusçu veya milliyetçi bir motivasyonla yola çıkmış ve zamanla Kemalizm ya da Atatürkçülük olarak ifade edilen resmi devlet ideolojisinin şekillenmesinde hem reel-politik hem de kavramsal düzeyde büyük katkılar sağlamıştır.

¹⁹⁷ Alemdar, **a.g.m.**, s. 32.

Ancak Atatürkçü düşünce sistematığının oluşmasına yönelik bu katkılarına rağmen, Kadro Hareketi'nin kendisini herhangi bir ideolojik yelpazenin içine yerleştirmek ya da bu hareketin kuramsal-kavramsal düzeyde analizini yapmak oldukça güç bir uğraştır. Zira bu hareket, her ne kadar kapitalizm ve sosyalizm dışındaki üçüncü bir yol ve hatta faşizmi de dışarıda bırakan dördüncü bir yol olarak tanımlansa da, hareketi oluşturan yazarların bireysel tutumları ve bir bütün olarak hareketin kendisini konumlandığı eklektik ideo-politik düzlem, Kadroculuğun tam olarak neye tekabül ettiğini tutarlı bir şekilde açıklamayı güçleştirmektedir.

Bu güçlük, daha ilk başta, yani sol milliyetçilik tabirini kullandığımız anda ortaya çıkan oksimoron ile ilgilidir. Zira milliyetçilik ve sol kavramlarının özgül anlamlarına bakıldığında, bunların yan yana gelmesi imkânsız iki varoluş kategorisi gibi durdukları görülecektir. Sol'un en azından kuramsal düzeyde evrensel olan ve hiçbir ırkın önceliğini içermeyen eşitlikçi ve insan merkezli anlayışına karşın, milliyetçilik çoğunlukla etnik merkezli, eşitsizlikçi ve olumsuzlayıcı bir perspektiftir. Orijinal halleriyle, yan yana gelmeleri imkânsız gibi görünen bu iki anlayış, bir kez, zaman ve mekânın insanla ilgili fenomenleri haline dönüştükten sonra, yukarıda bahsedilen türden bir oksimorona imkân tanıyacak bir sentezin unsurları olarak işlevsel olabilmekte, kişisel ya da kolektif bir yapı ya da yönelimi eş zamanlı olarak tanımlamak için kullanılabilir. Nasyonal sosyalizm, ulusalcı sol, sol milliyetçilik, İslamcı milliyetçilik, milliyetçi İslam ve benzeri tanımlamaların hepsini bu minvalde değerlendirmek mümkündür.

Ancak Kadro Hareketi ve Kadrocular örneğinde olduğu gibi, ideo-politik yönelim, öncelik ve tercihler ile reel-politik sınırlılık, ihtiyaç ve gerçeklikler arasındaki çok yönlü ilişkisellik zaman zaman ortaya bu türden oksimoronik yapılanmaların çıkmasına yol açabilmektedir. Tabi bunda, kendisiyle aidiyet ilişkisi kurulan öğretinin kuramsal düzeydeki ilke ve iddialarının somut gerçeklik karşısındaki sınanmasının yol açtığı çelişkiler veya teori-pratik uyumsuzluğu kadar, bu öğretiyi savunan kişi ya da kişilerin bireysel yaşam, düşünce ve davranışlarının da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca siyasal, felsefi, dinsel ya da kültürel herhangi bir kavramın, öğretilerdeki genel kabul gören anlamından farklı bir şekilde tanımlanmasına dönük bireysel çabaları da göz ardı etmemek gerekir.

Kadro Hareketi ve Kadrocuların kendilerini konumlandığı ideolojik yelpazenin tanımlanmasındaki güçlükte, bu tespitlerin tamamının belirli ölçülerde etkili olduğu söylenebilir. Kadrocuların gerek öz yaşam öyküleri gerekse yaşadıkları dönemin çoğunlukla çalkantılı ve kaotik atmosferi de bu saptamayı haklı çıkaracak örneklerle doludur. Kadrocu isimlerin tamamı hem çok uluslu bir İmparatorluğun çöküşüne hem de yeni bir ulus devletinin kuruluş sürecine tanıklık etmiş, dahası bu sürecin bizatihi içinde bulunmuşlardır. Tekeli ve İlkin, bu duruma atfen, Kadrocuların yaşamlarında bir sorunun hep merkezi bir yer teşkil ettiğini belirtmektedir: “İmparatorluk parçalanmaktan nasıl kurtulur ya da kurulmakta olan Cumhuriyet hangi koşullarda hızlı bir çağdaşlaşma ve sanayileşmeyi gerçekleştirebilir?”¹⁹⁸ Bu sorunun yanıtına yönelik arayışlar, Kadrocuların yaşamlarındaki rol ve eğilimlerin sürekli olarak farklılaşmasına neden olmuştur. Örneğin hareketin başlatıcısı ve baş ideoloğu konumunda olan Şevket Süreyya Aydemir, daha delikanlılık çağlarında patlak veren 1. Dünya Harbi’nde İmparatorluk adına savaşan bir subay iken, savaş sonrasının atmosferinde Turancı hayaller peşinde koşan romantik bir milliyetçiye dönüşmüş, akabinde de marksizme kayan bir yaşam çizgisini sahiplenmiştir. Aynı doğrultuda ve aynı yoğunlukta olmamakla birlikte, benzer siyasal ve ideolojik geçişkenlikler diğer Kadrocu yazarlar için de söz konusudur.

Ayrıca yeni Türk devletinin kurulduğu yıllarda, Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışındaki Kadrocu yazarların tamamı Marksist bir kimliğe sahiptir ve yeni rejimin bu kimliğe yönelik bakışı son derece olumsuzdur. Oysa Kadrocu yazarlar yeni rejimin ideallerini sahiplenmekte, dahası kendilerini “bir inkılap avangardı”¹⁹⁹ olarak devrimin ideolojisini üretme makamında görmektedirler. Bu durumun da etkisiyle, Kadrocuların, yeni rejimin temel hassasiyetleriyle uyumlu olacak şekilde görüşlerini revize ettiklerini ve böylece “toplumdaki marjinal konumlarından sıyrılarak toplumun meşru kalıpları içinde saygınlık kazanmak”²⁰⁰ amacıyla daha millici bir çizgiye doğru yöneldiklerini söylemek mümkündür. Özcan’ın yerinde tespitiyle, “Kadrocuların, zaten yeterince tamamlanmamış olan Kemalizm çerçevesini özgün yorumlarla geliştirme ve biçimlendirme olanağı, onların Marksizmi kolayca terk

¹⁹⁸ Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak**, s. 484.

¹⁹⁹ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 150.

²⁰⁰ Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak**, s. 484.

etmelerinin de gerçek nedenidir.”²⁰¹ Kaldı ki, 1925 komünist tevkifatı sırasında tutuklanıp konulduğu Afyonkarahisar cezaevinde kaldığı süre boyunca fikirlerini gözden geçiren Şevket Süreyya milli bir fikrin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁰² Sol geçmişiyle maruf Şevket Süreyya’nın ve diğer Kadrocuların milli bir fikrin inşası üzerine yaptıkları bu vurgu, zamanla onları milliyetçi bir tutku etrafında birleştirmiş ve Kemalizmin radikal bir biçimde savunulmasına kadar götürmüştür.²⁰³

Bu savununun ifade zemini bulmasını sağlayan Kadro Dergisi, Mustafa Kemal’in “biz, bize benzeriz” sözüne nazire yaparcasına, Türk devriminin *sui generis* bir nitelik taşıdığı ve biricik olduğu varsayımıyla yola çıkmıştır. Bu tutumu, sistemin, içe kapanmak suretiyle, milli ve yerli özelliklerin keşfine yönelme eğiliminin bir tezahürü olarak görmek mümkündür. Gerçi o dönemde benzer motivasyonlarla yapılan ve özellikle dil ve tarih alanlarında yoğunlaşan başka çalışmalar da söz konusudur. Ancak “Güneş Dil Teorisi” örneğinde olduğu gibi, bu çalışmalar çoğunlukla aşırılık olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımla ele alınmış ve Anadolu’nun prehistoryası üzerine odaklanmışlardır. Oysa kendilerini resmi ideolojiyi inşa etmekle mükellef kılan Kadrocuların temel ilgileri, son on-on beş yıllık sürecin açıklanmasına yoğunlaşmıştır. Bunun bir nedeni, yeni rejimin temel nitelikleriyle uyumlu bir ideolojik çerçevenin oluşturulması ihtiyacı iken, diğer nedeni ulus devlet olma vasfını tahkim edecek şekilde ulusal değerler oluşturma arzusu ya da gereksinimidir. Dolayısıyla Kadrocular, hem mevcut sistemin düşünsel temelleriyle örtüşen görüşler serdetmişler hem de onu belirli açılardan aşmaya yönelik bir çabanın içinde olmuşlardır. Ulus devlet savunuculuğunu, elitizmi, ekonomik devletçiliği, sosyal milliyetçiliği ve faşizan popülizmi öne çıkaran taraflarıyla sistemle bütünleşen Kadro Hareketi, nasyonalizmden universalizme geçişte gösterdiği yüksek esneklik ve dinamizmle de sistemi aşmaya yönelmiştir.²⁰⁴

Kadrocuların, ekonomik ve siyasal yapı üzerine serdettikleri görüşlerin tamamında bu iki ayrı yönelimin izlerini görmek mümkündür. Devlet, devletçilik, toplum, demokrasi ve benzeri siyasal, toplumsal ve ekonomik nitelikli kavram ve olguları tarihsel materyalist bir yöntemle ele alan Kadrocular, bir taraftan yeni

²⁰¹ Ufuk Özcan, “Kadro Akımı Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, *Sosyoloji Dergisi*, S. 3, 1992, s. 120.

²⁰² Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, s. 340.

²⁰³ Çağaptay, *a.g.e.*, s. 162.

²⁰⁴ Özcan, *a.g.m.*, s. 104-105.

rejimin ideoloji ihtiyacını gidermeye dönük milli(cı) ve yerli bir düşünce sistematığının (Atatürkçülük) ve dolayısıyla kendine özgü sol bir milliyetçiliğin (Atatürkçü milliyetçilik) inşasıyla uğraşırken; diğer taraftan da, bu ideoloji vasıtasıyla üçüncü dünya ülkeleri için örneklik teşkil edecek bir evrenselliğe talip olmuşlardır. Zaten Kadro Hareketi’ni belirli bir ideolojik çerçevenin ya da yönelimin içine yerleştirmenin güçlüğü de bundan kaynaklanmaktadır. Zira bu hareket, yöntemsel-biçimsel anlamda Marksist, içerik olarak nasyonalist (milliyetçi) ve nihai amacı itibarıyla da Kemalist (Atatürkçü) bir hüviyet taşımaktadır.

3.2.2. Kadro Hareketinin ‘İdeoloji’ Tanımı

Kadrocular tarafından öne sürülen ‘Türk devriminin ihtiyaç duyduğu ideolojiyi oluşturma’ gayesi, Kadro Hareketi’nin yalnızca tarihsel varoluşu için bir dayanak teşkil etmemekte, aynı zamanda bu varoluşun siyasal zorunluluğuna dair ahlaki ve felsefi bir haklılık da üretmektedir. Bu, Kadrocuların Türk devrimine yükledikleri anlam ve onu yorumlama biçimleri kadar, kendi *öncü* pozisyonlarına atfettikleri değerle de ilgilidir.

Kadroculara göre, Türk devrimi, “yalnız zamanımız ve yalnız memleketimiz için değil, bütün beşeriyetin atisi hesabına dikkatle müşahedeye değer bir davadır.”²⁰⁵ Bu davanın temel özü ve çıkarları ise “inkılabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir Kadronun iradesinde temsil olunur.”²⁰⁶

Buradaki yaklaşımın iki temel varsayım üzerine dayandığı görülmektedir. Birinci varsayım, tüm insanlık ailesi için önem taşıyan bir *potansiyele* (Türk devrimi), ikinci varsayım ise bu potansiyeli somut gerçekliğe dönüştürecek bir *edimselliğe* (Kadro) atıfta bulunmaktadır. Kadro Dergisi’nin ilk sayısında dile getirilen şu görüşler de bunu teyit eder niteliktedir:

“Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacıklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılaba ideoloji

²⁰⁵ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 45.

²⁰⁶ “Kadro”, **Kadro**, S. 1, s. 3.

olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir. Gerek milli mahiyeti gerek beynelmilel şümül ve tesirleri itibarile, tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılabın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılap münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şereflişidir.”²⁰⁷

Esasında buradaki yaklaşım oldukça basit bir ön kabulü yansıtmaktadır. Buna göre, Türk devrimi, bir ideolojinin üretilmesi için gerekli olan tüm potansiyeli kendi bağrında taşımaktadır. Kadrocular ise, bu potansiyeli açığa çıkarabilecek öncü niteliklere ve idealist vasıflara sahiptir. Bu da, devrim ile Kadro arasındaki ilişkiyi kaçınılmaz kıldığı gibi, söz konusu ilişkinin ahlaki ve felsefi haklılığının da onaylanmasına imkân sağlamaktadır. Böylece devrim ile Kadro arasındaki ilişki salt iradi bir tercihin konusu olmaktan çıkarılmakta ve adeta ontolojik bir zaruret haline dönüşerek kendi haklılığını üretmektedir.

Türk devrimine ilişkin bu özcü yaklaşım, Kadrocuları sadece devrimin ideolojisini üretmek gibi “acil ve şerefli” bir görevi ifa ve inşa etme makamına getirmemekte, onların aynı zamanda ideoloji kavramına yükledikleri anlam örgüsünü de belirlemektedir. Zira Kadrocular ideolojiyi, bizi kuşatan toplum şartlarının bilincimize yansması ve bu yansımaların belirli formüller ile doktrinler eşliğinde ifadesi olarak tanımlarlar.²⁰⁸

Kadrocuların ideoloji kavramına yönelik bu tanımlarında iki değişkeni ön plana çıkardıkları görülmektedir. Birinci değişken toplum şartları, ikinci değişken ise bizim bilincimiz ya da daha geniş anlamıyla zihnimizdir. Esasında bu tanımın doğal bir sonucu olarak, Kadrocuların, toplum şartları aynı kalsa bile, bilinçlerimizin farklı ideolojiler üretme olanağını kabul etmeleri gerekirdi.²⁰⁹

Ancak devrimin ideolojisini kendi iradelerinin temsil ettiği yönündeki özcü yaklaşımları onların bu gerçeği yadsımlarına yol açmıştır. Bu da, Kadrocuların kendi tikel iradelerini toplumun tamamını kuşatacak ve temsil edecek bir tümel irade olarak gördüklerini göstermektedir. Geliştirdikleri ideolojik önermelere atfettikleri evrensellik iddiasının da kısmen bu yaklaşımla alakalı olduğu söylenebilir.

²⁰⁷ Aynı yer.

²⁰⁸ “Kadro”, **Kadro**, S. 4, Nisan 1932, s. 3.

²⁰⁹ Bostancı, “Kadrocular”, **Türk Düşünürleri**, s. 1168.

İdeoloji kavramını, dış dünyanın insan zihnindeki yansımalarının doktrinel ifadesi olarak tanımlayan Kadrocular, dışsal gerçekliği ise iki ayrı düzeyde ele almaktadırlar. Birinci düzey, insan-doğa ilişkisinin ürettiği teknik şartlardan; ikinci düzey ise, insanlar arası ilişkilerin ürettiği toplumsal şartlardan oluşur. Herhangi bir toplumun ideolojisi, muhatap olduğu bu şartların niteliği uyarınca belirlenir.²¹⁰

Burada, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde izah edileceği üzere, Kadrocuların yönemsel anlayışını oluşturan tarihsel materyalizmin etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Dış dünyayla insan zihni arasındaki ilişkinin diyalektik niteliği materyalist bir bakış açısıyla ele alınmakta ve dış gerçekliğin insan zihnini ve onun içeriklerini belirlediği yönünde bir kabulden hareketle, toplumun “kendine uygun ve kendine has olan âlemi telakki tarzının”²¹¹, yani ideolojisinin üretilebileceği varsayılmaktadır.

Denilebilir ki, Kadrocuların tarihsel materyalist yöntem uyarınca geliştirdikleri bu yaklaşım, Türk devriminin ideolojisini üretme misyonlarını tutarlı bir şekilde yerine getirme görevinden onları alıkoymuştur. Zira Kadrocular, verili haldeki dış gerçekliği kendi nesnelliği ya da objektif hakikati içinde ele almamış, tam aksine onu dönemin hâkim paradigmasıyla uyumlu olacak ve hatta bu paradigmayı tahkim edecek bir müdahalecilikle ve öznel yargılar eşliğinde tanımlamışlardır. Yani dış gerçeklikle olduğu gibi ilişki kurmak ve bu ilişkinin insan zihnindeki yansımalarının sonuçlarından hareketle onu değiştirecek bir ideolojik modeli salık vermek yerine, tarihsel materyalist yöntemi araçsallaştırmayı ve bu sayede Atatürkçü düşünce sistematığının temel yönelimleriyle barışık olan güdümlü bir öncü ideoloji oluşturmayı tercih etmişlerdir.

Kadrocuların, kendi yöntemlerinden hareketle yaptıkları analizlerin tüm doğal sonuçlarını kullanmaktan imtina etmesinin ve dönemin hakim paradigmasına entegre ideoloji geliştirmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Tekeli ve İlkin, Kadrocuların CHP içinde etkin olmak istediklerini, bu amaçla da, tarihsel materyalizme dayalı olarak geliştirdikleri görüşlerini Atatürkçülükle bağdaştırma yoluna gittiklerini ifade etmektedir. Onlara göre, bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, Kadrocuların “Kemalizmin çok pragmatik olduğunu, bu nedenle ulaşılan sonuçlar

²¹⁰ “*Kadro*”, **Kadro**, S. 4, s. 3-4.

²¹¹ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 5.

uygun olduğu takdirde onunla uzlaşmanın kolay olabileceğini”²¹² düşünmeleridir. İkinci neden ise, “Kemalizmin dünya görüşü olan ve maddeci bir niteliği olan pozitivistimin, tarihi materyalizmle bağdaşabileceğini”²¹³ varsaymalarıdır.

Tekeli ve İlkin’in, dönemin ana düşüncesine eklemlenme ya da kendi görüşlerini onunla bağdaştırma yönündeki Kadrocu çabalara ilişkin olarak yaptıkları bu açıklamanın içerdiği her iki nedenin de kısmen eksik sayılabilecek teşhisler olduğunu belirtmek gerekir. Zira birinci nedende öne sürüldüğü şekliyle bakıldığında, Kadrocuların, Atatürkçülüğe ait bir vasıf olarak dile getirdikleri *pragmatizm*, esasında kendi davranışlarının izahı açısından çok daha geçerli bir eğilimi temsil etmektedir. Kadroculuğun alameti farikasının “her dönemde bir anlamda iktidara yaklaşmak” olduğunu belirten Kayalı’nın da altını çizdiği üzere, siyasal pragmatizm bu hareketi açıklayabilecek bariz göstergelerden biridir.²¹⁴ Dolayısıyla onun yalnızca Kemalizme ait bir vasıf olarak değil, her iki tarafın ortak bir eğilimi olarak ele alınmasının daha doğru bir teşhis olduğu-olacağı söylenebilir. Yine Tekeli ve İlkin’in ikinci nedendeki teşhislerinin aksine, Kadrocular sadece Atatürkçü dünya görüşünü oluşturan pozitivistim ile tarihsel materyalizmin kolaylıkla uzlaşabileceği ön kabulüyle hareket etmemiş, aynı zamanda bu türden bir uzlaşımın mümkün olmadığı durumlarda, kendi yöntemlerini buna uyarlayabilecek bir esnekliği de gösterebilmişlerdir.

Kadrocuların bu pragmatist ve esnek yaklaşımları, özellikle milliyetçilik bağlamında dönemin temel eğilimlerine uygun düşecek bir söylem geliştirmelerine ve ideolojik çerçeve üretmelerine yol açmıştır. Kadro Dergisi’nde sıklıkla ele alınan Kürt sorununun işleniş ve tanımlanma biçimi, konuya ilişkin olarak verilebilecek en açıklayıcı örneği oluşturmaktadır. Kadrocular, Çağaptay’ın da ifade ettiği üzere, Kürt sorununun etno-politik mahiyetini yadsıyan bir yaklaşımla, onu salt ekonomik ve güvenlik boyutları olan bir konu olarak tanımlamışlardır.²¹⁵ Böylece yeni Cumhuriyetin homojen ve yeknesak bir toplumsal yapı oluşturma ve üniform bir millet telakkisi üretme yönündeki gayretleriyle uyumlu olacak şekilde, tarihsel ve maddi gerçekliği ters yüz edebilmişlerdir.

²¹² Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak**, s. 514.

²¹³ Aynı yer.

²¹⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 20.

²¹⁵ Çağaptay, **a.g.e.**, s. 165.

Bir ideolojinin üretim sürecini belirleyen temel referansın dış gerçeklik olduğunu söylemelerine rağmen, Kadrocular, zaman zaman kendi dönemlerinin bariz siyasal, toplumsal ve tarihsel gerçeklerini bile ya yok hükmünde saymışlar ya da resmi tezlerle paralel şekilde yorumlamışlardır. İsmail Hüsrev Tökin'in, adeta bir nefret objesi olarak tasvir ettiği Kürt kimliğine ilişkin aşağıdaki görüşleri, Kadrocu anlayışın bu yöndeki tipik örneğini oluşturmaktadır:

“Bir Kürt milli hareketi olmadığına nazaran acaba bir Kürt milleti var mıdır? Buna biz menfi cevap vereceğiz. Şark vilayetlerimizde henüz taazzuv etmiş bir Kürt milleti değil, Kürtçe konuşan aşiretler ve Kürtçe konuşmaya icbar edilmiş Türk anası vardır. Bu Kürtçe konuşan aşiretler de bir milletin taşıdığı vasıfları henüz bulamayız.”²¹⁶

Buradaki yaklaşımın, dönemin ulus devlet anlayışı içerisinde ortaya konulan millet ve milliyetçilik telakkisiyle birebir örtüştüğünü ve dahası bu telakkinin savunmasına dönük sosyolojik gerekçeler üretme amacına matuf olduğunu söylemek mümkündür. Tabii bu hususun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle milliyetçilik olgusunun o dönemdeki resmi tanım ve yorumunu kısaca ele almakta yarar bulunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği üzere, ulusal/milli bir kimliğin inşasına dönük olarak yürütülen arayışlar kapsamında, başta Mustafa Kemal olmak üzere, dönemin entelijansiyasının ortak çabalarıyla geliştirilen ve zamanla CHP'nin Altı Ok'u içinde kurumsallaşarak resmi ideolojinin en temel öğelerinden biri haline dönüşen Atatürkçü milliyetçiliğin iki temel yanı bulunmaktadır. Birinci yanıla kültürel, savunmacı ve dış politikada saldırgan olmayan bir karakter taşıyan Atatürkçü milliyetçilik, ikinci yanıla ise etnik, şoven ve iç siyasette kültürel-siyasal çoğulculuğu bastıran bir hüviyete sahiptir. Atatürkçü milliyetçiliğin, bu ikinci yanıla, yalnızca egemen bir etnik kimliğin, yani Türk kimliğinin hegemonyasını esas alan bir homojenliğe ve fiili bir kültürel anti-çoğulculuğa yol açtığı söylenebilir. Hatta milliyetçiliğin bu yöndeki yorumu, sadece öteki kimliklerin inkârı ya da yok sayılması sonucunu doğurmamış, egemen kimliğin

²¹⁶ İsmail Hüsrev (Tökin), “Şark Vilayetlerinde Derebeylik”, **Kadro**, S. 12, Birinci Kanun 1932, s. 21.

kendi içinde de sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan hiyerarşik bir ilişkiler düzeni üretmiştir.²¹⁷

Tökin'in, Kadrocuların tamamına teşmil edilebilecek ortak bir eğilimi yansıtan yukarıdaki görüşleri, Atatürkçü milliyetçiliğin bu ikinci yanının hem bir nedeni hem de bir sonucudur. Zira bu görüşler, dönemin Türklük temelindeki ulusal kimlik inşasının etkisiyle söylendiği ve onun yönlendirmesi altında şekillendiği kadar, bu inşa sürecine yönelik işlevsel ve ideolojik bir katkı da sağlamıştır. Zaten bu, Kadrocuların kendilerine yükledikleri 'devrim için rehberlik' görevinin de bir gereğidir. Onların bir irtica kaynağı olarak tanımladıkları derebeylik düzeninin tasfiyesine dönük tavsiyelerinin esas amacı, zaten yok hükmünde saydıkları Kürt kimliğinin ve bu kimlik uyarınca gelişmiş olan tarihsel ve sosyolojik gerçekliğin tasfiyesidir. Böylece ulusal kimliğin oluşma-oluşturulma sürecindeki ana güzergâhın hangi doğrultuda şekillenmesi gerektiğine dair rehberlik görevi de yerine getirilmiş olmaktadır.

Nitekim kendilerinden önce başlamış olmakla birlikte, Atatürkçü milliyetçiliğin Türk etnik kimliğine dayalı üniter ve hatta üniform yorumu, Kadrocularla birlikte ve onlardan sonra daha da katılmış ve sadece tek parti iktidarının resmi ideolojisini oluşturan CHP programlarına yansıyan bir siyasal ilke olarak değil, aynı zamanda dönemin uygulamalarında da karşılığını bulan siyasal bir pratik olarak işlevsel olmuştur.

Örneğin Aydemir'in, genç Cumhuriyetin Osmanlı'dan tevarüs ettiği en tehlikeli miras olan "derebeyi kurdunun bütün sinsi kastlarını ve kıyıdanışlarını"²¹⁸ Dersim örneğinde incelediği makalesi, yıllar sonra yaşanacak olan Dersim olaylarının bastırılması sürecindeki trajedilerin ilk habercisi niteliğindedir. Söz konusu makalede, derebeylik düzeninin her türlü kötülüğün kaynağı olan bir kara çamur olduğundan bahisle, onun Kürtlükle ilişkili ekonomik bir rejim olduğunun altı çizilmekte ve şu saptamada bulunmaktadır: "Türk vatanının neresinde sezersek orada derebeyliğinin sıkılacak boğazını aramak hem hakkımız, hem vazifemizdir."²¹⁹

²¹⁷ Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları - Cilt 3: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 326-327.

²¹⁸ Aydemir, "Derebeyi ve Dersim", Kadro, S. 6, Haziran 1932, s. 41.

²¹⁹ a.g.m., s. 42.

Sorun bir kez böyle teşhis edildikten ve uygulanacak yöntem de belirlendikten sonra, geriye yalnızca bu kötücül toplumsal düzenin nerede ve kim aracılığıyla kök saldıgının tespit edilmesi ihtiyacı kalmaktadır. Aydemir, Osmanlı dönemindeki Diyarbakır ve Van eyaletlerine atıfla, sorunun Doğu illerine özgü olduğunu belirtmekte ve “Kürt aşiret feodalizminin vatani”²²⁰ olarak tanımladığı Dersim örneğinden hareketle de, Kürt beylerinin, Kürtleştirilmiş Türkler üzerindeki dejenere ve asimile edici etkilerine değinmektedir. Ona göre, Doğu’daki feodal düzenin tasfiyesi ve Kürtleştirilmiş Türklerin mülkiyet sahibi haline getirilmesi durumunda, hem Türk milletinin siyasal ve ekonomik birliği sağlanacak hem de asimile olmuş Türk unsurları yeniden kendi dillerini konuşacaktır.²²¹

Aydemir’in bu görüşlerinin, tek parti iktidarının hüküm sürdüğü ve Kürt sorununun milliyetçi bir motivasyonla ele alındığı bir konjonktürde ne türden bir amaca istinat ettiğini anlamak güç değildir. Zira Aydemir, yalnızca modern zamanlara özgü üretim biçimlerine nazaran görece geri kalmış bir üretim ilişkileri düzenini yansıtan feodalizmin tasfiye edilmesi yönündeki uyarısıyla yetinebilir ve dışsal gerçekliğin ihtiva ettiği hakikatlerin objektif bir analizini yaparak da aynı sonuçlara ulaşabilirdi. Oysa Aydemir, bunun yerine, müdahil bir tavır geliştirmekte ve dışsal gerçekliği devrin talep ve ihtiyaçlarına uygun düşecek şekilde manipüle etme çabasına girmektedir. Örneğin Dersim’deki bazı köy ve aşiret isimlerinin Türkçe olmasından hareketle, Kürt kimliğinin yapaylığına atıfta bulunmaktadır. Böylece Kürtlüğü, hem her türlü kötülüğün kaynağı olarak tanımladığı feodal düzenle ilişkilendirmekte hem de tarihsel sürecin ürettiği doğal bir gerçeklik kategorisinin dışına itmektir.

Bu yaklaşımın bir sebebi, tek ve egemen bir ulusal kimliğin inşası yönündeki resmi politika ve uygulamalarla uyumlu bir pragmatizm olsa da, diğer ve belki daha da önemli sebebi, Aydemir’in millet kavramına yönelik bakış açısı ve onu tanımlama biçimidir. Modern milletin; tarih, dil, kültür ve devlet birliğine dayalı bir ekonomik bütünlük olduğuna inanan Aydemir’e göre, bu tarz bir millet teşekkülü ne ilk çağ medeniyetlerinde ne de ortaçağın kozmopolit nitelikli imparatorluklarında bulunabilir. Avrupai anlamda bakıldığında, millet olgusu, modern sanayinin ve

²²⁰ a.g.m., s. 44.

²²¹ Aynı yer.

bunun doğurduğu yeni üretim düzeninin bir sonucudur. Bunun bağlamını ise milli sınırlar ve bu sınırlar içindeki geniş ve garantili milli pazar belirler. Bunlardan mahrum olan bir ülkenin, milli dil, milli kültür ve milli ekonomi ilkelerini haiz bir millet haline gelmesi mümkün değildir.²²²

Millet kavramının bu yöndeki tanımının feodal bir toplumsal düzene ve üretim biçimine karşı olumsuz bir yaklaşım içinde olması gayet doğaldır. Zaten tarihsel materyalizme dayalı bir düşünce sistematığının mantıksal sonucu da bunu gerekli kılmaktadır. Buradaki sorun, ulusal (milli) pazarın birliğini ve bütünlüğünü sağlamak adına geliştirilen kategorik düzeydeki inkârcı ve manipülatif tezlerdir. Zira Aydemir ve Tökin örneklerinde görüldüğü üzere, Kadrocular, Kürt kimliğini kategorik olarak reddetmekte ve ona bir alt kimlik unsuru olarak tanımlanma şansını bile bırakmamaktadırlar. Yani kullandıkları tarihsel materyalist yöntemin doğasına aykırı bir şekilde davranmakta ve verili haldeki gerçeklikle objektif ve dolaysız bir ilişki kurmaktan imtina etmektedirler. Bunun yerine, Atatürkçü milliyetçiliğin dolayımında şekillenen sübjektif bir yaklaşım sergilemektedirler.

İdeoloji kavramına yönelik tanımlarının ve ideoloji oluşturma sürecinin nasıl şekillendiğine ilişkin açıklamalarının Kürt sorunu bağlamındaki analizinin de ortaya koyduğu üzere, Kadrocular, tutarlı ve her koşulda geçerli olan bir ilkesellikten çok, konjonktüre karşı duyarlı bir pragmatizme ve esnekliğe sahiptirler. Bu da, dış dünyanın insan zihnindeki yansımalarının doktrinel ifadesi olarak tanımladıkları ideoloji kavramını, çoğunlukla yaşadıkları dönemin hâkim eğilimlerine göre şekillendirme çabası olarak temayüz etmektedir.

3.2.3. Kadro Hareketi'nin İdeolojik Yöntemi

Devrim için ideoloji vazetme misyonunu üstlenen Kadro Hareketi'nin kendisinin konumlandırılabilceği ideolojik yelpazenin tespit edilmesinde yaşanan güçlüğü büyük oranda hareketin yöntemsel tercihindен kaynaklandığını söylemek mümkündür. Kadrocuların siyasal, toplumsal ve ekonomik olay, olgu ve süreçleri diyalektik tarihsel materyalizme dayalı olarak açıklama çabaları, onların ideolojik

²²² Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 96-97.

konum ve kimliklerine ilişkin ciddi tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Bu tartışmalar çoğunlukla, Kadrocuların, dönemin egemen paradigması tarafından mahkûm edilen bir zihniyet yapısına, yani Marksist bir dünya görüşüne sahip oldukları yönündeki suçlamalara maruz kalmalarından kaynaklanmıştır.

Ancak Kadrocuların Marksist geçmişlerinin de inandırıcılık düzeyini yükselttiği bu suçlamaların tam olarak gerçeği yansıttığını söylemek güçtür. Her ne kadar tarihsel materyalizmi yönetsel olarak benimsemiş olsalar da, Kadrocuların gerek bu yöntemi maddi gerçeklikle ilişkilendirme biçimleri bakımından gerekse bu ilişkiselliğe dayalı olarak ürettikleri sonuçlar açısından Marksizmle bütünüyle irtibatlandırılmaları mümkün değildir. Zira kullandıkları yöntemin ait olduğu teoriyle (Marksizm) hiçbir şekilde uyuşmayan ve siyasal literatürde karşılığı bulunmayan yeni görüşler serdeden Kadrocular, Türkiye'ye özgü ve zamanla üçüncü dünya ülkelerine model olacak bir açıklama çerçevesi oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu özgünlüğün tam olarak neye tekabül ettiğinin anlaşılabilmesi için Kadrocuların tarihsel materyalizme yüklediği kendine has anlam ve rolün bilinmesi elzemdir. Bu ise, Kadrocuların hem Marksizmi nasıl tanımladıklarını hem de kendilerini ondan nasıl ve hangi kavramsal araçlarla farklılaştırdıklarını açıklamayı zorunlu kılmaktadır. Kadroculara göre, Marksizm; Alman felsefesinin, İngiliz ekonomi-politiğinin ve Fransız sosyalizminin eleştirel bir sentezinden oluşmaktadır. Yani Anglosakson dünya ile kıta Avrupası ülkelerinin kendi iç dinamiklerinin ürettiği bir düşünce sistemidir. Bu yönüyle de, söz konusu ülkelerdeki toplumsal gelişme süreçlerini ve sınıfsal mücadeleler tarihini açıklama ehliyeti bakımından yadsınamaz bir gerçekliğe sahiptir. Lakin Marksizmin bu ülkelerdeki toplumsal yapı ve hareketlerin anlaşılmasına dönük olarak kullandığı sınıfsal mücadeleye dayalı açıklama yönteminin, Avrupa'dakinden daha farklı bir gelişme seyri içinde bulunan diğer ülkeleri izah etme şansı bulunmamaktadır.²²³

Kadrocuların Marksizmi Avrupa'ya, daha doğrusu gelişmiş Batı ülkelerine özgüleyen bu yaklaşımının temelinde, onların tarihsel materyalizme yükledikleri anlam ve rolün farklılığı yatmaktadır. Zira Kadrocular, tarihsel materyalizmi Marksist bağlamından kopararak ele almakta ve onun salt sınıf temelli çelişkilerin ve

²²³ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 28.

mücadelelerin olduğu toplumsal yapıları anlamaya dönük bir yöntem olarak tanımlanamayacağına altını çizmektedirler: “Tarihi materyalizm münhasıran sınıf mücadelelerinin inkişaf ettiği yerlerde ve devirlerde ve münhasıran bu mücadelenin mekanizmasını müşahedeye tahsis olunmuş bir ilmi usul değildir.”²²⁴ Çünkü Kadrocular tarihsel materyalizme çok daha büyük bir işlev yüklemekte ve bu yöntemi kullanmak suretiyle, ilkel bir Hindu kabilesindeki değişimden Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne, Rönesans ve Fransız İhtilali’nden savaş sonrası dönemin milli kurtuluş hareketlerine kadar tüm toplumsal süreçlerin analizini tutarlı bir şekilde yapmanın mümkün olduğuna inanmaktadırlar.²²⁵

Böylece Kadrocular tarihsel materyalizmi, siyaset bilimi literatüründeki genel anlamından farklı bir şekilde yorumlamakta ve salt sınıfsal mücadelenin analizine odaklanan ve yalnızca Batı’daki sınıflı yapının geliştiği toplumsal birimleri analiz etmeye muktedir bir doktrin olarak gördükleri Marksizmden ayrılmaktadırlar. Bu amaçla da, Kadrocular Marksizme özgü olan bilimsel sosyalizm ile milli kurtuluş hareketlerine has olan tarihsel materyalizm arasında kesin bir ayırım yapmaktadırlar. Kadrocular, bilimsel sosyalizmin kapitalist Batı toplumları için geçerli olan bir açıklama düzlemi sunduğunu, tarihsel materyalizmin ise milli kurtuluş hareketlerinin objektif ilkelerini ihtiva eden ve evrensel geçerliliği olan bir dünya görüşünü yansıttığını iddia etmektedirler.²²⁶

Kadrocuların bilimsel sosyalizmi gelişmiş Batı ülkelerine, tarihsel materyalizmi ise milli kurtuluş hareketlerine hasreden bu yaklaşımı, toplumsal değişim ve hareketlerin temel dinamiğini oluşturan çelişki sorunsalını da iki farklı düzeyde ele almalarına neden olmuştur. Buna göre, gelişmiş Batı ülkelerindeki temel çelişki, sınıfsal mücadele şeklinde cereyan eden emek-sermaye çelişkisidir. Ancak bu kapitalizmin kendisine özgü bir iç çelişkisidir ve bizatihi kapitalizmin sömürgeci yapısından kaynaklanan nedenlerle tüm dünya geneline yayılma şansına sahip değildir. Buna karşın, ikinci ve evrensel niteliği dolayısıyla daha önemli olan bir çelişki daha vardır. Milli kurtuluş mücadeleleri şeklinde tecessüm eden bu çelişki, sömürgeci ülkeler ile sömürge ve yarı sömürge konumunda olan ve henüz milli

²²⁴ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 33

²²⁵ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 33.

²²⁶ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 34-35.

sanayisini geliştirememiş durumdaki ülkeler arasında süren mücadelelerin temelini oluşturmaktadır.²²⁷

Kadrocuların, milli kurtuluş mücadelelerini sınıf mücadelelerinden daha önemli görmesinin nedeni, onun kapitalist düzenin geleceğini belirleyecek temel etken olduğuna inanmalarındandır. Vedat Nedim Tör'ün ifadesiyle, “kapitalist nizamın talihini, Marx'ın tahmin ettiği gibi, kapitalist memleketlerdeki sınıf mücadeleleri değil, kapitalist memleketler dışındaki ‘milli kurtuluş hareketleri’ tayin edecektir.”²²⁸

Kadroculara göre, sınıf mücadelelerinin seyrini ve hatta bütün kapitalizmin kaderini tayin eden milli kurtuluş hareketleri, kapitalizmin emperyalist safhasına yönelik bir reaksiyon olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Faşizmin, kapitalist düzenin bireyci rejimine ve bunun ürünü olan devrimci sosyalizme karşı bir reaksiyonu temsil etmesi, sosyalizmin ise kapitalizmin ret ve inkârını esas alan bir hareket olarak temayüz etmesi gibi, milli kurtuluş hareketleri de emperyalizmin reddi ve ona yönelik bir mücadele olarak ortaya çıkmıştır.²²⁹

Anti-emperyalist nitelikteki bu mücadelelerin en tam ve en dikkate değer örneğini ise Türkiye vermiştir. Türkiye'nin niceliği bakımından küçük de olsa, niteliği itibarıyla çok derin anlamlar barındıran bu örneklik durumu, yeni ve evrensel bir dünya görüşünün de habercisidir. Çünkü Türkiye'deki milli kurtuluş mücadelesi, dünyanın genel seyri içinde bugüne kadar gizli ve inkâr edilmiş olarak kalan önemli ve kesin bir çelişkiyi açığa çıkarmıştır. Bu nedenle, artık toplumsal değişim süreçlerini sadece sınıf mücadeleleri ve üretim araçlarının mülkiyetinin el değiştirmesine yönelik analizler üzerinden yapmak doğru değildir. Sömürgelerin, yarı sömürgelerin ve henüz milli sanayisini geliştirememiş olan ülkelerin mücadelesi sınıf savaşları şeklinde değil, milli kurtuluş savaşları şeklinde cereyan etmektedir.²³⁰

Marksizm, sınıfsal mücadelenin analizine dayalı yaklaşımıyla milli kurtuluş mücadelelerini anlama yeterliliğinden uzaktır. Bu yaklaşım, gelişmiş Batı ülkelerine özgü emek-sermaye arasındaki çelişkinin ortadan kaldırılmasına imkân sağlasa da,

²²⁷ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 38.

²²⁸ Vedat Nedim (Tör), “*Milli Kurtuluş Hareketleri ve Buhran*”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933, s. 24.

²²⁹ İsmail Hüsrev (Tökin), “*Milli Kurtuluş Devletçiliği II*”, **Kadro**, S. 19, Temmuz 1933, s. 30.

²³⁰ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 38-39.

gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler ya da sömürgeler arasındaki çelişkiye son verecek ana dinamik milli kurtuluş hareketleridir. Bu hareketler, beraberinde sınıfsal mücadelenin de doğmasına neden olan 19. yüzyıl tarzı sanayileşme modelinden farklı olarak, ihtiyaç duydukları üretim araçlarını zamanla milletin genel ve kolektif gücü ile meydana getireceği için hem sınıf savaşlarına son verecek hem de bütün çelişkilerden arınmış sınıfsız bir toplumsal yapı oluşturacaktır.²³¹

Böylesine büyük bir önemi haiz olan milli kurtuluş hareketlerini ortaya çıkaran Türkiye, bu yönüyle hem diğer ülkeler ve milletler için bir örneklik teşkil etmekte hem de büyük bir sorumluluk taşımaktadır. Türkiye'nin bu örneklik hali ve sorumluluğuna atfen dile getirilen şu görüşler, Kadrocuların konuya yaklaşımının yetkin bir özeti gibidir:

“Hulasa, biz inanıyoruz ki, Türk inkılabının, tarih içinde kendine has ve daima tarihe büyük müdahaleler yapagelen Türk milletinin bu iticilik ve istikamet vericilik sıfatına yakışan büyük bir misyonu vardır. İnkılabımız beşer tarihinde payına düşen ve kendisi tarafından en manalı bir şekilde temsil olunan bu ileri teknikli tezatsız millet tipini, Türk şeniyeti içinde fakat cihan için misal olacak bir şekilde tahakkuk ettirecektir.”²³²

Burada Türkiye'ye yalnızca kendi bireysel varlığı açısından değil, tüm insanlık ailesinin selameti bakımından stratejik bir misyon yüklendiği görülmektedir. Esasında bu, diğer Kadrocu yazarların da altını özenle ve sık aralıklarla çizdiği bir husustur: “Türkiye için, milli kurtuluş davasının rehber ve öncü milleti olmak, başkaları için olduğu gibi, özenti ve ekleme bir sıfat değildir. Türkiye'nin milli kurtuluş davasına ait cihanı görüş tarzını bütün felsefi, içtimai, iktisadi ve siyasi unsurları ile beraber ve bir kül halinde cihana vermesi, Türk inkılabının aslında ve asliyetinde yatan bir keyfiyettir.”²³³

Görüleceği üzere, Türk devriminin ideoloji ihtiyacını karşılamak iddiasıyla ortaya çıkan *öncü* ve *rehber bir kadro*, tarihsel materyalizmi *sui generis* bir bakış açısıyla yorumlamakta ve devrimin kendisinin tüm insanlık ailesi için öncü ve rehber

²³¹ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 39.

²³² Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 40-41.

²³³ Burhan Asaf (Belge), “*Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşümul Ehemmiyetini Anlayan Anlayana*”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933, s. 41-42

olma vasıflarını muhtevi bir evrensellik taşıdığı sonucuna varmaktadır. Kadrocuların, tarihsel materyalizmi, Marksist bağlamından tamamen kopartarak vardıkları bu sonuç, hem onların devrim için ürettikleri ideolojiyi evrensel bir model olarak önermelerine imkân sağlamakta hem de Tekeli ve İlkin'in ifadeleriyle, onları döneklik konumundan çıkararak “tarihi materyalizmin uygulanmasında bir yanlış düzelten olma durumuna”²³⁴ getirmektedir. Taner Timur ise, tarihsel materyalizmin Kadrocu yorumunun, ya Marksizme ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklandığını ya da dönemin özel şartları içinde ve bu şartlara uymak gayesiyle yapılan bir fikir manipülasyonu olduğunu ifade etmektedir. Timur, bu fikir manipülasyonu sayesinde Kadrocuların hem tarihsel materyalizmi savunma hem de Türk devriminin sınıfsız toplum ilkesiyle çelişmeme imkânını elde ettiklerini belirtmektedir.²³⁵

Gerçekten de, Kadrocuların sınıfsız toplum vurgusu ile Atatürkçü düşüncenin temel niteliklerinden biri olan halkçılık ilkesinin toplumsal ve ekonomik yorumu arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Bu ilkeye göre halk “millet ve devlet birliğini ve bütünlüğünü meydana getiren sınıfsız, imtiyazsız topluluk”²³⁶ olarak tanımlanmaktadır. CHP'nin 1931 ve 1935 programlarında yer aldığı biçimiyle “sınıf yok, işbölümü var”²³⁷ şeklinde özetlenebilecek olan halkçılık ilkesinin ekonomik içerikli bu yorumu ile Kadrocuların tarihsel materyalizme dayalı olarak ulaştıkları sınıfsız toplum ideali arasındaki benzerlik herhangi bir tartışmaya mahal vermeyecek kadar açıktır.

Ancak buradaki benzerlik durumu, yalnızca söz konusu ilkenin tanımlanması ya da kavramsallaştırılmasıyla sınırlı değildir. Dönemin tek parti iktidarının sınıfsız toplumsal yapıya en uygun ekonomik politika olarak devletçiliği görmesi gibi, Türk

²³⁴ Tekeli ve İlkin, **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, s. 502.

²³⁵ Taner Timur, **Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s. 145.

²³⁶ İsmet Giritli, “*Kemalist İdeoloji ve Nitelikleri*”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s. 296.

²³⁷ Parla, **a.g.e.**, s. 42. Bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere, sınıfların ve sınıfsal mücadelenin varlığını yadsıyan bu görüş, dönemin ders kitaplarına kadar girmiştir: “Bizim halkçı vasfımız sınıf mücadelesini yaratan doktrinlerin tamamı tamamına zıddındır. Sınıf mücadelesini anlatırken görmüştük ki, o hangi yurdun, hangi sınırın içinde olursa olsun proletarya hareketinin mensupları arasında birlik olduğunu kabul eder, onun dışında olanları düşman sayar. Bizim tanıdığımız mücadele ulusun bütün kuvvetlerini, ona, dışardan saldıranlara karşı kullanmaktır. Yoksa ulusun içerisinde herhangi bir sınıf ve meslek farkı gözeterek birini ötekine kırdırmak bizim prensiplerimize uymaz.” (Recep Peker, “**İnkılap Dersleri**”, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 55.)

milletinin henüz sınıf ve çelişkilerden arınmış bir yapıda olmadığını belirten Kadrocular da “sınıfsız ve tezatsız millet olmak hedefine götürecektir iktisat siyasetini”²³⁸ devletçilik olarak tanımlamaktadır.

Tabii gerek resmi ideolojinin makbul gördüğü sınırlar içindeki haliyle gerekse Kadrocuların önerdiği biçimiyle olsun, devletçilik olgusu, yalnızca neyi murat ettiği açısından değil, aynı zamanda ne olmadığı bakımından da benzer bir şekilde yorumlanmaktadır. Kadrocuların, proletarya hâkimiyeti olarak nitelendirdikleri sosyalizmden ayırarak Türk devrimine özgüledikleri devletçiliği, Mustafa Kemal de, kendine has ve sosyalist kuramların dışında bir sistem olarak değerlendirmektedir: “Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyelerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyacından doğmuş Türkiye’ye has bir sistemdir.”²³⁹

Kadrocu yazarların kendilerini çoğunlukla resmi ideolojinin yönelimleriyle sınırlandırdıklarını ve resmi ideolojinin de politika oluşturma süreçlerini zaman zaman Kadrocu düşünceye göre şekillendirdiğini gösteren bu benzerlikler, her iki unsur ya da yapı arasındaki karşılıklı etkileşimin boyutlarına ilişkin net bir fikir verse de, özellikle devletçilik söz konusu olduğunda, tam bir özdeşlik halinden bahsetmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira Kadrocuların tüm ayrıcalık, çelişki ve sınıfsal kategorilerinden arındırılmış bir siyasal ve toplumsal ünitenin oluşturulması için önerdikleri devletçilik siyasası ile dönemin devletçi ekonomi politikaları arasında belirgin farklılıklar da bulunmaktadır.²⁴⁰ Ancak bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecek olan bu farklılıkların, Kadrocuların tarihsel materyalizm vasıtasıyla üretmeye çalıştıkları *Türkiye’ye özgü* ve fakat *evrensel* nitelikli gelişme modelinin Atatürkçü karakteri karşısında yalnızca küçük bir ayrıntı olarak kaldığını da belirtmek gerekir.

²³⁸ Vedat Nedim (Tör), “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, **Kadro**, S. 11, İkinci Teşrin 1932, s. 20.

²³⁹ Aktaran, Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 27.

²⁴⁰ Bu konuya ilişkin bir çalışma için bkz., Gülser Canıvar, Metin Heper, “Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, C. 4-5, 1976-1977, s. 9-13.

3.3. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Ekonomik Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi

3.3.1. Kadro Hareketinin Devlet Anlayışı

Tüm çelişkilerinden arındırılmış sınıfsız bir toplum ideali, Kadrocuların devlet sorunsalına yaklaşım biçiminin ana zeminini oluşturmaktadır. Devlet olgusunun tarihsel kökeni, rolü ve tanımına ilişkin Kadrocu görüşler, bu idealin gerçekleştirilmesine dönük sürekli ve sistematik bir gayretle temellendirilmiş, tüm yaşam alanlarını kuşatacak yeni tarz bir ulusal devletin kuramsal inşası için gerekli olan bütüncül bir ekonomik siyasa (devletçilik) üzerine bina edilmiştir.

Devlet kavramının Kadrocuların zihinsel dünyasında ne anlama geldiğini ve bu kavrama nasıl bir rol biçtiklerini tam olarak anlamak için öncelikle onların söz konusu olgunun tarihsel kökenine ya da ortaya çıkış sürecine ilişkin açıklamalarına bakmak gerekmektedir. Devletin salt şekli açıklamasını oluşturan hukuksal tanımını yetersiz bulan Kadrocular, onun özsel anlamının daha önemli olduğunu ve bunun da toplumsal bir uzama atıfla oluştuğunu belirtmektedirler. Kadroculara göre, devletin hukuksal bir şahsiyet kazanmasını ve yaşayan bir varlığa dönüşmesini sağlayan temel etken, onun toplumsallığı ve bu toplumsallığa verili olan ilişkilerdir. Bu ilişkiler alanının ürettiği çıkarların farklılaşması devlet denen olgunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tökin, bu hususu şöyle açıklamaktadır: “Devlet cemiyette menfaat farklılaşmalarının doğmasıyla teessüs etmiştir. Cemiyetin birbirine zıt menfaat gruplarına ayrıldığı yerlerde Devlet, bir iktidar cihazı halinde muayyen menfaatlerin hamili ve mümessili olarak sahneye çıkıyor. İçtimai tezatların vücut bulmadığı devirlerde Devlet müessesesine de tesadüf edemiyoruz. Binaenaleyh Devlet, içtimai menfaat ayrılıklarının bir muhassalasıdır ve bu ayrılıklar sayesinde yaşamaktadır.”²⁴¹

Burada toplumsal çıkar ve toplumsal karşıtlık kavramları, devletin hem tarihsel kökenine ilişkin bir açıklama zemini olarak kullanılmakta hem de onun varlığını devam ettirebilmesinin gerekçesi olarak sunulmaktadır. Fakat Kadroculara

²⁴¹ İsmail Hüsrev (Tökin), “Milli Kurtuluş Devletçiliği I”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933, s. 27.

göre, devlet, patriarkal ya da ilkel komünal toplumlarda görüldüğü şekliyle, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ailevi ve teknik işbölümüne dayalı olarak gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak da düşünülmemelidir. Zira bu tarz ilişki biçiminde henüz bir toplumsal farklılaşma alanı bulunmadığı için devlet denen organizasyondan bahsetmek mümkün değildir. Devlet, yönetenler ile yönetilenler arasında mülkiyete dayalı bir farklılaşmanın oluşmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Tökin'in ifadesiyle "devletin teessüsü, şahsi mülkiyetin umumi mülkiyetten ayrılması ile başlar."²⁴² Böylece devlet, öncelikle birbirine zıt çıkarların toplamı olarak tanımlanmakta, sonrasında ise belirli çıkarlar adına topluma hükmeden bir iktidar aygıtı olarak takdim edilmektedir.²⁴³

Devlet olgusunun ontik temeline yönelik bu izah, Kadrocuların sınıfsız toplum idealinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Buradaki yaklaşıma göre, sınıfsal kategorilerin ve dolayısıyla çıkar çatışmalarından kaynaklanan sınıfsal mücadelelerin olmadığı dönemlerde toplumsal anlamda bir bütünlük vardır. Bu bütünlük, bireysel ya da zümrevi hiçbir farklılaşmanın olmadığı ortak bir çıkarı esas almakta ve kolektif bir iradeyi yansıtmaktadır. Bireysel mülkiyet bilincinin gelişmesiyle birlikte başlayan rekabet ve mücadele ortamı ise devlet denen iktidar aygıtını ortaya çıkarmaktadır. Ancak bir kez tarih sahnesine çıktıktan sonra, devlet, her dönemde farklılaşan üretim biçimlerinin ve çıkar çatışmalarının diyalektik seyri içinde gelişimini ve varlığını sürdürmüştür-sürdürmektedir. Devletin tarihsel kökenine ve gelişim sürecine ilişkin bu yaklaşım, Kadrocuları, tüm toplumsal farklılıkların ortadan kaldırıldığı ve devletin adeta nihai bir forma eriştiği milli kurtuluş ideolojisine kadar götürecektir.

"Milli kurtuluş ideolojisinde devlet, uzun asırlardan beri yağmaya ve istismara maruz kalmış, sanayisizleştirilmiş, kültürsüzleştirilmiş olan milleti, kül halinde ve milletin umumi menfaatlerini şahsi menfaatlere hâkim kılarak ilerletmek için kurulmuştur. Burada devlet, harice karşı siyasi ve iktisadi istiklali korumanın ve

²⁴² Tökin, "Milli Kurtuluş Devletçiliği I", s. 27.

²⁴³ Aynı yer.

dâhile karşı tezatlarla ve sınıf mücadelelerine meydan vermemenin doğurduğu bir zarurettir.”²⁴⁴

Bu açıklamayı, Kadrocuların devlete affettikleri tarihsel başlangıç anını önceleyen sınıfsız ve tezatsız toplumsal yapıyı, tarihin diyalektik gelişimi içinde ve Türk devriminin şahsında somutlaştırması ve dönemsel bir bakış açısıyla yeniden üretmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Geçmişte patriarkın şahsında temsil olunan kolektif irade ve ortak çıkar, burada da yeni koşullar altında Türk milleti adına şefin karizmatik varlığında tecessüm etmektedir. Kadro Dergisi'nin 24. sayısının başyazısında Mustafa Kemal'e atıfla şu tespitte bulunmaktadır: “Bir kahramanın şahsında bu milletin, bütün arzu ve iradelerinin temessül etmiş bulunması onun için ölçüsüz bir şeref olduğu kadar, millet için de ölçüsüz bir emniyettir.”²⁴⁵ Kadroculara göre, kendi bireysel varlığında Türk milletinin genel ve ortak iradesini taşıyan Gazi, milletin gelecekteki düzen ve mutluluğunun teminatı olan sınıfsız ve tezatsız bir toplumsal yapı oluşturarak Türk yurdunu daha müreffeh hale getirecektir.

Esasında devletin tarihsel kökenine ilişkin diyalektik bir bakış açısıyla oluşturulan ve son tahlilde Gazi'nin şahsında somutlaştırılan bu Kadrocu yorum, Bostancı'nın da altını çizdiği üzere, Marksist yorumla oldukça benzer bir içerik taşımaktadır.²⁴⁶ Ancak devlet olgusunun ortaya çıkış ve gelişme sürecine ilişkin bu benzerlik, varılan sonuçlar bakımından tamamıyla farklıdır. Zira diyalektik ve tarihsel materyalizmin Marksist gelişim çizgisi içinde ilkel komünal toplumdan komünizme doğru giden tarihsel akışı, Kadrocuların elinde bambaşka bir seyir izleyerek, milli kurtuluş ideolojisine ve oradan da bu ideolojinin “ilk ve en dikkate şayan örneğini” oluşturan Türk devrimine, yani Atatürkçülüğe varmaktadır. Aydemir, milli kurtuluş ideolojisinin devlet telakkisini şu şekilde özetlemektedir: “Hülasa, milli kurtuluş hareketinin devlet müessesesi, milletin, *milletleşme* hadisesinin bir siyasi ifadesidir. Millettin madde esasiesini teşkil eden unsurların, henüz layıkı ile işlenmemiş, henüz tecanüsünü bulmamış olan ırk, dil, kültür

²⁴⁴ Şevket Süreyya (Aydemir), “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III*”, **Kadro**, S. 21, Eylül 1933, s. 10.

²⁴⁵ Kadro, “*Türk İnkılabında Gazi ve Bizim Bir İnanımız*”, **Kadro**, S. 24, Birinci Kanun 1933, s. 3.

²⁴⁶ Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, s. 54.

malzemesinin, milli hudutlar miyasında inkişaf ettirilmiş bir milli işbirliği çerçevesinde siyasi kemalini buluşu yeni devlet telakkisinin asli mefhumudur.”²⁴⁷

Kadrocular, bu yeni devlet telakkisinin ne Fransız İhtilali'nin doğurduğu bir burjuva devletine ne de sosyalist devrimin kurduğu proletarya devletine benzediğini, onun kendine has bir ekonomik siyaseti, bir terbiye sistemi, bir matbuat cihazı, bir sanat anlayışı olduğunu belirtmektedirler.²⁴⁸

Türk devrimini ve onun devlet yapısını Avrupa'nın toplumsal ideolojilerinden ayırt edebilmek için Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal şartları tanımaya, tanımlamaya çalışan ve çeşitli karşılaştırmalar yapan Kadrocular, Avrupa'da süregiden liberal ve devletçi görüş ve akımlar ile sosyalizm-kapitalizm tartışmalarının Türkiye örneğinde aynı anlamlara gelemeyeceğini belirtmektedirler. Çünkü Avrupa'da ekonomik hayata karışan devletin görevi, uzun yıllar içinde oturmuş olan yerleşik kurulu düzeni sarsıntısız bir şekilde işletmek olduğu halde, Türkiye henüz bu düzenin kuruluş aşamasında bulunmaktadır. Bu nedenle, Avrupa'da devlet ve hükümet, yalnızca düzene koymak ve yönlendirmekle sınırlı bir role ve sorumluluğa sahipken, Türkiye'de devlet, 'kurmak' ve 'yapmak' göreviyle karşı karşıyadır.²⁴⁹

Ancak Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle Büyük Buhranın etkisiyle içine girdiği kriz de göstermiştir ki, Türkiye bu görevi bütünüyle kendine özgü bir yöntem ve içerikle ifa etmelidir. Kadrocular, bunun milli kurtuluş hareketinin asli amacı ve tarihsel bir zorunluluk olduğuna inanmaktadırlar: “Devletin bir milli sanayi sistemini, bizzat kendi hâkim kuruculuk ve benimseyicilik rolü altında yaratması işi, harp sonu devrinde doğan ve bu devre has olan bir milli kurtuluş hareketinin asli ve tarihi bir zaruretidir. Bu zaruret hatta yalnız Türkiye için değil, emperyalizmin asırlık tahakkümüne karşı bir milli kurtuluş cidaline giren bütün geri ve sanayiden mahrum memleketler için de aynı derecede bir zarurettir.”²⁵⁰

Kadrocular, bu zaruretin bir gereği olarak ekonomik ve toplumsal hayatın yeniden ve planlı bir tarzda kurulmasının önemine dikkat çekmekte, bunun da ancak

²⁴⁷ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 109.

²⁴⁸ Vedat Nedim (Tör), “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, **Kadro**, S. 15, Mart 1933, s. 13.

²⁴⁹ Emin Türk Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 44.

²⁵⁰ Şevket Süreyya (Aydemir), “Yürüyen Devlet”, **Kadro**, S. 25, İkinci Kanun 1934. s. 7.

devlet gibi yüce ve otoriter bir organizasyon aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedirler. Bu da, ülkenin yeniden kurulması sürecinde, devletin topluma karşı aktif bir rol almasını gerekli kılmaktadır. Bu rolün önemine değinen Kadrocular, devletin toplumla olan ilişkisini amaç ve bu amaca ulaşmak için kullanılan araçlar şeklinde iki ayrı başlık altında incelemektedir.²⁵¹

Milli kurtuluş hareketinde devletin toplumla ilişkisinde takip ettiği siyasetin bütüncül ve kuşatıcı karakteri onun amacını oluşturmaktadır. Bu amaca göre, işçi sınıfının, sermaye gruplarının ya da bireylerin çıkarları değil, milletin içeriye ve dışarıya karşı bütünlüğü ile ekonomik ve toplumsal gelişimi esas alınmaktadır. Milli bütünlüğün tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, ülkedeki üretim güçlerinin gelişmesi-geliştirilmesi düşüncesi devletin temel kabulüdür. Ancak buradaki bütünlük vurgusu, sınıflar arasında uzlaştırıcı değil, tam aksine, tüm sınıfsal karşıtıkları tasfiye edici bir şekilde tezahür etmektedir.²⁵²

Milli kurtuluş hareketi ve bu hareketin ifadesi olan devlet, milli birliğin ve bütünlüğün sağlanmasına dönük olarak kullandığı araçlar bakımından ise normativist bir karakter taşımaktadır. Bu da, devletin, bireylerin toplumsal ve ekonomik yaşamlarını milli çıkarlar adına belirli norm ve kaidelerle sınırlamasını gerekli ve haklı kılmaktadır.²⁵³

Kadrocular, milli kuruluş sürecini inşa edecek olan devletin, toplumla ilişkisindeki amacı ve bu amaca ulaşmak için kullandığı temel aracı böylece açıkladıktan sonra, onun ancak planlamacı bir çerçeve dâhilinde gerçekleşecek olan ekonomik siyasasını, yani Gazi'nin yarattığı evrensel devrimin şahsında mündemiç olduğunu iddia ettikleri devletçilik düşüncesini, adeta *a priori* bir ideoloji olarak savunma işine girişmektedirler.

3.3.2. Kadro Hareketinin Devletçilik Anlayışı

Kadrocuların, Türk devriminin kendine has özelliklerini ekonomik, siyasal ve toplumsal bir uyum ve bütünlük içerisinde açıklama çabasının en önemli ve en temel

²⁵¹ İsmail Hüsrev (Tökin), “*Milli Kurtuluş Devletçiliği I*”, **Kadro**, S. 19, Temmuz 1933, s. 30.

²⁵² Tökin, “*Milli Kurtuluş Devletçiliği I*”, s. 30-31.

²⁵³ Tökin, “*Milli Kurtuluş Devletçiliği I*”, s. 31.

ilkesini devletçilik oluşturmaktadır. Bu anlayışta devletçilik, salt bir ekonomi politikası olarak değil, üzerine tüm ideolojinin inşa edildiği ana omurga ve hatta ideolojinin bizatihi kendisi olarak temayüz etmektedir. Dolayısıyla devletçilik ilkesi, Kadrocu düşünce sistematığının hem epistemolojik temelini belirlemekte hem de dış dünyaya yönelik önermelerinin nihai amacını oluşturmaktadır.

Bu noktada, Kadrocuların devletçiliği niçin istediği, nasıl tanımladığı, hangi kavramsal araçlarla ve ne yönde geliştirdiği sorusu önem kazanmaktadır. Kadrocular, daha önce de belirtildiği üzere, devletçiliği, dönemin mevcut ekonomi politikaları arasındaki alternatiflerden biri olarak değerlendirmemekte, onu daha geniş bir çerçeve içinde yorumlamaktadırlar. Onlar, devletçiliği, milli kurtuluş mücadelesinin ekonomi alanında devam eden bir uzantısı olarak ele almakta, böylece bu kavrama ne denli yaşamsal bir değer ve önem atfettiklerini ortaya koymaktadırlar. Vedat Nedim Tör, Türk devriminin askeri ve siyasal zaferler getiren heyecanının artık ekonomi alanına nakledilmesi gerektiğinden bahisle, şöyle bir tespit yapmaktadır: “Görüyoruz ki, milli kurtuluş cidali iktisadi sahada bütün şiddet ile devam ediyor. Ve bu cidal, Dumlupınar pahasına oluyor. Türkiye, iktisadi zaferlerini istismar edemezse, emperyalizmin kucağına düşebilir.”²⁵⁴

Tör’e göre, emperyalizm tehdidinden kurtulmanın tek bir yolu vardır. O da, sömürge ekonomisinden kurtulmak ve milli bir ekonomi düzeni yaratmaktır. Tarih, Türk milletini böyle tarihsel bir sorumlulukla karşı karşıya bırakmıştır. Üstelik bu sorumluluk, yalnızca Türkiye’nin değil, sömürgeciliğin tahakkümü altındaki tüm ülkelerin kaderini belirleyecek denli mühim bir amacın gerçekleşmesiyle ilgilidir. Ne var ki, Türkiye’nin üstlendiği, daha doğrusu tarihin kendisine yüklediği bu sorumluluğun yerine getirilmesi sürecinde örnek alınabilecek hiçbir model ya da sistem de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu işi kendi çabasıyla ve kendine has yöntemlerle halletmek ve tüm milli kurtuluş hareketlerine örnek olmak zorundadır. Bu da, ancak kapitalist ve sosyalist sistemlerin tamamen dışında gelişen ve onlara alternatif olan bir modelin, milli ekonomi modelinin inşasıyla mümkündür.²⁵⁵

²⁵⁴ Vedat Nedim (Tör), “Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, **Kadro**, S. 1, İkinci Kanun 1932, s. 9.

²⁵⁵ (Tör), “Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, s. 10.

Peki ama, bu milli ekonomi modeli nedir ve nasıl bir ekonomi-politik içeriğe sahiptir? Kadrocular bu soruya tarihsel materyalist yöntem çerçevesinde izah ettikleri milli kurtuluş hareketlerinin yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanan ‘tüm içsel ve dışsal çelişkilerinden arındırılmış sınıfsız toplum ideali’ açısından yanıt vermektedirler. Milli kurtuluş hareketlerinin temel niteliklerini Türk devriminin şahsında somutlaştıran Kadrocular, bu ideale ulaşabilmenin tek yolunun devletçiliği esas alan bir gelişme modelinden geçtiğini kabul etmektedirler. Tabii Kadroculara göre, devletçilik, değişik alternatifler arasında yapılacak bir tercih değil, tam aksine milli kurtuluş hareketlerinin kendi içsel doğasının zorunlu bir sonucudur:

“Türk milli kurtuluş hareketinde devletçilik, bu hareketin doğrudan doğruya maddi bünyesinden ve tarihi kanuniyetlerinden gelen bir şeydir. Yani doğrudan doğruya maddi şartların ve zaruretlerin emri ve ifadesi olan bir tabii kanundur. Bizim irademiz haricinde, hatta belki de bizim irademize rağmen teşekkül eden objektif bir fikir ve madde hareketinin ta kendisidir.”²⁵⁶

Böylece devletçilik olgusu, kendi kendisini doğrulayan totolojik bir tanımlama çerçevesinin içine yerleştirilmekte ve iradi bir tercihin konusu olmaktan çıkarılmaktadır. Kaldı ki, devletçiliğin şu veya bu gerekçeyle ret ya da ihmal edilmesi, tarihsel gelişmenin yönüne hiçbir şekilde etki etmeyeceği gibi, sadece Türk devriminin akim kalmasına yol açacaktır. Gerçi Türk devrimini idare edenlerin engin düşünce ufku böyle bir ihtimalin gerçekleşmesine izin vermeyecektir. Çünkü devletçilik öteden beri Türk milletinin öz ve kendine has milli nizamıdır. Bu nedenle, devletçiliğin haysiyet ve itibarını korumak ve yükseltmek Türk milletinin ahlaki bir görevidir.²⁵⁷

Tabii Türk devletçiliği, devletçi ekonomi ya da ekonomik devletçilik olarak ifade edilen ve sadece bu alandaki faaliyetlere yoğunlaşan sıradan bir idari görüş de değildir. Zira o, ekonomiden kültüre, sağlıktan toplumsal meselelere kadar ulusal hayatın bütün alanlarını kuşatan ve bu itibarla da “hem nazariye hem tatbikat

²⁵⁶ Şevket Süreyya (Aydemir), “Programlı Devletçilik”, **Kadro**, S. 34, Teşrinievvel 1934, s. 8.

²⁵⁷ Aydemir, “Programlı Devletçilik”, s. 8-9.

sahasında tam ve şamil bir küldür, unsurları birbirini nakzetmeyen müdevven ve sistemli bir milli-içtimai nizamdır.”²⁵⁸

Kadrocuların devletçilik ilkesini kendi kendisini doğrulayan totolojik bir kesinlik içerisinde ya da felsefi deyimiyle söylendiğinde *a priori* bir kategori olarak sunmasının nedenini, Aydemir başka bir yerde şu şekilde izah etmektedir: “Biz, milli iktisat mücadelemizin daha ilk inkişaf adımından itibaren devletçiyiz dediğimiz zaman biliyoruz ki, inkılabımızın bu seciyesi, bugünün hem milli hem beynelmilel şartlarının ve faaliyetlerinin bir zaruretidir. Ve bizim için milli iktisat faaliyetlerinin şu veya bu şekilde cereyanı artık bizzat rejimin baka ve masuniyeti ile alakadar bir dava teşkil eder.”²⁵⁹

Böylece devletçilik hem alternatif olmayan zorunlu bir doğru olarak sunulmakta hem de Türk devriminin ve dolayısıyla bütün üçüncü dünya ülkelerinin varoluşsal kaygılarını izale edecek bir kurtuluş reçetesi olarak takdim edilmektedir. Kadrocular, kendisine bu denli önemli bir anlam ve işlev yükledikleri devletçilik ilkesinin içeriğini ise, farklı devletçilik türleri arasında yaptıkları bir ayrımla temellendirmektedirler. Üç farklı devletçilik türünün olduğunu belirten Kadrocular, bunları sırasıyla fiskal devletçilik, sosyalist devletçilik ve nasyonalist (milliyetçi) devletçilik olarak tanımlamaktadırlar. Fiskal devletçilik, devletin liberal esaslar bağlamında ve bütçe geliri oluşturmak adına ekonomik alana dâhil olmasıdır. Birçok Batı ülkesi ile Türkiye’deki mevcut devletçilik anlayışı bu tarz bir modele dayanmaktadır. Sosyalist devletçilik ise, sosyalist bir toplumsal düzenin inşası adına bütün üretim araçlarının devlete ait olduğu planlamacı bir yaklaşımdır.²⁶⁰

Liberal içerikli müdahale anlayışını yansıtan fiskal devletçilik ile belirli bir sınıfın tahakkümünü sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale eden sosyalist devletçiliği eleştiren Kadrocuların önerdiği modelin adı ise nasyonalist (milliyetçi) devletçiliktir. Bu modelde devlet herhangi bir sınıfın emrinde değildir. Burada devlet, milletin bütüncül çıkarlarını temsil eden teşkilatçı bir rehber kadro ile yine milletin çıkarları adına ekonomik faaliyetleri tanzim ve idare eden bir teknisyenler kadrosundan müteşekkildir. Milliyetçi devletçiliğin temel ilkesi ise, hem milli

²⁵⁸ Aydemir, “Programlı Devletçilik”, s. 11.

²⁵⁹ Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 118.

²⁶⁰ İsmail Hüsrev (Tökin), “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932, s. 24.

bağımsızlığı her türlü dış kuvvete karşı korumak hem de milli ekonomiyi bir bütün olarak ve tüm milletin çıkarlarına hizmet edecek şekilde geliştirmektir. Milliyetçi devletçilik, milli kurtuluş hareketlerinin kendi özsel doğalarına içkin bir gerçekliktir. Dolayısıyla Türk devriminin şahsında somutlaşan milli kurtuluş hareketleri, kendi ekonomik düzenlerinin sağlıklı gelişme imkânlarını ancak bu tarz bir devletçi düzen içinde gerçekleştirebilirler.²⁶¹

Böylece Kadrocular, önerdikleri devletçilik anlayışının kendine özgülüğünü vurgulamakta ve bunun, sermaye gruplarının çıkarlarını temsil eden liberalizm ile işçi sınıfının egemenliğini öngören sosyalizmin sınıfsal temelli ekonomik gelişme modellerinden bütünüyle farklı bir amaç ve işleyişe sahip olduğunu belirtmektedirler: “Müdahalecilikte devlet, burjuva sınıfı içindeki zümrelerden kâh bunun kâh şunun menfaatlerine, sosyalizmde ise Devlet, amele sınıfının menfaatlerine cevap veren bir vasıtaadır.”²⁶²

Oysa Kadrocuların önerdiği milliyetçi devletçilik modeli, hem sınıfsal mücadelenin tasfiyesini hedefleyen hem de çok yönlü bir gelişme stratejisini esas alan bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla bu tarz devletçiliği salt bir ekonomik gelişme modeli olarak görmemek gerekir. Bu model ekonomide, kültürde, politikada ve diğer yaşam alanlarının tamamında devletçiliği esas alan geniş bir ideolojiyi yansıtmakta ve daha önce de ifade edildiği üzere, imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum idealine ulaşmayı amaçlamaktadır. Kadrocuların “sosyal milliyetçilik” olarak da tanımladıkları bu ideoloji, Türk devriminin maddi gerçekliği ve fiili gelişme safhalarının doğal bir sonucu olarak görülmektedir.²⁶³

Kadrocular, Türk devriminin içerdiği potansiyeli kendi maddi gerçekliğine uygun bir şekilde somutlaştırmak ve milliyetçi devletçiliğin sınıfsız toplum idealine ulaşmak için planlı bir kalkınma modelini salık vermektedirler. Plan kavramını, “bir milli kurtuluş hareketi yaşayan Türk cemiyetinde tezatsız ve mücadelesiz bir cemiyet

²⁶¹ Tökin, “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, s. 24-25.

²⁶² Vedat Nedim (Tör), “Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir”, **Kadro**, S. 17, Mayıs 1933, s. 17.

²⁶³ “Kadro”, **Kadro**, S. 35-36, İlkânun 1934-Sonkânun 1935, s. 6. Kadro İdeolojisi, Kadro Dergisi’nin yayımlandığı üç yıl boyunca farklı isimler altında tanımlanmıştır. Başlangıçta “Milli Kurtuluş Hareketi” ve “Türk Milli Kurtuluş Hareketi” tanımlamaları ön planda iken, derginin ikinci yılından itibaren “Türk Milliyetçiliği” tanımlaması da kullanılmaya başlamıştır. Derginin üçüncü yılında ve son sayısında ise “Sosyal Milliyetçilik” tabiri kullanılmıştır. (Bkz., Türkeş, **a.g.e.**, s. 152.)

doğuşunun, mesut bir kurtuluşun ifadesi”²⁶⁴ olarak tanımlayan Kadrocular, özel sermayeye ayırdıkları küçük bir inisiyatif alanı dışında, devletin ekonomi alanındaki ana ve hatta tek aktör olmasını benimseyen bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Onlara göre, devlet ekonomi alanında kurucu ve tanzim edici bir role sahip olmalı, büyük sermayeleri işletme ve kontrol etme hakkını elinde bulundurmak da dâhil olmak üzere, sanayiden tarıma kadar tüm alanlara yönelik plancı ve müdahaleci bir tavır geliştirmelidir. Üstelik bu plancı ve müdahaleci tavır, gelip geçici ya da belirli bir konjonktürle kayıtlı olarak da düşünülmemelidir. Çünkü plancılık ve müdahalecilik vasıfları, sınıfsız milletler devrinin devlet tipi olan milli kurtuluş devletinin ekonomi politliğini oluşturmaktadır.²⁶⁵

Ancak belirtmek gerekir ki, plan kavramını devletçiliğin özsel bir parçası olarak ele alan Kadrocuların, tüm ekonomi alanının kontrolünü devlete bırakan ve özel sektörü sadece sınırlı bir alana hapseden bu yaklaşımı ile dönemin resmi olarak uygulanan planlı devletçilik anlayışı arasında bariz farklılıklar vardır. Bilindiği üzere, 1931 yılında toplanan CHP Üçüncü Büyük Kongre’sinde devletçilik ilkesi partinin ana vasıflarından biri olarak belirtilmiştir. Burada devletçilik ilkesi şu şekilde tanımlanmıştır: “Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”²⁶⁶

Görülebileceği üzere, dönemin tek parti iktidarının kabul ettiği devletçilik anlayışı sınırlı bir alanı kapsamakta ve özel sektöre yönelik olumsuz bir tutum takınmak bir yana, onu esas alan bir yaklaşımı benimsemektedir. Üstelik bu durum, dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından Kadro Dergisi’nde yayınlanan bir makalede de bütün açıklığıyla ifade edilmiştir: “Devlet, ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapmaya çalışmalıdır nazariyesi basiretle mütalaa olunmalıdır. Bir defa,

²⁶⁴ Şevket Süreyya (Aydemir), “Plan Mefhumu Hakkında”, **Kadro**, S. 5, Mayıs 1932, s. 12.

²⁶⁵ Şevket Süreyya (Aydemir), “Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları”, **Kadro**, S. 29, Mayıs 1934, s. 11.

²⁶⁶ Aktaran, Cem Alpar, “Kadro Hareketi İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Bildiriler vae Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s. 724.

efradın yapabileceği bir şeyi Devletin, bhusus bizim devletimizin yapmaması, sayanı arzudan da fazla bir şey, lazım bir şeydir.”²⁶⁷

Esasında dönemin resmi devletçilik politikasıyla Kadrocu devletçilik anlayışı arasındaki farklılık yalnızca özel sektöre tanınan alanın genişliği ya da darlığıyla da sınırlı değildir. Zira buradaki temel farklılık devletçiliğe yüklenen anlam ve işlevlerle ilgilidir. Resmi düzeydeki uygulamalar açısından devletçilik salt bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak benimsenirken, Kadrocular devletçiliği “toplumsal-iktisadi ve siyasal örgütlenme sistemi”²⁶⁸ olarak kabul etmektedirler.

Ancak burada Kadro ve CHP ile onların devletçilik anlayışları ekseninde beliren yeni bir sorun göze çarpmaktadır. Bu da, Makal’ın altını çizdiği üzere, halkçılık ilkesiyle devletçilik ilkesi arasındaki çelişkidir. Bu çelişki tek parti iktidarının uygulamalarından kaynaklanmakta olup, halkçılık ilkesinin ‘sınıfsız-ımtiyazsız topluluk’ tezi ile devletçilik ilkesinin sınıfların varlığını reddetmeyen ve hatta özel girişimi esas alan yaklaşımı arasında cereyan etmektedir. Makal, Kadrocuların halkçılık ve devletçilik ilkeleri arasında ortaya çıkan bu kopukluğu gidermeye dönük tutarlı bir tez geliştirmeye çalıştıklarını belirtmektedir.²⁶⁹ Kadrocuların sınıfsız toplum idealinin, resmi ideolojinin halkçılık ilkesiyle büyük oranda örtüştüğü açıktır. Kadro’nun son sayısında yayınlanan ve adeta Kadrocu görüşlerin nihai bir manifestosunu oluşturan “ulusal ökonomya kurumlu ökonomya” başlıklı makalede bu örtüşmenin izlerini görmek mümkündür:

“Bugün ulus denildiği zaman hepimiz, içinde dil birliği, kültür birliği, ülke birliği ve ayrıca da ekonomik bir bütünlük olan, yani kurumlu bir soy varlığını anlıyoruz. Bugünkü anlayışımıza göre Ulusal ökonomya, içinde dil, dilek ve kültür birliği olan bir soyun iş ve çalışma alanında da birbirine bağlanmasından ve kurulmasından başka bir şey değildir... Büyük cihan savaşından sonra bütün âlem karşısında Ulusal ve kurumlu ökonomya ülküsünün öncüsü bizim yüce ulusumuzdur, ünlü Türk milletidir. Çünkü bu savaştan sonra bazı milletlerde ulusun varlığı inkâr olunarak sınıf bölgesi başta tutulmuş, bazı yerlerde de Ulus yaşayışı içinde sınıflar

²⁶⁷ İsmet İnönü, “*Fırkamızın Devletçilik Vassfı*”, *Kadro*, S. 22, Teşrinievvel 1933, s. 6.

²⁶⁸ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 194.

²⁶⁹ Ahmet Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920- 1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 120-122.

her şeyden önce sayılarak ulus birliği ve ulus bütünlüğü ayak altına alınmıştır. Bundan ötürü diyebiliriz ki, yalnız Türk ilinde ve yalnız Türk Ulusu içindedir ki hem Ulus varlığını hem de bu Ulusun bütünlüğünü her şeyden üstün sayan bir sosyal yasa, soyumuzun yaşayışına temel tutularak insan düşünüşünün çağlardan beri aradığı ve sezdiği ülkü âleminin yaratılmasına yol açılmıştır.”²⁷⁰

Adeta CHP'nin 1931 Programı'ndaki halkçılık tanımını Kadrocu dile tercüme eden bu satırlar, Tekeli ve İlkin'in, milliyetçilik, devletçilik ve halkçılık ilkelerinin Kadroculuk içinde kolayca birbirine indirgenebilen bir bütünlük kazandığı yönündeki tespitlerine harfiyen uymaktadır.²⁷¹ Söz konusu programda halkçılık ilkesi, sınıfların siyasal mücadelesini, çıkar çatışmasını ve hatta varlığını bile reddeden, tek parti çatısı altında hepsinin birlikte ve uyum içinde temsil edildiğini iddia eden korporatist nitelikli ve anti-liberal ve anti-sosyalist içerikli bir tanımdır.²⁷² Gerçi Kadrocular, Türkeş'in de belirttiği üzere, korporatizmi sınıflararası uzlaşmayı amaçlayan faşizmin bir aracı ve son tahlilde burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir anlayış olduğu gerekçesiyle reddetmektedirler.²⁷³ Ancak bu kısmi farklılığa rağmen, halkçılık ilkesinin temel önermeleriyle Kadrocu düşünceler arasında ciddi bir örtüşme söz konusudur.

Aynı örtüşmenin devletçilik ilkesi bağlamında ise oluşmadığı görülmektedir. Zira Kadrocu ideolojinin öngördüğü sınıfsız toplum ideali, resmi ideolojinin halkçılık ilkesinde içerilen 'sınıfsız-ımtiyazsız topluluk' teziyle teyit edilse bile, dönemin devletçilik politikası kapsamındaki uygulamalarla ters düşmektedir. Resmi ideolojinin devlet eliyle girişimci milli bir burjuvazi oluşturma yönündeki çabası, Kadrocu tezlerle tam bir tezatlık oluşturmaktadır. Ancak Kadrocular, bu gerçekliğin farkında olmalarına rağmen, devletin bütün milletin çıkarlarını temsil eden bir yapıda olduğunu öne sürmektedirler. Bu da, Kadrocuların normatif bir tutumla hareket ettiklerini ve devletin kimin çıkarlarını temsil ettiğini analiz etmekten çok, kimin

²⁷⁰ Kadro, “Ulusal Ökonomya Kurumlu Ökonomyadır”, **Kadro**, S. 35-36, İlkânun 1934-Sonkânun 1935, s. 2-3.

²⁷¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 84.

²⁷² Parla, **a.g.e.**, s. 42.

²⁷³ Türkeş, **a.g.e.**, s. 104.

çıkarlarını temsil etmesi gerektiğine odaklanan bir tartışma yürüttüklerini göstermektedir.²⁷⁴

Kadrocu ideoloji ile resmi ideoloji arasında devletçilik bağlamında ortaya çıkan bu farklılık, aynı zamanda Kadrocular ile tek parti iktidarı arasındaki yaklaşım farklılığını da ortaya koymaktadır. Kadrocuların Türk devriminin kendi iç dinamiklerine odaklı özcü yaklaşımına karşın, tek parti iktidarının konjonktürle kayıtlı bir pragmatizm ile hareket etmesinin bu farklılığı doğurduğu söylenebilir. Denilebilir ki, Kadrocuların “halka rağmen fakat halk için” şeklinde formüle edilen mantığı, burada da “resmi ideolojiye rağmen fakat resmi ideoloji için” ya da daha somut ifadesiyle “şefe rağmen fakat şef için” şeklinde tezahür etmiştir. Bu da, onların şefin şahsında somutlaştırdıkları Türk devriminin ideolojisini üretme misyonlarının doğal bir sonucudur. Zira Kadrocular, daha önce de belirtildiği üzere, Türk milli kurtuluş hareketinin devletçilik vasfının doğrudan doğruya devrimin kendi maddi gerçekliğinden kaynaklanan bir zorunluluk olduğuna inanmaktadırlar. Türk devriminin doğasına içkin gerçekliğin ürettiği bu zorunluluk da, devletçiliği, iradi bir tercihin konusu olmaktan çıkarmakta ve hatta sübjektif iradeye rağmen geçerli olan objektif bir hakikate dönüştürmektedir.

Türk devriminin doğasına içkin gerçekliğin öncü ve rehber bir kadro tarafından yorumlanarak açığa çıkarılması şeklinde özetlenebilecek olan bu yaklaşım, Kadrocuların Alman filozof Hegel’den etkilendiklerinin açık bir göstergesidir. Kadrocular, her ne kadar Hegel’in devlet kavramını idealist bir bakış açısıyla ele aldığını ve ona mistik bir anlam yükleyerek faşizme ilham kaynağı olduğunu belirtse de, onun dünya tarihinin gelişme sürecine yönelik diyalektik analizlerinin yöntemsel açıdan doğruluğunu da kabul etmektedirler.²⁷⁵ Fakat Hegel’in ve Kadrocuların görüşleri karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde, onların yalnızca Hegelci diyalektiğin dünya tarihine dönük analizlerine ilişkin kısmi bir olumlamayla yetinmedikleri de görülecektir. Zira Kadrocular, Hegel’in kendi sistemsel bütünlüğü içerisinde vardığı sonuçları, adeta Türk devrimi bağlamında yeniden üretmeye çalışmaktadırlar.

²⁷⁴ a.g.e., s. 197-198.

²⁷⁵ Kadrocuların Hegel’e ilişkin görüşlerini yansıtan örnekler için bkz., Tökin, “*Milli Kurtuluş Devletçiliği I*”, s. 26-28. Tökin, “*Milli Kurtuluş Devletçiliği II*”, s. 26-27.

Bilindiği üzere, doğanın ve insanlığın tarihini bütün sistemine yayılan diyalektik idealizm çerçevesinde inceleyen Hegel, mutlak tin olarak da ifade ettiği Tanrısal iradenin rasyonel bir gelişim süreci içinde özgürlüğe doğru ilerlediğini belirtmektedir. Hegel'e göre, dünya tarihi mutlak tinin kendi kendisini yorumlayıp açıklaması ve geliştirmesidir. Bu açıklama ve geliştirme sürecinin son durağında ise özgürlüğün somut bir şekilde gerçekleştiği ideal devlet modeli bulunmaktadır. Söz konusu model, Hegel'in kendi dönemindeki Alman devletinin (Prusya) özelliklerine denk düşen anayasal monarşi modelidir.²⁷⁶

Hegel'in tüm insanlık tarihinin içsel gelişme diyalektiğinin vardığı son durak olarak Prusya monarşisini göstermesi gibi, Kadrocular da, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki çelişkiye son verecek ve dünyanın bir bütün olarak yeniden düzenlenmesini sağlayacak ana dinamiğin Türk devrimi olduğuna inanmaktadırlar. Hegel'in Alman milletine atıfla somutlaştırdığı özgürlük bilinci, burada da Türk milletinin milli kurtuluş mücadelesinde karşılığını bulmakta ve evrensel bir örneklik teşkil etmektedir. Aynı şekilde, Hegel'in Prusya Kralı'nın bireysel varlığında gördüğü dünya tinini, Kadrocular da, Türk milletinin genel ve ortak iradesini temsil eden şefin varlığında, yani Mustafa Kemal'in şahsında görmektedirler. Buradaki son ve belki de en önemli benzerlik ise, Kadrocuların tıpkı Hegel gibi kendilerine atfettiği "açıklayıcı ve inşa edici" konumdur. Hegel'in insanlık tarihinin açıklanması bağlamında filozoflara ve dolayısıyla "Prusya'nun resmi filozofu" olarak kendisine atfettiği rol ile Kadrocuların öncü ve rehber olma yönündeki iddiaları arasında açık bir benzerlik bulunmaktadır. Kaldı ki, herhangi bir olguyu ya da durumu açıklama çabası, aynı zamanda onu yeniden inşa etme sürecidir. Hegel'in insanlık tarihinin analizinden hareketle Prusya Devleti'nin felsefesini yaptığı sıklıkla iddia edilmiştir. Ancak Türk devrimine ideoloji üretme çabası içinde olan Kadrocular söz konusu olduğunda, bu durum bir iddianın ötesine geçmekte ve Kadrocuların kendi ifadeleriyle de sabit olan bir gerçekliğe dönüşmektedir.

²⁷⁶ Daha detaylı bilgi için bkz., G.W.F. Hegel, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, çev. Cenap Karakaya, 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2004.

3.4. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Siyasal Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi

Kadrocuların üstlendiği Türk devrimi için ideoloji üretme misyonunun nasıl bir siyasal düzeni ya da modeli öngördüğü hususunda kesin ifade ve tanımlarla konuşmak güçtür. Bu güçlüğü iki ana nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Birinci neden, Kadrocuların kendilerini dönemin bütün siyasal kuramlarından ayırt etme ve yeni bir ideoloji geliştirme çabasıdır. İkinci neden ise, talip oldukları bu yeni ideolojinin ne türden bir siyasal örgütlenme modeli ya da yönetim biçimini ihtiva ettiği konusunda Kadrocuların sistematik ve bütünlüklü bir açıklama çerçevesi sunmamasıdır. Dolayısıyla Kadro Hareketi'ne özgü ideolojik tasavvurları yansıtan ve bizatihi Kadrocuların önerdiği somut bir yönetim modelinden çok, onların ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlara ilişkin değerlendirmelerinden bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu yaklaşımın temelini ise, şüphesiz ki, Kadrocu düşünceyi karakterize eden devletçilik anlayışı oluşturacaktır. Zira en genel ifadesiyle, Türk devriminin ve dolayısıyla milli kurtuluş hareketlerinin kendine has ekonomi politiği olarak tanımlanabilecek olan devletçilik anlayışı, Kadrocuların aynı zamanda tüm diğer alanlara ilişkin yaklaşımını da şekillendiren ana unsurdur. Kadrocuların Türk devrimini özgün bir çerçeve içinde analiz etme ve yine özgün bir ideolojik temele oturtma kaygısı da, milli kurtuluş mücadelesi veren ya da verecek toplumlara örneklik teşkil edecek evrensel bir model oluşturma arzusu da, geçmiş ve çağdaş düşünce akımlarına yönelik çoğunlukla dışlayıcı olan bakış açısı da dâhil olmak üzere, bütün önermelerinin kökeninde ve ufkunda devletçi bir dünya görüşünü inşa etme amacı bulunmaktadır.

Kadrocular, kendilerine özgü bu aşırı ve çok yönlü devletçi dünya görüşü dolayısıyla ciddi eleştirilere maruz kaldıkları gibi, farklı ideolojik nitelendirmelerin de muhatabı olmuşlardır. Öyle ki, dönemin hâkim paradigması nezdinde olumsuz karşılanan tüm ideolojik isnatlar Kadrocular için eşzamanlı olarak kullanılabilmiştir. Kadro Dergisi'nin yayınlandığı dönemde Kadrocular “komünist”, “faşist”, “milliyetçi komünist”, “nasyonal sosyalist”, “sosyal faşist”, “neo-Hitlerist”, “anarşist”, “nihilist” isnatlarına aynı anda maruz kalabilmişlerdir. Aydemir, bu

suçlamaların, içinde yaşadığı çağı bile anlamaktan aciz olan Türk entelijansiyasının büyük bir kısmının muzdarip olduğu cehaletten kaynaklandığını belirtmekte ve bunların yüzeysel, haksız ve birbiriyle çelişen isnatlar olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁷

Fakat Aydemir'in Kadroculara yönelik isnatlar karşısındaki bu yanıtının ikna edici olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü Kadrocu düşüncenin eklektik yapısı ve ele aldığı her sorunsal karşısındaki özgünlük arayışı, aynı anda birden çok yönelimin savunabilmesine ya da benimsenebilmesine yol açmıştır. Bunun en bariz örneklerinden birini, Kadrocuların faşizm karşısındaki ikircikli tutumları oluşturmaktadır.

Kadrocu yazarlar, faşizmi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya özgü olan emperyalist nitelikli bir burjuva diktatörlüğü olarak tanımlamakla birlikte, kendi ideolojik kabullerinin niteliği bakımından onunla ciddi benzerlikler gösterirler. Ertan, Kadrocuların çoğunlukla Marksist olmakla suçlandıklarını ve fakat faşizmden daha çok etkilendiklerini belirttikten sonra, bu etkileşimin içerdiği benzerlik ve farklılıklara ilişkin olarak şu tespitleri yapmaktadır: "Kadrocular, iç politikadaki anti-demokrasi, disiplinli toplum, tek şef, devrim heyecanı ve fert-devlet ilişkileri gibi konularda faşizmden etkilenmişlerdir. Bununla birlikte faşizmin emperyalist yönüne tepki göstererek, bu sisteme çelişkileri yok etmedeki yetersizliği, sınıfları önleyememesi gibi nedenlerle de olumsuz yaklaşmışlardır."²⁷⁸

Kadrocularla faşizm arasındaki bu güçlü etkileşim, onların aksi yöndeki tüm iddia ve çabalarına rağmen, faşistlikle suçlanmalarının haklı gerekçelerini üretmiştir. Kadrocuların, başta demokrasi olmak üzere, muhtelif konulardaki tutum ve görüşleriyle faşizme çok yakın durdukları tartışılmaz bir gerçekliktir. Tüm bireysel ve/veya grup aidiyetlerine dayalı irade unsurlarını reddeden ve bunun yerine Türk devriminin bütün hakikatini kuşatıcı nitelikteki öncü ve rehber kadronun evrensel iradesini koyan Kadrocuların, kendi dönemlerindeki siyasal yönetim modelinin "halk için fakat halka rağmen" izlediği politikaları ve bu yöndeki uygulamaları onaylaması son derece doğaldır.

²⁷⁷ Şevket Süreyya (Aydemir), "Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I. Faşizm", **Kadro**, S. 18, Haziran 1933, s. 5.

²⁷⁸ Ertan, **a.g.e.**, s. 148.

Kadrocu görüşlerle dönemin siyasal iktidarının anlayış ve uygulamalarının en azından belirli bir süre için örtüştüğü konuların başında ise demokrasi karşıtlığı gelmektedir. Kadrocular, demokrasiyi, kapitalizmin siyasal ve idari kılıfından ibaret olan ve kendine ait varlığı ve anlamı bulunmayan hastalıklı bir unsur olarak tanımlamaktadırlar.²⁷⁹ Bu tanım, tek parti iktidarına dayalı siyasal rejimin onaylanmasına imkân sağladığı kadar, ona yönelik eleştirileri bertaraf etmek için kullanılan argümanları da üretmiştir. Zira Kadrocuların demokrasiye isnat ettikleri hastalık vasfı, esasında kapitalizmin bir özelliğidir. Yani demokrasinin taşıdığı zaafiyet, içinde neşet ettiği kapitalizmin kendi bünyesinde olan hastalık illetinden kaynaklanmaktadır.²⁸⁰ Kapitalizm ise sınıfsal farklılaşmalara ve sınıfsal mücadelelere dayalı olan emperyalist nitelikli ve Avrupa'ya özgü bir düzendir. Oysa Milli kurtuluş hareketlerinin başlatıcısı ve öncüsü olan Türkiye'nin, emperyalist mücadelelerin ve çıkar çatışmalarının tamamıyla dışında kalan ve kendine özgü olan bir siyasal yönetim modelini benimsemesi tarihsel bir zorunluluktur. Kaldı ki, kapitalizmi ve onun siyasal ifadesi olan demokrasiyi dışarıda tutan bir modelin benimsenmesi, sadece Türkiye için değil, Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan koşulların belki de bütün milletler için müştereken ürettiği bir zarurettir.²⁸¹

Dönemin otoriter nitelikli ve tek parti iktidarına dayalı siyasal rejiminin demokratik niteliklerden yoksun olmasını milli kurtuluş hareketlerinin kendi dinamikleri içinde anlamlandıran ve doğru bulan Kadrocular, bunu salt konjonktürel bir tercih, tedbir ya da ihtiyaç olarak değil, doktrinel bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Bu gerekliliğin bir sonucu olarak da, tüm bireysel ve zümrevi ya da sınıfsal farklılıkları yadsımış ve şahsında halkın iradesini somutlaştırdıkları tek adam (şef) ve tek parti rejimine dayalı bir siyasal düzen öngörmüşlerdir. Kadrocuların, Mustafa Kemal'e atıfla resmettikleri bu tek adam, “havada esen cemiyet seslerini tam vaktinde ve bir ahize gibi alır, tasnif eder, parazitlerinden temizler ve ona her sestem üstün ve her sestem kuvvetli olan kendi sesini de katarak, bize bir ahenk halinde verir.”²⁸²

²⁷⁹ Burhan Asaf (Belge), “Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor?”, **Kadro**, S. 12, Birinci Kanun 1932, s. 28.

²⁸⁰ Aynı yer.

²⁸¹ Burhan Asaf (Belge), “Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”, **Kadro**, S. 8, Ağustos 1932, s. 39.

²⁸² Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, s. 161-162.

Kadroculara göre, her türlü bireyin ve bireyselliğin inkârı pahasına oluşsa da, tek adamın, yani şefin o ahenkli sesinde karşılık bulan toplumsal bütünlük, ülkenin ana gelişme dinamiğini teşkil ve temsil eder. Üstelik Türkiye söz konusu olduğunda, “şef ve millet birliği, milletimizin bünyesinden gelen adeta tabii, adeta insiyaki bir vakıadır.”²⁸³

Kadrocuların artık karakteristik özellikleri haline gelen özcü ve totolojik açıklama yöntemine dayalı olarak dile getirdikleri bu husus, demokrasiye niçin olumsuz baktıklarını da izah eder bir nitelik taşımaktadır. Farklı eğilimlerden oluşan ve farklı çıkar gruplarını temsil eden demokrasi benzeri çoğulcu bir toplumsal yapıyı reddeden Kadrocular, bunun yerine ise, milli iradeyi tek başına temsil etme yetkisi ve işleviyle donatılan şefin sembolik şahsiyetini yerleştirmektedirler: “Milletten şefe doğru muhabbetin, milletten şefe doğru salahiyetin, milletten şefe doğru sadakat ve itaatin bu ne hudutsuz ölçüsüdür ki, şefte, milletin bütün varlığı, bütün kurtuluş ve kuruluş kararı ve bütün manevi kıymetleri bu kadar eşsiz bir sembol bulabiliyor!”²⁸⁴

Tüm toplumsal eğilimler, kendisine adeta Tanrısal bir iradenin atfedildiği şefin varlığında toplandığı ve en yetkin şekilde temsil edildiği için demokrasiye de, demokratik bir toplum düzeninin gerektirdiği siyasal partilere ve parlamentarizme de ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle olacak, Kadrocular, milli egemenlik kavramı yerine milli rehberlik formunu önermişlerdir. Kadrocuların, milli rehberlik formuyla kast ettikleri ise bizatihi kendileridir: “Binaenaleyh milli hâkimiyet yerine, milli rehberlik, yani Kadro’nun önder ve müdrik bir azınlığın hâkimiyeti.”²⁸⁵ Böylece şefin varlığında oluşturulan homojen ve mutlak bütünlük, öncü ve rehber kadronun yol göstericiliği altında ve onun belirlediği ideolojik evrenin içinde konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın doğal sonucu ise, benzer görevlere talip olan ve fakat bu görevleri sınıfsal çıkarlara ve farklılıklara göre yerine getiren siyasal partilere ve parlamentarizme yönelik olumsuzlayıcı bir perspektifin oluşmasıdır.

Nitekim Kadrocular, çok partili bir siyasal düzene karşı çıkmakta ve tek parti düzeninin ideallğine vurgu yapmaktadır. Üstelik Kadrocular, parti kavramını, demokratik parlamenter düzenin vazgeçilmez bir unsuru olarak değil,

²⁸³ Vedat Nedim (Tör), “*Sanayileşme Davası*”, **Kadro**, S. 24, Birinci Kanun 1933, s. 18.

²⁸⁴ “*Kadro*”, **Kadro**, S. 31, Temmuz 1934, s. 3.

²⁸⁵ Aktaran, Ertan, **a.g.e.**, s. 124.

parlamentarizmin bizatihi kendisi olarak görmektedir.²⁸⁶ Bu da yasama ve yürütme erkinin tek elde toplandığı bir siyasal düzeni savunmalarına ve idare ile parti kavramlarını birbirinin ikamesi olan bir özdeşlik içinde tanımlamalarına yol açmıştır. Çünkü Kadroculara göre, idare ile parti arasında yapılan ayırım, Osmanlı'dan tevarüs edilen kötü bir alışkanlığı yansıtmakta ve milli kurtuluş hareketinin “birlik” ilkesine hanel getiren bir aykırılığı teşkil etmektedir. Bu yüzden, idari aygıtı oluşturan bürokrasi ile siyasal iktidar arasında her yönden bir özdeşlik durumu oluşturulmalıdır. İdare ile parti arasındaki ikiliği ortadan kaldıracak bu özdeşliğin ancak kurulacak parti okulları aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini ifade eden Kadrocular, bu okullardan mezun olan gençlerin dışışlerinden adliyeye kadar tüm bürokratik mekanizmayı Türk devrimi adına yönetmesini salık vermektedir.²⁸⁷

Bostancı, Kadrocuların, parti ile idare arasındaki ikiliğin kaldırılması yönündeki tezlerinin 1935 yılında CHP tarafından uygulamaya konulduğunu belirtmektedir. CHP'nin bu uygulama sayesinde kendisini devlet ve milletle bir tuttuğunu ve dönemin Avrupa'sında işbaşında olan totaliter hükümetlerden de cesaret alarak tahakküm alanını genişlettiğini ifade eden Bostancı, parti-devlet özdeşliğinin kaçınılmaz sonucu olarak, kuvvetler ayrılığı ilkesinin yerini kuvvetler birliği ilkesine bıraktığını ve bunun müsebbibinin de Kadrocular olduğunu söylemektedir.²⁸⁸

Bu da göstermektedir ki, bütünlüklü bir siyasal yönetim modeli önermemiş olmalarına rağmen, Kadrocuların kendi dönemlerindeki politika ve uygulamalar ile siyasal ve yönetsel kavram ve mekanizmalara ilişkin değerlendirmeleri, resmi ideolojinin özellikle 1930'lardaki anti-demokratik yönelimlerine esen kaynağı olabilecek denli güçlü bir etki üretmiştir.

Kadrocuların dünyaya bakışını belirleyen ana unsurlardan biri, şüphesiz ki özgünlük arayışıdır. Hemen her konu ve sorun karşısında özgün bir yaklaşım geliştirmeye çalışan Kadrocular, bu tutumları dolayısıyla çoğunlukla radikalizme varacak denli bir aşırılığı savunabilmişlerdir. Özellikle Türk devriminin özgünlüğüne ilişkin iddiaları, Türkiye'yi kendi döneminin tüm siyasal, toplumsal ve ekonomik gerçekliğinden ayrı bir yere konumlandırmalarına ve Batı merkezli bütün kavram ve

²⁸⁶ Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, s. 100.

²⁸⁷ Burhan Asaf (Belge), “*Fırka Mektebi*”, **Kadro**, S. 9, Eylül 1932, s. 31-32.

²⁸⁸ Bostancı, **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, s. 103.

referanslara karşı reaksiyoner bir tavır almalarına yol açmıştır. Kadrocu yazarlardan Yakup Kadri'nin, Batı'daki yerleşik düzenin tüm unsurlarıyla birlikte çöktüğünü ve Türk entelijansiyası için referans değerini yitirdiğini belirten “eskileri, eskiler alanlara bırakalım”²⁸⁹ sözü bunun en açık delillerinden biridir. Özgünlük arayışı, reddiyeci ve dışlayıcı bir tutum geliştirmelerine neden olmuş, dönemin Türkiye gerçekliği içinde az ya da çok karşılığı olan geçmiş ve mevcut bütün siyasal, toplumsal ve ekonomik kurum ve düşünceler bu tutumdan payına düşeni almışlardır.

Kadrocuların bu yöndeki tutumlarına verilebilecek en güzel örnek Fransız Devrimi ile bu devrimin Batı Avrupa'daki serencamına dair yaptıkları analizlerdir. Kadrocular, işe Fransız Devrimi'nin asil ve güzel çağı ile bu çağın sonrasında yaşanan karanlık süreç arasında yaptıkları bir ayrımla başlamaktadırlar. Özgürlük, adalet ve eşitlik ilkelerinin belirlediği bir idealle ve devrim coşkusuyla gerçekleştirilen Fransız Devrimi'nin sadece 1789 ile 1793 yılları arasında gerçek kimliğiyle ve bütün insanlık tarihinin asil ve kutsal bir hazinesi olarak yaşadığını, sonrasında ise sınıfsal mücadele ve çıkar çatışmaları içinde deforme olmaya ve ideallerini kaybetmeye başladığını belirtmektedirler. Dönemin Fransız demokrasisi içinde artık hiçbir anlamı kalmayan milli egemenlik, mülkiyet hakkı, basın ve sözleşme özgürlüğü gibi kavramların, zamanla diğer ülkelere yönelik yayılmacılığın bir aracı olarak kullanılmaya başladığının altını çizmektedirler. Fransa'da artık gözden düşen ve yalnızca belirli çıkar gruplarının temsilciliği rolüne bürünen Parlatentonun, Türkiye de dâhil olmak üzere, Fransa dışındaki ülkelerde halen geçerliliğini koruyan bir mefkûre olmasını ise, bu ülkelerin geri kalmışlıklarıyla izah etmekte ve örtük bir şekilde eleştirmektedirler.²⁹⁰

Görüleceği üzere, Kadrocular, Fransız Devrimi'ni meydana getiren ideallerin asil ve kutsal olduğundan bahisle bunlara sahip çıkmakta; fakat bu devrimin zaman içinde sınıfsal sömürüye ve emperyalizme hizmet eden bir müktesebata dönüştüğünü, dolayısıyla da, sadece dört yıl süren kısa bir dönem dışında, hiçbir zaman uygulama alanı bulamadığını ileri sürmektedirler. Esasında Kadrocular,

²⁸⁹ Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), “Eskiler Almayalım”, **Kadro**, S. 4, Nisan 1932, s. 44-45.

²⁹⁰ Şevket Süreyya (Aydemir), “1789 İhtilalinin Mezarı Başında I”, **Kadro**, S. 32, Ağustos 1934, s. 6-9.

Fransız Devrimi'nin özünü oluşturan bu kavramların geçmişte bulamadığı bu karşılığı, bundan sonra da hiçbir zaman bulamayacağını iddia etmektedirler.

Kadrocuların bu iddiasının, hem kendi özgünlük arayışlarıyla hem de bu kavramların en azından bir kısmı bağlamında şekillenen dönemin siyasal tartışmalarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Öz ve şekil arasında bir ayırım yapan Kadrocular; parlamentarizm, özgür basın, parti ve toplanma özgürlüğü gibi Fransız Devrimi'nden mülhem kavramların, her ne kadar Batı'dan iktibas edilmiş olsalar da, Türkiye'ye ve Türk devrimine özgü bir gerçeklik içinde biçimlendirilmelerinin önemine değinmektedirler. Örneğin Fransız tarzı bir parlamenter düzenin olduğu gibi alınması halinde, milli egemenliğe değil, yalnızca sınıf mücadelelerine ve çıkar çatışmalarına yol açacağını belirtmektedirler.²⁹¹

Oysa Kadroculara göre, milli egemenlik, Türk devriminin kendi hakikati içinde bambaşka bir anlam taşımaktadır. Bu nedenle milli egemenliği klasik demokrasilerde olduğu gibi değil, söz konusu hakikatin kendi özgünlüğü içinde tanımlamak gerekir. Bu ise, yukarıda da ifade edildiği üzere, ancak 'milli rehberlik formu' altında mümkün olabilir.

Kadrocuların 'milli rehberlik formuna' dayalı olarak geliştirdikleri siyasal ve toplumsal tezler, bütünüyle anti-demokratik bir içerikte olup, zaman zaman faşizme varacak denli güçlü bir totaliteryanizmin izlerini taşımaktadır. Bu anlayışa göre, şefin (Mustafa Kemal) şahsında somutlaştırılan milli irade, tek partinin (CHP) uygulamalarında karşılığını, milli rehberlik formunun (Kadro) önderliğinde ise ideolojisini bulmaktadır. Kadrocular, bu görüşleriyle, dönemin resmi ideolojisinin zaten fazlasıyla otoriter olan karakterini bir adım daha öteye taşımaya çalışmış, Atatürkçülüğü adeta fetişleştirerek siyasal radikalizmin en uç örneklerinden birini oluşturmuşlardır.

²⁹¹ Şevket Süreyya (Aydemir), "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III, Türk Nasyonalizmi", **Kadro**, S. 20, Ağustos 1933, s. 6-8.

3.5. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Kültürel Bir Arayış Olarak Kadro Hareketi

Yeni bir ideolojinin ve bu ideoloji uyarınca şekillenmiş yeni bir devlet, toplum ve birey tipolojisinin inşasına odaklanan Kadrocuların temel ilgi ve uğraş alanları ekonomi ve siyaset olmuştur. Ancak Kadrocular, bu alanlara nazaran ikincil planda kalsa da, kültürel içerikli temalara karşı da kayıtsız davranmamış, özellikle dil, edebiyat ve sanat üzerine yoğunlaşan yazılar kaleme almışlardır.

Hemen her konuda olduğu gibi, bu yazılarda da özgünlük arayışı ve vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, bu özgünlük arayışı ve vurgusu, bizatihi Kadrocuların kendi çabalarıyla üretilmiş somut ve alternatif bir kültür politikasının varlığından çok, Türk entelijansiyasına yüklenen milli bir ödev ve bu ödevin ifası için izlenmesi gereken perspektife dairdir. Yani bütünlüklü ve somut bir Kadrocu edebiyat ya da sanat anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Zira Kadrocular, yalnızca Türk entelijansiyasının kültür alanına ilişkin ufkunun neleri kapsaması ve/veya dışarıda bırakması gerektiğine dair normatif bir bakış açısı geliştirmekle yetinmişlerdir.

Söz konusu normativizmin en temel özelliği ise, geçmişe yönelik olarak geliştirilen olumsuz ve reddiyeci tavidir. Kadroculara göre, milli kurtuluş hareketiyle kendisini bulan ve Mustafa Kemal'in şahsında en güçlü temsilcisini yaratan Türk dehası, geçmişin reformist zihniyetini terk ederek devrimci bir bilinçle hareket etmeye başlamıştır. Saltanat yerine Cumhuriyetin, Mecelle yerine Medeni Kanunun, fes yerine şapkanın ve Arap harfleri yerine yeni Türk harflerinin kabul edilmesi bu devrimci bilincin bir sonucudur.²⁹²

Ancak Türk devriminin geçmişle ilişkisi bağlamında radikal bir kopuşu savunan Kadrocular, bu gelişmeleri yeterli bulmamaktadır. Onlara göre, Türkiye'deki mevcut kültürel atmosfer Tanzimat'tan beri süregelen menfi alışkanlıkların izlerini taşımakta ve henüz Türk devriminin özgünlüğünü yansıtmayacak yetkinlikten uzak görünmektedir: "Bugünün nesli zevk, hassasiyet ve yaşama üslubu itibarıyla henüz Tanzimat devrinin tesirlerinden kurtulmuş değildir. Şarkılarımız,

²⁹² Vedat Nedim (Tör), "Ümmilikle Mücadele İçin Köy Kampları: Harf İnkılabı", Kadro, S. 1, İkincikanun 1932, s. 43.

musikimiz, yiyip içme ve gülüp eğlenme tarzımız, yani ‘hayatı görüş’, ‘hayatı telakki ediş’ sistemimiz bundan otuz kırk sene evvelinin hemen aynıdır.”²⁹³

Bu aynılığa bir son vermek ve geçmişin olumsuz etkilerinden ivedilikle kurtulmak için yeni bir görüş ve telakki tarzına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak yegâne güç ise Türk devrimi ve onun ortaya koyduğu ilkelerdir. Zaten Türk devrimine ve onun ilkelerine dayanmayan bir ulusal hayatın üretken, sağlıklı ve özgün bir kültür, sanat ve edebiyat hareketi oluşturması da imkânsızdır.²⁹⁴

Kadrocuların geçmişe yönelik bu öfkeli ve dışlayıcı tutumlarının kendisini en bariz şekilde hissettirdiği konuların başında ise, Türkçenin içinde bulunduğu kaotik durumdan sorumlu tuttıkları ve “Enderunun sadık kulu”²⁹⁵ olarak tanımladıkları Osmanlıca gelmektedir. Kadrocular, Osmanlıcanın, Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan melez, çetrefil ve hantal yapısı dolayısıyla Türkçeyi kendi özünden ve niteliklerinden uzaklaştırdığını belirtmekte, Türk dilinin bir an evvel bu etkilerden kurtarılmasının gerekliliğine ve önemine vurgu yapmaktadırlar.²⁹⁶

Türk diline ilişkin olarak yapılan bu vurgunun zamanlaması tesadüfi değildir. Zira Kadroculara has bir normativizmi yansıtan ve uyarıcı tonu hayli yüksek olan bu vurgu, 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanacak olan Birinci Türk Dil Kurultayı’ndan hemen önce yapılmıştır.²⁹⁷ Türk dilinin kökeni ve diğer dillerle olan ilişkisi ile Osmanlı dönemindeki Türkçenin durumunun tartışıldığı bu Kurultayı, Kadrocular büyük bir heyecanla karşılamış ve eskiyi savunanlara inat, Türklük coğrafyasının tamamına hitap eden yeni ve büyük bir dilin doğuşunun işaret fişeği olarak yorumlamışlardır.²⁹⁸

Kadro Dergisi’nin ilerleyen sayılarında ise, Birinci Türk Dil Kurultayı’nın dilde sadeleşmeyi ve yeni sözcükler türetmeyi öngören kararına destek olacak mahiyette yazılara sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin Dergiye sonradan katılan ve altı

²⁹³ Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), “Edebiyat Buhranına Dair”, **Kadro**, S. 8, Ağustos 1932, s. 29.

²⁹⁴ Aynı yer.

²⁹⁵ “Kadro”, **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932, s. 3.

²⁹⁶ Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), “Türkçe”, **Kadro**, S. 9, Eylül 1932, s. 20-21.

²⁹⁷ Kadro Dergisi’nin 1932 yılının Ekim ayında yayınlanan 10. sayısındaki başyazının konusunu Birinci Türk Dil Kurultayı oluşturmaktadır. Kurultayın toplanma tarihleri dikkate alındığında, Dergi’nin Kurultay’dan hemen önce yayımlandığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki, başyazının içeriği de bunu teyit etmektedir. Zira söz konusu başyazıda, yapılmış bir Kurultayın sonuçları değil, yapılacak ya da yapılmakta olan bir Kurultaya ilişkin beklentiler dile getirilmektedir.

²⁹⁸ “Kadro”, **Kadro**, S. 10, s. 3-4.

ayrı sayıda makalesi yayınlanan İbrahim Necmi Dilmen'in tüm yazıları bu amaçla kaleme alınmıştır. İbrahim Necmi, bu yazılarından birinde, Türk dilinin “dillerin kaynadığı, dal budak verdiği bir ana güzelliği ve derinliği” yansıttığını söyleyerek, Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın ana gündemini oluşturacak olan ve Türkçenin dünya üzerindeki bütün dillerin ana kaynağı olduğunu savunan Güneş Dil Teorisi'yle özdeş bir tanımlama yapmış ve herhangi bir sözün Türkçe karşılığının nasıl türetilebileceğine ilişkin kriterleri anlatan küçük bir de kılavuz oluşturmuştur.²⁹⁹

Kadrocuların, Türk dilinin ‘millileştirilmesi’ yönündeki çabaları kendilerine özgü bir aşırılıkla sahiplendiklerini gösteren örnekler bununla sınırlı değildir. Birinci Türk Dil Kurultayı'ndan iki yıl sonra, 18-23 Ağustos 1934 tarihleri arasında toplanan İkinci Türk Dil Kurultayı da benzer bir heyecan ve aşırılıkla sahiplenilmiştir. Kadrocular, yalnızca Türkiye için değil, dünya tarihi açısından da büyük bir önem taşıyan bu Kurultay vasıtasıyla, milli kurtuluş devriminin dil sorununu kalıcı bir şekilde çözeceğini belirtmişlerdir:

“İşte İkinci Büyük Dil Kurultayı ‘Öz Türkçe’ davasını böyle tarihi bir bakımdan kucaklamaya ve halletmeye çalışan bir teşebbüstür. Alaturka ile Alafranganın her ikisini de kapı dışarı ederek Türk ve Türkçe olanı bütün şahsiyeti ile meydana çıkarmayı gaye bilen milli kurtuluş inkılabı, besbelli bir şey ki, dil meselesini de ancak ‘maziye doğru köklü ve istikbale doğru şamil’ bir şekilde halledebilirdi. ‘Maziye doğru köklülüğ’ü kelimeleri ve kaideleri, bizi en eski Türk kültür vesikalarına kadar götürmek kabiliyetine malik olan bir dil; ‘istikbale doğru şamil’liği ise kelimelerindeki ıstikak ve tasrif kabiliyeti ve sarf ve nahiv kaidelerindeki intibak kabiliyeti sayesinde bu asrın her türlü ihtiyaçlarını ifade etmeye muktedir olan bir dil temin edecektir.”³⁰⁰

Kadroculara göre, bu kurultay, hem Türk dilini mevcut sorunlarından arındırarak onu en eski kökleriyle buluşturacak hem de onun gelecekteki olası ihtiyaçlarını bile karşılayacak genişlikte bir vizyon üretecektir. Radikal bir devrim coşkusu içinde sahiplenilen bu Kurultaya ilişkin görüşleri, Kadrocuların yeni bir özelliğini daha açığa çıkarmaktadır. Bu da, onların “eskiyi, eskilere bırakalım” özdeyişiyle anlamlandırdıkları geçmişe yönelik tepkilerinin koşulsuz bir içerik

²⁹⁹ İbrahim Necmi (Dilmen), “*Türk Dilinin Ana Çizgileri*”, **Kadro**, S. 16, Nisan 1933, s. 50-51.

³⁰⁰ “*Kadro*”, **Kadro**, S. 32, Ağustos 1934, s. 4.

taşımadığı ve Türklük ya da Türk kimliği söz konusu olduğunda bu tepkinin esnetilebileceği gerçeğidir. Nitekim Kadrocular, alaturkayı temsil eden Osmanlı geçmişi ile alafrangayı temsil eden Batı dünyasına karşı gösterdikleri dışlayıcı reaksiyonu, Türk kimliğinin kökensel inşası için kullanılabilir en uygun referans çerçevesi olarak tanımladıkları Orta Asya bağlamında yumuşatmakta ve bu yöndeki arayışları teşvik edici bir yaklaşım sergilemektedirler.³⁰¹

Esasında burada şaşırılacak ya da Kadrocu düşünce sistematığı açısından çelişki olarak nitelendirilecek bir durum söz konusu değildir. Zira Kadrocular, Eliçin'in altını çizdiği üzere, Atatürkçülüğe iki temel işlev yüklemiştir. Bu işlevlerden birincisi Doğulu-İslam-Osmanlı ortaçağını temizleyerek Batılılaşmayı sağlamak, ikincisi ise Batı uygarlığının sınıfsal karakterini ve emperyalist yönünü yansıtan kapitalizmi tasfiye etmektir.³⁰² Kadrocuları, Osmanlı-İslam geçmişi aşarak "Türklüğün en eski yurduna", Avrupa'nın sınıfsal mücadelelerle dolu tarihini aşarak da Batıcı bir dünya tasavvuruna kadar götüren yaklaşımın temel felsefesi işte budur. "Maziye doğru köklü ve istikbale doğru şamil" bir yeni dil arayışı da bu felsefe içinde anlam kazanmakta, Türk kimliğinin dil ve tarih alanındaki kökensel inşasının temel referans değerlerini üretmeye dönük Kadrocu bir çabayı yansıtmaktadır.

Kadrocuların sanat alanına ilişkin yaklaşımının temel özünü de bu çabanın oluşturduğu kuşkusuzdur. Sanatı, dinamik bir toplumun olgunluk alameti olarak tanımlayan Kadrocular, 'sanat, sanat içindir' anlayışına karşı çıkmıştır. Kadroculara göre, sanat ve sanatçı, salt sanatsal ve estetik kaygılarla hareket etmemeli, tam aksine devrimin emrinde olmalı ve onun idealleri için çalışmalıdır.³⁰³ Ancak devrimin ilk günlerinde ortaya çıkan ve geniş kalabalıkların coşkularını yansıtmaktan ibaret olan sıradan fikirleri de, gerçek sanat eserleriyle karıştırmamak gerekir. Çünkü devrimin kuruluş sürecinde kendisini gösteren gerçek sanat eserleri, duygusal sahiplenmenin bilinçli bir eyleme dönüşmesine imkân sağladığı gibi, sanat ve edebiyat gibi unsurların da millileşmesine ve dolayısıyla devrimin yerleşik bir düzen

³⁰¹ "Kadro", **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932, s. 4.

³⁰² Eliçin, **a.g.e.**, s. 52.

³⁰³ Burhan Asaf (Belge), "İnkılap Sanatına Varmak Yolları", **Kadro**, S. 29, Mayıs 1934, s. 28-31.

oluşturmasına zemin hazırlar.³⁰⁴ Kadroculara göre, bu millileşme sürecinde “Türk sanatına içtimai siparişi veren en büyük kuvvet” ise Türk devrimidir.³⁰⁵

Sanat kavramını, Türk devriminin zamansal ve mekânsal gerçekliğiyle sınırlayan ve bu sınırlar içerisinde inşa edilmek istenen Türk ulusal kimliğinin ideolojik bir aygıtı olarak araçsallaştıran Kadrocular, kültür kavramına da aynı işlevi yüklemişlerdir. Kadroculara göre, bir milletin dünya görüşü ve dünyayı anlama tarzı şeklinde tanımlanabilecek olan kültür kavramının, kendisiyle sıkı ve yakın bir ilişki içerisinde olduğu medeniyet kavramından ayrı ve bağımsız bir anlamı vardır. Örneğin Amerika, kültürden mahrum bir medeniyet ülkesi iken; Türkiye, yeni medeniyetten mahrum olan eski bir kültür ülkesidir. Tabii zamanla Amerika kendine has bir kültür, Türkiye ise ileri teknikli bir medeniyet inşa edecektir. Fakat Türkiye'nin bu yönde bir inşayı gerçekleştirebilmesi için geçmişten tevarüs ettiği Arap ve Fars etkisindeki Osmanlı kültüründen bütünüyle arınması-arındırılması gerekmektedir.³⁰⁶

Kadroculara göre, bu gerekliliği karşılamının yegâne yolu ise ilkeli, disiplinli, kontrollü, kurallı ve sistemli bir kültür telkinidir. Vatandaşları geçmişin olumsuz etkilerinden arındırmanın ve onlara halkçı, milliyetçi, devrimci ve devletçi bir toplumsal kimlik kazandırmanın başka bir yolu yoktur. Nitekim Halkevlerinin kuruluşu yönündeki karar da bu amaca hizmet etmek üzere ve tam zamanında alınmış bir karardır. Gençliği, devrimin esaslarına göre ve daima onun emrinde olacak şekilde yetiştirmeyi gaye edinen halk evleri, bu türden bir kültür telkininin en emin vasıtalarından biridir.³⁰⁷

Buradaki kültür telkini vurgusu, Kadrocuların kendilerine atfettiği öncü ve rehber olma misyonunun doğal bir sonucudur. Zaten bir bütün olarak ele alındığında, Kadro Hareketi'nin kendisinin de ideolojik bir telkin hareketi olduğu söylenebilir. Ulusal kimliğin inşasını oluşturacak bütünlüklü ve kendine has bir devrim ideolojisinin üretilmesine talip olan bu hareketin dil, edebiyat, sanat, kültür ve benzeri alanlara bu türden bir telkin vazifesi yüklemesinin şaşırtıcı bir tarafı yoktur. Zira Türk devriminin yegâne ideoloğu olma yönündeki Kadrocu iddia, Türk

³⁰⁴ Şevket Süreyya (Aydemir), “Yaban”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933, s. 87.

³⁰⁵ Burhan Asaf (Belge), “Sanatın Salamurası Karşısında”, **Kadro**, S. 17, Mayıs 1933, s. 49.

³⁰⁶ Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), “Kültür ve Medeniyet”, **Kadro**, S. 15, Mart 1933, s. 25-27.

³⁰⁷ Şevket Süreyya (Aydemir), “Halk Evleri”, **Kadro**, S. 3, Mart 1932, s. 142-143.

entelijansiyasının duygu ve düşünce ufkunu belirleme hakkı ile Türk milletinin görev ve sorumluluk alanlarını saptama yetkisini de içeren bütüncül bir iddiadır. Bu iddianın tepeden inmeci bir yöntemle dayandığı, anti-demokratik bir içeriğe sahip olduğu ve ulusal kimliğin inşasına dönük radikal bir sol milliyetçi yönelimi yansıttığı ise kuşkusuzdur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRKÇÜ MİLLİYETÇİLİĞİN RESMİ İDEOLOJİSİ OLARAK ÜLKÜ DERGİSİ

4.1. Halkevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Atatürkçü düşünce sistematığının toplumsallaştırılmasına dönük resmi bir arayışın ifadesi olarak ortaya çıkan Halkevlerinin merkezi ve en önemli yayın organı olan *Ülkü Dergisi*'ni, içinde neşet ettiği kurumsal yapının temel amaç ve işlevlerine atıfta bulunmaksızın değerlendirmek güçtür. Bu güçlüğü aşmak ve derginin yayın politikasını sağlıklı bir şekilde analiz etmek için, öncelikle Halkevlerinin kuruluş amacı ile hedeflerini, işleyişini, gelişim sürecini ve kapatılmasını içeren tarihsel arka plana değinmek gerekmektedir. Böylece *Ülkü Dergisi*'ni hem kendi kurumsal aidiyeti ve ilişkileri bağlamında hem de dönemin konjonktürü içinde değerlendirmek mümkün olacaktır.

Ülkenin dört bir tarafında boy gösteren ve doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olarak faaliyetlerini icra eden Halkevlerinin kuruluşunu önceleyen süreç siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeyde paradigmatik nitelikli değişikliklerin yaşandığı bir ilga ve inşa sürecidir. Bu süreçte, geçmişin bütüncül ve radikal bir şekilde ilgası ile yeni rejimin inşasına dönük faaliyetler eşzamanlı olarak yürütülmüştür. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve yeni bir anayasanın hazırlanmasıyla beraber, yeni rejimin ana çerçevesi ve temel ideolojik kodları da şekillenmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra başlayan ve yeni paradigmaya yönelik bir tepki olarak ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı bastırılmış; bunu takip eden süreçte Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Bundan sonra ise Osmanlı'dan tevarüs edilen kurumların yerine, yeni rejimin karakterine uygun kurumlar ihdas edilerek hemen her alanda radikal reformlar yapılmıştır.³⁰⁸ Bu reformlar, Şeyh Sait

³⁰⁸ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2002, s. 5.

İsyanı'ndan hemen sonra başlayan ve 1925 ile 1929 yılları arasında devam eden Takrir-i Sükûn döneminde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu dönem, tek parti yönetiminin mutlak egemenliğinin olduğu, hak ve özgürlüklerin askıda bulunduğu, muhalefetin ve basının tamamen susturulduğu bir dönemdir. Ancak bu dönemin anti-demokratik ve otoriter karakterinin değişik toplumsal kesimler nezdinde ürettiği memnuniyetsizliğe, 1929 Büyük Buhranının Türkiye'nin zaten zayıf olan ekonomisi üzerinde yarattığı tahribat da eklenince yeni bir muhalefet partisi arayışına girilmiştir. Bu arayışın bir neticesi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kurulmasına karar verilmiştir.³⁰⁹ Kuruluş gayesi bakımından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından farklılık gösteren ve kontrollü bir muhalefet denemesi olarak hayata geçirilen SCF ile, hem bu memnuniyetsizliklerin önüne geçmek hem de muhalefetin olmadığı ve basının sindirildiği bir ortamda iktidarını sürdüren CHP'nin Batı dünyasında yarattığı diktatoryal tek parti yönetimi algısını kırmak amaçlanmıştır.³¹⁰

Doğal bir muhalefet hareketi olmaktan ziyade, bazı iç ve dış şartların zorlaması sonucunda ortaya çıkan SCF, bizzat Mustafa Kemal'in direktifiyle Fethi Okyar'a kurdurulmuş, ancak buna rağmen CHP içinde ciddi tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkilerin altında yatan temel neden, Fethi Okyar'ın iktidara aday oldukları yönündeki açıklamasıdır. Okyar'ın İzmir gezisi ve yerel seçimlerde açığa çıkan yoğun halk ilgisi, bir iktidar alternatifi olarak temayüz eden SCF üzerindeki baskıları iyice artırmıştır. 1930 yılının sonbaharında yapılan belediye seçimlerinde 22 belediyeyi SCF'nin kazanması, dönemin şartlarında bir başarı olarak değerlendirilebilse de, CHP'nin iktidarı kaybetme endişesini güçlendirmiş ve SCF'ye yönelik baskıların daha da artmasına yol açmıştır. Bu baskılar neticesinde, SCF, kuruluşunun üzerinden henüz birkaç ay geçtikten sonra Mustafa Kemal'in de onayını alarak kendisini lağvetme kararı almış ve 17 Kasım 1930 tarihinde partinin fesih kararı yayınlanmıştır.³¹¹

SCF'nin feshi, yalnızca güdümlü muhalefet denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmamış, aynı zamanda CHP'ye ve onun izlediği politikalara

³⁰⁹ Ertan, **a.g.e.**, s. 9-10.

³¹⁰ Esat Öz, **Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 80-81.

³¹¹ **a.g.e.**, s. 83-86.

yönelik memnuniyetsizliği de somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu da, tek parti yönetimince yapılan reformların geniş halk kitleleri tarafından benimsenmediğini ya da benimsetilmekte yetersiz kaldığını göstermiş ve rejimi yeni arayışların içine sokmuştur.³¹² Halkevlerinin kuruluşunu da içeren yeni önlemlerin alınmasıyla neticelenecek olan bu arayışlarla, hem etkisi tüm yaşam alanlarında giderek belirginleşmeye başlayan Büyük Buhranın yol açtığı tartışmaların önüne geçmek hem de halk ile devlet arasındaki uçurumun derinleşmesinden duyulan endişeyi izale edecek bir toplumsal heyecan dalgası oluşturmak amaçlanmıştır.³¹³

1930'lu yıllar, bu amaçla gerçekleştirilen ve fakat geniş toplumsal kesimlerin desteğini kazanmaktan çok, tek parti iktidarının siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlardaki egemenliğinin pekiştirilmesine yarayan birçok girişime sahne olmuştur. Bu yöndeki girişimlerden biri de, Halkevlerinin kuruluşuna yönelik bir ön adım olmak üzere, Türk Ocaklarının kapatılması kararıdır. Zira Türk Ocaklarının faaliyet alanları ve bu faaliyetleri gerçekleştirme amaçları önemli ölçüde kendisinden sonra kurulacak olan Halkevleriyle örtüşmektedir. Kapatılma kararının ardından Türk Ocağı mensuplarının ülkenin pek çok yerinde Halkevlerine üye olması ve çalışmalarını bu kuruluşlarda devam ettirmesi de bunun bir göstergesidir.³¹⁴

Türk Ocakları ile Halkevleri arasındaki süreklilik ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için mezkûr ocakların tarihsel arka planına kısaca değinmekte yarar vardır. Fiili olarak 1911 yılının ortalarında kurulan, resmi açılışı ise 25 Mart 1912'de yapılan Türk Ocakları, II. Meşrutiyet Dönemi'nin milliyetçi cemiyetleri içerisinde en büyüğü, en tanınmış ve en uzun ömürlüsüdür.³¹⁵ 1913 yılında basılan ve "Türk Ocağı'nın Nizamnâme-i Esas ve Dâhilîsi" ismini taşıyan tüzükte, Türk Ocaklarının amacı şu şekilde belirtilmektedir: "Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslâmiyyenin bir

³¹² Yılmaz Gülcan, **Cumhuriyet Halk Partisi: 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 155.

³¹³ Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 106-107.

³¹⁴ Howard E. Wilson-İlhan Başgöz, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk**, Dost Yayınları, Ankara 1968, s. 194.

³¹⁵ Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", **Bellekten** C. L, Sayı 196'dan Ayrışım, TTK Basımevi, Ankara 1986, s.201.

rükn-ü mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerinin terâkki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır.”³¹⁶

Ancak söz konusu tüzükte, her ne kadar ocakların “Türk ırkı ve dilinin” gelişmesine odaklanan bilimsel bir çizgiyi takip edeceği ve hiçbir zaman siyasetle uğraşmayacağı belirtilse de, İttihat ve Terakki ile Türk Ocakları arasında ideolojik ve organik bir kaynaşma söz konusudur. İttihat ve Terakki’nin tüm iktidar alanlarına hâkim olduğu ve hiçbir muhalif yapılanmaya izin vermediği bir dönemde, Türk Ocakları’nın varlığını devam ettirebilmesi de bunun bir göstergesidir. Zaten aralarındaki bu yakın ilişki dolayısıyla mütareke döneminde Türk Ocağı üyeleri ile İttihatçılar bir tutulmuş ve birlikte takibata uğramışlardır.³¹⁷

Bu süreçte, Türk Ocakları’nın bazı şubeleri İtilaf Devletleri tarafından kapatılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, 1912-1920 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırları içinde yaklaşık 35 şube açabilen Türk Ocakları, yeni dönemde Mustafa Kemal ve CHP Hükümetlerinden aldığı destek ve yardımlarla şube sayısını sürekli olarak artırmıştır. Bu kapsamda, 22 Nisan 1924 tarihinde Ankara’da toplanan Türk Ocakları Kurultayında 71 olarak ifade edilen Ocak sayısı, 1925 yılında toplanan İkinci Kurultayda 135, 1926 yılında toplanan Üçüncü Kurultayda 217, 1927 yılında toplanan Dördüncü Kurultayda ise 257 olarak açıklanmıştır. Bu tarihten sonra Ocak sayısında herhangi bir artış yaşanmamıştır.³¹⁸

1927 yılı, hem Ocak sayısında ulaşılan en üst aşamayı temsil etmiş hem de Türk Ocakları’nın kapatılmasına kadar giden sürecin başlangıcını oluşturan önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Zira bu yıl içinde yapılan Kurultaydaki yasa değişikliğiyle, ilk olarak “Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber” olduğu açıklanan Türk Ocakları, daha sonra da 1927 CHP tüzüğü’nün 40. maddesi ile partinin denetimi altında bir kuruluşa dönüştürülmüştür.³¹⁹ Böylece 1927 yılına kadar özerkliğini korumaya çalışan Ocaklar, bu tarihten sonra varlıklarını CHP’nin

³¹⁶ Aktaran, Füsün Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 100.

³¹⁷ Yusuf Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 159.

³¹⁸ İbrahim Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, s. 17-18.

³¹⁹ Üstel, **a.g.e.**, s. 226-227.

kontrolünde-denetiminde sürdürmeye ve bu yönde bir işlevsellik kazanmaya başlamıştır.³²⁰

Ancak yukarıda da değinildiği üzere, 1930'lu yıllarda yaşanan birtakım siyasal, ekonomik ve toplumsal olaylar neticesinde, CHP yeni bir politika arayışına girmiş ve bu arayış sürecinde Türk Ocakları'nın mevcut durumunu tartışmaya açan gelişmeler de söz konusu olmuştur.³²¹ Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra Akşam gazetesinde neşredilen bir yazısında, muhalefet partisinin kuruluşunu sevinçle karşılamış ve böylece örtük bir şekilde de olsa siyasal tercihini belli etmiştir.³²² Ayrıca Bandırma Türk Ocağı'nın belediye seçimleri için aday göstererek CHP'ye karşı liste yapması³²³ ve CHP müfettişlerinin Türk Ocağı teşkilatının bulunduğu yerlerde partinin teşkilat kuramadığını ileri sürüp buna tedbir alınmasını istemesi³²⁴ gibi nedenler, Türk Ocakları'nın feshedilme sürecine giden yolu hazırlamıştır. Tabii bu yol, bir yanıyla Türk Ocakları'nın feshedilmesine kadar uzanırken, diğer yanıyla da halkevlerinin kuruluşuna dek giden süreci başlatmıştır.

Kimi yazarlar, Halkevleri veya benzeri nitelikte kurumlar açma düşüncesini Cumhuriyetin ilanından önceye kadar götürmekle birlikte,³²⁵ Mustafa Kemal'in, Türk Ocakları'nın feshi ve halkevlerinin kuruluş kararını, SCF'nin kapatılması ve

³²⁰ Sarımay, **a.g.e.**, s. 300-301.

³²¹ **A.g.e.**, s. 360.

³²² Ali Nejat Ölçen, **Halkevleri**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 10. Anıl Çeçen, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Serbest Cumhuriyet Fırkasına yönelik ilgisinin yalnızca basit bir sempatiyle ya da örtük bir destekle sınırlı olmadığını belirtmekte, onun açıkça devrim karşıtı bir tavır takındığını iddia etmektedir. Çeçen'e göre, Hamdullah Suphi, Serbest Fırkanın kuruluşunu müteakiben başlayan devrim karşıtı hareketin öncülüğünü üstlenmiş ve Türk Ocakları'nı da bu hareketin merkezine dönüştürmüştür. Bu da, Türk Ocakları'nın kapatılması ve yerine Halkevleri tarzında yeni bir örgütlenme modelinin oluşturulması fikrini gündeme getirmiştir. Bkz., Çeçen, **a.g.e.**, s. 100.

³²³ Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Mentesh Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 73. 1926-1930 yılları arasında Türk Ocakları'nın baş sekreterliğini yapmış olan Uluğ İğdemir, Bandırma şubesinin bu davranışının Ocakların kapanmasındaki rolünü şöyle anlatmaktadır: "Atatürk, Türk Ocaklarını çok severdi. Hatta Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni ilk defa olarak Türk Ocakları bünyesinde kurmuştu... Fakat günün birinde Bandırma Türk Ocağı, belediye seçimleri için namzet göstermeye kalktı. Kendi adamlarını yazarak Halk Partisine karşı liste yaptı. Bu şekilde bu kültür kuruluşları asıl gayelerinden uzaklaşmış oluyordu. Bunu Saffet Arıkan biraz büyüterek mesele yaptı. Nihayet Manisa milletvekili Mustafa Feyzi de Türk Ocakları'nın feshi için gerekli hukuki formaliteyi hazırladı." Bkz., Baydar, **a.g.e.**, s. 73.

³²⁴ Karaer, **a.g.e.**, s. 40-41.

³²⁵ Sefa Şimşek, Halkevlerinin kuruluş fikrinin cumhuriyetin ilk yıllarına kadar götürülebileceğini belirtmektedir (Bkz., Şimşek, **a.g.e.**, s. 59.) Tevfik Çavdar ise, Halkevleri fikrinin düşünce ve uygulama olarak 1910'lara, yani Türk Ocakları'nın kuruluşuna kadar uzanan bir geçmişi olduğunu ileri sürmektedir. (Bkz., Tevfik Çavdar, "*Halkevleri*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 878.)

Menemen Olayı'nın patlak vermesinden sonra çıktığı yurt gezisinde verdiği anlaşılmaktadır.³²⁶ Nitekim 20 Mart 1931 tarihli Akşam gazetesi, Gazi'nin, seyahatlerine dair ilk raporu verdiğini ve Türk Ocaklarının Halk Fırkasına iltihak edilmesi yönünde karar alındığını belirterek şu ifadelerle yer vermiştir: "... firkada faşist teşkilatı andırır bir gençlik teşkilatı yapılması, memleketin her tarafında şubeleri bulunması tespit edilen yeni esaslar meyanındadır."³²⁷

Böylece herhangi bir isim zikredilmeden Halkevlerinin kuruluş kararı ilk kez ilan edilmiştir. Mustafa Kemal, bu haberden beş gün sonra Ruşen Eşref aracılığıyla basına verdiği demeçte, "...memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması..." gerektiğinden bahisle, Türk Ocakları'nın CHP'yle birleşmesinin önemine değinmiştir: "...Teessüs tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakat ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan Türk Ocakları'nın aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren Fırkamla bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir."³²⁸

Türk Ocakları'nın kapatılacağını ima eden bu demeçten kısa bir süre sonra, Türk Ocakları Kurultayı olağanüstü bir toplantı gerçekleştirmiştir. 10 Nisan 1931 tarihli bu toplantıda, Ocağın kendisini feshederek CHP'ye katıldığı ve bütün malvarlığını partiye devrettiği yönünde karar alınmıştır. Türk Ocakları'nın feshine ve sahip olduğu bütün hakların CHP'ye devredilmesine ilişkin bu karar, partinin 1931 tarihli Üçüncü Büyük Kongresi'nde tartışılmadan aynen kabul edilmiştir. Yine bu

³²⁶ 1951 yılında, halkevleri ve halkodalarının mallarının devrine dair kanun teklifi TBMM'de tartışılırken, Demokrat Parti Milletvekili Bahadır Dülger, halkevlerinin kurulma kararının, SCF'nin feshinden sonra ve Menemen Olayı üzerine yapılan gezide verildiğini belirtmektedir. Dülger'e göre, Mustafa Kemal'in böyle bir karar almasında ziyaret ettiği Türk Ocağı mensuplarının ülkedeki icraatları samimi bir şekilde eleştirmesi etkili olmuştur. Söz konusu konuşma için bkz., **TBMM Tutanak Dergisi**, C.9, 7.8.1951, D.IX, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 654-656. Ayrıca bkz., Çeçen, **a.g.e.**, s. 103-104.

³²⁷ "Gençlik Teşkilatı: Firkada Faşist Teşkilatını Andırır Gençlik Teşkilatı Yapılacak", **Akşam**, 20 Mart 1931, s. 1.

³²⁸ "Gazi Hazretlerinin, Fırkası ile Türk Ocaklarının Kaynaşması Hakkında Mütalaaları", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Mart 1931, s. 1.

Kongrede kabul edilen parti tüzüğünün 75. maddesiyle “vilayet idare heyetlerine” gereken yerlere Halkevi açma ve idare etme görev ve yetkisi verilmiştir.³²⁹

Halkevlerinin açılma kararı alınıp nizamnamesi hazırlandıktan sonra, gerek kuruluş amaçlarını ve işleyişini anlatmak gerekse vatandaşları halkevlerine üye olmaya özendirmek maksadıyla basında birçok yazı ve makaleye yer verilmiştir.³³⁰ Nihayetinde ilk Halkevlerinin açılışı 19 Şubat 1932’de 14 il merkezinde gerçekleştirilmiştir.³³¹ Bunlar Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van Halkevleridir.³³² Halkevlerinin işleyişi ve gelişim sürecine geçmeden önce kuruluş amaçlarına kısaca değinmek de yarar bulunmaktadır. 1932 tarihli Halkevleri Talimatnamesi, bu amaçları gayet net ve detaylı bir şekilde sunmaktadır:

“...Fırkamızın program temelleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâıyıklık ve inkılapçılıktır. Programımız; bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; millî seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, millî kültürün ve ilmî hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, medeniyet sahasında Türkün tabii meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını istihdaf eyler.

³²⁹ Öz, a.g.e., s. 92-93.

³³⁰ Söz konusu yazı ve makalelerin bazıları için bkz.: “Halkevi Teşkilatının Umumi Esasları”, **Vakit**, 13 Şubat 1932, s. 6; “Halkevlerinde”, **Vakit**, 14 Şubat 1932, s. 3; “Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Birinci Kanun 1931, s. 1 vd; “Halkevi: Halkevlerinin Açılmasına Doğru”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 İkinci Kanun 1932, s. 1; “Halkevinde”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 İkinci Kanun 1932, s. 3; “Halkevi Teşkilatı”, **Akşam**, 12 Kânunusani 1932, s. 1; “Halkevleri Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 12-13 Şubat 1932; “Halkevlerine Rağbet”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1932; “Halkevleri Teşkilatı”, **Milliyet**, 14 Şubat 1932; “Ankara Halkevi Açılırken Büyük Merasim Yapılacak”, **Milliyet**, 16 Şubat 1932, s. 1;

³³¹ İlk açılan halkevleri için görkemli merasimler yapılmış ve birçok etkinlik düzenlenmiştir. Dönemin gazeteleri halkevlerinin açılışına büyük alaka göstererek yapılan açılış merasimlerinin hemen her ayrıntısını okuyucularıyla paylaşmıştır. Halkevlerinin açılışına dair dönemin gazetelerinde çıkan haber ve makalelere örnek olarak bkz.: “Halkevleri Her Tarafta Büyük Merasimle Açıldı”, **Akşam**, 20 Şubat 1932, s. 4; “Dün Halkevi Açıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1932, s. 1; “Halkevleri İçin Şehrimizde Yapılan Merasim”, **Vakit**, 21 Şubat 1932, s. 2; “Halk Dün Kendi Evlerini Açtı”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1932, s. 1; “Dün Açılan Halkevleri Memleket Harsına da Geniş Ufuklar Açıldı”, **Milliyet**, 20 Şubat 1932, s. 1.

³³² Şimşek, a.g.e., s. 60.

Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktadır.”³³³

Böylece Halkevlerinden beklenen en temel yararın ne olduğu da açıkça ifade edilmiştir. Bu yarar, CHP'nin Altı Ok'uyla ifadesini bulan Atatürkçü (Kemalist) ideolojiyi benimsemiş “makbul vatandaşlar” yetiştirmektir. Zaten dönemin Başbakanı İsmet İnönü de aynı duruma işaret ederek Halkevlerinin CHP'nin ilkelerini ve bu ilkelerin nasıl uygulandığını halka anlatacak birer merkez olduğunu belirtmiş³³⁴ ve bu kurumları şu şekilde tarif etmiştir: “Halkevleri Türk vatanında, Türk Cumhuriyetinde ahlak, ilim ve anlayış mefhumlarının tatbik edildiği, izah olduğu, genişletildiği ve kökleştirilip yerleştirildiği yerlerdir.”³³⁵

Halkevlerinin birçok yayınında ve dönemin CHP erkânının konuşmalarında da özellikle bu hususa dikkat çekilmiş, Halkevlerine verilen en temel görevin CHP ilkelerinin ya da başka bir ifadeyle Atatürkçü ideolojinin bütün ülke yanında yayılmasını sağlamak, bu ideolojiyi benimseyen ve bu uğurda mücadele edecek vatandaşlar yaratmak olduğu vurgulanmıştır.³³⁶ Nitekim CHP'nin Yedinci Büyük Kongresi'nde Halkevlerinden “Türk inkılabının kültür yuvaları”, “Kemalizm'in kaleleri” ve “Türk medeniyetinin sembolü olan ay yıldızı maviliklerin göğsüne milli bir rozet gibi iğneleyen” devrim vecizesi olarak bahsedilmiştir.³³⁷

Ayrıca Halkevlerinin kuruluş amaçları açıklanırken oldukça güçlü bir milliyetçilik vurgusu da yapılmıştır. Zira tek parti iktidarı, Halkevleri vasıtasıyla “milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, aynı ideale bağlı bir halk kütlesi halinde”³³⁸ teşkilatlandırmayı ve böylece Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden Türk etnik kimliğine dayalı homojen bir milli ya da ulusal kimlik oluşturma sürecine katkı sağlamayı da amaçlamıştır. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu,

³³³ **C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s.3; **C.H.P. Halkevleri Öğreneği**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938, s. 4.

³³⁴ **Söylevler 1932-1941**, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, (Halkevleri ve Halkodalarının Yıldönümlerinde Verilmiştir), Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1942, s. 11.

³³⁵ **C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942**, ty, s. 9.

³³⁶ Halkevlerinin yayınlarında ve dönemin CHP yöneticilerinin konuşmalarında halkevlerinin kuruluş amaçlarının ne şekilde izah edildiğine dair geniş bilgi için bkz.: **C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi**, s. 1-3; **C.H.P. Halkevleri Öğreneği**, s. 3-4.; **Söylevler 1932-1941**, s. 9-135; “*Recep Bey'in Nutku*”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1932, s. 1.

³³⁷ **C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı**, Ankara, 1948, s. 205.

³³⁸ “*Recep Bey'in Nutku*”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1932, s. 1.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi gibi kurumların, devrimin içerik ve ideallerine ilişkin olarak ürettiği mesajları geniş kitlelere ulaştırmak ve Cumhuriyet ideolojisinin temel yönelimlerini popülerleştirmek düşüncesi de, Halkevlerinin amaçları arasında yer almıştır.³³⁹

Bu bağlamda, Halkevlerine Cumhuriyetin Batılılaşma projesini pratiğe dökmek için sanatsal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirme misyonu da yüklenmiştir. Batılı kültür formlarını tanıtma ve yaygınlaştırma şeklinde temayüz eden bu misyon, milli bir kültür repertuarının oluşturulmasına yönelik temel misyonun devamı olarak belirmiş ve kültür-medeniyet uzlaşısını sağlamaya dönük yerel kaygılarla biçimlendirilmiştir.³⁴⁰ Böylece Halkevleri hem Batılılaşma hem de yerel olanı araştırma biçiminde ortaya çıkan iki başlı bir misyonu üstlenmiştir.³⁴¹

Kendisine bu denli önemli anlam ve işlevlerin atfedildiği Halkevleri, herhangi bir tüzel kişiliği haiz olmaksızın doğrudan CHP'ye bağlı olarak kurulmuştur. Halkevlerinin statüsü, CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından İl İdare Heyeti Reisliklerine gönderilen 30 Mart 1932 tarihli bir genelgede şu şekilde açıklanmıştır: “Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkasının kültür noktasından istihdaf eylediği gayeleri temin için açılmış birer hars yurdu mahiyetinde olup müstakil birer şahsiyeti hukukiye teşkil etmezler. Ayrı bir cemiyet değildirler ve bu sebeple Halkevlerinin açılması ve çalışması Hükûmet nezdinde hiç bir muamele yapılmasını müstelzim değildir.”³⁴²

CHP'nin ilgili kurullarınca hazırlanan tüzük ve yönetmelikler ile başkanlıklara sık sık gönderilen tamimlerle yönetilen Halkevlerinin, bunlara aykırı olmamak kaydıyla birtakım iç düzenlemelere gitme yetkisi de bulunmaktadır.³⁴³ Halkevlerinin “umumi bir merkezi” bulunmadığı için, bu kuruluşlar doğrudan

³³⁹ Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 227-228.

³⁴⁰ Arzu Öztürkmen, **Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 70-71.

³⁴¹ **a.g.e.**, s. 98.

³⁴² “*Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C.H.F. Vilayet İdare Heyeti Reisliğine Gönderilen 30.3.1932 Tarihli Yazı*”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatna Umumi Tebligatı**, Mayıs 1931’den Birinci Kanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 83.

³⁴³ **BCA**, 490.01/3.15.32.

CHP'ye bağılı olarak faaliyetlerini icra etmiştir.³⁴⁴ Bunun temel nedeni ise, tek parti iktidarının bu kuruluşları kendi kontrolü altında tutma ve özerk bir içyapı geliştirmelerine engel olma isteğidir. Nitekim CHP, Halkevlerinin bağımsız birer kuruluş haline gelmelerini sağlayacak potansiyelleri ortadan kaldırmaya büyük bir özen göstermiş; bu kapsamda, onların yalnızca idari özerkliğini değil, aynı zamanda işlevsel özerkliğini de önlemeye çalışmıştır.³⁴⁵

Gerçekten de, Halkevlerinin CHP'ye bağılı oluşu, bu kuruluşlar üzerinde partinin mutlak bir denetim kurmasını sağlamıştır. Nitekim halkevi kütüphanelerinde bulunacak kitaplardan bu kuruluşlarda sahnelenecek oyunlara, hangi kursların açılacağından konferansların konusuna kadar hemen her şey CHP tarafından belirlenmiştir.³⁴⁶ Ayrıca Halkevi İdare Kurulu ve Halkevi Şube Komitelerine üye olabilmenin ön koşulu da CHP üyesi olmaktır.³⁴⁷ Halkevi başkanları da ancak CHP'nin il veya ilçe yönetim kurulu üyeleri tarafından seçilebilmektedir.³⁴⁸ Hatta bir halkevine memur ve hizmetli alınırken dahi parti mensubu olmasına dikkat edilmektedir.³⁴⁹

Bağımsız bir tüzel kişilikten yoksun olması, Halkevlerini, bir taraftan CHP'nin mutlak kontrolü altına soksa da, diğer taraftan da ona hiçbir derneğin sahip olmadığı imkânlarla kavuşma avantajını sağlamıştır. Çeşitli kamu binaları, arsalar ve belediyelere ait gayrimenkullerin Halkevlerine verilmesi ve muhtelif kampanyalarla halktan yardım toplanması³⁵⁰ gibi avantajların yanı sıra, bu kuruluşlara devlet bütçesinden de çok ciddi paralar aktarılmıştır.³⁵¹ Yine bu kuruluşlar kamu yararına

³⁴⁴ C.H.P. Halkevleri Öğreneği, s. 21; “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Vilayet ve Kaza Fırka Reislerine Gönderilen 29.2.1932 Tarihli Yazı”, Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 75.

³⁴⁵ Şimşek, a.g.e., s. 92-93.

³⁴⁶ Nurcan Toksoy, Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s. 32.

³⁴⁷ BCA.,030.10.01/02.30.55.15.

³⁴⁸ BCA., 490.01/847.353.3.

³⁴⁹ “Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Halkevi ve C.H.P. Başkanlıklarına Gönderilen 21.10.1935 Tarihli Yazı”, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935'ten Birincikanun 1935 Sonuna Kadar, C. 7, Ulus Basımevi, 1936, s. 77.

³⁵⁰ Toksoy, a.g.e., s. 47.

³⁵¹ Halkevi bütçelerinin esasını il özel idare ve belediyelerin bütçelerinden CHP kanalıyla aldıkları yardım oluşturmaktadır. Bkz.: BCA, 490.01/846.347.1; Halkevlerine devlet bütçesinden 1935-1950 yılları arasında toplam 23.624.000 TL yardım yapılmıştır. Bkz.: T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C.9, 6.8.1951, D.IX, Top.1, Otr.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1951, s. 585.

çalışan müesseseler olarak kabul edilmiş³⁵² ve kendilerine mali açıdan birtakım imtiyazlar verilmiştir.³⁵³ Gerçi dönemin basınında ve CHP’li yöneticilerin beyanlarında, Halkevlerinin partinin birer “kültür kolu”³⁵⁴ olduğu, “CHP’nin siyasi bünyesinden büsbütün ayrı”³⁵⁵ bulunduğu ve “hiçbir siyasi kayıt armaksızın”³⁵⁶ her vatandaşın istifade ettiği kuruluşlar olduğu sıklıkla belirtilmiştir. Ancak uygulamadaki gerçeklik, söz konusu ifadelerin yalnızca retorikle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Faaliyetlerini CHP’nin kontrolü altında sürdüren ve parti-devlet bütünleşmesinin yaşandığı bir dönemde kurulan Halkevlerinin çalışma alanı, toplumsal ve kültürel hayatın bütününe hitap edecek kadar geniş tutulmuştur. Bu bağlamda, dokuz ayrı çalışma şubesi oluşturulmuştur: 1. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, 2. Güzel Sanatlar Şubesi, 3. Temsil Şubesi 4. Spor Şubesi, 5. Sosyal Yardım Şubesi, 6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, 7. Kütüphane ve Neşriyat Yayın Şubesi, 8. Köycülük Şubesi, 9. Müze ve Sergi Şubesi.³⁵⁷

CHP’nin ve dolayısıyla devletin bütün imkânlarından faydalanan Halkevlerinin sayısı kısa sürede katlanarak artmıştır. Zira CHP’li yöneticiler ilk açılan Halkevlerinin faaliyetlerinden oldukça memnun kalmışlardır. Halkevlerinin kuruluş kararını veren Mustafa Kemal, CHP’nin 1935 yılındaki Dördüncü Büyük Kongresi’nde “Partimizin Halkevleri ile bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel devrim yaptı”³⁵⁸ diyerek memnuniyetini açıkça ifade etmiştir. 1940 yılına gelindiğinde Halkevlerinin sayısı dört yüze yaklaşmış, Halkevi açılmayacak kadar küçük ve sınırlı imkânlarla sahip olan yerleşim birimlerine de halkodaları açılmıştır. Bunlar da, tıpkı halkevleri gibi, CHP’nin temel ilkeleri doğrultusunda faaliyetlerini icra eden kültür kurumları olarak tanımlanmıştır.³⁵⁹

³⁵² BCA, 490.01/847.353.3

³⁵³ BCA, 490.01/847.353.3. Ayrıca bkz., “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Halkevi Riyasetine Gönderilen 28.06.1932 Tarihli Yazı”, Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C.1, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 241.

³⁵⁴ “Halkevleri”, Hâkimiyeti Milliye, 24 Şubat 1932.

³⁵⁵ “Recep Bey’in Nutku”, Hâkimiyeti Milliye, 20 Şubat 1932, s. 1.

³⁵⁶ Söylevler 1932-1941, s. 12; “İsmet Paşa’nın Nutku”, Ülkü, C.1. S.2, Mart 1933, s. 101.

³⁵⁷ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, s. 3-4; C.H.P. Halkevleri Öğreneği, s. 5.

³⁵⁸ “CHP’nin Dördüncü Büyük Kurultayı’nda Kemal Atatürk’ün Söylevi”, Ülkü, C. 5, S. 28, Haziran 1935, s. 244.

³⁵⁹ C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 1.

Tüzel kişiliği haiz olmayan ve CHP'nin ideolojisi doğrultusunda faaliyetlerini sürdüren Halkevleri, tek parti döneminde yoluna sorunsuz bir şekilde devam etse de, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu yeni dönemde, tek parti döneminde kurulup devletin birçok imkânından faydalanan Halkevlerinin CHP'ye bağlı olması eleştirilmeye başlanmıştır. Hatta bazı il ve ilçe belediyelerinin başka partilerin yönetimine geçmesiyle birlikte, buralardaki Halkevlerine yapılan yardımlar kesilmiş; CHP Genel Merkezi ise yalnızca Londra ve büyük şehirlerdeki Halkevlerine parasal katkı sunabilmiştir.³⁶⁰ Belediyeler, il özel idareleri ve devlet bütçesinden yapılan yardımların da azalması üzerine, Halkevleri faaliyetlerini yerine getiremeyip etkisizleşmeye başlamıştır. 1946 yılı içinde beş milyon lira civarında olan Halkevleri varidatı 1947 yılı itibarıyla üç milyon liraya kadar düşmüştür.³⁶¹

Gerçi bu süreçte, CHP tarafından Halkevlerine yeni bir hukukî kimlik kazandırmak ve yeni mali kaynaklar oluşturmak yönünde bir takım teşebbüslerde bulunulmuş, ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır.³⁶² Demokrat Parti'nin (DP) 1950'de iktidara gelmesi ile birlikte, CHP'ye bağlı olan Halkevlerinin durumu da yeni bir boyut kazanmıştır. DP ve CHP arasında Halkevlerinin geleceğine dair sonuçsuz kalan çeşitli müzakereler yapılmıştır.³⁶³ Nihayetinde 8 Ağustos 1951 tarihinde TBMM'de kabul edilen 5830 Sayılı Kanun'la Halkevleri ve halkodalarının mallarına el konularak bu kuruluşlar kapatılmıştır. Bu kararla birlikte, biri yurt dışında (Londra) olmak üzere, 478 Halkevi kapatılmıştır.³⁶⁴

³⁶⁰ Çeçen, **a.g.e.**, s. 234-235.

³⁶¹ **CHP Yedinci Kurultay Tutanağı**, s. 214.

³⁶² Halkevlerini çok partili dönemin icaplarına uygun olarak yeniden dizayn etmek ve bunlara bir hukuki kimlik kazandırmak için partinin Yedinci Büyük Kongresi'nde Halkevleri Komisyonu kurulması kararı alınmıştır. Fakat bu komisyonun çalışmalarından da bir sonuç elde edilememiştir. Halkevleri Komisyonunun çalışmaları ve söz konusu Kongrede Halkevlerine dair yapılan tartışmalar için bkz.: **CHP Yedinci Kurultay Tutanağı**, s. 199-218.

³⁶³ Söz konusu müzakerelerin ayrıntıları için bkz.: **TBMM Tutanak Dergisi**, C. 9, 6.8.1951, D. IX, Toplantı 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1951, s. 578-631.

³⁶⁴ Halkevlerinin kapatılmasına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Toksoy, **a.g.e.**, s. 108-141; Çeçen, **a.g.e.**, s. 233-256; Ölçen, **a.g.e.**, s. 20-26.

4.2. Halkevi Dergileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Her türlü muhalif ses ve arayışın susturulduğu tek parti dönemi, aynı zamanda yoğun bir siyasal ve kültürel endoktrinasyon sürecinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Atatürkçü düşünce sistematığının kitleleştirilmesine dönük bütüncül ve resmi bir çabayı yansıtan bu endoktrinasyon süreci, tüm yaşam alanlarını kuşatacak denli geniş bir zeminde işlevsel olmuş, mevcut ya da mümkün hiçbir farklılığın tolere edilmediği homojen ve hegemonik bir kamusal kimliğin-alanın inşasını hedeflemiştir.

Söz konusu endoktrinasyon sürecinin temel araçlarından biri de Halkevleri bünyesinde çıkarılan yayınlar olmuştur. Yeni rejimin tarihten dile, ekonomiden kültüre, spordan güzel sanatlara dek hemen her alandaki politikalarını halka duyurmak ve bu politikaların gerekliliğine insanları ikna etmek için Halkevlerinin yayınlarına büyük bir önem verilmiştir. Ancak Halkevleri tarafından yüzlerce kitap, broşür ve hatta gazete çıkarılmasına karşın, bu kuruluşların yayın faaliyetleri daha çok halkevi dergileri biçiminde somutlaşmıştır.³⁶⁵ Yıllar içerisinde yayınlanan onlarca halkevi dergisi arasında ise *Ülkü* ve *Yeni Türk* dergilerinin istisnai bir yeri olmuştur. Zira bu dergiler, hem diğer halkevi dergileri için yol gösterici ya da örnek olma misyonunu taşımış hem de yayımlandıkları dönemin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel gerçekliğine ilişkin olarak sonraki yıllarda yapılan çalışmalara kaynaklık teşkil etmiştir.³⁶⁶

Ancak bu dergiler, Halkevlerinin çıkardığı ilk dergiler değildir. Halkevlerinin açılışından sonra çıkarılan ilk dergi, Haziran 1932’de Eskişehir’de “Halkevi” ismiyle neşredilmiştir.³⁶⁷ Bunu diğer halkevi dergileri izlemiş, 1950 yılına dek 70 kadar il ve

³⁶⁵ Mustafa Oral, **CHP’nin Ülküsü**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2007, s. 69.

³⁶⁶ Mahmut H. Şakiroğlu, “Halkevi Dergileri ve Neşriyatı”, **Kebikeç**, S. 3, 1996, s. 132; Nurettin Güz, Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları: **Halkevleri Dergileri (1932-1950)**, Bilge Yapım, Ankara 1995, s. 18.

³⁶⁷ Mesut Erşan, “Eskişehir Halkevi ve Halkevi Dergisi”, **CTAD**, Yıl: 6, S. 12 (Güz 2010), s. 117. Halkevlerinin açılışından sonra çıkarılan bu ilk derginin yayın hayatına başlama tarihi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Haziran 1932 tarihi genel kabul olmakla birlikte, Nurettin Güz ve M. Bülent Varlık, bu derginin Ağustos 1932 tarihinde yayın hayatına başladığını belirtmektedir. Bkz., Güz, **a.g.e.**, s. 35; M. Bülent Varlık, “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 268.

ilçede dergi yayınlanmıştır.³⁶⁸ Dergi sayısının kısa sürede artmaya başlaması üzerine, CHP Genel Sekreterliği tarafından 26 Kasım 1932’de Halkevi ve parti idare heyeti başkanlıklarına bir tamim gönderilerek dergi neşrinde dikkat edilecek hususlar bildirilmiştir. Bu tamimde, derginin devamlılığının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine vurgu yapıldıktan sonra, Anadolu’da neşredilecek Halkevi dergilerinde, özellikle partinin ilkelerini konu edinen yazılar için Ankara’da çıkarılacak *Halkevleri*³⁶⁹ ile İstanbul’da çıkarılacak *Yeni Türk* adlı mecmuaların referans olarak alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca her derginin, daha ziyade neşredildiği muhitin dergisi olduğu hatırlatılmış ve kültür araştırmalarının buna göre yapılmasının önemine değinilmiştir. Dergilerde yayınlanacak toplumsal, ekonomik ve edebî yazıların, halkın ve köylünün ilgisini çekecek şekilde olması ve orijinal bir içerik taşıması gerektiğine dikkat çekilmiş; hikâye ve şiirlerde mahalli güzelliklerden ve olaylardan bahsedilmesi tavsiye edilmiştir. Yine bu yazıların, CHP’nin kültür devriminin halk arasında hızlıca yayılmasını sağlamak amacıyla, ‘münevver gençlik’ ile halk arasındaki diyalogu geliştirici ve görüş farklılıklarını izale edici bir nitelik taşıması gerektiği belirtilmiştir.³⁷⁰

Katı bir merkeziyetçi anlayışla yönetilen Halkevlerinin tüm faaliyetleri gibi, çıkardığı dergiler de sürekli olarak kontrol altında tutulmuş, partinin etkin denetim ve müdahale mekanizmalarıyla sınırlandırılmıştır. Öyle ki, çıkarılacak dergilerin isimlerinin bile parti genel merkezi tarafından belirleneceği yönünde yeni bir tamim hazırlanarak Halkevi başkanlıklarına gönderilmiştir.³⁷¹ Ayrıca CHP Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan “Halkevi Dergilerinin Yazı Kadroları” başlıklı bir broşürle, neşredilecek yazılardaki konu başlıkları belirlenmiş ve Halkevlerine tebliğ edilmiştir. Söz konusu broşür kapsamında tespit edilen ve Halkevi dergilerinde yer verilmesi istenilen konular şu başlıklardan oluşmuştur: 1. Dil ve Edebiyat, 2. Tarih ve Folklor, 3. Güzel Sanatlar, 4. Sosyoloji, 5. İktisat ve Ziraat, 6. Halk Terbiyesi, 7.

³⁶⁸ Varlık, **a.g.m.**, s. 268.

³⁶⁹ Bu mecmuaya daha sonra bizzat Mustafa Kemal tarafından “Ülkü” ismi verilecektir.

³⁷⁰ “*Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C. H. F. İdare Heyeti Reisliğine ve Halkevleri Reislerine Gönderilen 26.11.1932 Tarihli Yazı*”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 106-107.

³⁷¹ “*Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Halkevi Reisliğine Gönderilen 22.12.1932 Tarihli Yazı*”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 113.

Sağlık, 8. Spor ve Oyun, 9. Köycülük, 10. Bibliyografya, 11. Halkevi Çalışmaları ve Haberler.³⁷²

Bahsi geçen başlıklar bağlamında Atatürkçü ideolojinin içeriğini doldurma, bu ideoloji doğrultusunda yeni fikirler üretme ve dönemin aydınlarını bu işe kanalize etme görevi daha çok Ankara'daki *Ülkü* ve İstanbul'daki *Yeni Türk* dergilerine verilmiştir. Diğer Halkevi dergilerinden ise çoğunlukla yerel tarih ve folklor araştırmalarına odaklanmaları ve neşredildiği yerdeki halkevi ve halkodalarının çalışmalarına yer vermeleri istenmiştir.³⁷³ Bu dergilerin yazar kadrosu oluşturulurken daha çok yerel kaynaklardan beslenilmiştir. Yazar kadrosu, genellikle ilgili şehirlerdeki öğretmen, doktor, mühendis gibi eğitim seviyesi yüksek meslek gruplarına mensup kişilerden oluşmuştur.³⁷⁴

Ancak belirtmek gerekir ki, tüm Halkevi dergileri düzenli periyotlarla yayınlanmamış, hatta bazı dergiler birkaç sayı çıktıktan sonra yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Öyle ki, Halkevi dergilerinin birer ikişer kapanmaya başlaması ve birçoğunun da düzenli olarak neşredilememesinin halk üzerinde iyi bir tesir bırakmayacağını düşünen CHP Genel Sekreterliği duruma müdahale etmiştir. Bu müdahale kapsamında, Halkevlerine bir derginin devamlı olarak çıkmasını sağlayacak bütün vasıtalar temin edilmeden dergi neşredilmemesi talimatı verilmiştir.³⁷⁵ Ayrıca on beş günde ya da iki ayda bir yayınlanan dergilerin yalnızca il merkezlerinde ve ayda bir kez çıkarılması yönünde karar alınmıştır.³⁷⁶ Halkevi dergilerinin düzenli olarak çıkarılabilmesi, Atatürkçü ideolojinin taşranın her tarafına taşınması ve Cumhuriyetin kültür politikası doğrultusunda yayınlar yapılması için birtakım teşvik edici çareler de düşünülmüştür. Halkevi dergilerini partinin idealleri

³⁷² Halkevi dergilerinde hangi konulara yer verileceğine dair CHP Genel Sekreterliğince gönderilen broşürün tamamı için bkz.: "*Halkevi Dergilerinin Yazı Kadroları*", **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, 1 İkinci Kanun 1942'den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar, C. 20, Ankara, 1944, s. 166-168.

³⁷³ "*Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden 29 Halkevi Reisliğine Gönderilen 14.2.1942 Tarihli Yazı*", **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkinci Kanun 1942'den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar, C. 20, Ankara, 1944, s. 132-133.

³⁷⁴ Güz, **a.g.e.**, s. 163.

³⁷⁵ "*Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Halkevi Başkanlıklarına Gönderilen 28.5.1939 Tarihli Yazı*", **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkinci Kanun 1939'dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar, C. 14, Zerbamat Basımevi, 1940, s. 133.

³⁷⁶ "*Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Halkevi Reisliklerine Gönderilen 5.7.1939 Tarihli Yazı*", **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Temmuz 1939'dan 31 Birincikanun 1939 Tarihine Kadar, C. 15, Zerbamat Basımevi, 1940, s. 56.

doğrultusunda teşvik etmek isteyen CHP Genel Sekreterliği, 1940 yılında yayınladığı bir yazıyla, en iyi Halkevi dergilerine para mükâfatı verileceğini duyurmuştur. Bu mükâfatın, derginin en az bir yıl daha düzenli bir şekilde neşredilmesini sağlayacak miktarda olacağı belirtilmiş ve mükâfatın verileceği dergilerin tespit edilmesinde kullanılacak kriterler de açıklanmıştır. Buna göre, parti tarafından belirlenen kıstaslara uyma, yayımlandığı yerdeki bütün halkevi ve halkodalarının ortak mecmuası hâline gelme, halkevi haberlerine geniş yer ayırma, bulunduğu muhitin fikrî ve edebî yayın organı haline dönüşerek gençliğin halkevi çalışmalarına sempati duymasını sağlama ve düzenli aralıklarla yayınlanma gibi kriterlerin ilgili dergilerin seçiminde belirleyici olacağı ifade edilmiştir.³⁷⁷ Ayrıca başlangıçta dergilerin ücretsiz olarak dağıtılması kararlaştırılmışken, sonraki süreçte masrafları karşılamak amacıyla bir miktar para alınmasına da izin verilmiştir.³⁷⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere, Halkevi dergilerinin büyük çoğunluğu 1932-1940 tarihleri arasında yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayınlanan dergilerin bir kısmı ya kapanmış ya da yayınlarına ara vermek zorunda kalmıştır. Bunun başlıca sebebi kâğıt sıkıntısı ve savaş nedeniyle yaşanan maddi imkânsızlıklardır. Yayınlarına devam edebilen dergilerin ise boyutları küçülmüş, sayfa sayısı ve kâğıt kalitesi de düşmüştür. Çok partili hayata geçilmesi de Halkevi dergilerini olumsuz yönde etkilemiştir.³⁷⁹ Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunlukla iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 tarihinden sonra faaliyetlerini yavaşlatmaya başlayan Halkevleri, kısa bir süre içerisinde bütün işlevselliğini kaybedecek bir noktaya gelmiştir. Bunun da etkisiyle 1950 yılından itibaren Halkevi dergilerinin yayın hayatına tamamen son verilmiştir.³⁸⁰

³⁷⁷“Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Dergi Neşreden Halkevi Reisliklerine Gönderilen 6.4.1940 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkincikanun 1940’dan 30 Haziran 1940 Tarihine Kadar, C. 16, Zerbamat Basımevi, 1940, s. 121-122.

³⁷⁸ “Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Halkevi Reisliklerine Gönderilen 5.7.1939 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Temmuz 1939’dan 31 Birincikanun 1939 Tarihine Kadar, C. 15, Zerbamat Basımevi, 1940, s. 56.

³⁷⁹ Güz, **a.g.e.**, s.162; Halkevlerinde yaşanan kağıt sıkıntısına dair bkz.: “Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden 29 Halkevi Reisliğine Gönderilen 14.2.1942 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkinci Kanun 1942’den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar, C. 20, Ankara, 1944, s. 133.

³⁸⁰ Orhan Özacun, **CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932–1951**, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2001, s. 10.

Halkevi dergileri, Atatürkçü ideolojinin taşradaki taşıyıcısı rolünü üstlenmiş ve bu ideolojinin kitleselleşmesine dönük bir endoktrinasyon aracı olarak temayüz etmiş olsalar bile, özellikle yerel düzeydeki entelektüel yaşamın canlanmasına mühim katkılar sağlamışlardır. Bu dergiler, halka okuma-yazma alışkanlığı kazandırılmasında önemli işlevler yükledikleri gibi, yerel bağlamı konu edinen edebiyat, halkbilimi, tarih ve coğrafya içerikli yayınlarıyla da ciddi bir birikim oluşturmuşlardır.³⁸¹ Ancak bu dergiler, gerek tek parti iktidarının ideolojik yönelimleriyle karakterize olan genel yapıları gerekse hiçbir farklı ses ya da yaklaşımın ortaya çıkmasına müsaade etmeyen hegemonik bir dönemin ürünü olmaları nedeniyle, resmi paradigmanın tipik bir mümessili olmanın ötesine de geçememişlerdir.

4.3. Ülkü Dergisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

4.3.1. Ülkü Dergisi'nin Yayın Dönemleri ve Yayın Politikası

1932-1950 yılları arasında Türkiye'nin farklı il ve ilçelerinde yayınlanan onlarca Halkevi dergisi arasında en önemlisi, gerek tüm dergiler için rehber olma vasfını taşıyan merkezi konumuyla gerekse dönemin entelijansiyasına da hitap eden dil ve içeriğiyle, Ülkü Dergisi olmuştur. Ankara Halkevinin resmi yayın organı olan Ülkü Dergisi'nin ilk sayısı, aynı zamanda Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıldönümüne denk düşen 19 Şubat 1933 tarihinde yayınlanmıştır.

1933-1950 yılları arasında yaklaşık on yedi yıl boyunca yayın yapan ve en uzun ömürlü Halkevi dergisi olma özelliğini taşıyan Ülkü'nün üç ayrı serisi, doğal olarak da üç ayrı dönemi söz konusudur. Ülkü Dergisi'nin bu çalışmanın da konusunu oluşturan birinci serisi, Şubat 1933 - Ağustos 1941 tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu dönemde yayınlanan dergi sayısı 102'dir. Derginin Ağustos 1941 tarihli sayısı ile birlikte, tamamlanamayan makaleler için 32 sayfalık bir ek de çıkarılmıştır. Derginin imtiyaz sahibi 1936 yılına kadar Nusret Kemal Köymen'dir, ancak bu görevi 1937 yılından sonra Fevziye Abdullah Tansel devralmıştır.

³⁸¹ Özacun, a.g.e., s. 8-9.

Ülkü'nün umumî neşriyatını idare eden Necip Ali Küçüka, 1937 yılından sonra bu görevi Hasan Ali Yücel'e bırakmıştır. Nisan 1939'da Cevdet Kerim İncedayı, söz konusu görevi Yücel'den devralmıştır. 1936 yılından itibaren de "direktör" unvanı ile Mehmet Fuat Köprülü görev almaya başlamış ve Ülkü'nün yönetiminde etkin bir isim olmuştur.³⁸²

Ülkü'nün yayın ilkelerine ilişkin olarak hazırlanan talimatnameye göre, dergi ayda bir kere ve ayın 25'inde çıkarılacak ve her dört sayıda bir ücretsiz ek olarak bir broşür verilecektir.³⁸³ Ayrıca Ülkü, 25 kuruştan satışı çıkarılacaktır. Ancak aydınların, Ülkü Dergisi ve onun yaratacağı fikir hareketiyle kolaylıkla ve yakından ilgilenebilmeleri için derginin yıllık abone ücreti düşük tutulmuştur. Buna göre ilk mektep öğretmenleri ve öğrencileri 175 kuruşa, diğerleri ise 250 kuruşa abone olabilecektir.³⁸⁴

Ülkü'nün kullandığı klîşe, bu derginin bütün halkevlerinin ortak yayını olarak düşünüldüğü yönündeki genel kabulü güçlendirmektedir. Derginin 29. sayısına kadar "Ülkü" ibaresinin altında "Halkevleri Mecmuası" klîşesi kullanılmıştır. 29. sayıdan itibaren ise söz konusu klîşe "Halkevleri Dergisi" şeklinde değiştirilmiştir. Halkodalarının açılmasıyla birlikte, derginin klîşesi 1940 yılında tekrar revize edilmiştir. Nisan 1940 tarihli 86. sayı "Halkevleri ve Halkodaları Dergisi" klîşesi ile çıkmıştır.³⁸⁵ Dergi, 1933-1934 yılları arasında Hâkimiyet-i Milliye Matbaasında, 1934-1939 tarihleri arasında Ulus Basımevinde ve ilk serinin son iki yılında ise Ankara Ulusal Matbaasında basılmıştır.³⁸⁶ İlk seri, altı sayılı ciltlerden oluşmaktadır. İlk yıldan sonra yayınlanan 13. sayı, Şubat ayı atlanarak Mart ayında çıkarılmış ve böylece yıl devirleri, birinci seri boyunca, bu aya denk getirilmiştir. Birinci serinin son sayısı ise Ağustos 1941 tarihinde yayınlanmıştır.

³⁸² Firdevs Gümüšoğlu, **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 158-159.

³⁸³ "Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C. H. F. Vilayet İdare Heyeti Reisliklerine Gönderilen 9.3.1933 Tarihli Yazı", **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, İkinci Kanun 1933'ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 57.

³⁸⁴ "Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Gönderilen 13.1.1934 Tarihli Yazı", **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkincikanun 1934'ten Haziran 1934 Sonuna Kadar, C. 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 30.

³⁸⁵ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 158.

³⁸⁶ **a.g.e.**, s. 160.

Birinci serinin ardından yalnızca bir aylık bir boşluk oluşmuş ve akabinde Ekim ayında ikinci serinin yayınları başlamıştır. Derginin ikinci serisi, Ekim 1941-Aralık 1946 tarihleri arasında kapsamakta ve 126 sayıdan oluşmaktadır. Bu dönemde derginin 1942 yılına kadarki imtiyaz sahibi Fevziye Abdullah Tansel'dir. Fevziye Abdullah Tansel'den sonra derginin imtiyaz sahipliğini Hasan Reşit Tankut yapmaya başlamıştır. Bu süreçte derginin umumi neşriyat müdürlüğünü sırasıyla Cevdet Kerim İncedayı ile Bedrettin Tuncel, yazı işleri müdürlüğünü de Ahmet Kutsi Tecer üstlenmiştir. Dergi bu defa on beş günde bir çıkmaya başlamıştır.³⁸⁷ İlk seriden farklı olarak dergi isminin altında "Milli Kültür Dergisi" ve "Her ayın 1'i ve 16'sında çıkar on beş günlük dergidir" klişesi yer almıştır.³⁸⁸ Bu dönemde derginin ücreti yine aylık 25 kuruş, yıllık 250 kuruş olarak belirlenmiştir. Dergi, Kasım 1941-1942 tarihinde Zerbamat Matbaasında ve sonrasında Ulus Matbaasında basılmıştır. İkinci serinin son sayısı ise Aralık 1946 tarihinde çıkmıştır.

Üçüncü seriye geçişte, bir önceki seride olduğu gibi, boşluk yaşanmamıştır. İkinci serinin bitmesinden hemen sonraki ay, dergi üçüncü seri olarak yayın hayatına devam etmiştir. Derginin üçüncü ve son serisi, Ocak 1947 - Ağustos 1950 tarihleri arasında kapsamaktadır. Yeni seriyle birlikte, dergi bir kez daha aylık periyoda geçmiştir. Son seri, hem yayınlanan dergi sayısı hem de yayınlanma süresi itibarıyla en kısa zamanlı seriyi oluşturmuştur. Bu seride dergi 44 sayı olarak ve yaklaşık üç yıl süreyle yayınlanmıştır. Bu seride derginin imtiyaz sahibi başlangıçta Tahsin Banguoğlu iken, 25. sayıdan itibaren Muhsin Adil Binal olmuştur. Yazı işleri müdürlüğünü ise önce Mehmet Tuğrul, 36. sayıdan sonra da Şevket Tezel yapmıştır. Ancak Ülkü'nün son sayısı olan 44. sayıda hem imtiyaz sahibinin hem de neşriyat müdürünün adının değiştiği görülmektedir. Bu sayıda imtiyaz sahibi olarak Halil Sezai Erkut'un, yazı işleri müdürü olarak da Ahmet Yalçın Orkun'un adı geçmektedir. Derginin hemen altında yer alan yeni klişe ise "Halkevleri ve Halkodaları Dergisi" şeklindedir. Derginin en başından beri 25 kuruş olan fiyatı, son serinin Ocak 1950 tarihli 37. sayısında 30 kuruş olarak değişmiştir. Son serinin

³⁸⁷ Zerrin Bayraktar, "Ülkü Dergisi: Halkevleri Merkez Yayın Organına Bir Bakış", **İletişim**, A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, 1981/3, s.113; Gümüşoğlu, **a.g.e.**, 158-160.

³⁸⁸ Gümüşoğlu, **a.g.e.**, s. 158.

basıldığı matbaa ise Ulus Matbaası'dır. Dergi, Ağustos 1950 tarihinde çıkardığı 44. sayı ile hem üçüncü seriye son vermiş hem de yayın hayatına veda etmiştir.³⁸⁹

Ülkü Dergisi, ilk on yıl boyunca 94-98 sayfa olarak çıkmıştır. Ancak derginin sayfa sayısı 1940'lı yılların sonuna doğru önemli ölçüde azalmıştır. Hatta derginin son iki sayısı 18 ve 16 sayfa olarak yayınlanmıştır. Bu sayfa sayıları, ilk sayılarla karşılaştırıldığında, beşte dördlük bir azalmanın yaşandığı görülmektedir.³⁹⁰ Derginin ilk serisindeki kapak ve iç kısımlarda, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü gibi devlet adamlarının fotoğrafları ile köylerden gelen birkaç fotoğraf dışında, görsel malzemeye fazla yer verilmemiştir. Ancak edebiyat ve sanat konularının ağırlık kazandığı ikinci ve üçüncü seride, kapak ve iç sayfalarda renklilik göze çarpmaktadır. Özellikle Şeref Akdik, Turgut Zaim, Arif Kaptan, Elif Naci, Bedri Rahmi ve Eşref Üren gibi genç ressamın çalışmalarını, dergi sayfalarında kendine yer bulmuştur.³⁹¹

Ülkü Dergisi, yayın politikası gereğince herhangi bir kâr amacı gütmemiş, bu nedenle de dergiye ticari ilan alınmamıştır. Bu husus, derginin daha ilk sayısında Recep Peker tarafından çok net bir şekilde ifade edilmiştir: "(...) Mecmua, fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu Halkevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır... Ülkü, ticaret fikirlerine dokunur bir tarafı olmadığını taassupla gösterecektir. Ülkü'ye ilan konmayacaktır. Ülkü'ye yazanlara yazı parası da verilmeyecektir... Fikirlerine kıymet verilen vatandaşların yazılarını satın almak, bunları bir süslü kap içinde sıralayarak müşterilerini bulup satmak ve bu yoldan yarısı hizmet, yarısı ticaret olan bir muamele yapmak... Bir mecmua böyle de kurulabilir. Fakat Ülkü yalnız hizmet için kuruluyor. O herkesin müşterek malı olacaktır."³⁹²

Bu satırlar, derginin her türlü ticari kaygıyı dışarıda tutan bir yayın politikasını kabul ettiğini göstermektedir. Öyle ki, yalnızca dergiye kazanç

³⁸⁹ Bayraktar, **a.g.m.**, s. 113; Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 159-161. Gümüšoğlu'nun, Ülkü Dergisi'nin künyesine ilişkin olarak verdiği bilgilerde bazı eksiklikler bulunmaktadır. Derginin ikinci sayısında yazı işleri müdürlüğü yapan Ahmet Kutsi Tecer'den bahsetmeyen Gümüšoğlu, ayrıca derginin son serisinin Temmuz 1950'deki 43. sayısına kadar imtiyaz sahibinin Muhsin Adil Binal olduğunu belirtmektedir. Oysa derginin bu dönemdeki ilk imtiyaz sahibi Tahsin Banguoğlu'dur. Muhsin Adil Binal 25. sayıdan itibaren bu görevi devralmıştır. .

³⁹⁰ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 159.

³⁹¹ **a.g.e.**, s. 162.

³⁹² Recep (Peker), "Ülkü Niçin Çıkıyor", **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 1-2.

sağlayacak ilan ve benzeri hususlar reddedilmemiş, aynı zamanda yazarlara da telif ödenmeyeceği belirtilmiştir. Gerçekten de dergide uzunca yıllar herhangi bir ticari ilana yer verilmemiş, sadece Halkevlerine ait yayınlar tanıtılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, bu hassasiyet sadece beş yıl sürmüştür. Ülkü Dergisi'nin 1938 yılının Mart ayında yayınlanan 61. sayısından itibaren Halkevi yayınlarından başka ilanlar da alınmaya başlanmıştır. Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası, Emlak ve Eytam Bankası ve Türk Ticaret Bankası gibi banka ilanlarının yanı sıra, Tiryaki Sigarası, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası ile Büyük Tayyare ve Yılbaşı Piyangoları reklamları göze çarpan ilan ve reklamlardan bazılarıdır.³⁹³

Ülkü Dergisi'nin yazar kadrosunu da, tıpkı derginin dönemleri gibi, üç gruba ayırarak tasnif etmek mümkündür. Bu grupların ilkinin daha çok Cumhuriyet ideolojisini oluşturmak için yola çıkanlar oluşturmaktadır. Bunlar arasında Nusret Kemal Köymen, Recep Peker, Necip Ali Küçüka, Reşit Galip, M. Fuat Köprülü, Şevket Aziz Kansu, Celal Sahir, İsmail Hakkı Tonguç, Behçet Kemal Çağlar, Fevziye Abdullah Tansel, Ahmed Adnan Saygun, Ömer Lütfi Barkan, Pertev N. Boratav, Elif Naci, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu gibi önemli isimler bulunmaktadır. İkinci gruba giren yazarlar ise, çoğunlukla köy öğretmenleri, mimar, mühendis, hukukçu, doktor, sanatçı, halk bilimcisi gibi farklı alanları temsil eden kişiler ile yazın alanında tanınmış isimlerden oluşmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Yusuf Ziya Ortaç, Ceyhun Atuf Kansu, Mesut Cemil, Malik Aksel, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Arif Kaptan, İlhan Başgöz, Yavuz Abadan, Mehmet Başaran bu isimlerden bazılarıdır. Son gruba giren yazarlar ise halkevleri-halkodaları aracılığı ile yazanlar, köy-kasaba aydınları, halk ozanları ve genç sanatçılardan oluşmaktadır. Âşık Veysel, bu gruba giren isimler arasında en tanınmış olanıdır.³⁹⁴

Ülkü Dergisi'nin tirajı ve ücretsiz olarak verdiği yayınlar hakkında ise çok fazla malumat bulunmamaktadır. Ülkü'nün bir yaşını doldurduğu Ocak 1934 tarihli sayısında, derginin dört bin baskıyla başladığı, sonrasında ise on üç bin ile on altı bin arasında basıldığı belirtilmektedir. Daha sonraki sayılarda ise tirajla ilgili bir bilgi

³⁹³ Murat Tazegül, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005, s. 159.

³⁹⁴ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s. 157-158.

verilmemiştir.³⁹⁵ Bununla birlikte, Ülkü'nün mümkün olduğunca fazla kişiye ulaşması için CHP bünyesinde yoğun bir çabanın sarf edildiği görülmektedir. Örneğin CHP Genel Sekreterliği, derginin daha fazla kişiye ulaşabilmesi amacıyla, dağıtım ve satış hususunda parti teşkilatlarından yardım istemiştir.³⁹⁶ Yine Ülkü'nün satışını artırabilmek için bizzat CHP Genel Sekreterliğinden dergiye abone olabileceği düşünülen kişilere mektup yazılmış ve “Bir ideal ve inkılap organı olarak Ankara’da çıkarmaya başladığımız (Ülkü) mecmuasına zati âlilerinin de iştirakini istiyoruz” denilerek Ülkü aboneliği teşvik edilmiştir.³⁹⁷ Ayrıca başka bir yazıyla da, memurların bu dergiye abone yapılmaları yönünde bir talepte bulunulmuştur.³⁹⁸ Parti teşkilatlarında görev alanlara ise dergiyi yakından takip etmelerinin zarureti hatırlatılmış, abone olmalarının önemine değinilmiştir.³⁹⁹ Derginin tirajını artırmak için başvurulmuş bütün bu yolların yanı sıra, gazetelere aboneliği teşvik edici reklam verilmiştir.⁴⁰⁰ Yine dönemin gazete ve dergilerinde Ülkü'nün içeriği hakkında bilgi veren övgü dolu yazılar neşredilmiş, halk ve özellikle de entelektüellerin dergiyi okuması teşvik edilmiştir.⁴⁰¹ CHP Genel Sekreterliğinin bütün bu çabalarına rağmen, arzu edilen tirajın yakalandığını söylemek güçtür. Hatta Ülkü Dergisi bazı yerlere yayımlandıktan ancak bir ay sonra ulaşabilmiştir. Ayrıca derginin perakende değil de, abone usulüyle satılmak istenmesi de şikâyetlere konu olmuştur.⁴⁰² Fakat yaklaşık on yedi yıl boyunca 102, 126 ve 44 sayılı üç seride toplam 272 sayı olarak yayınlanan

³⁹⁵ “Ülkü Bir Yaşını Bitirirken”, *Ülkü*, C. 2, S. 2, İkinci Kanun 1934, s. 469; Tazegül, **a.g.e.**, s. 162.

³⁹⁶ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C. H. F. Vilayet İdare Heyeti Reisliklerine Gönderilen 9.3.1933 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, İkinci Kanun 1933'ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 57.

³⁹⁷ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Gönderilen 2.4.1933 Tarihli Mektup”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, İkinci Kanun 1933'ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 71.

³⁹⁸ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Gönderilen 13.1.1934 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkincikanun 1934'ten Haziran 1934 Sonuna Kadar, C. 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 30.

³⁹⁹ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C.H.F. İdare Heyeti Riyasetine ve Halkevi Riyasetine Gönderilen 10.5.1934 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkincikanun 1934'ten Haziran 1934 Sonuna Kadar, C. 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 49.

⁴⁰⁰ Söz konusu ilanlara dair bkz.: “Ülkü Mecmuası”, **Akşam**, 11 Mart 1933, s. 4; “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Mayıs 1933, s. 4; “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Haziran 1933, s. 4.

⁴⁰¹ Söz konusu yazılara örnek olarak bkz.: “Ülkü Mecmuası Çok Büyük ve Faydalı Bir İşe Daha Sarıldı”, **Yedigün**, No: 17, s. 19; “Ülkü'nün İkinci Cildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1934, s. 3; “Yeni Neşriyat: Ülkü”, **Akşam**, 6 Mart 1934, s. 10; “Ülkü Mecmuası”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1936, s. 8; “Ülkü”, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1933, s. 4.

⁴⁰² “Ülkü Mecmuasının Perakende Satılması İsteniyor”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1933, s. 6.

Ülkü Dergisi'nin etki alanının tirajıyla sınırlı olmadığı da belirtilmelidir. Atatürkçü ideolojinin resmi yayın organı sıfatını taşıyan bu derginin gerçek tirajından bağımsız olarak işleyen çok daha büyük bir nüfuz alanına sahip olduğu kuşkusuzdur.

Nitekim daha ilk sayısının neşrinden itibaren dönemin basınında dergiye yönelik yoğun bir ilgi oluşmuştur. Milliyet gazetesinden Burhan Cahit Bey, 21 Şubat 1933 tarihli "Mecmualar" başlıklı yazısında, Ülkü'nün ilk sayısının usulen konulması gereken yazılarla dolu olduğu için çıkış amacı hakkında kesin bir fikir veremediğini belirtmiş ve derginin daha mahalli ve yerel olmasını dilemiştir.⁴⁰³ Bu eleştiriye bir gün sonra Vakit gazetesinden yanıt verilmiş, Ülkü'nün ilk sayısında çıkış amacının açıkça belirtildiği ve derginin de gayet yerli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu yazıda, Ülkü'nün henüz bir sayı çıkmasına rağmen olgun bir dergi olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁴

Ülkü'nün üçüncü sayısının neşrini kamuoyuna duyurmak amacıyla Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan tanıtıcı yazıda ise şu ifadeler yer verilmiştir: "Büyük bir özenle çıkarılan bu güzel halkçı mecmuanın her sayısında düşüncüyü parlatan, yüreklere giren bir tat, bir sevimlilik kendini göstermektedir."⁴⁰⁵ Yine bu gazetede çıkan ve derginin ikinci cildini değerlendiren bir başka yazıda ise Ülkü Dergisi'nin doğrudan halka hitap eden ve halkı bilgilendirmeyi amaçlayan bir dergi olmaktan ziyade, halkı aydınlatıp yönetecek kişilere rehberlik yapmak amacıyla yayımlandığı vurgulanmış, en az ortaokul düzeyinde eğitim görmüş okuyuculara hitap ettiği belirtilmiştir.⁴⁰⁶

Kadro Dergisi'nde de Ülkü'yle ilgili bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Ülkü'nün ilk yayın yılını tamamlamasının ardından kaleme alınan bu kısa değerlendirmede, derginin içerdiği muhtelif yazıların ilkesel bir ortaklık ekseninde şekillenmediği ve bunun da bir uyumsuzluğa yol açtığı ifade edilmiştir. Bu açık eleştirinin yanı sıra, Kadroculara özgü seçkinci yaklaşımı yansıtan örtük bir eleştiri de daha bulunulmuştur: "Ülkü, muayyen bir mütefekkir kadrosu olmaktan ziyade, geniş bir fikir laboratuvarı olmak maksadını takip ediyor ve sahifelerini, fırkamızın ana prensiplerine uygun olmak şartı ile memleketin bütün okur yazarlarına açık

⁴⁰³ Burhan Cahit, "Mecmualar", **Milliyet**, 21 Şubat 1933.

⁴⁰⁴ "Sohbetler", **Vakit**, 22 Şubat 1933, s. 3.

⁴⁰⁵ "Ülkü", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Nisan 1933, s. 6.

⁴⁰⁶ "Ülkü'nün İkinci Cildi", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1934, s. 3.

bulunduruyor.”⁴⁰⁷ Bu ifadeler, Kadrocuların, Ülkü’yü bir fikir dergisi olarak telakki etmekten çok, CHP’nin ideolojisiyle uyumlu görüş ve düşüncelerin ifade edildiği vasat bir kültürel platform olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

4.3.2. Ülkü Dergisi’nin Çıkış Amacı ve İdeolojik Nitelikleri

Halkevlerinin en önemli ve en uzun ömürlü neşriyatı olarak ortaya çıkan Ülkü Dergisi’nin yayın kararı “Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî İdare Heyeti” tarafından alınmıştır.⁴⁰⁸ Ülkü’nün yayınlanmasından birkaç ay önce, CHP Genel Sekterliği tarafından Halkevi başkanlıklarına gönderilen 17 Kasım 1932 tarihli bir tamimde, “Halkevleri Mecmuası” adında bir süreli yayının çıkarılacağı belirtilmiş, bu yayının bütün parti teşkilatı ve Halkevleri tarafından benimsenmesinin önemine değinilmiştir.⁴⁰⁹ Söz konusu tamimde, Ankara Halkevi’nin çıkaracağı bu yayının isminden “Halkevleri Mecmuası” olarak bahsedilse de, CHP Genel Sekreterliği Mustafa Kemal’den dergiye yeni bir isim koymasını istemiştir. Mustafa Kemal, bu istek üzerine dergiye ‘gaye’, ‘mefkûre’ ve ‘ideal’ sözcüklerinin karşılığı olarak “Ülkü” ismini vermiştir.⁴¹⁰ Ayrıca derginin ilk sayısında yayınlanmak üzere hediye ettiği fotoğrafına da “Ülkü’den öz ülkümüzü yayma yolunda, kutlu verimler beklerim” notunu düşmüştür.⁴¹¹

17 Kasım 1932 tarihli tamimde, çıkarılacak yayının “Türkiye’nin en kıymetli, en ilmî ve en halkçı mecmuası” olacağı belirtildikten sonra, çıkış amacı şu şekilde ifade edilmiştir: “Büyük inkılâbımızın yüksek prensiplerini ve ideallerini en kuvvetli

⁴⁰⁷ “Mecmualarımız”, **Kadro**, S. 26, Şubat 1934, s. 47.

⁴⁰⁸ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C.H.F Vilayet İdare Heyeti Reisliğine Gönderilen 9.3.1933 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, İkinci Kanun 1933’ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Millîye Matbaası, Ankara, 1933, s. 57.

⁴⁰⁹ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C.H.F İdare Heyeti Reisliğine ve Halkevi Reisliklerine Gönderilen 17.11.1932 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Millîye Matbaası, 1933, s. 104.

⁴¹⁰ Derginin isminin bizzat Mustafa Kemal tarafından “Ülkü” olarak konulduğu haberinin duyulmasından sonra, ülkü teriminin hangi sözcüklere karşılık gelebileceği, ilk defa nerede kullanıldığı ve etimolojisi üzerine Hâkimiyeti Millîye gazetesinde çeşitli yazılar yayınlanmıştır. Söz konusu yazılar için bkz.: “Ülkü Sözü Hakkında”, **Hakimiyeti Millîye**, 18 İkinciteşrin 1932, s. 3; “Ülkü’nün Yaşıyan Manası”, **Hakimiyeti Millîye**, 28 İkinciteşrin 1932, s. 3; “Ülkü Sözü İçin”, **Hakimiyeti Millîye**, 18 Birincikanun 1932, s. 3.

⁴¹¹ “Gazi Hz.’nin Koydukları Bir Ad”, **Vakit**, 25 Kânunusani 1933, s. 2; “Ülkü”, **Akşam**, 22 Şubat 1933, s. 3; **Ülkü**, C.1, S.1, Şubat 1933, iç kapak.

bir ilim salâhiyetiyle ifade etmek ve millî kültür sahasındaki bütün faaliyetleri memleketin en seçilmiş kalemleri vasıtasıyla neşretmek ve medenî dünyadaki ilmî hareketleri takip ile Türk gençlerinin ve münevverlerinin medeni seviyelerinin, millî kültür hudutları içinde inkişafına hizmet eylemek ve memleketteki kültür hareketlerinden bütün vatandaşları haberdar etmek...⁴¹²

Çıkarılacak dergi ile onun amaçları hakkında Halkevi başkanlarını önceden bilgilendiren bu tamimden yaklaşık üç ay sonra Ülkü Dergisi yayın hayatına başlamıştır. Derginin ilk sayısında, mezkûr tamimde dile getirilen amaçlar daha somut ve daha şiirsel ifadelerle bir kez daha yenilenerek tüm kamuoyuna duyurulmuştur. CHP'nin Ülkü Dergisi'nden sorumlu yöneticisi ve aynı zamanda Genel Sekreteri olan Recep Peker tarafından yapılan bu duyuruda, öncelikle insanların özdeş duygu ve düşünceler etrafında kenetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır:

“İleri gidişin hızı, yolcuların ne için ve nereye gittiklerini bilmelerine bağlıdır. Bir ileri gidişte, kazanılacak mesafe ne kadar uzun, yenilecek zorluklar ne kadar çetin olursa bu bilgi şartı o kadar büyük ehemmiyet alır. Yalnız bilenler, ayrı ayrı bilenler de, büyük güçlükleri başaramazlar. Aynı şeyleri aynı suretle bilmek, müşterek mefhumları anlamada birleşmiş olmak lazımdır. İnsanları bilgi birliği, düşünüş birliği toplar. Bir bilen ve bir düşünenler birbirini severler, birbirine inanırlar. Birbirlerine dayanırlar. En büyük kuvvet; bilen, seven, inanan ve birbirine dayanan topluluktan doğar.”⁴¹³

Ülkü'nün yüklendiği misyonun adeta zorunlu bir öncülü olarak dile getirilen bu hususlar, yalnızca derginin ne türden bir yayın içeriğine sahip olduğu ya da olacağının anlaşılması açısından değil, aynı zamanda tek parti iktidarının birey ve toplum gerçekliğini nasıl kavramsallaştırdığının izahı bakımından da önemlidir. CHP Genel Sekreterinin kaleminden çıkan bu satırlarda, bireyin tekil ve bağımsız bir özne olarak var olma hakkı yadsınmakta; bunun yerine bilgi ve düşünüş birliğini esas alan toplumsal bir özdeşliğe vurgu yapılmaktadır. Böylece birey, içinde bulunduğu ve ait

⁴¹² “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden C.H.F İdare Heyeti Reisliğine ve Halkevi Reisliklerine Gönderilen 17.11.1932 Tarihli Yazı”, Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı, Mayıs 1931'den Birincikanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1933, s. 104.

⁴¹³ (Peker), “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Ülkü, C.1, S. 1, Şubat 1933, s. 1.

olduğu toplumun otonom bir parçası olmaktan çıkarılmakta; toplum da, her türlü farklılıktan arındırılmış kolektif bir özne olarak tanımlanmaktadır. Türk devriminin ihtiva ettiği ilke ve idealler ekseninde hareket edeceğini belirten ve bizatihi partinin yayın organı olarak gün yüzüne çıkan *Ülkü Dergisi*'nin bu yaklaşımını, “sınıfsız, imtiyazsız topluluk” düşüncesini esas alan halkçılık ilkesinin doğal bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaldı ki, tüm farklılıklardan arındırılmış kolektif bir öznenin oluşumu, az önce de belirtildiği gibi, *Ülkü*'nün yüklendiği misyonun adeta zorunlu bir öncülüdür. Zira bu derginin temel amacı, Türk devriminin ilke ve ideallerini somutlaştıracak homojen bir yaşam alanı üretmektir. Bunun yolu ise, her türlü bireysel ve toplumsal farklılığın giderildiği bir kamusal alan inşa etmekten geçmektedir. Nitekim CHP Genel Sekreterince kaleme alınan ve *Ülkü*'nün niçin çıktığını izah eden yazıda da, millilik vurgusu altında bu hususa dikkat çekilmektedir:

“*Ülkü*, karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... *Ülkü*, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için... *Ülkü*, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... *Ülkü*, bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtalarıyla yaymak için çıkıyor.”⁴¹⁴

Peker'in yazısının bu kısmı, bir önceki alıntıyla birlikte düşünüldüğünde, millilik vurgusuyla kast edilenin ne olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Toplum, yukarıda izah edildiği şekliyle, özdeş duygu ve düşünceler etrafında kenetlenmesi gereken homojen bir bütünlük olarak tanımlanınca, dilden tarihe sanattan kültüre kadar bütün alanları millileştirmek yönündeki vurgu da doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla buradaki millilik vurgusunun, sadece milliyetçilik ilkesinin karakterize ettiği bir içeriğe değil, aynı zamanda tüm bireysel ve toplumsal farklılıkların giderildiği mutlak bir özdeşlik alanına ya da başka bir deyişle, düşünce-duygu ve eylem birlikteliği içerisinde olan kolektif bir özneye de atıfta bulunduğu açıktır.

⁴¹⁴ (Peker), “*Ülkü Niçin Çıkıyor*”, *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 1.

Nitekim Peker'in mümkün olan her vesileyle bu hususun altını çizmeye çalıştığı görülmektedir. Ülkü Dergisi'nin ilk sayısında yayınlanan "Konuşunuz Konuşturunuz" başlıklı yazısı bunun en ironik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu yazısında konuşma eyleminin önemine değinen ve bunun toplumsallaşmanın en kolay aracı olduğunu belirten Peker, 'birlik-özdeşlik' vurgusunu bir adım daha öteye taşıyarak "fikir birliği, his birliği ve hatta zevk birliği"ni⁴¹⁵ toplumun temeli olarak tanımlamaktadır. Zevklerin farklılaşmasını bile toplumsal bütünlüğü bozacak bir uyumsuzluk ve belki de aykırılık olarak değerlendiren Peker, böylece insana verili en yüce yetenek tecellilerinden biri olan konuşma kabiliyetini de salt ideolojik bir araca indirgemekte ve vatandaşların nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun toplumun ve devrimin hakkını savunmak için konuşmaları gerektiğine işaret etmektedir.⁴¹⁶

Peker'in ve dolayısıyla Ülkü Dergisi'nin, burada da aynı kaygıyla hareket ettiği görülmektedir. Düşünce, duygu, eylem ve hatta zevk birlikteliğinden oluşan kolektif bütünlüğün oluşmasına ve/veya savunmasına hizmet ettiği sürece teşvik edilen konuşma edimi, bu bütünlüğe hanel getirecek bir içeriğin ifadesine dönüştüğü zaman reddedilmektedir. Yani Peker, konuşma eylemini teşvik ederken, aynı zamanda onu yasaklamaktadır. Zira Türk devriminin ihtiva ettiği ilke ve ideallerin inşasını-savunusunu üstlenen Ülkü Dergisi'nin şahsında somutlaşan konuşma eylemi teşvik edilir ve övülürken; bunun dışındaki tüm sesler yasaklanmakta ve tahkir edilmektedir.

Hatta bu husus, Ülkü Dergisi'nin yayın hayatına başlamasının da ana gerekçelerinden birisidir. Çünkü Ülkü Dergisi, diğer gerekçelerin yanı sıra, kendisinden yaklaşık bir yıl önce yayın hayatına başlayan ve tıpkı kendisi gibi Türk devriminin ideolojisini oluşturma misyonuna talip olan Kadro Dergisi'ne yönelik bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır. Bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, Kadro Dergisi, Recep Peker'in muhalefetine rağmen, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün onayı ile 1932 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat* isimli eserinde, Türk devriminin ideolojisini üretmek gibi iddialı bir işe soyunan Kadro Hareketi'nin Recep Peker tarafından hiçbir zaman hazmedilemediğini belirtmekte ve "uzun yıllar dolgun tahsisatla yayımlanan, hiç

⁴¹⁵ Recep (Peker), "Konuşunuz Konuşturunuz", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 20.

⁴¹⁶ (Peker), "Konuşunuz Konuşturunuz", s. 21.

kimsenin okumadığı ve belki de görmediği”⁴¹⁷ Ülkü Dergisi’nin Kadro’ya bir alternatif olarak çıkarıldığını ima etmektedir.

Ülkü Dergisi’ne yönelik bu öfkeli ve sitemkâr yaklaşımdan da anlaşılabilceği üzere, her iki dergi arasında adeta Türk devriminin ideolojisini üretmeye dönük bir rekabet yaşanmıştır. İki dergi de, dönemin bireysel nitelikli çabalarından ayrı olarak, Atatürkçülüğün kuramsal inşasını daha sistematik bir şekilde ve geniş bir kadro eliyle yapmaya çalışmıştır. Kadro Dergisi’nin sosyo-ekonomik bir yorumla ele aldığı bu inşa sürecini, Ülkü Dergisi sosyo-kültürel bir temelde geliştirmeye çalışmıştır. Ancak CHP Genel Sekreteri Recep Peker, yayımlandığı ilk sayıdan itibaren Kadro Dergisi’ne karşı mücadele bayrağı açmıştır. Öyle ki, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü’nün Kadro’ya yönelik açık desteklerine rağmen; Recep Peker, Halkevleri ile partinin il ve ilçe teşkilatlarına zaman zaman gönderdiği tavsiye nitelikli gazete ve dergi aboneliği listelerine hiçbir zaman Kadro’nun adını yazmamıştır.⁴¹⁸ Bu durum, Recep Peker’in ve onun kontrolü altındaki Ülkü Dergisi’nin az önce bahsedilen anlayış tarzından kaynaklanmaktadır. Türk devrimi ve bu devrimin ideolojisini oluşturan Atatürkçülük hakkında konuşma ehliyetini haiz tek aktör olarak kendisini gören söz konusu anlayış, geriye kalanlar için yalnızca iki çıkar yol sunmaktadır: Susmak ya da Ülkü Dergisi’nde somutlaşan dünya görüşü için ve bu görüşün içinde(n) konuşmak. Kadro Dergisi’nin yayın hayatına son vermesinin ve kalıcı bir suskunluğun içine girmesinin temel nedeni de, hiçbir farklı sese ya da rakip ideolojiye tahammül edemeyen bu anlayıştır.

Ülkü Dergisi’nin yayınlanmasından kısa bir süre sonra yazarlara yönelik olarak hazırlanan bilgi notunda da aynı anlayışın izlerini görmek mümkündür. Recep Peker’in imzasını taşıyan bu notta, Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerine uymayan yazıların kabul edilmeyeceği belirtilmiş ve yazarlardan “...Ülkü’nün geniş mevzuları içinde vatan çocuklarının duygularını besleyip kuvvetlendirecek” nitelikte yazılar istenmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s. 36.

⁴¹⁸ Hakkı Uyar, “Resmî İdeoloji ya da Alternatif Resmî İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi”, **Toplum ve Bilim**, S. 74, Güz 1997, s. 182-184.

⁴¹⁹ “Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinden Yazı Yazacak Olanlara Gönderilen 9.3.1933 Tarihli Yazı”, **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı**,

Söz konusu istek, yazarlara, sadece resmi ideoloji adına ve bu ideolojinin belirlediği düşünsel sınırlar içinde konuşma-yazma ehliyeti tanındığının açık bir göstergesidir. Gümüšoğlu, bu hususu teyit edercesine, *Ülkü Dergisi*'nde halkın eğitimine merkezi bir önem verildiğini ve bunun da entelektüellere yüklenen temel sorumluluk alanını belirlediğini ifade etmektedir. Buna göre, entelektüeller, öncelikle devrimin ideallerine sahip çıkmakla ve akabinde de söz konusu idealleri halka ulaştırmak ve benimsetmekle mesul tutulmuşlardır.⁴²⁰ *Ülkü Dergisi*'nin bir yılını doldurması sebebiyle kaleme alınan “*Ülkü Bir Yaşını Bitirirken*” başlıklı yazıda, bu husus çok daha açık bir şekilde ifade edilmektedir:

“*Ülkü* bu sayısıyla bir yaşını dolduruyor. *Ülkü* bundan bir yıl evvel büyük bir *ülkü* ile yola çıkmıştı: Memleketin aydınlık kafaları arasında bir ruh ve fikir bağı olmak, bütün Türk münevverlerinin duyduklarını, bildiklerini ve düşündüklerini bütün Türk münevverlerine söyleyebilecekleri bir kürsü olmak ve netice itibariyle, memlekette kafaların tehlikeli sağanaklar altında bocalamasının önüne geçecek ve Türk inkılabının yollarını ve hedeflerini kendi hususiyetleri içinde ‘katıksız’ aramak ve görmek kuvvetini ve inancını verecek bir fikri teşkilatlanmanın öncüsü olmak.”⁴²¹

Burada derginin çıkış amacı ile bu amacın gerçekleştirilmesi bağlamında Türk entelektüellerine yüklenen sorumluluğun iç içe geçtiği görülmektedir. Buna göre, *Ülkü Dergisi*, Türk devriminin ve bu devrime özgü dünya görüşünün tüm veçheleriyle ifadesini bulduğu, daha doğrusu bulacağı ideal zemini sunmaktadır. Türk entelektüelleri de bu zemin üzerinde ve bu zemin aracılığıyla hem birbirlerini tanıma ve birbirlerinden haberdar olma imkânına kavuşmakta hem de devrim ilkelerinin somutlaşmasına öncülük etmektedirler. Bu yazıdaki “öncü” vurgusunun *Kadro Dergisi*'ne yönelik bir göndermeye işaret ettiğini anlamak güç değildir. Söz konusu vurgu aracılığıyla, örtük bir şekilde de olsa, Kadrocuların kendilerine atfettiği Türk devriminin öncü ideolojisini geliştirme misyonunun, gerçekte Recep Peker'in yönetimi altındaki *Ülkü Dergisi*'ne ait olduğu tezi bir kez daha hatırlatılmaktadır.

Ancak belirtmek gerekir ki, *Ülkü Dergisi*'nin kendi inhisarına aldığı bu misyon, on yedi yıl boyunca devam eden ve üç ayrı dönemle karakterize olan yayın

İkinci Kanun 1933'ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Millîye Matbaası, Ankara, 1933, s. 59-60.

⁴²⁰ Gümüšoğlu, *a.g.e.*, s. 154.

⁴²¹ “*Ülkü Bir Yaşını Bitirirken*”, *Ülkü*, C. 2, S. 12, İkinci Kanun 1934, s. 469.

hayatının tamamına teşmil edilebilecek bir sürekliliğe de dönüşmemiştir. Derginin ilk dönemindeki temel misyonunu oluşturan resmi ideolojinin inşası ve toplumsallaştırılması çabası, ikinci dönemle birlikte arka planda kalmaya başlamıştır. Kültür ve sanat konularının öne çıktığı bu dönemde, resmi ideolojiye ve Ülkü'nün öncü rolüne çok fazla değinilmemiştir. Çok partili hayata geçişin yapıldığı ve Halkevlerinin kapatılmasının gündemde olduğu üçüncü dönemde ise, demokrasi tartışmalarına ve Halkevlerini yaşatmaya yönelik yazılara genişçe yer verilmiştir.⁴²²

Tabii tematik düzeydeki bu dönemseller farklılıklara rağmen, derginin Türk milliyetçiliğini esas alan temel yöneliminde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Milliyetçilik ilkesi, derginin tüm dönemlerindeki en belirgin karakterini, dahası varlık nedenini oluşturmuştur. Kendisini Türk devriminin ilke ve ideallerini oluşturma, geliştirme ve savunmaya adanmış olan ve dönemin tek parti iktidarının resmi yayın organı olma vasfını taşıyan bir derginin bu kapsamın dışında hareket etmesi zaten mümkün değildir. Bu nedenle, dergide Türk tarihi ve edebiyatı, Güneş Dil Teorisi, Orta Asya tarihi, eski Türk kavimleri, Türklerin antropolojik nitelikleri gibi hususları konu edinen yazılara sıklıkla yer verilmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus, Ülkü Dergisi'nde yakın geçmişle ve özellikle Cumhuriyetin kuruluş süreciyle ilgili yazılara yer verilmemiş olmasıdır. Bu durumu, Bülent Varlık'ın ifadesiyle “yakın geçmiş ile siyasal hesaplaşmanın tamamlandığının bir göstergesi” olarak değerlendirmek mümkündür.⁴²³

Gerçekten de, Ülkü Dergisi, geçmişten devralınan siyasal, hukuksal ve idari yapıların radikal bir şekilde ve yukarıdan aşağıya doğru dönüştürüldüğü, her türlü muhalefetin sindirildiği ve tek parti iktidarının mutlak hegemonyasının sağlandığı bir dönemde yayın hayatına başlamıştır.⁴²⁴ Yeni rejimin kendisini siyaseten güvence altına aldığı ve artık beka sorunu yaşamadığı bu dönemin temel ihtiyacı, geçmişten tevarüs edilen yaşam tarzının toplumsal ve kültürel düzeydeki yansımalarını tasfiye etmek ve bunun yerine Atatürkçü ideolojiye uygun yeni bir dünya görüşü inşa

⁴²² Gümüsoğlu, **a.g.e.**, s. 158-159.

⁴²³ Varlık, **a.g.m.**, s. 270-271.

⁴²⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker, 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde ve İstanbul Üniversitesi'nde verdiği inkılap derslerinde, yeni rejimin yukarıdan aşağıya doğru dönüştürücü vasfını şu şekilde ifade etmektedir: “Türk inkılabı halktan gelerek otoritelere karşı yapılmıştır. Fakat inkılap iktidar mevkiini alınca otoriteden halka doğru devam etmiştir.” Bkz., Recep Peker, “**İnkılap Dersleri**”, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 20.

etmektedir. İşte Ülkü Dergisi, tam da bu anda devreye girmekte ve “karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak”⁴²⁵ için yola koyulmaktadır.

Bu yol, en genel ifadesiyle ‘Atatürkçü milliyetçilik’ olarak da nitelendirilebilecek olan ve CHP’nin Altı Ok’unda karşılığını bulan resmi ideolojinin yoludur. Tabii burada herhangi bir kavramsal kargaşaya mahal vermemek ve indirgemeci bir yaklaşımla hareket edildiği suçlamasına maruz kalmamak adına, bazı hususların açıklanması gerekmektedir. Resmi ideoloji, Atatürkçü ideoloji ya da Atatürkçü milliyetçilik şeklindeki tanımlamaların tamamı aynı içeriğe atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Bunun bir nedeni, dönemin siyasal jargonunda da söz konusu tanımlamaların hepsinin iç içe geçecek şekilde kullanılmış olmasıdır. İkinci ve daha mühim nedeni ise, resmi ideolojinin tamamlayıcı bir parçasıymış gibi görünmesine ve yalnızca Altı Ok’tan birini oluşturmasına rağmen; milliyetçilik ilkesinin tüm önermelere referans teşkil edecek denli önemli ve başat bir parametre ve hatta paradigmanın bizatihi kendisi olarak temayüz etmesidir. Öyle ki, Altı Ok’u oluşturan diğer unsurların hiçbiri tek başına resmi paradigmayı ya da diğer ifadesiyle Atatürkçü ideolojiyi izah etme şansına sahip değilken; milliyetçilik, diğer tüm ilkeleri de içerecek ve paradigmanın bütününe karakterize edecek bir genişliği ve önemi haizdir. Tam da bu nedenle, Atatürkçülük olarak ifade edilen düşünce sistematığının temelini ve hatta ideolojisinin milliyetçilik olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim CHP’nin resmi yayın organı olan Ülkü Dergisi’nde de milliyetçiliğin bu ayırt edici vasfına özellikle dikkat çekilmekte ve onun Türk devriminin en önemli ilkesi olduğu vurgulanmaktadır.⁴²⁶ Ülkü Dergisi’nin siyasetten kültüre, tarihten dile ve hatta ekonomiye kadar tüm alanlardaki temel perspektifini oluşturan milliyetçilik anlayışı, doğal olarak CHP’nin bu yöndeki tanım ve uygulamalarına bağlı olarak şekillenmiştir.

⁴²⁵ (Peker), “Ülkü Niçin Çıkıyor”, *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 1.

⁴²⁶ Mehmet Saffet (Arın), “*Milliyetçiliğin Felsefi Esasları*”, *Ülkü*, C. 1, S. 12, İkincikanun 1934, s. 408.

Ülkü'nün ilk dönemindeki önemli yazarlardan biri olan Aydoslu Sait tarafından kaleme alınan “Millet ve Milliyet” başlıklı makalede, bu husus oldukça yetkin bir şekilde özetlenmektedir. Aydoslu, halifecilik ve ümmetçilik anlayışının hâkim olduğu Osmanlı geçmişinin Türklük şuurunun gelişmesine engel olduğunu belirttikten sonra “varlığımızın kaynağı ve istikbalimizin biricik güvenç dayanağı olan” milliyetçilik bahsi üzerinde durmaktadır. Milliyet kavramını, CHP'nin 1931 tarihli programına atıfla; dil, kültür ve ülkü birlikteliğiyle birbirine bağlı olan vatandaşların teşkil ettiği siyasal ve toplumsal bir ünite olarak tanımlayan Aydoslu, bunun çağdaş düşüncenin ulaştığı en ileri nokta olduğunu belirtmektedir. Bu, aynı zamanda Türk devrimine özgü millet telakkisinin de ayırt edici vasfıdır. Zira iş birliği, çıkar birliği ve medeniyet birliğine dayalı olarak vücut bulmuş ve fakat ortak bir milli kültür üretememiş olan Avrupa tarzı toplumsal yapılar millet olmak için gerekli ön koşulları karşılamaktan uzaktırlar. Bu koşullar, ancak hakiki, yani etnik bir milliyet temelinde üretilmiş olan dil, kültür ve ülkü birlikteliğiyle gerçekleştirilebilir. Aydoslu'ya göre, Türk devrimi, işte bu temel üzerine inşa edilmiş olan ve “Türk içtimaî heyetinin hususî seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz” tutmayı şiar edinen bir milliyetçiliği esas almakta ve yeni nesilleri de bu doğrultuda yetiştirmeyi gaye edinmektedir.⁴²⁷

Aydoslu'nun 1931 tarihli CHP programına referans vererek dile getirdiği bu millet ve milliyetçilik tanımı, Recep Peker'in görüşlerine atıfla önceki sayfalarda izah edilen ‘düşünce-duygu-eylem ve zevk birlikteliğinden oluşan kolektif özne’ tanımıyla birebir örtüşmektedir. Bu örtüşmenin temel nedeni, Kadro Dergisi'nin işlendiği bölümde de altı çizildiği üzere, milliyetçilik ve halkçılık ilkelerinin iç içe geçecek şekilde yorumlanmış olmasıdır. Her türlü bireysel ve toplumsal farklılıktan arındırılmış homojen ve kolektif bir öznenin, yani Türk etnik kimliğine dayalı bütüncül bir milli ünitenin inşası, Türk devrimine özgü milliyetçilik anlayışını yansıttığı kadar, halkçılık ilkesinin de temel hedefini oluşturmaktadır. Ülkü Dergisi'nde kaleme aldığı köycülük konulu yazılarla tanınan Nusret Kemal Köymen, halkçılık ilkesinin hedeflerini şu şekilde özetlemektedir: “Millet içinde en umumî ve geniş müşterek vasıflar itibarıyla en büyük kümeyi teşkil eden tabakayı ‘halk’ olarak, yani cemiyet ölçüsü ve temeli olarak ele almak ve bu tabakayı manen ve maddeten

⁴²⁷ Aydoslu Sait, “Millet ve Milliyet”, *Ülkü*, C. 2, S. 10, İkinci Teşrin 1933, s. 281-284.

yükselterek ve adetçe arttırarak memlekette tam manasıyla hâkim kılmak ve bu tabakanın altında ve üstünde bulunan zümreleri tasfiye işine başlayarak bir halk milleti kurmak ülküsüne doğru yürümek.”⁴²⁸

Türk devriminin halkçı niteliğinin sınıfsal farklılaşmaları tasfiye edeceğini ve halk-devlet birlikteliğini sağlayacağını ifade eden Köymen’in bu görüşleri, tüm yaşam alanlarının Türk etnik kimliği temelinde millileştirilmesini öngören Atatürkçü milliyetçiliğe has bir idealin, yani homojen ve kolektif bir öznenin inşası fikrinin farklı sözlerle izah edilmesinden ibarettir.

Ülkü yazarlarının milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri bağlamında dile getirdiği bu görüşler, ilk etapta Kadrocuların Türk devriminin şahsında somutlaştırmak istediği sınıfsız toplum idealiyle eş anlamlı gibi görünmektedir. Nitekim her iki dergide de, Türk etnik kimliğine dayalı homojen bir millet tasavvuru öne çıkmakta ve sınıfsız bir toplumsal yapının oluşturulması hedeflenmektedir.

Ancak tanım ve hedefteki bu benzerlikler, kullanılan yöntemler ve önerilen ekonomik modeller bakımından neredeyse bütünüyle farklılaşmaktadır. Kadrocuların diyalektik tarihsel materyalist yöntemine karşılık, Ülkü Dergisi yazarlarının çoğunlukla tek parti iktidarının yönelimleriyle koşut bir şekilde davrandığı ve siyasal pragmatizme dayalı bir bakış açısıyla hareket ettiği söylenebilir. Yöntemsel düzeydeki bu farklılık, her iki derginin savunduğu devletçilik anlayışının farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, Kadrocular, tüm sınıfsal kategorilerinden arındırılmış siyasal ve toplumsal bir ünitenin oluşturulmasını öngören bütüncül bir devletçilik siyasasını savunurken; Ülkü yazarları, devletçiliği daha çok ekonomik kalkınmayı hızlıca sağlayacak bir araç olarak görme eğilimindedirler.⁴²⁹ Ancak her iki dergi arasındaki bu farklılık yalnızca basit bir rekabet konusu ya da düşünsel ayrışma olarak da değerlendirilmemelidir. Zira devletçilik konusunda yaşanan bu farklılaşma hem Ülkü Dergisi’nin yayın hayatına başlamasının hem de Kadro Dergisi’nin kapatılmasının ana gerekçesini oluşturmuştur.

⁴²⁸ Nusret Kemal (Köymen), “*İnkılap İdeolojisinde Halkçılık*”, *Ülkü*, C. 3, S. 1, Mart, 1934, s.41.

⁴²⁹ Canıvar ve Heper, *a.g.m.*, s. 11.

4.4. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Ekonomik Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi

Ülkü Dergisi, tek parti iktidarının siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlardaki temel politikalarına kaynaklık teşkil edecek düşünsel altyapıyı hazırlamak ve mevcut uygulamaların Türk entelektüelleri tarafından sahiplenilmesini, savunulmasını ve geliştirilmesini temin etmek amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Bu başlangıç, yeni rejimin ekonomi politik izleğinin yeniden belirlendiği ve buna dair yoğun tartışmaların yaşandığı bir döneme denk düşmüştür. Ülkü Dergisi, devletçilik ilkesinin ana odağını oluşturduğu bu tartışmalarda, tek parti iktidarının görüşlerini yansıtan entelektüel bir platform vazifesi görmüş; derginin özellikle ilk döneminde devletçiliği muhtelif yönleriyle değerlendiren çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bu makalelerde serdedilen görüşlerin detaylarını incelemeden önce, devletçi ekonomi politikasının kabul edilmesine kadar giden süreci kısaca hatırlatmak yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarında, devlet işletmeciliği ve müdahalesini minimum düzeyde tutan ve piyasa şartlarında sanayileşme anlayışını benimseyen liberal bir ekonomi politikası takip edilmiştir. Ancak bu politika ile beklenen düzeyde bir atılım gerçekleştirilememiştir. Bunun bir nedeni, ülkedeki altyapı eksikliği ile sermaye-girişimci ve teknik eleman noktasında yaşanan yetersizliktir. İkinci nedeni ise, dünya genelinde yaşanan ve Türkiye ekonomisini de büyük sorunlarla karşı karşıya getiren 1929 Büyük Buhranıdır. Türkiye, bu iç ve dış etmenlerin de etkisiyle, 1923 ile 1929 yılları arasında uyguladığı liberal ekonomi politikasından vazgeçmiş; 1930'lu yıllardan başlayarak ve fakat 1932 yılı ve sonrasında yoğunlaşacak şekilde, devletçilik ilkesini esas alan planlamacı bir ekonomi politikasını uygulamaya koymuştur. Söz konusu uygulamanın başlangıcını ise CHP'nin 1931 tarihli Üçüncü Büyük Kongresi'nde alınan ve devletçiliği Altı Ok arasında sayan karar oluşturmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, bu Kongrede devletçilik ilkesi şu şekilde tanımlanmıştır: "Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği

işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”⁴³⁰

Ancak her ne kadar CHP programına girerek resmi bir nitelik kazanmış olsa da, devletçilik ilkesi diğer ilkelere nazaran sürekli bir tartışmanın konusu olmuştur. Modern Türkiye'nin siyasal ve ekonomik tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan William M. Hale, söz konusu tartışmaların devletçilik ilkesinin amaçları konusunda yaşanan derin düşünce ayrılıklarından kaynaklanmış olduğunu belirtmektedir. Hale, Kadrocuların, tüm alanları devletin kontrol ve denetimine tabi kılan ve süreklilik arz eden radikal nitelikli planlı bir devletçilik anlayışını savunduklarını vurgulamakta, dönemin hâkim eğilimi nezdinde ise devletçiliğin yalnızca sınırlı bir zaman dilimi için kabul edildiğini ifade etmektedir. Buna göre, devletçilik; sanayi altyapısının oluşturulması, idari ve teknik eksikliklerin giderilmesi ve yeterli sermaye birikiminin sağlanması için kabul edilmiş olan geçici bir uygulamadır. Hale, bu uygulama vasıtasıyla, Türkiye'nin gelişmiş bir pazar ekonomisine dönüşmesi için ihtiyaç duyduğu koşulların oluşturulmak istendiğini belirtmektedir.⁴³¹ İsmet Giritli de benzer bir tespit yapmakta ve Atatürkçü devletçilik ilkesinin sosyal adaletçi, karma ekonomici, pratik hedefli ve yalnızca Türkiye'nin özel şartlarını göz önünde bulunduran realist bir refah devleti anlayışını yansıttığını ifade etmektedir.⁴³²

Tekinalp, devletçilik ilkesinin amaçları, uygulama alanı ve kapsamı üzerine yoğunlaşan tartışmaların ortaya çıkardığı bir gerçeğe işaret ederek şu tespiti yapmaktadır: “Partinin öteki beş simgesi olan Ulusalcılığa, Devrimciliğe, Halkçılığa ve Laikliğe gelince, bu noktalarda oylarda tam bir birlik vardır. Partiye resmen üye bulunanlar veya bulunmayanlar, bu ilkeleri kayıtsız ve koşulsuz onaylamakta birliktirler. Ancak devletçilik ilkesi üzerinde tartışmalar eksik değildir. Bu konuda, az çok her yanda, aşırı sağ ve aşırı sol görüşler yürütüldüğü görülmektedir.”⁴³³

Görülebileceği üzere, devletçilik konusu, 1930'lu yıllarda üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. CHP'nin

⁴³⁰ Aktaran, Cem Alpar, “Kadro Hareketi İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm”, **a.g.e.**, s. 724.

⁴³¹ William M. Hale, “Devletçiliğin Değerlendirilmesi, Kaynakları ve Amaçları”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s. 688-694.

⁴³² Giritli, “Kemalist İdeoloji ve Nitelikleri”, **a.g.e.**, s. 296.

⁴³³ Tekinalp, **Kemalizm**, Çev. Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 241.

resmi yayın organı olan Ülkü Dergisi de bu tartışmaların bir parçası olmuş, özellikle de Kadrocu devletçilik anlayışının bir alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Ülkü Dergisi'nde beliren devletçilik anlayışının sistematize edilmesi son derece güçtür. Zira bu dergideki devletçilik anlayışı, belirli bir kuramsal perspektife dayalı olarak ele alınıp geliştirilen ilkesel bir tutumu yansıtmaktan ziyade, tek parti iktidarının farklı alanlardaki ekonomi politikalarının ve uygulamalarının savunusu temelinde şekillenmiştir. Ülkü Dergisi'nin devletçiliğe ilişkin anlayışını kuramsal bir kaygıyla ele alan nadir isimlerin başında ise Aydoslu Sait gelmektedir. Aydoslu'nun özellikle "Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat" başlığını taşıyan ve üç ayrı sayıya yayılan incelemesi, Ülkü Dergisi'ndeki devletçilik anlayışının kuramsal karakterini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Aydoslu'nun bu başlık altında kaleme aldığı makalelerin birincisinde, öncelikle ekonomi kavramı tanımlanmaktadır. Buna göre, ekonomi bir milletin kendisi için belirlediği toplumsal amaçlara ulaşmasına yardımcı olacak araçların doğru bir şekilde seçilmesi ve kullanılmasıdır. Ekonomi, bu yönüyle yalnızca bir araçtır ve asla amaç haline getirilmemelidir. O, yalnızca milletin toplumsal varlığının korunmasına ve gelişmesine katkı sağladığı sürece bir değere ve anlama sahiptir.⁴³⁴

Aydoslu'nun, ekonomi kavramına ilişkin bu tanımının Kadroculara nispetle yapıldığı söylenebilir. Kadrocu ideolojinin temel referans değerini oluşturan ekonomi kavramını, toplumsal çıkarların sağlanmasına hizmet eden bir araca indirgeyen Aydoslu, böylece onun konjonktürel kayıtlı bir kullanım alanına sahip olduğunu ima etmekte ve Kadrocuların devletçiliğe atfettiği süreklilik fikrinden ayrı düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Makalesinin ilerleyen satırlarında bu görüşlerini daha da berraklaştıracak olan Aydoslu, üç temel ekonomik sistemin varlığından bahsetmekte ve bunları sırasıyla 'individüalist ekonomi sistemi', 'tarihi materyalist ya da komünist sistem' ve 'milliyetçi ve taazzuvcu sistem' olarak ifade etmektedir. Aydoslu'ya göre, individüalist sistem, tüm ekonomik alanın birey merkezli olarak şekillendiği bir sistemdir. Bu sistemin temelinde bireylerin kişisel çıkarları ve bu çıkarlar doğrultusunda beliren rekabet ile hareket serbestisi bulunmaktadır. Bu da, bireyin

⁴³⁴ Aydoslu Sait, "Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat I", *Ülkü*, C. 1, S. 3, Nisan 1933, s. 201-202.

tüm toplumsal ve milli aidiyet ve ilişkilerinden bağımsız bir özne olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.⁴³⁵

Dünyadaki hâkim ekonomi anlayışının özünü bu yaklaşımın oluşturduğunu belirten Aydoslu, “tarihi materyalist ya da komünist sistem” olarak nitelendirdiği ikinci ekonomik sistemin de bireysel çıkar esasına dayandığını ifade etmektedir. Ancak bunun diğer sistemden farkı, serbest rekabeti ortadan kaldırması ve bireysel çıkarların gerçekleşmesi için devleti araçsallaştırmasıdır. Aralarındaki bu farka rağmen, tarihi materyalist sistemin individüalist sistemden devraldığı kanun ve ilkelere daha büyük bir inançla bağlandığını belirten Aydoslu, böylece her iki yaklaşımın da ortak referansları esas aldığını ileri sürmektedir.⁴³⁶

Aydoslu’nun söz konusu sistemlere ilişkin bu kısa açıklamalarının, Türkiye’deki ekonomi modelinin biricikliğini ya da kendine özgülüğünü vurgulamak için yapılan bir hazırlık olduğunu söylemek mümkündür. Dünyadaki temel ekonomik sistemlere dair yaptığı bu tasnifin üçüncüsü olarak dile getirdiği yaklaşım için belirlediği isim de buna işaret etmektedir. Aydoslu’nun “milliyetçi ve taazzuvcu sistem” olarak isimlendirdiği bu yaklaşımda, diğer iki sistemden farklı olarak, bütünlük vurgusu öne çıkarılmakta ve tüm ekonomik ilişkiler alanı buna göre tanımlanmaktadır:

“Milliyetçi ve taazzuvcu iktisatta mevzu, iki evvelki sistemin aksine olarak bütünlüktür, milletin içtimaî varlığıdır demiştik. Bu gayeyi elde edenler de bütünlüğün mandateri ve uzuvları sıfatıyla muhtelif iktisat şubeleri ve fertlerdir. Bu şubeler ve fertler milliyetçi ve taazzuvcu iktisat sisteminde, kendi varlıklarını muhafaza ve temin ederken, cemiyetin yüksek gayelerine tevafuk ederler. Bu suretle değil yalnız kendi kendilerine karşı bir mesuliyet, aynı zamanda ve daha ziyade uzvi oldukları cemiyetin müşterek gayesinin mesuliyetini de yüklenmişlerdir.”⁴³⁷

Burada bütünlük vurgusu kapsamında öne çıkan iki hususun altını çizmek gerekmektedir. Birincisi, bütünlük vurgusu içerisinde bireyin kişisel varlığının adeta yok sayıldığı gerçeğidir. Bu yaklaşımda, birey, yalnızca ait olduğu toplumsal ve milli varlığın bir parçası olarak ya da başka bir deyişle, kolektif bütünlüğün tamamlayıcı

⁴³⁵ Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat I*”, s. 202.

⁴³⁶ Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat I*”, s. 202.

⁴³⁷ Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat I*”, s. 203.

bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, birey kendi başına bir ekonomik özne olarak “milliyetçi ve taazzuvcu iktisat” sisteminin dışında tutulmaktadır. Bireyin bu ilişkiler alanına dâhil olması için öncelikle farklı iş kollarında örgütlenmiş olan kooperatiflerin ve birliklerin içinde yer alması gerekmektedir: Çünkü bireysel ekonomik aktörler “ancak bu bağ iledir ki milletin bütünlüğüne müessir olurlar ve bu bağlılık içinde bütünlüğün varlığına çalışırlar.”⁴³⁸

Bütünlük vurgusu kapsamında öne çıkan ikinci husus ise, birincinin devamı niteliğindedir. Bireylerin bir takım kooperatifler ve birliklerin içinde yer alarak milli bütünlüğün parçası ve ekonomik bir aktör haline gelmesi gibi, bu yapıların da devlet tarafından oluşturulacak yüksek bir düzen içinde bulunması ve devlet otoritesi altında birleşmesi gerekmektedir. Tabii bunların da kendine ait kısmi bir otoritesi söz konusudur. Ancak bu otorite sınıfsal çıkarlardan değil, milli bütünlüğün objektif esaslarından güç almaktadır. Bu yönüyle de, milli birliğin temsili ve tezahürü olan devletin idari ve düzenleyici otoritesi altında bulunmaktadır.⁴³⁹

Görüldüğü üzere, bireyi bir takım korporatif yapıların içine yerleştiren ve bu yapıları da devletin otoritesi altında konumlandıran Aydoslu’nun “milliyetçi ve taazzuvcu iktisat” sisteminde bütünlük kavramı merkezi bir yer teşkil etmektedir. Hatta Aydoslu, bu kavramı izah edebilmek için *Ülkü Dergisi*’nin sonraki sayılarında “milliyetçi ve taazzuvcu iktisat” başlığını taşıyan iki ayrı makale daha yayınlamış ve konuyu bir takım siyasal ve felsefi kavram ve tartışmalar eşliğinde detaylandırmıştır.⁴⁴⁰ Böylece Türkiye’ye özgü olan ‘milliyetçi ve taazzuvcu ekonomik sistemin’, ‘individüalist ekonomi sistemi’ ile ‘tarihi materyalist ya da komünist sistem’ karşısındaki üstünlüğünü ve haklılığını ispatlamaya çalışmıştır.

Aydoslu’nun dünyadaki temel ekonomik sistemleri üç ayrı başlık altında tasnif ederek incelemesi, akla Kadrocu yazarlardan İsmail Hüsrev Tökin’in devletçilik türleri bağlamında yaptığı üçlü sınıflandırmayı getirmektedir. Bir önceki bölümden hatırlanacağı üzere, Tökin, ‘fiskal devletçilik’, ‘sosyalist devletçilik’ ve ‘nasyonalist (milliyetçi) devletçilik’ şeklinde üçlü bir sınıflandırma yapmaktadır.

⁴³⁸ Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat 1*”, s. 203.

⁴³⁹ Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat 1*”, s. 204-205.

⁴⁴⁰ Söz konusu çalışmalar için bkz., Aydoslu Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat 2*”, *Ülkü*, C. 1, S. 4, Mayıs 1933, s. 276-282; Aydoslu Sait, “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat*”, *Ülkü*, C. 1, S. 6, Temmuz 1933, s. 440-452.

Liberal içerikli müdahale anlayışını yansıtan fiskal devletçilik ile belirli bir sınıfın tahakkümünü sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale eden sosyalist devletçiliği eleştiren Tökin, Türkiye için nasyonalist (milliyetçi) devletçilik modelini önermektedir. Bu modelde devlet herhangi bir sınıfın emrinde olmadığı gibi, milletin bütüncül çıkarlarını temsil eden teşkilatçı bir rehber kadro ile yine milletin çıkarları adına ekonomik faaliyetleri tanzim ve idare eden bir teknisyenler kadrosundan müteşekkildir. Milliyetçi devletçiliğin temel ilkesi ise, hem milli bağımsızlığı her türlü dış kuvvete karşı korumak hem de milli ekonomiyi bir bütün olarak ve tüm milletin çıkarlarına hizmet edecek şekilde geliştirmektir.⁴⁴¹

Aydoslu ve Tökin'in ekonomik sistemleri üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutarak inceleyen yaklaşımları, ilk etapta her iki yazar arasında ciddi bir benzerliğin bulunduğu yönünde güçlü bir izlenimin oluşmasına neden olmaktadır. Zira her iki yazar da bireysel çıkarları esas alan liberal ekonomi ile sınıfsal mücadeleyi ortadan kaldıran sosyalist-komünist ekonomi modelini reddetmekte ve yerine milliyetçilik vasfı ağır basan kendine özgü bir ekonomik sistem önermektedir. Bu da, ilk etapta onların benzeştiği yönünde bir izlenimin oluşmasına meydan vermektedir. Aynı kavram setinin kullanılması ve benzer bir sınıflandırmanın yapılması dolayısıyla oluşan bu izlenimin aldattıcı olduğu açıktır. Zira bu yazarlar ile bunların temsil ettiği dergilerin, dönemin ekonomi politik tercihini oluşturan devletçilik ilkesine bakış açıları arasında benzerlik ilişkisi değil, adeta bir hasımlık ilişkisi söz konusudur.

Nitekim Aydoslu, az önce de ifade edildiği üzere, Kadrocuları ekonomi kavramını amaç haline getirdikleri gerekçesiyle eleştirmekte ve ekonomik sistemlere ilişkin olarak yaptığı tasnifin “tarihi materyalizm ya da komünist sistem” olarak nitelendirdiği bölümünü Kadroculara nispetle kullanmaktadır. Aydoslu, yukarıda ele alınan makalesinin son bölümünde bu duruma işaret edercesine, Kadrocuların temel iddiasını oluşturan sağ ya da sol ideolojiler dışındaki üçüncü bir yol arayışını eleştirmekte, tarihsel materyalizmi bir kez daha ve oldukça sert ifadelerle reddetmektedir.⁴⁴² Buna karşılık, Tökin'in tasnifinde yer alan fiskal devletçilik türü de, söz konusu tasnifin yapılmasından birkaç ay sonra yayın hayatına başlayacak

⁴⁴¹ İsmail Hüsrev (Tökin), “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932, s. 24-25.

⁴⁴² Sait, “Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat I”, s. 206.

olan Ülkü Dergisi'nin de savunduğu bir yaklaşıma, yani dönemin Türkiye'sindeki mevcut devletçilik anlayışına atıfta bulunmakta ve liberal esasları temel aldığı için bu anlayışı eleştirmektedir.

Bu durum, yalnızca iki yazar ve temsil ettikleri dergiler arasındaki fikir ayrılığına işaret etmemekte, aynı zamanda devletçilik ilkesinin söz konusu dönemde yol açtığı tartışmaların ne denli yoğun bir şekilde ve adeta kavramsal bir kaos eşliğinde yaşandığını da göstermektedir. Kendisini Marksist olarak nitelendirmekten imtina eden Kadrocular, bir taraftan liberal ve sosyalist esaslara dayanan ekonomik modelleri reddetmekte; diğer taraftan ise Türk devriminin *sui generis* karakterini yansıtan bütüncül ve milliyetçi bir ekonomi modeli geliştirdikleri iddiasıyla ortaya çıkmaktadırlar. Öte yandan, Ülkü Dergisi'nde beliren resmi anlayış da, Kadrocuları ve geliştirdikleri modeli Marksist olmakla suçlamakta, bunun yerine Türkiye'ye özgü olan milliyetçi bir ekonomi politikası önermektedir.

Canıvar ve Heper, bu dergilerin devletçilik konusundaki ayrışma gerekçelerini üç ayrı nedene bağlamaktadırlar. Bu nedenlerin birincisi, devletçilik politikasına duyulan ihtiyacın farklı gerekçelere dayalı olarak açıklanmasıdır. İkinci ve üçüncü nedenler ise, sırasıyla devletin ve özel sektörün rolüne verilen önem ve yerin farklılaşmasıdır.⁴⁴³

Söz konusu farklılaşmanın izlerini Ülkü Dergisi'nde yayınlanan devletçilik konulu başka makalelerde de görmek mümkündür. Ancak bu farklılıklar, çoğunlukla yukarıda temas edilen hususlarla sınırlı olduğu için daha fazla ayrıntıya girilmeyecek, bunun yerine Ülkü Dergisi'nde yer alan devletçilik konulu diğer makalelerden örnekler verilmeye çalışılacaktır.

Dönemin devletçilik anlayışının ne türden bir motivasyona dayalı olarak geliştiğini gösteren önemli örneklerden birini Recep Peker'in yabancı bir gazete için kaleme aldığı ve daha sonra tercüme edilerek Ülkü Dergisi'nde de yayınlanan "Uluslaşma-Devletleşme" başlıklı makalesi oluşturmaktadır. Peker, bu makalede devletin ekonomi alanındaki rolünü şöyle tanımlamaktadır: "Devletin yapıcılığı ve kuruculuğu Türk rejiminin başlıca ana vasıflarından biridir. Devlet, Türkiye'de başarılmasını lüzumlu gördüğü her işi, hususî bir teşebbüsün isteği olsun olmasın

⁴⁴³ Canıvar ve Heper, **a.g.m.**, s. 10.

bizzat yapabilir. Fabrikalar kurar, demiryolları, limanlar, elektrik, su, büyük enerji müesseseleri vücuda getirir. Ve bunları, maden sahalarını işletir. Hatta başka hususi bir sermayenin elinde olan bir işi ayrı bir kanun yapmak ve bedelini ödemek şartı ile kendi uhdesine alabilir. Devletin bütün bunları yapabilmesi için yalnız genel menfaatin icabı olmak kâfidir.”⁴⁴⁴

Devletin yapıcı ve kurucu kudretinin tüm ekonomi alanını kuşattığını ve buradaki yegâne motivasyonun milli çıkar kavramı olduğunu belirten Peker’in görüşlerinin temelini liberalizm karşıtlığı oluşturmaktadır. Onun ekonomik ve siyasi konulara ilişkin tüm açıklamalarında bu karşıtlığın izlerini görmek mümkündür. 8 Haziran 1936 tarihli İş Kanunu’nun müzakereleri sırasında TBMM’de yaptığı konuşma, Peker’in tutumuna ilişkin en açıklayıcı örneklerden birini oluşturmaktadır. Ülkü Dergisi’nin Temmuz 1936 tarihli 41. sayısında da yayınlanan bu konuşmada, Peker, işçi-işveren ya da emek-sermaye arasında sınıfsal mücadelelere yol açtığı ve milli birlik ve bütünlüğü bozduğu gerekçesiyle eleştirdiği liberal devlet anlayışının Türkiye’de kök salmış unsurlarını tek tek tasfiye ettiklerini belirtmekte; Meclis’te görüşülen mezkûr kanun vasıtasıyla, iş hayatının yeni rejimin istek ve arzularına uygun bir hal alacağını ifade etmektedir. Söz konusu kanunun, adeta vatandaşlar arasındaki sınıfsal ayrışmayı engelleyen bir kale duvarı vazifesi göreceğini belirten Peker, milliyetçi ve halkçı bir iş ve çalışma hayatı oluşturmak yönündeki gayretlerinin devam edeceğini söylemektedir. Meclis kürsüsünde irat edilen bu konuşmada öne çıkan hususlardan biri de, Peker’in bir çeşit özeleştirisi olarak dile getirdiği ve fakat zaman içinde aşılabileceğini belirttiği hukuk sorunudur:

“Mesela biz deriz ki (devletçiyiz), fakat hepimiz itiraf ederiz ki Türkiye’de mevcut olan hukuk, birçok çizgileri ile -bunların düzeltilmesi için birçok çalışılmasına ve birçok çizgilerinin değiştirilmiş olmasına rağmen- devletçi gidişinin tam zıddına olarak, liberal bir takım unsurları taşımaktadır. Büyük Meclisin bu çalışmaları, bu heyecanlı ve bu milletçi çalışmalarımız sayesinde elbette bunların hepsi düzelecektir.”⁴⁴⁵

Peker’in buradaki ifadeleri, 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde ve İstanbul Üniversitesi’nde verdiği inkılap

⁴⁴⁴ Recep Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, *Ülkü*, C. 7, S. 40, Haziran 1936, s. VI.

⁴⁴⁵ “R. Peker’in İş Kanununu İzahı”, *Ülkü*, C. 7. S. 41, Temmuz 1936, s. 328.

derslerindeki görüşlerini yansıtmaktadır. Söz konusu derslerde ‘ekonomik liberalizm’ konusunu da işleyen Peker, bu sistemin savunduğu özgürlük anlayışının çalışma ve ticaret hayatında yol açtığı olumsuzluklara değinmektedir. Peker’e göre, ölçsüz bir kâr hırsına dayanan ve dünyanın düzenini bozucu bir mahiyet taşıyan ekonomik liberalizm, devlet müdahalesini meşru kılan nedenleri de üretmektedir.⁴⁴⁶

İsmet İnönü de, *Ülkü Dergisi*’nde yayınlanan bir konuşmasında, isim vermeden de olsa liberal devlet tipini eleştirmektedir. Ancak İnönü’nün bu eleştirilerinin Peker’e nazaran daha ılımlı olduğunu da belirtmek gerekir. İçinde bulunulan ulusal ve uluslararası şartlar karşısında ekonominin gelişimini bireysel teşebbüslere bırakmanın güçlüğüne değinen İnönü, bireysel inisiyatifin güçlendiği bir toplumsal yapının oluşmasının zaman alacağını ifade etmektedir. İnönü, her milletin kendi gerçekliğine uygun ölçüyü bulması gerektiğinden bahisle, söz konusu ölçünün Türkiye için ne olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Türk İnkılabı cemiyetin iktisaden yükselmesi için devletçe tedbirler almayı vazife sayar. Devletçi tedbirler ferdi faaliyetler için faydalı sahayı ancak genişletmeye ve verimli kılmaya yarar. Türk İnkılabı katı ve dogmatik duvarlar arasında otomatik tedbirler yolunu tutmamıştır. İktisat sahaları her şeyden evvel ameli bir faaliyet meydanıdır. Burada her mevzuun, milli bünye ve şerait içinde ayrıca mütalaa edilmesi lazımdır.”⁴⁴⁷

Kadro Dergisi’nde de benzer içerikli bir makalesi yayınlanan İnönü’nün, ılımlı bir devletçiliği savunduğunu ve yine devletçiliği özel teşebbüsün gelişme koşullarının hazırlanmasını sağlamakla sınırlı olarak yorumladığını söylemek mümkündür.⁴⁴⁸ Bu da, İnönü’nün Kadro Dergisi’nde yayınlanan makalesinde de dile getirdiği gibi, özel sektörün olanaklarıyla yapılması mümkün olmayan büyük yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesini savunmak anlamına gelmektedir.

Nitekim *Ülkü Dergisi*’nde bu anlayışla kaleme alınmış birçok makale bulunmaktadır. Bu makalelerin yoğunlaştığı konulardan biri de demiryollarının inşası olmuştur. Ali Süreyya, *Ülkü Dergisi*’nin daha ilk sayısında yayınlanan makalesini bu

⁴⁴⁶ Recep Peker, “**İnkılap Dersleri**”, s. 70.

⁴⁴⁷ “*İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi*”, *Ülkü*, C. 3, S. 14, Nisan 1934, s. 86.

⁴⁴⁸ Söz konusu makale için bkz., İsmet İnönü, “*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*”, *Kadro*, S. 22, Teşrinievvel 1933, s. 4-6.

konuya ayırmakta ve Cumhuriyetin demiryolu politikasının önemini Osmanlı dönemindeki uygulamalara kıyasla anlatmaya çalışmaktadır. Süreyya'ya göre, Osmanlı'nın yabancı sermayeye dayanan "aciz, zayıf ve gayrimilli" demiryolu politikasına karşılık, Cumhuriyetin bu yöndeki yegâne mali gücü milletin kendi hazinesi, çalışma gücü ve biriktirme kabiliyetidir. Cumhuriyetin demiryolu politikasında, önemsiz birkaç ayrıntı dışında, yabancı sermayenin hiçbir rolü yoktur. Kaldı ki, Türk milleti imar ve ekonomi politikalarında rüştünü ispat etmediği sürece, yabancı sermayenin makul ve kabul edilebilir şartlarda ülkeye gelme ihtimali de bulunmamaktadır. Bu nedenle, demiryollarının bütünüyle milli imkânlarla dayalı olarak yapılması gerekmektedir.⁴⁴⁹

Benzer içerikli bir başka yazıda ise, Cumhuriyet Türkiye'sinin ekonomik alandaki en büyük yatırım hamlesinin ülkeyi demir ağlarla örmek ve yabancıların elinde bulunan demiryolu hatlarını millileştirmek olduğu belirtilmektedir. Ali Çetinkaya tarafından kaleme alınan bu yazıda, Lozan'dan sonra Türk sermayesinin, Türk tekniği ve emeği ile yeni hatlar inşa ettiği ifade edildikten sonra, yabancı sermayelerle kurulmuş imtiyazlı demiryollarının tek tek satın alınarak millileştirildiği açıklanmaktadır.⁴⁵⁰

Ülkü Dergisi'nde güçlü bir şekilde işlenen bu yabancı sermaye karşıtlığı, dış borçlanmanın reddedilmesinin de temel gerekçesidir. Derginin ilk sayısında yayımlanan "Dahili Borç" başlıklı makalesinde Kemal Zaim bu gerekçeyi gayet açıklayıcı bir şekilde özetlemekte ve milli tasarrufun önemine dikkat çekmektedir:

"Cumhuriyet idaresi, memleketin servetini halkın zenginliğinde görmektedir; Devletin hakiki hazinesinin milletin kesesi olduğu kanaatini beslemektedir. Bütün mali ve iktisadi mesaisini bu hedefe doğru yol almak hususunda teksif eden Cumhuriyet hükümetleri büyük emellerin tahakkuku için zaruri olan ihtiyatla yürürken Türkün yüksek şuuru da kazanç ve refahın ilk mesnedinin tasarruf olduğunu kavramış ve halkımızda tasarrufa doğru kuvvetli bir cereyan hâsıl olmuştur."⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Ali Süreyya, "Demiryolu Siyasetimiz", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 59-62.

⁴⁵⁰ Ali Çetinkaya, "Aydın Demiryolunun Satın Alınması", *Ülkü*, C. 5, S. 29, Temmuz 1935, s. 324.

⁴⁵¹ Kemal Zaim, "Dahili Borç", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 53.

Zaim, dönemin hükümeti tarafından çıkarılan borçlanma tahvillerine dikkat çekerek halka yönelik bir çağrıda bulunmakta ve birikmiş tasarrufların rasyonel bir şekilde kullanılması için bu tahvillerin satın alınmasını tavsiye etmektedir. Bunun hem memlekete yarar sağlayacak milli bir vazife hem de bireysel ve ailevi gelecek için alınmış doğru bir yatırım kararı olacağı belirtilmektedir.⁴⁵²

Ekonomi alanının bütünüyle millileşmesini savunan Ülkü Dergisi'nde sanayi temalı yazılara da sıklıkla rastlanmakta, dönemin planlı sanayileşme çabaları yoğun bir şekilde desteklenmektedir. Nusret Kemal Köymen, ikinci beş yıllık sanayi planının hazırlıkları dolayısıyla kaleme aldığı yazısında, sanayileşmenin önemine değindikten sonra Türk entelektüellerine yönelik şöyle bir çağrıda bulunmaktadır: “Türk inkılâbının iktisadî temellerinden birini teşkil edecek olan bu çok mühim işte bütün Türk münevverlerinin ellerinden gelen şekilde çalışmaları, bu alandaki bütün bilgi, görgü ve düşüncelerini ortaya dökmeleri, programı hazırlamakla meşgul olanlara malzeme olarak vermeleri lâzımdır, sadece lâzım değil, bugün için en mühim memleket borcudur.”⁴⁵³

Bütün bu örneklerin de ortaya koyduğu üzere, Ülkü Dergisi'nde serdedilen ekonomik görüşler, dönemin devletçi ekonomi politikasının ve bu politika uyarınca geliştirilmiş uygulamaların savunusu temelinde şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ülkü Dergisi'nin tek parti iktidarına yol gösterici bir nitelik taşımaktan çok, onun aktif bir destekleyicisi olduğu söylenebilir. Zaten Kadro Dergisi ile arasındaki temel farklılığı da bu husus oluşturmuştur. Kadro'nun devletçiliğe ilişkin bakış açısı özgün bir içerik ve normatif bir karakter taşıırken, Ülkü'de beliren biçimiyle devletçilik yalnızca resmi düzeydeki uygulamaların propagandası olarak temayüz etmiştir.

4.5. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Siyasal Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi yayın organı olan Ülkü Dergisi'nin siyasal olgu, kavram ve süreçlere ilişkin yaklaşımını incelemek, aynı zamanda 'Altı Ok' ile

⁴⁵² Zaim, , “*Dahili Borç*”, s. 55.

⁴⁵³ Nusret Kemal (Köymen), “*Sanayileşmemiz Üzerine Düşünceler*”, *Ülkü*, C. 7, S. 37, Mart 1936, s.16.

sembolize edilen Atatürkçü dünya görüşünün dönemin aktüalitesi içinde beliren siyasal perspektifinin de incelenmesi anlamına gelmektedir. Bu tespit, Ülkü Dergisi'nin, Atatürkçü dünya görüşünün ürettiği kuramsal, kurumsal ve fiili müktesebat içinde gelişen resmi misyonuna atıfta bulunduğu kadar, siyasal alana ilişkin özgün ve bağımsız bir perspektifinin olmadığına da işaret etmektedir. Zira Ülkü Dergisi, siyasal alana dair yeni önerilerin geliştirildiği inşacı bir misyondan çok, tek parti iktidarının uygulamalarına dönük entelektüel bir temsil ve savunma görevini üstlenmiştir.

Nusret Kemal Köymen'in aşağıdaki ifadeleri, Ülkü Dergisi'nin birinci dönemindeki yayın içeriğinin bütününe teşmil edilebilecek olan bu temsil ve savunma görevinin tam olarak neye tekabül ettiğinin ve neyi amaçladığının anlaşılması bakımından önemlidir:

“Büyük bir dehanın Türk ruhuna uyan iradeci rehberliği ile politik inkişaf yolundaki bu koşmamızda Türk münevverliğine çok mühim bir vazife düşüyor: Türk ruhunun en güzel, en kudretli sosyo-politik ifadesi olan Kemalizm'i bütün derinlikleri, incelikleri, bütün öteki rejimlerden olan ayrılıkları ile kavramak, Türk cemiyetinin ve umumiyetle dünyanın politik inkişafındaki yerini ve rolünü anlamak ve geniş ve derin bir politika bilgisi ile mücehhez bir kafa ile onu korumak, beslemek ve yürütmek.”⁴⁵⁴

Mustafa Kemal'in şahsına atıfla dile getirilen “iradeci rehberlik” vasfı, Ülkü Dergisi'nin inşa edici bir misyona talip olmadığını göstermekte ve Türk entelektüelleri için tanımlanan görev ve sorumluluk alanını da açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre, entelektüellerin görev ve sorumluluk alanı, “iradeci rehberlik” tarafından inşa edilmiş olan yeni rejimin niteliklerini kendi gerçekliği ve özgünlüğü içinde kavramak, geliştirmek, savunmak ve temsil etmekten ibarettir.

Burada ‘yeni rejimin niteliklerinden kast edilenin ne olduğu veya bu niteliklerin neleri içerdiği’ sorusu merkezi bir önem kazanmaktadır. Bu soruya verilecek yanıt, yalnızca Ülkü Dergisi'nin siyasal perspektifinin anlaşılması bakımından değil, aynı zamanda tek parti iktidarıyla temsil edilen yeni rejimin inşa

⁴⁵⁴ Nusret Kemal (Köymen), “Kemalizm ve Politika Bilgisi”, *Ülkü*, C. 7, S. 41, Temmuz 1936, s. 321.

ettiği ya da henüz inşa etme sürecinde olduğu yeni ilişkiler alanının temel referanslarını-dayanaklarını göstermesi açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

Ülkü Dergisi'ndeki yayın içeriği incelendiğinde, birbiriyle bağlantılı üç temel referansın-dayanağın öne çıktığı gözlenmektedir. Esasında her biri yekdiğerinin varlık nedeni ve zorunlu sonucu olarak temayüz eden bu referansları, üçlü bir referans kümesi ya da öbeği olarak tanımlamak daha doğru bir nitelendirme olacaktır. Bu referans öbeğinin birinci ve en önemli unsuru, Mustafa Kemal'in "iradeci rehberlik" vasfıyla açığa çıkan ve diğer referansların da varoluşsal temelini oluşturan 'kişilik/liderlik kültürü'dür. Söz konusu referans öbeğinin ikinci unsuru ise, bu kişilik/liderlik kültürüne dayalı olarak gelişen ve Altı Ok ile sembolize edilen Atatürkçü ideolojidir. Üçüncü ve son unsur ise, ilk iki unsurun taşıyıcısı niteliğinde olan ve CHP ile temsil edilen tek parti anlayışıdır.

Ülkü Dergisi de kişisel, kuramsal ve kurumsal nitelikli dayanaklardan oluşan bu üçlü referans öbeğinin entelektüel düzeydeki ifade zeminini oluşturmuştur. Derginin özellikle birinci yayın döneminde, söz konusu referans öbeğinin her bir unsurunu ayrı ayrı ya da bir bütün olarak ele alan çok sayıda makale ve şiir yayımlanmıştır. Ülkü Dergisi'nin çıktığı ilk yıldan 1939 yılına kadar hemen her sayısında rastlanılabilecek olan "Atatürk" konulu şiirlerin, kişilik/liderlik kültürüne dayalı referansın mahiyeti hakkında oldukça açıklayıcı bir örneklik teşkil ettiği söylenebilir.⁴⁵⁵ Bu konuda öne çıkan isim ise, yazdığı şiirlerde Mustafa Kemal'i adeta 'Tanrısal bir kişilik' olarak sunan Behçet Kemal Çağlar'dır. Çağlar'ın kaleme aldığı şiirler, şairin kişisel düşünce ve duygu ufkundan kaynaklanan ve Mustafa Kemal'e yönelen radikal bir coşkuyu yansıttığı kadar, Ülkü Dergisi'nin kişilik/liderlik kültürü ekseninde gelişen dünyayı algılama tarzını da ortaya koymaktadır. Çağlar'ın, Cumhuriyetin onuncu yılına ithafen yazdığı "On Yıldan Sonra" isimli şiir, bu durumun en ideal örneğini oluşturmaktadır:

"Yedi gün yedi yılmiş, bilmem neymiş ne çıkar..

İşte on yılda yoktan varolmuş bir dünya var!

On yılda yaratmak da yaratmaktır ansızın!

⁴⁵⁵ Bu konuya ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz., Kemal Timur, "Ülkü Dergisinde Yayınlanan Atatürk Konulu Şiirler", **TÜBİAR**, S. XVII, Bahar 2005, s. 177-203.

Tanrı da tatmış değil bir eşini bu hızın..
On yılda bir dünyayı yaratacaktı elbet
Kulluğu silkip atan tanrılaşan bu millet!
Dünya artık anladı eşsizliğini Türkün!...
On yıl geçtikten sonra bir kere daha bugün
Yeşellerinden tutup tarih denen aslanı;
Diyelim: “Her zamanki efendin Türkü tanı!
“Türk, insanlık uğruna akın eden, kan eden;
“Türk’ün medeniyeti insanı insan eden!
“Türkün güneşleriyle dünya ufku ağardı;
“Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı?...
Kanım, nabız vurmali etimde her damarla;
Boğazım, yırtılmalı sayısız naralarla:
Hilkatteki en büyük maksadı anacağım;
Haydi kalkın ayağa: O adı anacağım;
Neler kazandırmadı Gazi bu memlekete!
On yıl evvel yükseltti bizi Cumhuriyete;
Daha neler vermiştir bize istiklal gibi...
Parlasın gözlerimiz Mustafa Kemal gibi:
Senin.. benim.. milletin, bu savaşta her emek;
Zaten, her Türk bir parça Mustafa Kemal demek!”⁴⁵⁶

Edebiyat ve siyaset tarihinde eşine ender rastlanılabilecek türden bir kişi radikalizmini ve ırkçı anlayışı yansıtan bu şiir, *Ülkü Dergisi*’nin hemen her sayısında farklı yazar ve şairler aracılığıyla tekrarlanan benzer içerikli yayınlardan yalnızca birini oluşturmaktadır. Örnekleri rahatlıkla çoğaltılabilecek bu yöndeki yayınlardan

⁴⁵⁶ Behçet Kemal (Çağlar), “*On Yıldan Sonra*”, *Ülkü*, C. 2, S. 9, Birinci Teşrin 1933, s. 192.

arasında öne çıkanlardan bir başkası da, Yaşar Nabi'nin "İnanımız Bir Olsun" başlıklı şiiridir. Mustafa Kemal'in adeta bir inanç objesine dönüştürüldüğü bu şiirde gençlere şöyle seslenilmektedir:

"Gelin bizden olanlar, geçiniz safımıza,
Şüpheye yer vermeyin içinizde tek bir an.
Gelin bizden olanlar, geçiniz safımıza,
Bizim kâbemizdedir, tapılacak kahraman."⁴⁵⁷

Az önce de belirtildiği üzere, Mustafa Kemal'in adeta 'aşkın bir güç' ya da 'Tanrısal bir varlık' olarak takdim edildiği ve Türk milletinin de onun yaratıcı dehasının bir ürünü ve hatta kişisel iradesinin tarihsel ve toplumsal düzeydeki tecessüm etmiş kolektif şeklinden ibaret olduğunu savunan bu tarz şiirlere *Ülkü Dergisi*'nde sıklıkla yer verilmiştir.⁴⁵⁸

Tabii derginin kişilik/liderlik kültü ekseninde ortaya koyduğu görüşler yalnızca şiirler aracılığıyla ifade edilmemiştir. Dergide aynı temanın dolaylı ya da doğrudan bir şekilde işlendiği çok sayıda makale de yayınlanmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in *Ülkü*'nün ilk sayısında yayınlanan "Gazi Mustafa Kemal" başlıklı makalesi, bu yöndeki yayınlara örneklik teşkil etmesi açısından önemlidir. Burada "Türk vatanını" ve "Türk kalbini" hem "yabancı işgali denilen uğursuz pençe"den hem de "varlık hikmetini çoktan kaybetmiş ahmak bir müessese olan hilafet"ten kurtaran Mustafa Kemal'in Türk milleti nezdindeki aşkın ve ebedi konumu şu şekilde anlatılmaktadır: "Türk milletinin ona sunduğu sevgi, mukaddes bir aile mirası gibi nesilden nesile kıymet ve kudsiyeti artarak ebediyete kadar yaşayacak ve Mustafa Kemal adı istikbale doğru en parlak ümit güneşleriyle aydınlanarak giden Türk milletinin bütün tarihinde kurtarıcı ve yaratıcı BÜYÜK ATA olarak daima artan bir coşkunlukla anılacaktır."⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Yaşar Nabi (Nayır), "İnanımız Bir Olsun", *Ülkü*, C. 2, S. 11, Birinci Kanun 1933, s. 385.

⁴⁵⁸ Bu içeriğe uygun olarak yazılmış onlarca şiir arasında bazıları için bkz., Celal Sahir (Erozan), "O Geliyor", *Ülkü*, C.1, S. 4, Mayıs 1933, s. 274-275; Ahmet Cemil (Miroğlu), "Gazi'nin Heykeli", *Ülkü*, C. 2, S. 11, Birinci Kanun 1933, s. 385; Münir Müeyyet (Bekman), "Canımız Armağan Olsun", *Ülkü*, C. 6, S. 33, İkinci Teşrin 1935, s. 230; Kamuran Bozkır, "Halk Evleri", *Ülkü*, C. 7, S. 37, Mart 1936, s. 74-75; İbrahim Alaettin (Gövsä), "Tavaf", *Ülkü*, C. 12, S. 70, Birinci Kanun 1938, s. 321-322; Behçet Kemal (Çağlar), "Mezarının Başında", *Ülkü*, C. 14, S. 82, Şubat 1939, s. 292.

⁴⁵⁹ Reşit Galip, "Gazi Mustafa Kemal", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 13.

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal'in şahsı etrafında oluşturulan kişilik/liderlik kültürü, Ülkü Dergisi'nin hemen her sayısında yer verilen ana temalardan biridir. Bu da, derginin genel yayın politikasına kaynaklık oluşturan temel referans çerçevesinin söz konusu kült üzerine inşa edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki, Mustafa Kemal'in vefatının ardından toplanan 26 Aralık 1938 tarihli CHP Birinci Olağanüstü Kongresi ile bu durum resmiyete de kavuşmuş ve Mustafa Kemal bu Kongrede "ebedi şef" olarak ilan edilmiştir.⁴⁶⁰

Yukarıda dile getirilen üçlü referans öbeğinin ilk ve temel koşulu böylece açıklandıktan sonra, aynı referans öbeğinin ikinci unsuruna değinmek yerinde olacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, bu unsur, kişilik/liderlik kültürüne dayalı olarak gelişen ve Altı Ok ile sembolize edilen Atatürkçü ideoloji, yani Kemalizm olarak da tanımlanan Atatürkçülük'tür. Bilindiği gibi, 1927 tarihli İkinci Büyük Kongre'de CHP'nin ilkeleri "Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik" olarak belirtilmiş, 1931 tarihli Üçüncü Büyük Kongre'de ise bunlara "Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik" ilkeleri de eklenerek Atatürkçü ideolojinin temel çerçevesini oluşturan Altı Ok kabul edilmiştir. 1937 yılında ise Anayasa'nın 2. maddesinde yapılan bir değişiklikle, bu ilkeler devletin temel nitelikleri arasında sayılmıştır.

CHP'nin resmi yayın organı olan Ülkü Dergisi de, yayınlandığı ilk günden itibaren bu ilkelerle koşulsuz bir ilişki kurmuş ve söz konusu ilkeler uyarınca idealize edilen 'Türk devrimine özgü dünya tasavvurunun' gerçekleştirilmesine dönük yoğun bir çabanın içinde olmuştur. Zaten derginin yayınlanma gerekçesi, bu ilkelerin Türk entelektüelleri nezdinde ve onlar aracılığıyla da halk arasında yaygınlaştırılmasını sağlamak ve böylece Atatürkçülüğü, resmi ideoloji olmanın da ötesine geçirek Türk toplumunun yaşam tarzı haline dönüştürmektir. Ülkü Dergisi'nin tüm yayın içeriğinin bu yönde geliştiği kuşkusuzdur. Söz konusu yayın içeriğinin temel karakteristiğini yansıtması ve nitelikli bir özetini oluşturması bakımından verilebilecek en uygun örnek, Şükrü Kaya'nın Ülkü Dergisi'nde de yayınlanan bir konuşmasıdır. Dönemin İçişleri Bakanı ve aynı zamanda Parti Genel Sekreteri olan Kaya'nın "dünya tarihinin Atatürk inkılabı diye sayfalarına geçirdiği büyük ihtilal" olarak nitelendirdiği Türk devrimine ilişkin tanımı şu şekildedir:

⁴⁶⁰ Aynı Kongrede İsmet İnönü de "milli şef" ve CHP'nin "değişmez genel başkanı" unvanlarını almıştır.

“Atatürk inkılabı, Türk milletinin bu ırki his, temayül ve istidatlarının aynı zamanda tarihi zaruretlerin ve muhit icablarının en keskin bir görüşü ve en keskin bir ifadesidir. Onun içindir ki bu inkılap kendi kendine benzeyen milli bir inkılapdır. Bu inkılabın asli karakteri aynı zamanda cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik, inkılapçı oluşudur. Bu inkılap kısa bir müddet içinde Türkü en yüksek devirlerindeki iktidar ve şeref mevkiine çıkarmıştır.”⁴⁶¹

Kaya’ya göre, Atatürkçü ideoloji, hem Türk milletinin sübjektif niteliklerinin bir sonucu hem de dış dünyadaki verili gerçekliğin yarattığı objektif bir hakikattir. Altı Ok’un karakterize ettiği bu hakikat, “kendi kendine benzeyen” bir orijinalliğe ve millik vasfına sahiptir. Kaya’nın, Türk devriminin orijinalliği ve milliliği üzerine yaptığı bu vurgunun, *Ülkü Dergisi*’nin birinci yayın döneminin tamamına yayılan bir sürekliliği haiz olduğu belirtilmelidir.⁴⁶² Bu sayede, Türk devriminin kendine özgülüğü ve yerliliği vurgulandığı gibi, tek parti iktidarıyla temsil edilen Atatürkçü rejimin de temel meşruiyet kaynağı üretilmekte ve ülkenin kendi hakikatine en uygun yönetim biçimi altında yaşadığı belirtilmiş olmaktadır. Atatürkçü rejimin tüm nitelikleriyle Türk milletinin kalbinde yaşadığını söyleyen dönemin Başbakanı Celal Bayar, bu hususa dikkat çekerek, rejime yönelik herhangi bir alternatif arayışının mümkün olamayacağını şu sözlerle ifade etmektedir: “Biz Kemalizm’in karşısında, hangi memleketten gelirse gelsin, hangi manayı ifade ederse etsin, ister sağ, ister sol, ne isterse olsun, herhangi yabancı bir cereyanı yadırgayan insanlarız. Bizim için esas olan şey, Kemalist rejimdir, Türk vahdetidir. Türk milliyetçiliğidir.”⁴⁶³

Sonraki yıllarda, CHP içinde baş gösteren muhalefetin ve Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinin temel aktörleri arasında yer alacak olan Celal Bayar tarafından ifade edilen bu görüşler, tek parti iktidarının devletle özdeş kabul edildiği ve dahası bu anlayışın giderek kurumsallaştığı bir konjonktürde dile getirilmiştir. Bu konjonktür, yeni rejimin kuruluşunu takiben başlayan radikal dönüşüm sürecinin, uluslararası ortamla da koşut bir şekilde gelişen sonucu olarak belirse de, resmîyet

⁴⁶¹ Şükrü Kaya, “*Cumhuriyetin 14. Yıldönümü*”, *Ülkü*, C. 10, S. 57, İkinci Teşrin 1937, s. 208.

⁴⁶² Recep Peker, *İnkılap Tarihi* derslerinde, Türk devriminin hiçbir bakımdan kopya olmadığını belirtmekte ve Mustafa Kemal’in bu hususa ilişkin olarak kendisine yöneltilen bir soruya verdiği yanıtı kısa bir anekdotla anlatmaktadır: “Devlet kurumuna ait bir ana mesele konuşulurken bir zat kendisine şu suali sordu: ‘...Bu öyle ama, biz kime benziyoruz?’ Atatürk şu cevabı verdi: Biz, bize benzeriz.” Bkz., Recep Peker, “*İnkılap Dersleri*”, s. 34.

⁴⁶³ Celal Bayar, “*Başvekil’in Nutku*”, *Ülkü*, C. 11, S. 65, Temmuz 1938, s. 393.

kazandığı tarihsel moment CHP'nin Dördüncü Büyük Kongresi'dir. 1935 tarihli bu Kongre'de "Altı Ok" ve diğer devrim esasları Atatürkçülük (Kemalizm) olarak tanımlanmış, parti-devlet bütünleşmesi kabul edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da, İçişleri Bakanlığı ile CHP Genel Sekreterliği, valilikler ile de parti il başkanlıkları aynı kişide toplanmıştır.

Böylece yukarıda ifade edilen kişisel, kuramsal ve kurumsal nitelikli üçlü referans öbeğinin üçüncü ve son unsuru da şekillenmiş, daha doğrusu tüm somutluğuyla ve resmi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Mustafa Kemal'in 'iradeci-yapıcı-yaratıcı' vasıflarına atıfla oluşturulan kişilik/liderlik kültü, önce Altı Ok'un sembolize ettiği kuramsal bir anlayışa (Atatürkçülük) dönüştürülmüş, ardından da bu anlayışın kurumsal taşıyıcısı niteliğinde olan CHP'nin devletle özdeşleştirildiği otoriter ve hatta bazı yönelimleri itibarıyla da totaliter nitelikli bir siyasi rejim oluşturulmuştur. Nusret Kemal Köymen, parti-devlet özdeşliğinin kabul edilmesini, yeni rejimin ilk günden beri mevcut olan bir potansiyelinin açığa çıkarılması şeklinde yorumlamakta ve onun bir adım daha öteye taşınması gerektiğinin altını çizmektedir:

"Parti ile Devletin birleşmesi Türk politika tarihinin mühim hadiselerinden birini teşkil etmektedir. Vakıa bu birlik Türk İhtilalinin ilk gününden beri Atatürk'ün şahsında kendini gösteriyordu; Partinin reisi Türk Cumhuriyetinin de reisi, Partinin reis vekili de uzun zamandır Türk hükümetinin başı bulunuyordu. Dahiliye Vekilinin Parti Genel Sekreteri ve valilerin vilayet parti reisleri olmaları Parti-Devlet kaynaşması politik oluşunun tamamlanmasına giden kuvvetli bir adımdır. Bu birliği tamamlayacak diğer kuvvetli bir adım da Parti prensiplerinin Teşkilatı Esasiye Kanununa sokulması olacaktır."⁴⁶⁴

Nitekim Köymen'in bu yöndeki dileği yaklaşık bir yıl sonra yerine getirilmiş ve daha önce de belirtildiği gibi, Anayasa'nın 2. maddesinde yapılan değişiklikle Altı Ok devletin temel nitelikleri arasında sayılmıştır. Böylece parti-devlet bütünleşmesinin arzu edilen tüm aşamaları tamamlanmış, tek parti iktidarı aynı zamanda devletin bizatihi kendisi haline dönüşmüştür.

Ancak yukarıda değinildiği üzere, 1933 yılının Şubat ayından itibaren yayınlanmaya başlayan Ülkü Dergisi, bu dönüşüm sürecinde inşa edici bir aktör

⁴⁶⁴ Nusret Kemal (Köymen), "Kemalizm ve Politika Bilgisi", *Ülkü*, C. 7, S. 41, Temmuz 1936, s. 321.

olarak değil, çoğunlukla sürecin aktif bir temsilcisi ve savunucusu sıfatıyla işlevsel olmuştur. Bu işlevselliğin temel dayanaklarını ise kişisel (Mustafa Kemal), kuramsal (Atatürkçülük) ve kurumsal (CHP) referanslar oluşturmuştur.

Ülkü Dergisi'nde beliren siyasal perspektifin, bu üçlü referans öbeği kapsamında şekillenmiş uygulamaların tüm karakteristik özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Bu da, tek parti iktidarının belirli bir siyasal ideolojinin içinde tanımlanması mümkün olmayan eklektizmine koşut bir yayın politikasının takip edildiği anlamına gelmektedir. Dönemin Avrupa'sında yükselen bir değer haline gelen faşizmin ve nazizmin de etkisiyle oluşan parti-devlet özdeşliği, şef-merkezli tek adam söylemi, yine dönemin Sovyet Rusya'sından alınan ilhamla uygulamaya konulan planlı devletçi ekonomi politikası, söylemsel düzeyde açıkça reddedilmese de uygulamada karşılığı olmayan demokrasi anlayışı ve şeklen de olsa muhafaza edilen parlamenter sistem ile genel ve eşit oy ilkesi gibi hususlar, tek parti iktidarının siyasal zihniyetini-ideolojisini oluşturan eklektizmin göstergeleridir.

Bu eklektizm sayesinde, sağ ya da sol ideolojilerden iktibas edilen uygulamalar, Türk devriminin ilke, ideal ve ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı tercihler olarak sunulabilmiştir. Buna göre, Avrupa faşizmine özgü anti-demokratik içerikli uygulamalar; Türk toplumunun, rejimin bekası açısından sorun oluşturmayacak bir bilinç düzeyine kavuşacağı ve demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla hazmedebileceği olgunluğa erişeceği güne dek ihtiyaç duyulan ve hatta bunun altyapısını hazırlayan zaruri bir tercihtir. Benzer şekilde, Sovyet Rusya'sına özgü planlı devletçilik politikası da, özel sektörün gelişme koşullarının oluşturulması için ve yine bu koşulların oluşacağı güne dek kabul edilmiş bir modeldir. Böylece Türkiye'nin, söz konusu tercihleriyle ne sağ ne de sol ideolojilere benzediği vurgulanmakta; tüm yaşam alanlarında modernleşmeyi esas alan ve yüzü Batı'ya ya da daha genel ifadesiyle çağdaş dünyaya dönük olan kendine özgü bir gelişim çizgisi içinde bulunduğu belirtilmektedir.

Ülkü Dergisi'nin bahsedilen üçlü referans öbeğine dayalı olarak savunduğu siyasal perspektifin özünü de bu yaklaşım oluşturmaktadır. Derginin devletçilik konusuna ilişkin tutumu önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde işlendiği için burada detaylandırılmayacaktır. Ancak demokratik bir rejimin temel niteliklerini oluşturan

siyasal parti, parlamentarizm, kuvvetler ayrılığı ve bireysel hak ve özgürlükler gibi hususlara yönelik genel yaklaşımın ele alınması, konunun anlaşılması bakımından açıklayıcı olacaktır.

Değinildiği gibi, Ülkü Dergisi'nde demokrasi kavramı, ilkesel ya da en azından söylemsel düzeyde açıkça reddedilmemekte, hatta bu kavramın Türk toplumunun Osmanlı-İslam geçmişinden önceki tarihsel gelenekleri arasında önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir. Örneğin Şükrü Kaya, demokrasinin Türk tarihinin en eski devirlerindeki bu yerine atıfta bulunmakta ve Mustafa Kemal'in "milli ve ırki hassasiyetine mesnet olan yüksek dehasının" ürettiği kendine özgü bir sistem içinde kurumsallaştırıldığını ifade etmektedir:

"Atatürk, kurduğu bu sistemli rejimin tatbikini temin için, memleketin her ferdini ihtiva eden bir örgüt de yaratmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi teşekkülü köylerden başlayarak kasabaları, şehirleri sinesine aldıktan sonra ta millet meclisine gelinceye kadar devlet ve millet işlerini, memleketin ihtiyaçlarını, halkın dileklerini her biri en son mesul bir heyetmiş gibi kongrelerinde müzakereler ederek kararlarını milli hâkimiyetin en yüksek mümessili olan Kamutaya kadar getirirler. Kamutayın verdiği karar herkesçe mutadır. Bu idare tarzı demokraside gaye olarak varılmak istenen referandum ve kanun yapma teşebbüsünü de ihtiva eden bir rejimdir."⁴⁶⁵

Tek parti iktidarının halkın genel ve ortak iradesini yansıtan bir içerik taşıdığını ve adeta doğrudan demokrasi olarak nitelendirilebilecek bir yönetsel yaklaşıma sahip olduğunu iddia eden bu ifadeler, aynı zamanda parti-devlet özdeşliğinin nasıl bir meşruiyet temeline dayandırıldığını gösteren verimli bir açıklama çerçevesi de sunmaktadır. Buna göre, yeni rejimin ilke ve ideallerini gerçekleştirmek amacıyla bizzat Mustafa Kemal tarafından kurulan CHP, ülkedeki her bir bireyi içerecek denli geniş ve hatta mutlak bir temsil gücüne sahiptir. Bu güç, en küçük idari birimlerden başlayarak Meclise kadar uzanan müzakereci bir ortam içinde şekillenmekte ve nihayetinde tek parti iktidarının uygulamalarında somutlaşmaktadır. Dolayısıyla ortada demokratik anlayışa ya da düzene aykırı bir durum olmadığı gibi, onun mümkün olan en dolaysız şekilde tesisini sağlayan bir

⁴⁶⁵ Şükrü Kaya, "Cumhuriyetin 14. Yıldönümü", s. 209.

işleyiş söz konusudur. Bu işleyişin siyasal alandaki tecellisi ise, İnönü'nün ifadesiyle “TBMM müessesesinde vücutlanan halk devleti”dir.⁴⁶⁶

Buradaki ‘halk’ vurgusu önemlidir. Zira tek parti iktidarının siyasal alandaki yapılanması halkçılık ilkesinin temel tezine uygun olarak gerçekleşmiştir. Halkı “millet ve devlet birliğini ve bütünlüğünü meydana getiren sınıfsız, imtiyazsız topluluk”⁴⁶⁷ olarak tanımlayan bu ilkenin siyasal düzeydeki karşılığı, mutlak temsil gücü ve yetkisiyle donatılmış olan tek parti, yani CHP’dir. Bu, aynı zamanda niçin başka bir siyasal partiye ihtiyaç duyulmadığının da izahını oluşturmaktadır:

“Her şey uluslaşmış iken parti de uluslaşmalıdır. Liberal devlet tipinin dağınmış partileri yerine ulusun bütün isteklerine omuz vermiş, bütün tehlikeleri göğüslemiş, yapanı ile, satanı ile, alanı ile, toprakta, fabrikada, laboratuvarında çalışanı ile, köyde ve kentte yaşayanı ile, bütün halk yığınlarının ihtiyaçlarını duyup anlayarak çalışma sinesinde bunlara yer ve değer vermiş, ulusal bir partili idarenin muvaffak olacağı devirdeyiz. Bu devrin hayat ve muvaffakiyet şartlarına en uygun devlet şekli, bizim devletimizdir, ulusal devlettir.”⁴⁶⁸

Liberal devlet tipinin farklı siyasal partilerden oluşan yapısı, yani parlamentarizm ulusal çıkarların farklılaşmasına ve sınıfsal mücadelelerin oluşmasına yol açtığı için reddedilmekte, bunun yerine tüm farklılıklarından arındırılmış homojen bir bütünlük olan halkın tümel iradesini temsil eden “ulusal devlet” modeli geçirmektedir. Böylece TBMM ve yeni rejim, parlamentarizmin “muhtelif partilerin her birini bir tarafa çeken tatbikatından ve tahribatından”⁴⁶⁹ uzak tutulmuş olmaktadır.

Parti-devlet ve halk arasında mutlak bir özdeşlik ilişkisi kuran bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesi fiilen ortadan kalkmakta, bunun yerini ‘kuvvetler birliği’ ilkesi almaktadır. Cemil Koçak’ın ifadesiyle, “anayasa

⁴⁶⁶ “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, *Ülkü*, C. 3, S. 14, Nisan 1934, s. 84.

⁴⁶⁷ İsmet Giritli, “Kemalist İdeoloji ve Nitelikleri”, *a.g.e.*, s. 296.

⁴⁶⁸ Recep Peker, “İnkılap Dersleri”, s. 68.

⁴⁶⁹ Recep Peker, *a.g.e.*, s. 34.

hukuku açısından, güçler ayrılığında ziyade, güçler birliğine daha yakın olan ve sadece görev ayrılığına dayanan bir anlayış⁴⁷⁰ ortaya çıkmaktadır.

Çok partili hayatın olmadığı, her türlü sınıfsal ve toplumsal farklılığın reddedildiği, parlamentonun adeta CHP Genel Merkezine dönüştürüldüğü ve kuvvetler ayrılığının fiilen ortadan kaldırıldığı bir siyasal iklimde, bireysel hak ve özgürlüklerin de minimalist bir yaklaşımla ele alınacağı açıktır. Nitekim Recep Peker'in *Ülkü Dergisi*'nde yayınlanan "Disiplinli Hürriyet" başlıklı makalesinde bu konuya değinilmekte ve bireysel hak ve özgürlüklerin sınırları kesin bir şekilde çizilmektedir. Burada ifade ve söz hürriyetinden ticaret hürriyetine, dernek kurma ve toplanma hürriyetinden seyahat hürriyetine kadar hemen her alandaki bireysel hak ve özgürlüklerin kabul edildiği belirtildikten sonra, bunların sınırlarını "tatbik olundukları millet hayatının kendi hususi şartları çizer"⁴⁷¹ denilmektedir. Böylece bireysel hak ve özgürlükler de tek parti iktidarının mutlak otoritesi altına alınmakta ve dönemin öncelik ve ihtiyaçlarına uygun şekilde "disipline" edilmektedir.

Görüldüğü üzere, 1930'lar Türkiye'sinin siyasal gerçekliği, parti-devlet özdeşliğinin giderek pekiştiği ve tüm yaşam alanlarını kontrol edecek denli mutlaklaştığı bir süreç içinde şekillenmiştir. Tek parti iktidarına dayalı olarak gelişen bu süreçte, *Ülkü Dergisi*, inşa edici bir misyondan ziyade, resmi sözcülüğünü yaptığı CHP tarafından üretilen siyasal müktesebatı temsil etme ve savunma görevini üstlenmiştir. Nitekim dergideki siyasal içerikli makalelerin büyük bir kısmı, dönemin önde gelen siyasileri tarafından kaleme alınmış, diğer *Ülkü* yazarlarının katkısı ise bunları tekrar etmek ya da şiirler vasıtasıyla Türk entelektüellerine ve dolayısıyla halka aktarmak şeklinde olmuştur. Bu aktarım sürecinde kişisel, kurumsal ve kuramsal nitelikli üçlü bir referans öbeği esas alınmış; Mustafa Kemal'in şahsına atıfla oluşturulan kişilik/liderlik kültürü temelinde geliştirilen Atatürkçü ideolojinin CHP vasıtasıyla devletleştirilmesi yönündeki siyasal çabalara entelektüel ve toplumsal bir meşruiyet zemini oluşturulmuştur. Türk devriminin başka hiçbir unsurla kıyas kabul etmeyen orijinal niteliğine ve millilik vasfına yapılan vurgu

⁴⁷⁰ Cemil Koçak, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 119.

⁴⁷¹ Recep Peker, "Disiplinli Hürriyet", *Ülkü*, C. 1, S. 3, Nisan 1933, s. 179-180.

sayesinde, dönemin tüm uygulamaları siyaseten savunulabilmiş ya da belirli bir meşruiyet zemininin içine yerleştirilebilmiştir.

Gerçi Türk devriminin orijinalliği ve milliliğine yönelik benzer bir vurguyu Kadro Dergisi de yapmıştır. Ancak bu noktada Kadro ile Ülkü arasında temel bir farklılık bulunmaktadır. Kadrocuların kendi öncü konumlarına ve entelektüel kapasitelerine atıfla dile getirdikleri bu vurgu, Ülkü Dergisi'nde Atatürkçü ideolojinin bir vasfı olarak ifade edilmiştir. Yani Kadrocuların, Türk devrimine özgü gerçekliğin kendi “öncü rehberlikleri” altında açığa çıkacağı yönündeki iddialarına karşın; Ülkü Dergisi, Mustafa Kemal'in kişisel dehasına verili olan “iradeci rehberliği” esas almıştır. Bu da, Kadro Dergisi'nin inşacı bir misyona, Ülkü Dergisi'nin ise yalnızca temsil etme ve savunma görevine talip olmasıyla ilgilidir. Ancak aralarındaki bu temel farklılığa rağmen, iki derginin siyasal görüşleri arasında ciddi bir benzerliğin bulunduğu da belirtilmelidir. Her iki dergi de, liberal nitelikli siyasal değerlere karşı çıkmakta, çok partili bir siyasal düzeni ve parlamentarizmi reddetmekte, demokratik bir toplum düzeninin Türkiye için uygun olmayacağını belirtmekte, Mustafa Kemal'in şahsında somutlaşan tek adam ya da şef söylemine destek vermekte ve Türk devriminin sağ ya da sol ideolojilerin hiçbirisine benzemeyen biricikliğine vurgu yapmaktadır.

4.6. Atatürkçü Milliyetçiliğe Dair Kültürel Bir Arayış Olarak Ülkü Dergisi

Ülkü Dergisi, yeni bir kültür politikasının inşasına dönük çabaların hız kazandığı bir dönemde yayın hayatına başlamıştır. Dolayısıyla dergide tarih, dil, edebiyat ve sanat gibi kültürel içerikli konu ve temalara sıklıkla yer verilmiş, hatta bunlar derginin temel ilgi alanını oluşturmuştur. Nitekim derginin daha ilk sayısında “yabancı dil, yabancı inan, yabancı düşünüş ve yabancı duyguların afyonlu tesiriyle uyutulmuş”⁴⁷² Türklük bilincinin yeniden canlandırılması gerektiğine dikkat çekilmiş, tarih ve dil alanının millileştirilmesi yönündeki çabaların kurumsal

⁴⁷² Aydoslu Sait, “Ölü ve Diri Tarih”, *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 18.

ifadesini oluşturan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne ilişkin tanıtıcı yazılara yer verilmiştir.⁴⁷³

Bilindiği üzere, söz konusu cemiyetler, 'her türlü yabancı etkiden arındırılmış ve bütünüyle millileştirilmiş bir toplumsal kimliğin ve kültürel yaşam alanının oluşturulmasına' dönük arayışlar kapsamında bizzat Mustafa Kemal'in direktifiyle kurulmuş ve Atatürkçü milliyetçiliğin epistemolojik temellerinin giderek belirginleşmeye başladığı 1930'lu yılların en önde gelen 'referans kurumları' haline dönüşmüşlerdir. Esasında bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen 'milli kültür, milli tarih ve milli dil' inşası yönündeki çalışmaların II. Meşrutiyet dönemine kadar uzanan tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. Halkevlerinin selefi niteliğindeki Türk Ocakları'nın kuruluş amacını ve ilgi alanlarını bütünüyle bu konular oluşturmuştur. Türk Ocakları'nın feshinden sonra ve onun devamı olarak kurulan Halkevleriyle birlikte bu yöndeki çalışmalar doğrudan doğruya tek parti iktidarının uhdesine alınmıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti de, Halkevlerinin kuruluş kararını içeren Üçüncü CHP Kongresi'nin gerçekleştirildiği 1931 yılında kurulmuştur. Türk Dili Tetkik Cemiyet ise, takip eden yıl içinde kurulmuş ve bu yöndeki çalışmaların kurumsal altyapısı büyük oranda tamamlanmıştır. Böylece siyasal, hukuksal ve idari düzeydeki reformların büyük ölçüde tamamlandığı ve yeni rejimin kendisini 'terk edilen ve reddedilen bir geçmişin' meydan okumalarına karşı nispeten güvence altına aldığı ilk on yılın ardından, sıra bu geçmişe dayalı olarak şekillenen toplumsal ve kültürel ilişkiler alanının dönüştürülmesine gelmiştir.

Ülkü Dergisi, söz konusu dönüşüm sürecinin ana izleğini oluşturan "Türk Tarih Tezi" ile bu tez kapsamında üretilen müktesebatın doğal bir sonucu olarak beliren "Güneş Dil Teorisi" minvalindeki çalışmaların ifade zeminini oluşturmuştur. Yusuf Akçura, Ülkü Dergisi'nin ilk sayısında yayınlanan makalesinde, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi'ne ilişkin düşüncelerinin yanı sıra, burada sunduğu bildirin ve Türk Tarih Tezinin genel bir özetini yapmıştır. Akçura, Osmanlı geçmişinin, başta dil ve tarih olmak üzere, 'Türk kimliği' üzerindeki yıkıcı etkilerinden bahsettikten sonra, Mustafa Kemal'in kişisel dehasının bir ürünü olarak ortaya çıkan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin "kongrede

⁴⁷³ Bkz., Akçuraoğlu Yusuf (Akçura), "Birinci Türk Tarihi Kongresi", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 23-30; Ragıp Hulusi, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 31-40.

vaz ve müdafaa ettiği büyük dava”yı, yani Türk Tarih tezini anlatmaya koyulmuştur. Buna göre, insanlık tarihindeki ilk medeni toplumu kuran Sümerlilerin, Anadolu coğrafyasındaki ilk medeniyeti kuran Etilerin, Afrika’daki ilk medeniyeti kuran Mısırlıların, Antik Yunanistan’daki ilk medeniyeti kuran muhtelif toplulukların kökensel temelini, Orta Asya’dan gelen geniş kafalı insanlar (brakisefal), yani Türkler oluşturmuştur.⁴⁷⁴

Akçura’nın özetlediği Türk Tarih Tezinin daha geniş bir açıklamasını ise, dönemin Milli Eğitim Bakanı ve aynı zamanda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin önde gelen ideologlarından biri olan Reşit Galip yapmıştır. Türklerin asırlara yayılan Osmanlı döneminde tarihini kaybetmiş bir millet olduğunu ve onu yeniden bulması için Gazi Mustafa Kemal’i beklemesi gerektiğini belirten Galip, Türk tarih tezinin başlıca esaslarını dokuz madde halinde sıralamıştır.

Bu maddelere göre, insanlığın beşiği Orta Asya’dır. İnsani yaşam ilk olarak orada başlamış ve orada gelişmiştir. Dünyanın ilk medeniyeti de Orta Asya’da ve Orta Asya’nın asli halkı ve ilk sakini olan Türk ırkı tarafından kurulmuştur. Türk ırkı ise, antropolojik tasnif açısından *brakisefal-alpli* tipine mensuptur. Büyük göçler Batı’dan Doğu’ya doğru değil, daima Doğu’dan Batı’ya doğru olmuştur. Çeşitli dönemlerde Orta Asya’da etkili olan kuraklık nedeniyle Türkler dünyanın muhtelif yerlerine dağılmış ve buralarda eski medeniyetleri kurmuşlardır. Türk dili de anadil olarak temayüz etmiştir. Haksız bir şekilde İslam medeniyeti olarak nitelendirilen daha yakın zamanlara ait medeniyetlerin de birincil düzeydeki kurucusu ve yapıcısı Türkler olmuştur. Anadolu coğrafyası da eski çağlardan itibaren Türkleşmeye başlamış ve zamanla Türklüğü en saf şekilde temsil eden yerlerden biri haine gelmiştir. İnsanlık tarihinin başlatıcısı ve yapıcısı olan Türklerin son birkaç yüzyıldır tarihsel rehberlik vazifesini yerine getirememesi ise yalnızca geçici bir durumdan kaynaklanmıştır. Bu durumun oluşmasına yol açan etkenler Türk devrimiyle birlikte ortadan kaldırılmış ve Türk milleti, ezeli ve tarihi vazifesini, yani medeniyetçilik ve rehberlik görevini yeniden ele almaya başlamıştır.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Akçuraoğlu Yusuf (Akçura), “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, s. 26-27.

⁴⁷⁵ Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, *Ülkü*, C. 1, S. 9, Birinci Teşrin 1933, s. 167-168. Afet İnan da, Birinci Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” başlıklı bildiriye benzer görüşleri dile getirmiş, kendisinin de çabalarıyla ortaya çıkmış olan resmi tarih tezinin içeriğini ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Bkz., Afet İnan, “Tarihten Evvel ve Tarih

Reşit Galip'in "Türk tarihi hakkında Gazi Mustafa Kemal tezinin başlıca esasları" olarak takdim ettiği bu hususlar, dönemin resmi tarih anlatısını oluşturmuştur. Söz konusu anlatıya göre, Türk ırkı, yaratıcı ve kurucu vasfıyla, tüm insanlık ailesinin en önemli aktörü ve bütün uygarlıkların ilk başlatıcısıdır. Bu özellikleri dolayısıyla da, bazı Avrupalıların iddia ettiği gibi, Türkler 'sarı ırka mensup' ve 'ikincil düzeyde önem taşıyan' bir insan topluluğu değildir. Tam aksine, başka Avrupalıların da belirttiği üzere, Türkler "itirazsız bir surette Avrupa kıtasında yaşayan beyaz ırkın muhtelif tipleri arasında yer almaktadır."⁴⁷⁶ Böylece "Türklük hakikatinin yüce timsali ve beşeriyet tarihinin en büyük dâhisi olan Mustafa Kemal'in hârikalı sezisiyle bulduğu yeni tarih nazariyesi"⁴⁷⁷ bilimsel bir temele kavuşturulmuş olmaktadır.

Türk ırkının 'çağdaş dünyayı temsil eden Beyaz-Batılı toplumlarla' aynı kökenden geldiğini ve hatta bunların neşet ettiği ana kaynağı oluşturduğunu iddia eden resmi tarih anlatısının, aynı zamanda Avrupa merkezli/Avrupa merkezci egemen tarih anlatısına yönelik bir itiraz olarak şekillendiği görülmektedir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Genel Sekreterlik görevini yürütmüş olan Ali Muzaffer Göker, Avrupa'yı dünyadaki yegâne kültür kaynağı ve kültür inşacısı olarak gören ve Türklüğü dışarıda tutan egemen anlayışa itiraz etmekte, Türklerin tarih ve kültürün başlatıcısı-yayıncısı olduğunu iddia etmektedir: "Kültür, yalçın taş devrinde başlayarak son asırlara dek bütün acunda belirmesini, yayımını gösteren köklü kültür Orta Asya'da Türklerce yapılmıştır, yükseltilmiştir; acunun dört bucağına yayılan Türklerce atamlığa tanıtılmıştır. Atamlığın ilk kültür ulusu Türklerdir. Kültürde atamlığı ilk yetiştiren Türklerdir. İşte bizim Türk tarih tezimiz budur."⁴⁷⁸

Göker, Avrupa merkezli tarih anlatısına yönelik olarak öz Türkçeci kaygılar eşliğinde dile getirdiği itirazını, Türklerin insanlık tarihindeki en merkezi aktör olduğu iddiasıyla temellendirmekte, buna inanmayanlar içinse şöyle bir öneride bulunmaktadır: "Biz Türklerin inancı şudur ki, eski-yeni bilgilerde, türlü işlerde

Fecrinde", **Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar-Müzakere Zabıtları**, 2. Baskı (Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 18-41.

⁴⁷⁶ Eugene Pittard, "Türk Irkı Hakkında", **Ülkü**, C. 8, S. 45, İkinci Teşrin 1936, s. 197.

⁴⁷⁷ Mehmet Saffet, "Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti", **Ülkü**, C. 3, S. 16, Haziran 1934, s. 263-264.

⁴⁷⁸ Ali Muzaffer (Göker), "Türk Soy ve Türk Tarihi", **Ülkü**, C. 4, S. 22, Birincikanun, 1934, s. 253.

büyükluğu tanınmış olanların kafaları ölçülmelidir. İşte o zaman bizim tezimizin yerinde, doğru olduğu bilgi acununda bir daha ortaya çıkacaktır.”⁴⁷⁹

Göker’e göre, kafataslarının bu yöndeki bir ölçümü ile, Avrupa ve Amerika’daki yerli toplulukların Türk ırkına kadar giden kökensele temelleri bilimsel olarak saptanmış, bu sayede de Beyaz-Batılı dünyanın Türklerin bağrından çıktığı tezi bir kez daha kanıtlanmış olacaktır. Böylece Avrupa merkezli/Avrupa merkezci tarih anlatısına dair bir itiraz olarak temayüz eden resmi tarih tezi, Türklerin Avrupai halkların kökenini oluşturduğu ve dolayısıyla Beyaz-Batılı dünyanın bir parçası olduğu yönündeki ironik iddiayla sonuçlanmaktadır. Yani Avrupa merkezli söylemsel hegemonyaya, yine Avrupai bir kimlik ve temel arayışıyla karşı çıkılmakta; Türklerin ‘sarı ve Moğol kökenli ikincil düzey bir ırk’ değil, tam aksine çağdaş dünyadaki diğer halklar gibi ‘beyaz, brakisefal ve birincil düzey bir millet’ olduğu vurgulanmaktadır.

Resmi tarih tezinin, Türkleri Avrupai halklarla eşitleme çabasının hemen her alanda aşırılık olarak nitelendirilebilecek bir içerik ürettiği kuşkusuzdur. Zira bu tez, yalnızca dünya halklarını ‘sarı-beyaz’ ya da ‘geniş kafalılar (brakisefal)- uzun kafalılar (dolikosefal)’ şeklinde hiyerarşik olarak kategorize eden ırk ayrımcısı yaklaşımın benimsenmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda tek parti iktidarının Türkiye içindeki toplumsal ve kültürel politika ve uygulamalarının da temel kaynağını oluşturmuştur.

‘Beyaz’, ‘Batılı/Batıcı’, ‘modern/modernist’, ‘seküler’ ve ‘Türk ırkına’ dayalı homojen bir toplumsal ve kültürel kimliğin inşası kapsamında geliştirilen bu politika ve uygulamaların başında ise, resmi tarih teziyle koşut bir şekilde ve hatta onun doğal bir uzantısı olarak beliren dil çalışmaları gelmektedir. Ülkü Dergisi’nin tüm yayın hayatındaki en önemli gündem maddelerinden birini oluşturan dil çalışmalarının ana merkezi, “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile eş ve kardeş olarak ve gene onun gibi Gazi Hazretlerinin işaret ve himmetleriyle kurulmuş bulunan Türk Dili Tetkik Cemiyetidir.”⁴⁸⁰ Derginin ilk sayısında bu cemiyetin kuruluş maksadı şöyle ifade edilmektedir:

⁴⁷⁹ (Göker), “*Türk Soy ve Türk Tarihi*”, s. 253-254.

⁴⁸⁰ Ragıp Hulusi, “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*”, *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 32

“Bu maksat bugünkü cihan medeniyetini temsil eden garp âleminin daha bundan dört asır evvel dinlik ve dünyalık bütün kültür dilini milli dilden geliştirmek suretiyle kazandığı medeni erginliğe Türk milletini de biran evvel eriştirmek; onların aşmış ve geçmiş oldukları türlü inkılap dağlarını, derelerini en kestirme yoldan aşmak ve geçmek; böylece onlara biran evvel yetişip katışarak onlarla medeniyetin engin sahalarında boy ölçmek ve bunun için de ‘Türk dilini’ müstait olduğu en yüksek kemal derecesine vardırılmaktır.”⁴⁸¹

Ülkü Dergisi, söz konusu cemiyetin, Türk dilinin millileştirilmesi ve çağdaş dünyayla rekabet edebilecek bir niteliğe erişmesi yönündeki bu temel amacına hizmet eden bir platform vazifesi görmüş; dil konusunu ana gündem başlıklarından biri olarak belirlemiştir.⁴⁸² Nitekim derginin 1933-1941 yılları arasını kapsayan ilk döneminde toplam altmış yedi yazı dil konusuna ayrılmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk dilinin tarihi, dil kurultayları gibi muhtelif alt başlıklar üzerine odaklanılan bu türden yazılar arasında öne çıkanlar ise dilin sadeleşmesi ile Güneş Dil Teorisi’ni konu edinen makalelerdir.⁴⁸³

Türk dilinin yabancı etkilerden arındırılarak kendi benliğine doğru gitmesinin, yalnızca dil açısından değil, aynı zamanda Türk toplumsal varlığı bakımından da önemli olduğunu belirten Necip Ali Küçüka, Türkçenin ‘yaratıcılık kudretine’ atıfta bulunmakta ve dilde sadeleşmenin sağlayacağı faydayı şu şekilde izah etmektedir:

“Dilimiz bugünkü hızla yürüyerek bütün yabancı kelimeleri attıktan sonradır ki milli geninin ve milli ruhun derinliklerinden kaynaklanan duygu ve fikirlerin dilmacı olacak ve yüksek, yalçın eserlerini verecektir. Dil bir budunun ta kendisidir. Dilin yabancı kelimelerden temizlenmesi ve genişletilmesi yolunda yapılan hareketler budunun manevi benliğinin kurtuluşunu ve onun kuvvetini yaratır. İşte bugünkü dil davasının en açık ve en ayırt edici vasıflarından biri de budur.”⁴⁸⁴

Dilin sadeleştirilmesi ve yeni sözcükler derlenmesi yönündeki çalışmaların kısa tarihçesi hakkında bilgi veren İbrahim Necmi Dilmen, son üç yılda yoğunlaşan

⁴⁸¹ Ragıp Hulusi, “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*”, s. 33.

⁴⁸² Bkz., “*Ülkü’nün Yazı Bölümleri*”, *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 90.

⁴⁸³ Mehmet Ölmez, “*Ülkü ve Dil Yazıları*”, *Kebikeç*, S. 3, 1996, s. 144.

⁴⁸⁴ Necip Ali (Küçüka), “*Türk Dili ve Türk Müziği*”, *Ülkü*, C. 4, S. 22, Birinci Kanun 1934, s. 246.

çabalar neticesinde halk ağzından yapılan söz derlemesi sayısının 140 bine vardığını, yazı dilinde çok kullanılan fakat halkın konuşma dilinde yeri olmayan 1500 kadar kelime için karşılık üretmek üzere tüm millete yönelik büyük bir dil anketi yapıldığını, bu çabaların neticesinde Türk dil varlığını içeren bir tarama dergisi basıldığını belirtmektedir.⁴⁸⁵

Dilin sadeleşmesi-özleşmesi kapsamında sürdürülen bu faaliyetler aracılığıyla Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yerine öz Türkçe sözcükler türetilmeye çalışılmıştır. Tabii dilin yüzyıllar içinde oluşan doğal gelişim sürecine yönelik bir müdahale olarak beliren bu faaliyetler, sadece resmi çevrelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda muhtelif toplumsal gruplar tarafından da desteklenmiştir. Örneğin Ortodoks Hıristiyan Türkler, ayinlerinde Rumca yerine, ‘kutsal dil’ olan saf Türkçeyi kullanma kararı almışlar; aynı günlerde Iğdır’daki öğretmenler de ‘saf Türkçe olanlar’ ile değiştirmek üzere ‘İslami isimlerinden’ vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. İsim değiştirme kampanyası sinemalardan bankalara kadar toplumsal yaşamın bütün cephelerine yansımıştır. Öyle ki, Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin ismi de, Arapça kökenli olan ‘tetkik’ ve ‘cemiyet’ sözcüklerinin çıkarılması ve yerlerine öz Türkçe sözcüklerin konulmasıyla birlikte, Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirilmiştir.⁴⁸⁶

Şüphesiz ki, dilde sadeleşme-özleşme arayışlarının vardığı en uç noktayı, Türkçenin yeryüzündeki bütün dillerin kaynağı olduğunu ileri süren ‘Güneş Dil Teorisi’ oluşturmuştur. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yerine öz Türkçe karşılıklar üretme çabasının yol açtığı olumsuzlukların önüne geçmek amacıyla geliştirilen bu teoriyle, yabancı sözcüklerin Türkçe olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Güneş Dil Teorisi, Türk ırkını insanlık tarihinin başlatıcısı ve yapıcısı olarak gören ve Türk dilinin de ana dil olduğunu iddia eden Türk Tarih Tezine dayalı olarak geliştirilmiştir.

Ülkü Dergisi’nde bu konuyla ilgili çok sayıda makalesi yayımlanan İbrahim Necmi Dilmen’e göre, Güneş Dil Teorisi, bir taraftan “yeryüzü dilciliğine yeni ve parlak bir ışık getirerek dil ilmini geniş ve yaygın bir esasa bağlamakta”, diğer

⁴⁸⁵ İbrahim Necmi (Dilmen), “*Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayt*”, *Ülkü*, C. 6, S. 32, Birinci Teşrin 1935, s. 82.

⁴⁸⁶ Soner Çağaptay, *a.g.e.*, s. 89-90.

tarafından da “öz dil çalışmalarının daha geniş ölçüde ileri götürülmesine, konuşma ve yazı dillerimizin hiçbir darlığa düşmeden birbirine yaklaştırılmasına”⁴⁸⁷ yaramaktadır. Dolayısıyla bu teori, dilbilim çalışmalarına ışık tutan çok yüksek bir buluştur. Türk dilinin, “yeryüzünde kültür taşıyan bütün dillerdeki kültürel sözlerin ana kaynağı olduğunu artık inkâr kabul etmez bir surette” ortaya koyan bu gerçeklik, Avrupalı dilbilimcilerin Türkçeyi hesaba katmayan ihmalkâr tavırları nedeniyle bugüne kadar anlaşılammıştır.⁴⁸⁸

Kadro Dergisi’nde de benzer içerikte makaleleri yayınlanan İbrahim Necmi, bugüne kadar anlaşılammış olan bu teorinin, artık herkesin merakını celbeden ‘bilimsel içeriğini’ yerli ve yabancı dilbilimciler tarafından yöneltilen sorular eşliğinde izah etmeye çalışmaktadır. Buna göre, ilk insan anlayışının ana objesi, ışık ve yaşam kaynağı olan Güneştir. Ancak Güneş, yalnızca gökyüzünde parlayan bir cisim değil, aynı zamanda insan ruhunun ve bilincinin tapınma ihtiyacını karşılayan bir totemdir. Bu totem karşısında duyulan sevgi, hayret ve ilgi sayesinde insanlar, kendilerini hayvanlardan ayırmaya ve dış dünyayla yeni ve bilinçli bir ilişki kurmaya başlamışlardır. İlk anlamlı insan sesi de bu süreçte ortaya çıkmış ve bütün insan dillerine kaynaklık teşkil etmiştir. İşte “Güneş, insan şuur ve idrakinin ilk parlamışında böyle bir totem yerini tutmuş olduğundan dolayı insan dilinin ana objesi sayılmaktadır.”⁴⁸⁹ Bu ana obje karşısında kendisini açığa vuran ilk anlamlı insan sesine dayalı olarak kurulan ilk dil monofonik (tek sesli) bir nitelik taşımaktadır. Güneş üzerindeki insani duygu ve düşüncelerin gelişmesi ve yeni seslerin oluşmasıyla beraber, monofonik dil de genişlemeye başlamış ve ilk insan dili kurulmuştur. Yeryüzündeki kültür dillerinin ana kaynağını oluşturan bu monofonik dil ise, Türk Tarih Tezinin kesin olarak ispatladığı şekilde, ‘ilk kültürlü ve şuurlu insanlığın’, yani ‘brakisefal Türklerden’ oluşan topluluğun içinde vücut bulmuştur. Dolayısıyla Türk dili, monofonik ilk insan dilinden doğrudan doğruya çıkan ana dildir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ İbrahim Necmi (Dilmen), “Güneş Dil Teorisinin Esasları”, *Ülkü*, C. 6, S. 36, İkinci Kanun 1936, s. 330.

⁴⁸⁸ İbrahim Necmi (Dilmen), “Güneş-Dil Teorisinin Ana Kanunları ve Analiz Yolları”, *Ülkü*, C. 7, S. 38, Nisan 1936, s. 88.

⁴⁸⁹ İbrahim Necmi (Dilmen), “Güneş -Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Soru ve Cevapları”, *Ülkü*, C. 7, S. 39, Mayıs 1936, s. 179.

⁴⁹⁰ (Dilmen), “Güneş -Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Soru ve Cevapları”, s. 178-180.

Tarih ve dil alanının millileştirilmesi yönündeki bu çabalar, insansal varoluşa verili tüm gerçekliğin ontolojik ve epistemolojik temelini Türk ırkının ve Türk dilinin oluşturduğunu savunan marjinal bir kültür siyasası üretmiştir. Bizatihi Mustafa Kemal tarafından desteklenen ve teşvik edilen bu siyasa vasıtasıyla, Türk ırkının yalnızca eski bir tarihin sahibi değil, aynı zamanda onun başlatıcısı olduğu vurgulanmış; Türk dili de salt bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek bütün dillerin ana kaynağı olarak konumlandırılmıştır. Böylece bilimsel ve tarihsel gerçekliğin sınırlarını zorlayan bir aşırılık içinde, yeni rejimin ideolojik nitelik ve hedeflerine uygun bir kültür siyasası oluşturulmuştur.

Osmanlı-İslam geçmişinin yüzyıllara yayılan tarihselliği içinde gelişmiş olan yaşam tarzını tasfiye ederek, bunun yerine ‘Beyaz’, ‘Batılı/Batıcı’, ‘modern/modernist’, ‘seküler’ ve ‘milliyetçi’ bir toplumsal ve kültürel ilişkiler alanı inşa etmeye odaklanan bu siyasa, yalnızca tarih ve dil alanlarıyla sınırlı kalmamış, edebiyat ve sanat gibi diğer kültür alanlarında da işlevsel olmuştur. Ülkü Dergisi’nde edebiyat bazen dil konusuyla birlikte bazen de ondan ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Edebiyatın, dilin sadeleşmesi yönündeki çabalara katkı sunması, geçmişle hesaplaşması ve milli bilincin geliştirilmesine hizmet etmesi gerektiğine ilişkin vurgulara Ülkü Dergisi’nde sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu yöndeki vurgularıyla öne çıkan Kazım Nami Duru, “İnkılap Edebiyatı” başlıklı makalesinde Türk edebiyatının içine bulunduğu durumu şu şekilde tasvir etmektedir:

“Bugün, var olan Türk edebiyatını çoğumuzun gözleri, ya Osmanlı edebiyatı yahut da Frenk edebiyatı gözlüğüyle görüyor; bulanık görüyor; üzerine bakamıyor, üzerine varamıyor, onu kavrayamıyor. Bunların ‘Türk edebiyatı’ diye önümüze serdikleri şeylerin, ortak vasıflarını ayırırsak, çoğu bize yabancı gelir. Bu bakımdan ben derim ki, Divân Edebiyatına, Tanzimat Edebiyatına, Serveti Fünun Edebiyatına, hatta bu inkılâp günlerine değin ve hatta bugün yazılan edebiyata, uluorta Türk edebiyatı diyemeyiz... Türk edebiyatı, ancak Türk’ün özünden doğan edebiyattır.”⁴⁹¹

Kazım Nami’ye göre, Türkün özünü, onun bütün görünüşlerinde kendisini açığa vuran devrimci karakteri oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türk edebiyatı da devrimci içeriğe uygun bir karakterde olmalı, Türk devrimine özgü gerçekliği

⁴⁹¹ Kazım Nami (Duru), “İnkılap Edebiyatı”, *Ülkü*, C. 3, S. 13, Mart 1934, s. 47.

yansıtmalı ve milli bir üslup taşımalıdır. Bu ise, *Ülkü Dergisi*'nin yazı bölümlerinde belirtildiği üzere, millet ve vatan sevgisini aşıl原因, devrimcilik heyecanını kuvvetlendiren, Türk tarihinin büyük anlarını ve milli mücadelenin kahramanlıklarını anlatan, memleketin her köşesini tanıtır ve sevdiren, kötü geleneklerin ve yanlış itikatların çirkinliğini ortaya koyan, edebiyatımızın yabancı tesirler altında uğradığı değişimleri gösteren ve halk edebiyatının güzel örneklerini sunan çalışmalarla mümkün olacaktır.⁴⁹²

Ülkü Dergisi'nde sanata da benzer bir işlev yüklendiği ve onun da tıpkı edebiyat gibi, Türk devriminin ilke ve ideallerinin gerçekleştirilmesi yönünde araçsallaştırıldığı görülmektedir. Sanatın toplum için yapılan bir etkinlik olduğunu savunan derginin konuyla ilgili makalelerinde yer alan ortak vurgu, milli bir sanatın inşasına duyulan ihtiyaç ve gerekliliktir: "...Sanat tarlamız ve sanat havamız saf ve bakirdir. Avrupa'da tefessüh etmiş bir sanatın inkılap Türkiyesinde yeri yoktur, inkılap Türkiyesi yeni ve millî sanatını kendi duygusundan, kendi ruhundan çıkaracaktır."⁴⁹³

Sanatçının devrimin emrine girmesi gerektiğini belirten Behçet Kemal Çağlar da aynı hususa dikkat çekmektedir: "Türk sanatının kaynakları, Türk tarihinin derinliklerinde ve Türk halkının ruhundadır."⁴⁹⁴ Sanatçı, Türk tarihindeki ve Türk halkının sinesindeki bu ruhu açığa çıkarmakla yükümlüdür. Üstelik resim, müzik, heykel ve mimarlık alanlarından oluşan güzel sanatları geliştirmek ve Türk devrimine hasretmek yönündeki bu yükümlülük, bizzat devrim önderleri tarafından sanatçıya verilen bir vazifeye istinat etmekte ve bu çerçevede içinde anlamını bulmaktadır: "... İnkılap ülküsü bir küldür, bir âlemdir. Her âlem gibi o da etrafındaki belli başlı peykleriyle yaşar. 'Güzel sanatlar' da inkılap dünyasının ayrılmaz peyklerinden biridir. Büyük inkılabımızın tekâmülü bu peyklerin de ayrı ayrı inkılaplarını geçirmesiyle olacaktır. Aldığımız büyük emir, vaktin eriştiğini bize hatırlatmaktadır. Şeflerimiz bize: Sanat ordusu iş başına! diyorlar."⁴⁹⁵

⁴⁹² "*Ülkü'nün Yazı Bölümleri*", *Ülkü*, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 90.

⁴⁹³ Ali Sami (Boyar), "*Türk İnkılabının Beklediği Sanat*", *Ülkü*, C. 2, S. 10, İkinciteşrin 1933, s. 305.

⁴⁹⁴ Behçet Kemal (Çağlar), "*Gönüllü Sanat*", *Ülkü*, C. 4, S. 25, İkinci Kanun 1935, s. 337.

⁴⁹⁵ Ali Sami (Boyar), "*Güzel Sanatları İnkılabına Nasıl Mal Edebiliriz*", *Ülkü*, C. 3, S. 17, Temmuz 1934, s. 359.

Bu alıntılarının da ortaya koyduğu üzere, Ülkü Dergisi'nde sanat kavramı, onu var eden sanatçıya özgü kişisel ve özgür bir üretim alanı olarak değil, Türk devriminin ilke ve ideallerine göre belirlenmiş ideolojik bir formasyon aracı olarak tanımlanmaktadır. Tarih, dil ve edebiyat alanında çalışan bilim insanları, yazarlar ve düşünürler gibi, sanatçılar da, kendileri için belirlenmiş 'ulvi ödevlerin bilinci ve duygusuyla' hareket etmeye davet edilmekte, sınırlılıklarının ve sorumluluklarının çerçevesi hakkında bilgilendirilmektedirler.

Ülkü Dergisi'nin kültürel perspektifini oluşturan bu çerçevenin iki temel boyutu haiz olduğu söylenebilir. Birinci boyut, 'millilik ve çağdaşlık vasfından bütünüyle uzak olan Osmanlı geçmişinin' toplumsal ve kültürel ilişkiler düzleminde ürettiği gerçekliği ve bu gerçekliğe sirayet etmiş olan yabancı etkileri tüm yaşam alanlarından tasfiye edecek bir 'arınma' ve 'ilga' sürecine işaret etmektedir. İkinci boyut ise, geçmişin arındırılmış gerçekliğinden artakalan 'saf' ve 'temiz' unsurları 'ihya etme' ve artık geri döndürülemez bir biçimde ilga edilmiş olanların yerine de yenilerini 'inşa etme' sürecini içermektedir.

Atatürkçü ideolojinin ilke ve uygulamaları sayesinde arındırılmış olan geçmişin geride bıraktığı bu 'saf' ve 'temiz' unsurlar ise, insanlığın yapıcı ve kurucu kudretini oluşturan Türk ırkı başta olmak üzere, Türk tarihi, Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk sanatından müteşekkildir. Aynı zamanda ilga edilen eski yaşam tarzının yerine kurulan/kurulmakta olan yeni dünya görüşünün inşa sürecine de kaynaklık teşkil eden bu 'saf' ve 'temiz' unsurların ürettiği potansiyel, Türk devriminin 'Beyaz', 'Batılı/Batıcı', 'modern/modernist' ve 'seküler' gelişim süreci içinde aktüellik kazanmakta; Atatürkçü milliyetçiliğin kültürel alandaki politikalarının temel referans değerlerini oluşturmaktadır.

SONUÇ

1932 yılının Ocak ayındaki ilk sayısı ile birlikte Türk basın hayatında boy göstermeye başlayan Kadro Dergisi, Şevket Süreyya Aydemir'in öncülüğünde hareket eden bir grup aydın tarafından çıkarılmış ve aylık periyotlarla devam eden yayın hayatı yalnızca üç yıl ile sınırlı kalmıştır. Ancak “Türk inkılabının ideolojisini kendi açısından derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek” gibi iddialı bir misyonla ortaya çıkan bu dergi, hem yayınlandığı dönemin aktüalitesi içinde karşılık bulan hem de bu dönemin ötesine uzanan entelektüel bir etki ve nüfuz alanı üretmiş; yalnızca Cumhuriyetin kurucu kadroları ile yeni rejimin felsefi yönelimleri üzerinde değil, Türk siyasal ve düşünce hayatında da menfi ve müspet yönlü reaksiyonlar doğuran ve ciddi tesirler bırakan özgün bir ideolojik hareket olarak belirmiştir.

Bu özgünlük, Kadrocuların Türk devrimine yükledikleri anlam ve onu yorumlama biçimleri kadar, kendi *öncü* pozisyonlarına atfettikleri değerle de ilgilidir. Türk devriminin *sui generis* bir nitelik taşıdığını ve söz konusu niteliğin de yalnızca *öncü* ve *rehber* bir kadro aracılığıyla açığa çıkarılabileceğini iddia eden Kadrocular, ‘devrim ideolojisinin’ yalnızca kendi önderlikleri altında üretilebileceğini ima eden bir anlayışı savunmuşlardır. Bu anlayışın iki temel varsayıma dayalı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Birinci varsayım, tüm insanlık ailesi için önem taşıyan zengin içerikli ve evrensel nitelikli bir *potansiyele* (Türk devrimi), ikinci varsayım ise bu potansiyeli somut gerçekliğe dönüştürecek olan entelektüel ve yol gösterici bir *edimselliğe* (Kadro Hareketi) atıfta bulunmaktadır. Böylece bütünlüklü ve sistematik bir devrim ideolojisinin inşası için gerekli olan teori-pratik uyumunun ihtiyaç duyduğu ideal zeminin yanı sıra, Türk devrimi ile Kadro Hareketi arasındaki ilişkinin rasyonel temeli de üretilmiş olmaktadır. Yani ‘Türk devriminin içerdiği potansiyel’ ile ‘öncü niteliklere ve idealist vasıflara sahip olan Kadrocu irade’ arasında kurulan özdeşlik sayesinde, her iki unsur arasındaki ilişki salt iradi bir tercihin konusu olmaktan çıkarılmakta ve adeta *a priori* bir gerçekliğe, dolayısıyla da tarihsel ve ahlaki bir zorunluluğa dönüşmektedir.

Devrim ideolojisinin yalnızca Kadrocu irade aracılığıyla inşa ve temsil edilebileceğini savunan bu özcü yaklaşım bir kez ortaya konduktan sonra, sıra bu

ideolojinin “kendine özgü ve kendine has olan âlemi telakki tarzının” açıklanmasına gelmektedir. Bu yöndeki açıklamaların temelini ise diyalektik tarihsel materyalizme dayalı olarak geliştirilen ve onların ideolojik konum ve kimliklerine ilişkin ciddi tartışmaların yaşanmasına yol açan Kadrocu tezler oluşturmaktadır.

Buradaki tartışmalar, Kadrocuların, dönemin egemen paradigması tarafından mahkûm edilen bir zihniyet yapısına, yani Marksist bir dünya görüşüne sahip oldukları yönündeki suçlamalara dayanmaktadır. Kadrocuların Marksist geçmişlerinin de inandırıcılık düzeyini yükselttiği bu suçlamaların tam olarak gerçeği yansıttığını söylemek güçtür. Zira tarihsel materyalizmi yöntemsel olarak benimsemiş olsalar da, Kadrocuların gerek bu yöntemi maddi gerçeklikle ilişkilendirme biçimleri bakımından gerekse bu ilişkiselliğe dayalı olarak ürettikleri sonuçlar ya da geliştirdikleri tezler açısından Marksizmle birebir irtibatlandırılmaları mümkün değildir.

Tarihsel materyalizmi, CHP'nin halkçılık ilkesinde içerilen “sınıfsız- imtiyazsız topluluk” vurgusuyla koşut bir şekilde geliştirmeye çalışan Kadroculara göre, Marksizm, yalnızca sınıfsal mücadelelerin analizine odaklanan ve kapitalist Batı ülkelerine özgü emek-sermaye çelişkisinin ortadan kaldırılmasına imkân sağlayan bir doktrindir. Oysa sömürgelerin, yarı sömürgelerin ve henüz milli sanayisini geliştirememiş olan ülkelerin mücadelesi sınıf savaşları şeklinde değil, milli kurtuluş savaşları şeklinde cereyan etmektedir. Nitekim Türkiye'deki milli kurtuluş mücadelesi bunun ilk ve en mükemmel temsilini oluşturmaktadır. Türk kurtuluş mücadelesi, sınıfsal mücadelelerin dışında gelişen ve tarihin genel seyri içinde gizli ve inkâr edilmiş olarak kalan önemli ve kesin bir çelişkiyi açığa çıkardığı gibi, bunun nihai çözümü için gerekli olan örnekliği de sunmaktadır. Bu örneklik ise, Batı'daki sınıflı yapıları analiz etmeye muktedir bir doktrin olan Marksizm ya da bilimsel sosyalizm ile değil; yalnızca Türk devriminin şahsında somutlaşan milli kurtuluş hareketlerine has bir yöntemle, yani tarihsel materyalizm ile açıklanabilir. Böylece tarihsel materyalizmin Marksist gelişim çizgisi içinde ilkel komünal toplumdaki komünizme doğru giden tarihsel akışı, Kadrocuların elinde bambaşka bir seyir izleyerek milli kurtuluş ideolojisine ve oradan da bu ideolojinin “ilk ve en dikkate şayan örneğini” oluşturan ve ‘sınıfsız toplum’ idealini gerçekleştirecek olan Türk devrimine kadar varmaktadır.

Milli kurtuluş hareketlerinin temel niteliklerini Türk devriminin şahsında somutlaştıran Kadrocular, ‘tüm içsel ve dışsal çelişkilerinden arındırılmış sınıfsız bir toplum’ idealine ulaşabilmenin tek yolunun ise devletçiliği esas alan bir gelişme modelinden geçtiğini kabul etmektedirler. Tabii Kadroculara göre, devletçilik, değişik alternatifler arasında yapılacak opsiyonel bir tercih değil, tam aksine milli kurtuluş hareketlerinin kendi içsel doğasının zorunlu bir sonucu ve hatta “Türk milletinin öz ve kendine has milli nizamıdır”.

Kadrocuların, kapitalizm ve sosyalizm dışındaki üçüncü bir yol olarak önerdikleri ve milliyetçi (nasyonalist) devletçilik adını verdikleri bu nizam; ekonomide, kültürde, politikada ve diğer yaşam alanlarının tamamında devletçiliği esas alan geniş bir ideolojiyi yansıtmaktadır. Kadroculara göre, bu ideoloji, her ne kadar Türk devriminin maddi gerçekliği ve fiili gelişme safhalarının doğal bir sonucu olarak temayüz etse de, aynı zamanda bütün üçüncü dünya ülkeleri için örneklik teşkil edecek bir evrenselliği de haizdir. Henüz kapitalist bir gelişme seyri içine girmemiş olan bu ülkeler, Türk milletinin genel ve ortak iradesini taşıyan Mustafa Kemal’in yarattığı evrensel devrimin şahsında mündemiç bulunan milli kurtuluş ideolojisi sayesinde, sınıfsız ve tezatsız bir toplumsal yapıya kavuşmuş ve emperyalizmin asırlara yayılan tahakkümünden kurtulmuş olacaktır. Böylece Türk devriminin ideoloji ihtiyacını karşılamak iddiasıyla ortaya çıkan *öncü* ve *rehber* bir kadro, tarihsel materyalizmi *sui generis* bir bakış açısıyla yorumlamakta ve devrimin kendisinin tüm insanlık ailesi için öncü ve rehber olma vasıflarını muhtevi bir evrensellik taşıdığı sonucuna varmaktadır.

Türk devriminin özsel hakikati olarak dile getirilen bu kapsayıcı devletçilik anlayışı, Kadrocuların siyasal, toplumsal ve kültürel alanlardaki değerlendirmelerinin de temelini oluşturmaktadır. Tüm bireysel ve zümrevi ya da sınıfsal farklılıkları yadsıyan Kadrocular, şahsında halkın genel ve ortak iradesini somutlaştırdıkları tek adam (şef) ve tek parti (CHP) rejimine dayalı bir siyasal düzen öngörmekte; muhtelif eğilimlerden oluşan ve değişik çıkar gruplarını temsil eden çok partili demokratik bir siyasal düzeni ve parlamenter sistemi reddetmektedirler. Zaten Kadrocular, milli egemenlik kavramına da karşı çıkmakta, bunun yerine “önder ve müdrük bir kadronun hâkimiyeti” olarak tanımladıkları milli rehberlik formunu önermektedirler. Buna göre, genel ve ortak iradenin temsilcisi niteliğindeki şefin varlığında

oluşturulan homojen ve mutlak bütünlük, öncü ve rehber kadronun yol göstericiliği altında biçimlenmekte ve tek parti iktidarının uygulamalarıyla da karşılığını bulmaktadır. Dolayısıyla milli egemenliğin farklı siyasal partiler aracılığıyla temsil edildiği demokratik parlamenter düzene de ihtiyaç kalmamaktadır. Kadrocuların ‘milli rehberlik formuna’ dayalı olarak geliştirdiği bu tezlerin faşizme özgü bir totaliteryanizmin izlerini taşıdığı açıktır. Tek parti iktidarının zaten fazlasıyla otoriter olan karakterini bir adım daha öteye taşımaya çalışan bu tezlerin, dönemin reel-politik gerçekliğini ‘Türk devriminin özsel hakikati’ adı altında meşrulaştırarak siyasal radikalizmin en uç örneklerinden birini oluşturduğu söylenebilir.

Kadrocuların, tek parti iktidarının siyasal aktüalitesine verili uygulamalar karşısındaki bu olumsuz tutumları, dönemin dil, tarih ve sanat anlayışını oluşturan kültür politikaları ekseninde de aynen sürdürülmektedir. Kendilerine hasredilebilecek somut ve alternatif bir kültür politikası önermekten ziyade, özellikle tarih ve dil alanında filizlenmeye başlayan ve ‘Türk ulusal kimliğinin’ inşasına odaklanan resmi tezlerin önemine değinen Kadrocular, bu konularla ilgili olarak Türk entelijansiyasına düşen görev ve sorumlulukları hatırlatan normatif bir tutum takınmaktadır. Bu kapsamda, Osmanlı geçmişini aşarak ‘Türklüğün en eski yurduna’, Avrupa’nın sınıfsal mücadelelerle dolu tarihini aşarak da ‘Baticı bir dünya tasavvurunun’ oluşturulmasına kadar giden bir kapsayıcılığı içerdiği öne sürülen dönemin ‘devrimci’ kültür politikaları, Kadroculara özgü bir aşırılıkla sahiplenilmektedir.

Türk devriminin doğasına içkin ekonomik, siyasal ve kültürel gerçekliğin öncü ve rehber bir kadro tarafından yorumlanarak açığa çıkarılması şeklinde özetlenebilecek olan Kadrocu yaklaşım ve görüşler, her ne kadar tarihsel materyalizme dayalı olarak geliştirilmiş olsa da, doğanın ve insanlığın tarihini bütün sistemine yayılan diyalektik idealizm çerçevesinde inceleyen Alman filozof Hegel’in yaklaşım ve görüşleriyle ilginç bir benzerlik taşımaktadır. Nitekim Kadrocular da, devlete atfettiği aşkın-metafizik değer dolayısıyla faşizme ilham kaynağı olmakla suçladıkları Hegel’in diyalektik analizlerinin yöntemsel açıdan doğru olduğunu belirtmekte ve onun kendi sistemsel bütünlüğü içerisinde vardığı sonuçları, adeta Türk devrimi bağlamında yeniden üretmeye çalışmaktadırlar.

Hegel, mutlak tin olarak da ifade ettiği Tanrısal iradenin rasyonel ve diyalektik bir gelişim süreci içinde özgürlüğe doğru ilerlediğini belirtmekte ve bunun kendi dönemindeki Alman devletinin (Prusya) özelliklerine denk düşen anayasal monarşi modeli ile nihayetlendiğini ifade etmektedir. Kadrocular ise, her dönemde farklılaşan üretim biçimlerinin ve çıkar çatışmalarının diyalektik seyri içinde gelişimini ve varlığını sürdüren devletin, Türk devrimiyle kendisini açığa vuran milli kurtuluş ideolojisi sayesinde nihai bir forma eriştiğini-erişeceğini savunmaktadır. Hegel'in Prusya monarşisi içinde ve Alman milletine atıfla somutlaştırdığı evrensel özgürlük bilincinin Kadrocu yaklaşımdaki karşılığı tek parti iktidarının temsil ettiği Türk devleti ve Türk milletidir. Tabii Hegel ile Kadrocuların görüşleri arasındaki benzerlikler yalnızca bu hususlarla sınırlı değildir. Zira Hegel'in Prusya Kralı'nın bireysel varlığına atfettiği dünya tinini temsil etme misyonu ile Kadrocuların, Mustafa Kemal'in bireysel varlığı ve konumuna işaretle resmettikleri şefin 'havada esen cemiyet seslerini tam vaktinde ve bir ahize gibi alan, tasnif eden, parazitlerinden temizleyen ve ona her sestem üstün ve her sestem kuvvetli olan kendi sesini de katarak bize bir ahenk halinde sunan' misyonu arasında da ciddi bir benzerlik bulunmaktadır. Hegel ile Kadrocular arasındaki son ve belki de en önemli benzerlik ise, kendilerine atfettikleri 'açıklayıcı ve inşa edici' ya da başka bir ifadeyle "tanzim edici ve kurucu" konumdur. "Prusya'nun resmi filozofu" unvanını taşıyan Hegel'in, dünya tarihini açıklama ve inşa etme görevini kendi inhisarına alan ayrıcalıklı bir konumu sahiplenmesi gibi, Kadrocular da kendilerini Türk devrimine has ideolojinin üretilmesine öncülük ve rehberlik eden seçkin bir konuma yerleştirmektedir.

Kadrocu düşünce sistematizini karakterize eden bütün bu unsurları, belirli bir ideolojik çerçevenin içine yerleştirmek oldukça güç bir uğraştır. Zira Kadrocu düşüncenin eklektik yapısı ve ele aldığı her sorunsal karşısındaki özgünlük arayışı, aynı anda birden çok yönelimin savunulabilmesine imkân sağlamakta; bu da, Kadroculuğun tam olarak neye tekabül ettiğini açıklamayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte, ekonomik-siyasal-toplumsal ve kültürel nitelikli kavram ve olguları, öznel bir temelde tanımlayıp geliştirdikleri tarihsel materyalizm çerçevesinde ve Türk devriminin kendine özgü gerçekliği içinde ele alan Kadro Hareketi'nin yöntemsel-biçimsel anlamda Marksist, içerik olarak nasyonalist

(milliyetçi) ve nihai amacı itibarıyla da Kemalist (Atatürkçü) bir hüviyet taşıdığı söylenebilir.

Atatürkçü düşünce sistematığının üretilmesine dönük sol tandanslı ulusçu veya milliyetçi bir iddiayı yansıtan bu hareket fazla uzun ömürlü olamamış; geliştirdiği ideolojik müktesebat itibarıyla sonraki dönemlerde de etkisini sürdürse de, Kadro Dergisi'nin kapanmasıyla birlikte fiili olarak son bulmuştur. Muhtelif sermaye çevreleri ile CHP içinde beliren sert muhalefetin derginin kapanmasına etki eden ana faktörleri oluşturduğu söylenebilir. Ekonomik ilişkiler alanını bütünüyle devletin inhisarına hasreden görüşleri dolayısıyla sermaye çevrelerinin şiddetli eleştirilerine maruz kalan bu derginin, 'devrim ideolojisinin müellifi olma' yönündeki iddiası da CHP içinde büyük bir tepki doğurmuştur. Tabii CHP içinde beliren bu tepki, yalnızca Kadro Dergisi'nin kapanmasına etki etmemiş, aynı zamanda ona rakip ya da alternatif olarak yayınlanan Ülkü Dergisi'nin de temel varlık gerekçesini oluşturmuştur.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in yönetimindeki Ülkü Dergisi'nin ilk sayısı 1933 yılının Şubat ayında çıkmış ve aralıksız olarak süren yayın hayatı üç ayrı seri halinde 1950 yılına kadar devam etmiştir. Partinin resmi yayın organı niteliğini taşıyan bu dergi, ilk sayısından itibaren Kadrocu anlayışla örtük bir rekabet içerisine girmiş ve Türk devriminin *öncü* ideolojisini geliştirme misyonunun yegâne temsilcisinin kendisi olduğunu vurgulamıştır. Derginin "Türk inkılabının yollarını ve hedeflerini kendi hususiyetleri içinde katıksız aramak ve görmek kuvvetini ve inancını verecek bir fikri teşkilatlanmanın öncüsü olmak" şeklinde özetlenen çıkış amacı bu vurgunun en açık örneğidir.

Ülkü Dergisi'nin adeta Kadro Dergisi'ne nazire yaparcasına formüle ettiği ve kendi inhisarına aldığı bu amaç, on yedi yıl boyunca ve üç ayrı seri halinde devam eden yayın hayatının tamamını kuşatacak bir sürekliliğe dönüşmemiş olsa da, 1933-1941 yılları arasını kapsayan ilk serinin temel yönelimini oluşturmuştur. Tabii Ülkü Dergisi'nde beliren bu yönelim, tarihsel materyalizm uyarınca geliştirilen ve bütüncül bir ekonomik siyasa üzerine bina edilen görece 'özgün ve özerk' nitelikli Kadrocu tezlerden farklı olarak, siyasal pragmatizmi esas alan ve tek parti iktidarının uygulamalarında karşılığını bulan 'resmi ideolojinin' benimsenmesine ve

benimsetilmesine dönük bir gayretle temellendirilmiştir. Dolayısıyla Ülkü Dergisi'ne hasredilebilecek özgün ve bağımsız bir ekonomik, siyasal ve kültürel perspektiften bahsetmek güçtür. Çünkü bu derginin tüm yayın içeriği, Atatürkçü dünya görüşünün dönemin aktüalitesi içinde beliren kuramsal, kurumsal ve fiili müktesebatına dayalı olarak şekillenmiştir.

Söz konusu müktesebat ise, birbiriyle bağlantılı olan ve her biri yekdiğerinin varlık nedeni ve zorunlu sonucu olarak temayüz eden üçlü bir referans kümesi ya da öbeği üzerine inşa edilmiştir. Mustafa Kemal'in 'iradeci rehberlik' vasfıyla açığa çıkan ve diğer referansların da varoluşsal temelini oluşturan 'kişilik/liderlik kültü', bu referans öbeğinin birinci ve en önemli unsurudur. İkinci unsur ise, bu kişilik/liderlik kültüne dayalı olarak gelişen ve Altı Ok ile sembolize edilen Atatürkçü ideolojidir. Bahse konu referans öbeğinin üçüncü ve son unsuru ise, ilk iki unsurun taşıyıcısı niteliğinde olan ve CHP ile temsil edilen tek parti anlayışdır.

Kişisel, kuramsal ve kurumsal nitelikli dayanaklardan oluşan bu üçlü referans öbeğinin entelektüel düzeydeki ifade zeminini ise Ülkü Dergisi oluşturmuştur. Nitekim derginin, resmi bir ideolojinin inşası yönündeki çabaların yoğunlaştığı 1930'lu yılları kapsayan ilk döneminde, söz konusu referans öbeğinin her bir unsurunu ayrı ayrı ya da bir bütün olarak ele alan çok sayıda makale ve şiir yayınlanmıştır. Bütün bu yayınların ortak amacı ise, "Türk ruhunun en güzel ve en kudretli sosyo-politik ifadesi" olarak nitelendirilen Atatürkçü dünya görüşünün ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki temel tezlerinin Türk entelektüelleri nezdinde ve onlar aracılığıyla da halk arasında yaygınlaştırılmasını sağlamak ve böylece Atatürkçülüğü, resmi ideoloji olmanın da ötesine geçirerek Türk toplumunun yaşam tarzı haline dönüştürmektir.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Ülkü Dergisi bu dönüşüm sürecinde inşa edici bir aktör olarak değil, çoğunlukla sürecin aktif bir temsilcisi ve savunucusu sıfatıyla işlevsel olmuştur. Bu işlevselliğin temel dayanakları ise kişisel (Mustafa Kemal), kuramsal (Atatürkçülük) ve kurumsal (CHP) nitelikli referanslara göre biçimlendirilmiştir. Burada Mustafa Kemal'in Türk milleti nezdindeki aşkın ve ebedi konumunu yansıtan 'iradeci-yapıcı-yaratıcı' vasıflarına atıfla geliştirilen kişilik/liderlik kültü, zamanla Altı Ok'un temsil ettiği kuramsal bir anlayış içinde

sistemleştirilerek Atatürkçü ideolojiye dönüştürülmüş, ardından da bu ideolojinin kurumsal taşıyıcısı niteliğinde olan CHP'nin devletle özdeşleştirildiği otoriter karakterli bir tek parti rejimi oluşturulmuştur. Tabii bu rejim, her ne kadar sağ ya da sol ideolojilerden iktibas edilen uygulamalara göre şekillenmiş olsa da, bir yanıyla Türk milletinin sübjektif niteliklerinin bir sonucu, diğer yanıyla ise dönemsel ihtiyaçlar ve gerçekliğin yarattığı objektif bir hakikat olarak takdim edilmiştir. Böylece mevcut ya da olası bütün politika ve uygulamalar, Türk devriminin ilke, ideal ve ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı tercihler olarak sunulabilmiş; bu sayede de, söz konusu tercihlerin karakterize ettiği Atatürkçü rejimin 'kendi kendine benzeyen' bir orijinalliğe ve millik vasfına sahip olduğu vurgulanmıştır.

Bu bağlamda, Ülkü Dergisi'nin, tek parti rejiminin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlardaki politika ve uygulamalarının rasyonelleştirilmesine ve meşrulaştırılmasına imkân sağlayan bir açıklama çerçevesi sunduğu söylenebilir. Örneğin bu çerçeve içinde, dönemin planlı devletçilik politikası, özel sektörün gelişme koşullarının oluşturulması için ve yine bu koşulların oluşacağı güne dek kabul edilmiş bir model olarak takdim edilmektedir. Söz konusu takdim, bir taraftan liberal esaslara dayalı ekonomi politikalarının ilkesel olarak reddedilmediğini ve devletçiliğin yalnızca sınırlı bir zaman dilimi için kabul edilen geçici bir uygulama olduğunu ima ederken; diğer taraftan da tüm alanları devletin kontrol ve denetimine tabi kılan ve süreklilik arz eden bütüncül bir devletçilik anlayışını savunan Kadrocu görüşlere yönelik bir itirazı içermektedir. Böylece dönemin ekonomi politikasının hem Türkiye'nin o günkü gerçekliğine en uygun gelişme modeli olduğu ve liberal esaslarla bir aykırılık taşımadığı ileri sürülmekte hem de Kadrocuların, 'Türk devriminin özsel hakikati olarak sunduğu' kapitalizm ve sosyalizm dışındaki üçüncü yol arayışlarının temelini oluşturan devletçilik anlayışı kesin bir dille reddedilmektedir. Gerçi CHP'nin Genel Sekreteri ve aynı zamanda Ülkü Dergisi'nden sorumlu yöneticisi olan Recep Peker'in bu yöndeki görüşleri nispeten daha radikal bir nitelik taşımakta ve liberalizmi kategorik olarak olumsuzlayan şedit bir tepkiyi yansıtmaktadır. Ancak Peker'in söz konusu yaklaşımının derginin tamamına teşmil edilebilecek ortak bir eğilime dönüşmediği ve istisnai bir durum arz ettiği de şüphesizdir. Zira İsmet İnönü'nün de aralarında bulunduğu büyük çoğunluk, devletçiliği milli bir ekonominin inşası kapsamında ihtiyaç duyulan sanayi

altyapısının oluşturulması, idari ve teknik eksikliklerin giderilmesi ve yeterli sermaye birikiminin sağlanması için kabul edilmiş geçici bir uygulama olarak görme eğilimindedirler. Bu da, onların özü itibarıyla liberal gelişme modeline karşı olmadıklarını, devletçiliği konjonktürel bir gereklilik olarak savunduklarını göstermektedir. Nitekim Kadrocular da, kendi dönemlerindeki mevcut ekonomi politikasını liberal esaslarla uyumlu bir model üzerine inşa edildiği gerekçesiyle eleştirmektedir.

Ülkü Dergisi'nin, dönemin devletçilik politikasının ekonomik liberalizmle tezat teşkil eden gerçekliğini tevil etme yönündeki bu gayretinin bir benzeri de, parti-devlet özdeşliğinin giderek pekiştiği ve tüm yaşam alanlarını kontrol edecek denli mutlaklaştığı 1930'lar Türkiye'sinin anti-demokratik nitelikli siyasal gerçekliği bağlamında sergilenmektedir. Bu kapsamda, dönemin anti-demokratik içerikli uygulamaları, tüm yaşam alanlarında modernist ve milliyetçi bir gelişme çizgisini esas alan ve yüzü Batı'ya ya da daha genel ifadesiyle çağdaş dünyaya dönük olan yeni rejimin bekası açısından ihtiyaç duyulan geçici ve fakat zorunlu bir tercih olarak sunulmaktadır.

Nitekim Ülkü Dergisi'nde demokrasi kavramı, ilkesel ya da en azından söylemsel düzeyde açıkça reddedilmediği gibi, bu kavramın Türk toplumunun Osmanlı-İslam geçmişinden önceki tarihsel gelenekleri arasında önemli bir yeri olduğuna atıfta bulunulmakta ve bunun Mustafa Kemal'in "milli ve ırki hassasiyetine mesnet olan yüksek dehasının" ürettiği kendine özgü bir sistem içinde kurumsallaştırıldığı belirtilmektedir. Buna göre, yeni rejimin ilke ve ideallerini gerçekleştirmek amacıyla bizzat Mustafa Kemal tarafından kurulan CHP, ülkedeki her bir bireyi içerecek denli geniş ve hatta mutlak bir temsil gücüne sahiptir. Ülke genelindeki en küçük idari birimlerden başlayarak Meclise kadar uzanan müzakereci bir ortam içinde şekillenen bu güç, tek parti iktidarının politika ve uygulamalarında somutlaşarak nihai karşılığını bulmaktadır. Dolayısıyla ortada demokratik anlayışa ya da düzene aykırı bir durum olmadığı gibi, onun mümkün olan en dolaysız şekilde tesisini sağlayan bir işleyiş de söz konusudur. Bu işleyişin siyasal alandaki tecellisi ise sınıfsal, etnik, mezhepsel ve sosyolojik temelli tüm farklılıklarından arındırılmış homojen bir bütünlük olarak tasarlanan Türk halkının genel ve ortak iradesini temsil eden şefe (Mustafa Kemal) ve tek partiye (CHP) dayalı "ulus(al) devlet" modelidir.

Tabii şef-parti-devlet ve halk arasında kurulan mutlak bir özdeşlik ilişkisine dayanan bu model, doğal ve tarihsel bir seyir içinde gelişen ve dönemin sosyo-politik gerçekliğini oluşturan bireysel ve/veya toplumsal varoluş biçimlerinin/ilişkilerinin yerine, resmi ideolojinin varsayımlarına göre şekillenen ve Türklük bilincini esas alan yeni bir yaşam alanının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yaşam alanı, Türk devriminin ‘Beyaz’, ‘Batılı/Batıcı’, ‘modern/modernist’, ‘seküler’ ve ‘milliyetçi’ gelişim süreci içinde aktüellik kazanan ve bilimsel-tarihsel gerçekliğin marjinal bir yorumunu oluşturan bir kültür siyasasının eşliğinde belirginleşmektedir.

Mevcut ya da olası tüm farklılıklardan arındırılmış tekil ve homojen bir toplumsal ve kültürel kimliğin inşasını öngören bu siyasa, insansal varoluşa verili tüm gerçekliğin ontolojik ve epistemolojik temelini Türk ırkının ve Türk dilinin oluşturduğunu savunan ‘Türk tarih tezi’ ile ‘Güneş Dil Teorisi’ gibi radikal ve etnisist yorumlara dayanmaktadır. Ülkü Dergisi ise, Türk ırkının yalnızca eski bir tarihin sahibi değil, aynı zamanda onun başlatıcısı olduğunu vurgulayan resmi tarih tezi ile Türk dilini bütün dillerin ana kaynağı olarak konumlandıran ‘Güneş Dil Teorisi’nin entelektüellere ve onlar aracılığıyla da halka dönük aktarımını sağlamaktadır. Böylece millilik ve çağdaşlık vasfından bütünüyle uzak olduğu varsayılan Osmanlı geçmişinin, başta dil ve tarih olmak üzere, ‘Türk kimliği’ üzerindeki yıkıcı etkilerinden tamamen arındırılmış yeni ve Atatürkçü dünya görüşüne dayalı milliyetçi bir kültür evreni ile buna uygun bir birey ve toplum tipolojisinin oluşturulması hedeflenmektedir.

Görülebileceği üzere, Türk devriminin ilke ve ideallerini benimsemeye ve benimsetmeye dönük bir arayış olarak yayın hayatına başlayan Ülkü Dergisi, tek parti iktidarı tarafından üretilen ekonomik, siyasal ve kültürel müktesebatın, yani Atatürkçü düşünce sistematığının toplumsallaştırılmasına hizmet eden entelektüel bir platform niteliğini taşımaktadır. Mustafa Kemal’in kişisel dehasına verili olan “iradeci rehberlik” uyarınca şekillenen geniş ve kapsayıcı bir ideolojinin (Atatürkçülük) sözcülüğünü üstlenen bu platform, aynı zamanda Kadrocuların kendi öncü konumlarına ve entelektüel kapasitelerine atıfla dile getirdikleri “milli rehberlik formuna” yönelik güçlü bir itirazı da yansıtmaktadır. Kadrocuların, Türk devrimine özgü ideolojinin yalnızca kendi öncü rehberlikleri altında açığa çıkabileceği yönündeki iddialı tezine karşı çıkan Ülkü Dergisi, devrim ideolojisinin sadece şef-

parti-devlet ve halk özdeşliğini sağlayan iradeci rehberliğin eşliğinde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Tabii iki dergi arasındaki farklılık, yalnızca yüklendikleri ya da kendilerine attıkları misyonla sınırlı olmayıp, yöntemsel tercihleri ve önerdikleri ekonomik modeller itibarıyla da birbirinden tamamen ayrılmaktadır. Bu iki derginin siyasal ve kültürel alanlara yönelik olarak geliştirdiği tezler ise büyük oranda örtüşmektedir. Dönemin aktüalitesi içinde beliren siyasal ve kültürel gerçekliğin onaylanması ile buna dair eleştirilerin bertaraf edilmesine dönük sürekli ve sistematik bir gayreti temsil eden bu dergilerin, ‘Türk devrimine özgü dünya tasavvurunu’ oluşturan Atatürkçü milliyetçiliğin radikal sol (Kadro) ve radikal sağ (Ülkü) olarak nitelendirilebilecek iki farklı yorumunu yansıttığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01/3.15.32.

BCA, 490.01/846.347.1.

BCA, 490.01/847.353.3

BCA., 490.01/847.353.3.

BCA.,030.10.01/02.30.55.15.

2. RESMİ YAYINLAR

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

C.H.P. Halkevleri Öğreneği, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938.

C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, ty.

C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948.

Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931'den Birinci Kanun 1932 Nihayetine Kadar, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumî Tebligatı, İkinci Kanun 1933'ten Haziran Nihayetine Kadar, C. 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, İkincikanun 1934'ten Haziran 1934 Sonuna Kadar, C. 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935'ten Birincikanun 1935 Sonuna Kadar, C. 7, Ulus Basımevi, 1936.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, İkinci Kanun 1939'dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar, C. 14, Zerbamat Basımevi, 1940.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, Temmuz 1939'dan 31 Birincikanun 1939 Tarihine Kadar, C. 15, Zerbamat Basımevi, 1940.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, İkincikanun 1940'dan 30 Haziran 1940 Tarihine Kadar, C. 16, Zerbamat Basımevi, 1940.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, 1 İkinci Kanun 1942'den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar, C. 20, Ankara, 1944.

Söylevler 1932-1941, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, (Halkevleri ve Halkodalarının Yıldönümlerinde Verilmiştir), Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara, 1942.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C.9, 6.8.1951, D.IX, Top.1, Otr.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, C.9, 7.8.1951, D.IX, TBMM Basımevi, Ankara, 1951.

3. KİTAPLAR

Ahmad, Feroz; **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, ty.

_____ ; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Akarsu, Bedia; **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

Akçura, Yusuf; **Türkçülük**, Özdemir Basımevi, İstanbul, 1978.

_____ ; **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

Akşin, Sina; **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

_____; **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Akyüz, Kenan; **Türk Ocakları, Belleten** C. L, Sayı 196'dan Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara 1986.

Anderson, Benedict; **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

Arai, Masami; **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev. Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Aydemir, Şevket Süreyya; **İnkılap ve Kadro**, Ankara, 1932.

_____; **Suyu Arayan Adam**, 24. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

_____; **Tek Adam**, C. 3, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.

Aydın, Suavi; **Modernleşme ve Milliyetçilik**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

Baydar, Mustafa; **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Mentş Kitabevi, İstanbul, 1968.

Berkes, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz., Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Bora, Tanıl; **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.

_____; **Türk Sağının Üç Hali, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014.

Bostancı, Naci; **Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Calhoun, Craig; **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Carr, Edward Hallett; **Milliyetçilik ve Sonrası**, Çev. Osman Akinhay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Çağaptay, Soner; **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Çeçen, Anıl; **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

_____; **Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti**, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

Darendelioğlu, İlhan; **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977.

Dündar, Fuat; **Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Eliçin, Emin Türk; **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

Erkan, Ümmet; **Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçilik (1911–1931)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Ertan, Temuçin Faik; **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Gellner, Ernest; **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

_____; **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, İstanbul, 2008.

Georgeon, François; **Osmanlı – Türk Modernleşmesi (1900 – 1930)**, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

Gülcan, Yılmaz; **Cumhuriyet Halk Partisi: 1923-1946**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Gümüšoğlu, Firdevs; **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

Güz, Nurettin; **Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları: Halkevleri Dergileri (1932-1950)**, Bilge Yapım, Ankara, 1995.

Haniođlu, Őukrú; **Bir Siyasal DúŐünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ty.

Hegel, G.W.F.; **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, çev. Cenap Karakaya, 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2004.

Hobsbawm, E.J.; **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

İnan, Afet; **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Karaer, İbrahim; **Türk Ocakları (1912–1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Zoraki Diplomat**, İletişim Yayınları, 2012.

Karpat, Kemal H.; **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Kayalı, Kurtuluş; **Türk DúŐünce Dünyasının Bunalımı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Keskin, Mustafa, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Köker, Levent; **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Kushner, David; **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.

Kutlu, Sacit; **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

Makal, Ahmet; **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920- 1946**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Mardin, Şerif; **Türk Modernleşmesi: Makaleler-4**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Muhammetdin, Rafael; **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1998.

Oral, Mustafa; **CHP'nin Ülküsü**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2007.

Ölçen, Ali Nejat; **Halkevleri**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

Öz, Esat; **Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Özacun, Orhan; **CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951**, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2001.

Özkırımlı, Umut; **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2009.

Öztürkmen, Arzu; **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Parla, Taha; **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları - Cilt 3: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Peker, Recep; **"İnkılap Dersleri"**, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Roger, Antoine; **Milliyetçilik Kuramları**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008.

Sarınay, Yusuf; **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

Schendel, Willem van - Eric J. Zürcher; **Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları- 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Shaw, Stanford J. - Shaw, Ezel Kural **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, İkinci Cilt, E Yayınları, İstanbul, 2000.

Smith, Anthony D.; **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

_____.; **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Şimşek, Sefa; **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

Tazegül, Murat; **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

Tekeli İlhan-Selim İlkin; **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

_____.; **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Tekin, Yusuf; Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

Tekinalp, M.; **Kemalizm**, Çev. Çetin Yetkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Timur, Taner; **Osmanlı Kimliği**, Hil Yayınları, İstanbul, 1986.

_____.; **Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

Toksoy, Nurcan; **Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Toprak, Zafer, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950): İttihat Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler: Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (1876 – 1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

_____.; **Türkiye'de Siyasi Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Türkeş, Mustafa; **Kadro Hareketi (1932-1934)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.

Ünal, Tahsin; **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

Üstel, Füsün; **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Wilson, Howard E.-İlhan Başgöz; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk**, Dost Yayınları, Ankara, 1968.

Yanardağ, Merdan; **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, 2. Baskı, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, 2008.

Yıldız, Ahmet; **Ne Mutlu Türküm Diyebilene-Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları 1919-1939**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yıldız, Aytaç; **Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge (1899-1967)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Ziya Gökalp; **Türkçülüğün Esasları**, Toker Yayınları, İstanbul, 2002.

Ziya Gökalp; **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Devlet Kitapları, İstanbul, 1976.

Zürcher, Eric Jan; **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928**, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

4. MAKALELER

Ahmet Cemil (Miroğlu), “*Gazi'nin Heykeli*”, **Ülkü**, C. 2, S. 11, Birinci Kanun 1933.

Akalın, Şükrü Haluk; “*Yeni Lisan Hareketinin Yüzüncü Yılında Türkçe*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, TDK Yayını, C. I, S. 715, Temmuz 2011.

Akçuraoglu Yusuf; “*Birinci Türk Tarihi Kongresi*”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

Akın, Rıdvan; “*İkinci Meşrutiyet Türkçülüğünün İdeolojik ve Politik Boyutları*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S.3. 2003.

Aktürk, Şener; “*Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler*”, **Doğu-Batı**, Sayı: 38, 2006.

Alemdar, Korkmaz; “*Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler*”, **Kadro 1932**, Cilt I, Tıpkı Basım, Yay. Haz. Cem Alpar, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara, 1978.

Ali Muzaffer (Göker); “*Türk Soy ve Türk Tarihi*”, **Ülkü**, C. 4, S. 22, Birincikanun 1934.

Ali Sami (Boyar); “*Güzel Sanatları İnkılabına Nasıl Mal Edebiliriz*”, **Ülkü**, C.3, S.17, Temmuz 1934.

Ali Sami (Boyar); “*Türk İnkılabının Beklediği Sanat*”, **Ülkü**, C. 2, S. 10, İkinciteşrin 1933, s. 305.

Ali Süreyya; “*Demiryolu Siyasetimiz*”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

Alpar, Cem; “*Kadro Hareketi İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm*”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983.

Anderson, Benedict; “*Milliyetçiliği Anlamaya Giriş*”, **Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.

Avcı, Cemal; “*Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışı*”, **Atatürk ve Atatürkçü Düşünce**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

Aydoslu Sait; “*Millet ve Milliyet*”, **Ülkü**, C. 2, S. 10, İkinci Teşrin 1933.

_____ ; “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat 1*”, **Ülkü**, C. 1, S. 3, Nisan 1933.

_____ ; “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat 2*”, **Ülkü**, C. 1, S. 4, Mayıs 1933.

_____ ; “*Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat*”, **Ülkü**, C. 1, S. 6, Temmuz 1933.

_____ ; “*Ölü ve Diri Tarih*”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

Aydın, Faruk; “*Atatürk ve Milliyetçilik*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, S. 42, Kasım 1998.

Bayraktar, Zerrin; “*Ülkü Dergisi: Halkevleri Merkez Yayın Organına Bir Bakış*”, **İletişim**, A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, 1981/3.

Behçet Kemal (Çağlar); “*Gönüllü Sanat*”, **Ülkü**, C. 4, S. 25, İkinci Kanun 1935.

_____ ; “*Mezarının Başında*”, **Ülkü**, C. 14, S. 82, Şubat 1939.

Bostancı, Naci; “*Kadrocular*”, **Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri - Cilt 2: Cumhuriyet’ten Günümüze Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri**, Ed.: Süleyman Hayri Bolay, Nobel Yayınları, Ankara, 2015.

Bozkır, Kamuran; “*Halk Evleri*”, **Ülkü**, C. 7, S. 37, Mart 1936.

Burhan Asaf (Belge), “*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*”, **Kadro**, S. 8, Ağustos 1932.

_____ ; “*Fırka Mektebi*”, **Kadro**, S. 9, Eylül 1932.

_____ ; “*İnkılap Sanatına Varmak Yolları*”, **Kadro**, S. 29, Mayıs 1934.

_____ ; “*Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşümül Ehemmiyetini Anlayan Anlayana*”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933.

_____ ; “*Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor?*”, **Kadro**, S. 12, Birinci Kanun 1932.

_____ ; “*Sanatın Salamurası Karşısında*”, **Kadro**, S. 17, Mayıs 1933.

Burhan Cahit, “*Mecmualar*”, **Milliyet**, 21 Şubat 1933.

Canıvar, Gülser-Metin Heper, “*Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı*”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, C. 4-5, 1976-1977.

Celal Bayar, “*Başvekil’in Nutku*”, **Ülkü**, C. 11, S. 65, Temmuz 1938.

Celal Sahir (Erozan), “*O Geliyor*”, **Ülkü**, C.1, S. 4, Mayıs 1933.

Çancı, Haldun; “*Hızlı Dönüşümler Çağında Milliyetçi Düşüncenin Kökenlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi*”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 33, 2010.

Çavdar, Tevfik; “*Halkevleri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Çetinkaya, Ali; “*Aydın Demiryolunun Satın Alınması*”, **Ülkü**, C. 5, S. 29, Temmuz 1935.

Çetinkaya, Y. Doğan; “Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Demir, Şerif; “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 29, Konya, 2011.

Erdoğdu, A. Teyfur; “Osmanlılığın Evrimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici) Kimliğinden Millet Yaratma Projesine”, **Doğu-Batı (II. Meşrutiyet)**, C. 1, S. 45, Y. 11, Ankara, 2008.

Eroğlu, Nadir; “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl 2007, C. XXIII, S. 2.

Erşan, Mesut; “Eskişehir Halkevi ve Halkevi Dergisi”, **CTAD**, Yıl: 6, S. 12 (Güz 2010).

Georgeon, François; “Yusuf Akçura”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Giritli, İsmet; “Kemalist İdeoloji ve Nitelikleri”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983.

Göktürk, Eren Deniz (Tol); “1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Gümüšoğlu, Firdevs; “Türk Yurdu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Günay, Nejla; “İttihatçıların Türkleştirme Siyasetiyle İlgili İddialar ve Tarih Yazımındaki Çelişkiler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXX, S.88, Mart 2014.

Gündüz, Mustafa; “II. Meşrutiyet Devrinde Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu Mecmuasının Eğitim Faaliyetleri”, **Atatürk Kültür Merkezi Bilge Dergisi**, S. 50, Mart 2007, Ankara, 2007.

Hale, William M.; “Devletçiliğin Değerlendirilmesi, Kaynakları ve Amaçları”, **Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983.

İbrahim Alaettin (Gövsâ); “Tavaf”, **Ülkü**, C. 12, S. 70, Birinci Kanun 1938.

İbrahim Necmi (Dilmen); “Türk Dilinin Ana Çizgileri”, **Kadro**, S. 16, Nisan 1933.

_____ ; “Güneş -Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Soru ve Cevapları”, **Ülkü**, C. 7, S. 39, Mayıs 1936.

_____ ; “Güneş Dil Teorisinin Esasları”, **Ülkü**, C. 6, S. 36, İkinci Kanun 1936.

_____ ; “Güneş-Dil Teorisinin Ana Kanunları ve Analiz Yolları”, **Ülkü**, C. 7, S. 38, Nisan 1936.

_____ ; “Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta”, **Ülkü**, C. 6, S. 32, Birinci Teşrin 1935.

İnan, Afet; “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”, **Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar-Müzakere Zabıtları**, 2. Baskı (Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

İsmail Hüsrev (Tökin); “Milli Kurtuluş Devletçiliği I”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933.

_____ ; “Milli Kurtuluş Devletçiliği II”, **Kadro**, S. 19, Temmuz 1933.

_____ ; “Şark Vilayetlerinde Derebeylik”, **Kadro**, S. 12, Birinci Kanun 1932.

_____ ; “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932.

_____ ; “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, **Kadro**, S. 10, Birinci Teşrin 1932.

- İsmet (İnönü); “*Fırkamızın Devletçilik Vasfı*”, **Kadro**, S. 22, Teşrinievvel 1933.
- Jaffrelot, Christophe; “*Bir Milliyetçilik Kuramı İçin*”, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**, Der. Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, Çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kaya, Şükrü; “*Cumhuriyetin 14. Yıldönümü*”, **Ülkü**, C. 10, S. 57, İkinci Teşrin 1937.
- Kazım Nami (Duru); “*İnkılap Edebiyatı*”, **Ülkü**, C. 3, S. 13, Mart 1934.
- Kemal, Zaim; “*Dâhili Borç*”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.
- Kılıç, Murat; “*Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi*”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 16, Aralık 2007.
- Koçak, Cemil; “*Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____; “*Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kösoğlu, Nevzat; “*Türk Milliyetçiliği İdeolojisini Doğuşu ve Özellikleri*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mehmet Saffet (Arın); “*Milliyetçiliğin Felsefi Esasları*”, **Ülkü**, C. 1, S. 12, İkincikanun 1934.
- _____; “*Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hâkimiyeti*”, **Ülkü**, C. 3, S. 16, Haziran 1934.
- Münir Müeyyet (Bekman); “*Canımız Armağan Olsun*”, **Ülkü**, C. 6, S. 33, İkinci Teşrin 1935.
- Necip Ali (Küçükka); “*Türk Dili ve Türk Müziği*”, **Ülkü**, C. 4, S. 22, Birinci Kanun 1934.
- Nusret Kemal (Köymen); “*İnkılap İdeolojisinde Halkçılık*”, **Ülkü**, C. 3, S. 1, Mart, 1934.

_____ ; “Kemalizm ve Politika Bilgisi”, **Ülkü**, C. 7, S. 41, Temmuz 1936.

_____ ; “Sanayileşmemiz Üzerine Düşünceler”, **Ülkü**, C. 7, S. 37, Mart 1936.

Ölmez, Mehmet; “Ülkü ve Dil Yazıları”, **Kebikeç**, S. 3, 1996.

Özcan, Ufuk; “Kadro Akımı Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, **Sosyoloji Dergisi**, S. 3, 1992.

Öztan, G. Gürkan; “Milliyetçilik: Resmi İdeolojinin Mütemmim Cüzü”, **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, Editörler: Fikret Başkaya, Tolga Ersoy, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara, 2007.

Pittard, Eugene; “Türk Irkı Hakkında”, **Ülkü**, C. 8, S. 45, İkinci Teşrin 1936.

Ragıp Hulusi; “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

Recep (Peker); “Ülkü Niçin Çıkıyor”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933

_____ ; “Disiplinli Hürriyet”, **Ülkü**, C. 1, S. 3, Nisan 1933.

_____ ; “Konuşunuz Konuşturunuz”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

_____ ; “Uluslaşma-Devletleşme”, **Ülkü**, C. 7, S. 40, Haziran 1936.

_____ ; “Ülkü Niçin Çıkıyor”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

Reşit Galip; “Gazi Mustafa Kemal”, **Ülkü**, C. 1, S. 1, Şubat 1933.

_____ ; “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, **Ülkü**, C. 1, S. 9, Birinci Teşrin 1933.

Saklı, Ali Rıza; “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği”, **Akademik Bakış Dergisi**, Kasım-Aralık 2012.

Semiz, Yaşar; “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.35, 2014.

Sezgin, Ömür; “Kadro Hareketi”, **Kadro 1932**, Cilt I, Tıpkı Basım, Yay. Haz. Cem Alpar, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara, 1978.

Somel, Selçuk Akşin; “*Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.1, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Soysal, Gün; “*Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik**, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Şakiroğlu, Mahmut H.; “*Halkevi Dergileri ve Neşriyatı*”, **Kebikeç**, S. 3, 1996.

Şevket Süreyya (Aydemir); “*Derebeyi ve Dersim*”, **Kadro**, S. 6, Haziran 1932.

_____ ; “*1789 İhtilalinin Mezarı Başında I*”, **Kadro**, S. 32, Ağustos 1934.

_____ ; “*Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I. Faşizm*”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933.

_____ ; “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III, Türk Nasyonalizmi*”, **Kadro**, S. 20, Ağustos 1933.

_____ ; “*Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III*”, **Kadro**, S. 21, Eylül 1933.

_____ ; “*Halk Evleri*”, **Kadro**, S. 3, Mart 1932.

_____ ; “*Plan Mefhumu Hakkında*”, **Kadro**, S. 5, Mayıs 1932.

_____ ; “*Programlı Devletçilik*”, **Kadro**, S. 34, Teşrinievvel 1934.

_____ ; “*Yaban*”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933.

_____ ; “*Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları*”, **Kadro**, S. 29, Mayıs 1934.

_____ ; “*Yürüyen Devlet*”, **Kadro**, S. 25, İkinci Kanun 1934.

Timur, Kemal; “*Ülkü Dergisinde Yayımlanan Atatürk Konulu Şiirler*”, **TÜBİAR**, S. XVII, Bahar 2005.

Toprak, Zafer; “Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler” , **Toplum ve Bilim**, Sayı 24, Kış 1984.

Uyar, Hakkı; “Resmi İdeoloji ya da Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi”, **Toplum ve Bilim**, S. 74, Güz 1997.

Ünüvar, Kerem; “Ziya Gökalp”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Üstel, Füsün; “Türk Ocakları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C. 4, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Varlık, M. Bülent; “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Vedat Nedim (Tör); “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, **Kadro**, S. 15, Mart 1933.

_____ ; “Milli Kurtuluş Hareketleri ve Buhran”, **Kadro**, S. 18, Haziran 1933.

_____ ; “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, **Kadro**, S. 1, İkinci Kanun 1932.

_____ ; “Sanayileşme Davası”, **Kadro**, S. 24, Birinci Kanun 1933.

_____ ; “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, **Kadro**, S. 11, İkinci Teşrin 1932.

_____ ; “Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir”, **Kadro**, S. 17, Mayıs 1933.

_____ ; “Ümmilikle Mücadele İçin Köy Kampları: Harf İnkılabı”, **Kadro**, S. 1, İkincikanun 1932.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu); “Edebiyat Buhranına Dair”, **Kadro**, S. 8, Ağustos 1932.

_____ ; “Eskiler Almayalım”, **Kadro**, S. 4, Nisan 1932.

_____ ; “Kültür ve Medeniyet”, **Kadro**, S. 15, Mart 1933.

_____ ; “Türkçe”, **Kadro**, S. 9, Eylül 1932.

Yaşar Nabi (Nayır); “İnanımız Bir Olsun”, **Ülkü**, C. 2, S. 11, Birinci Kanun 1933.

Yıldırım, Emre; “Türkiye’de Milliyetçiliğin Arka Planı: Osmanlı’da Modernlik ve Milliyetçilik”, **History Studies**, C. 6, S. 6, Aralık 2014.

Yıldız, Ahmet; “Kemalist Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, C. 2, Ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

5. SÜRELİ YAYINLAR

5.1. GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

Milliyet

Vakit

5.2. DERGİLER

Kadro

Ülkü

Yedigün

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

İletişim

Boğaziçi Üniversitesi Dergisi

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Doğu-Batı

Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi

SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Toplum ve Bilim

Türklük Bilimi Araştırmaları

Akademik Bakış Dergisi

Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Kebikeç

Sosyoloji Dergisi

History Studies

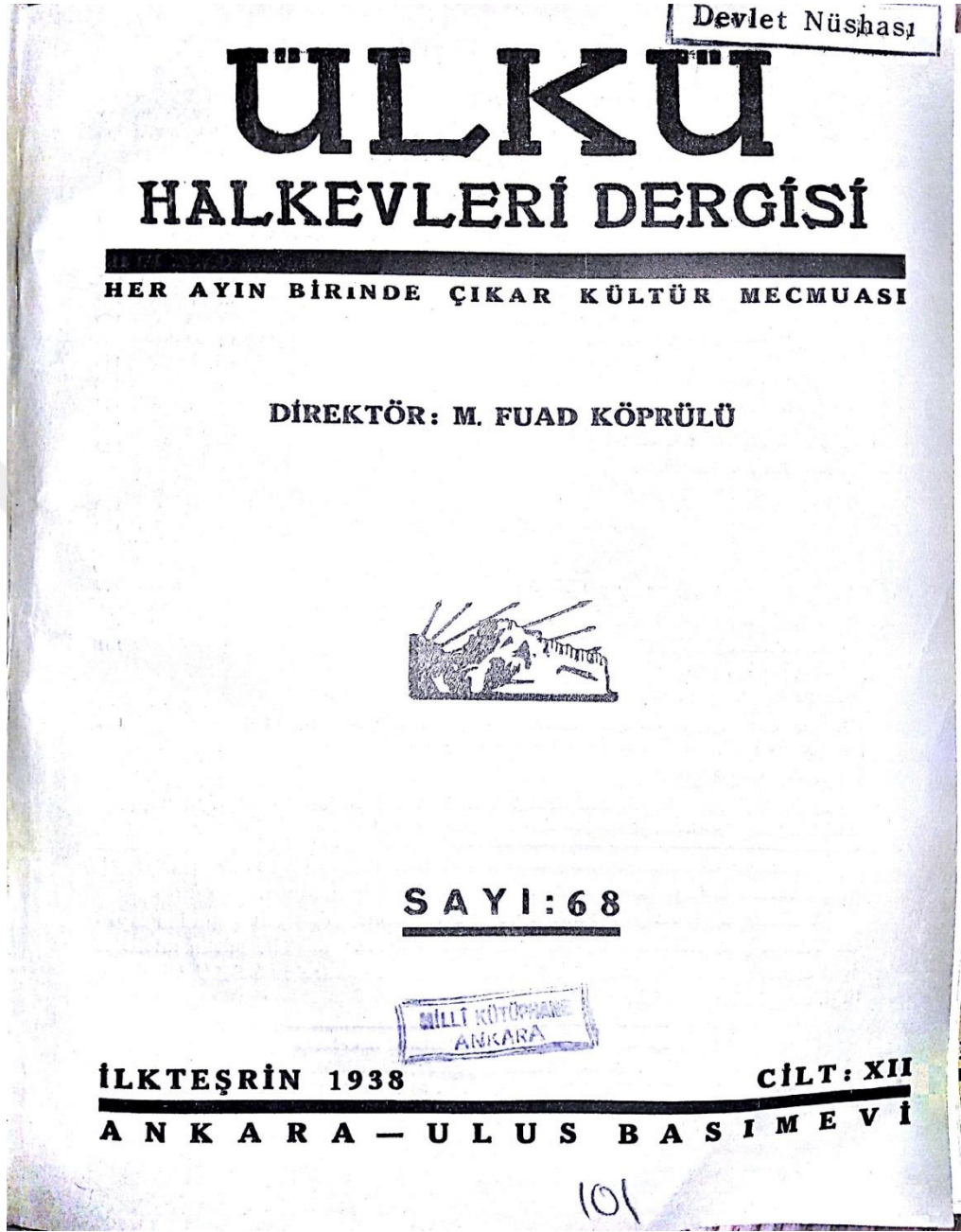
EKLER

EK. 1. Ülkü Dergisinin Kapakları ve Başyazılarından Örnekler

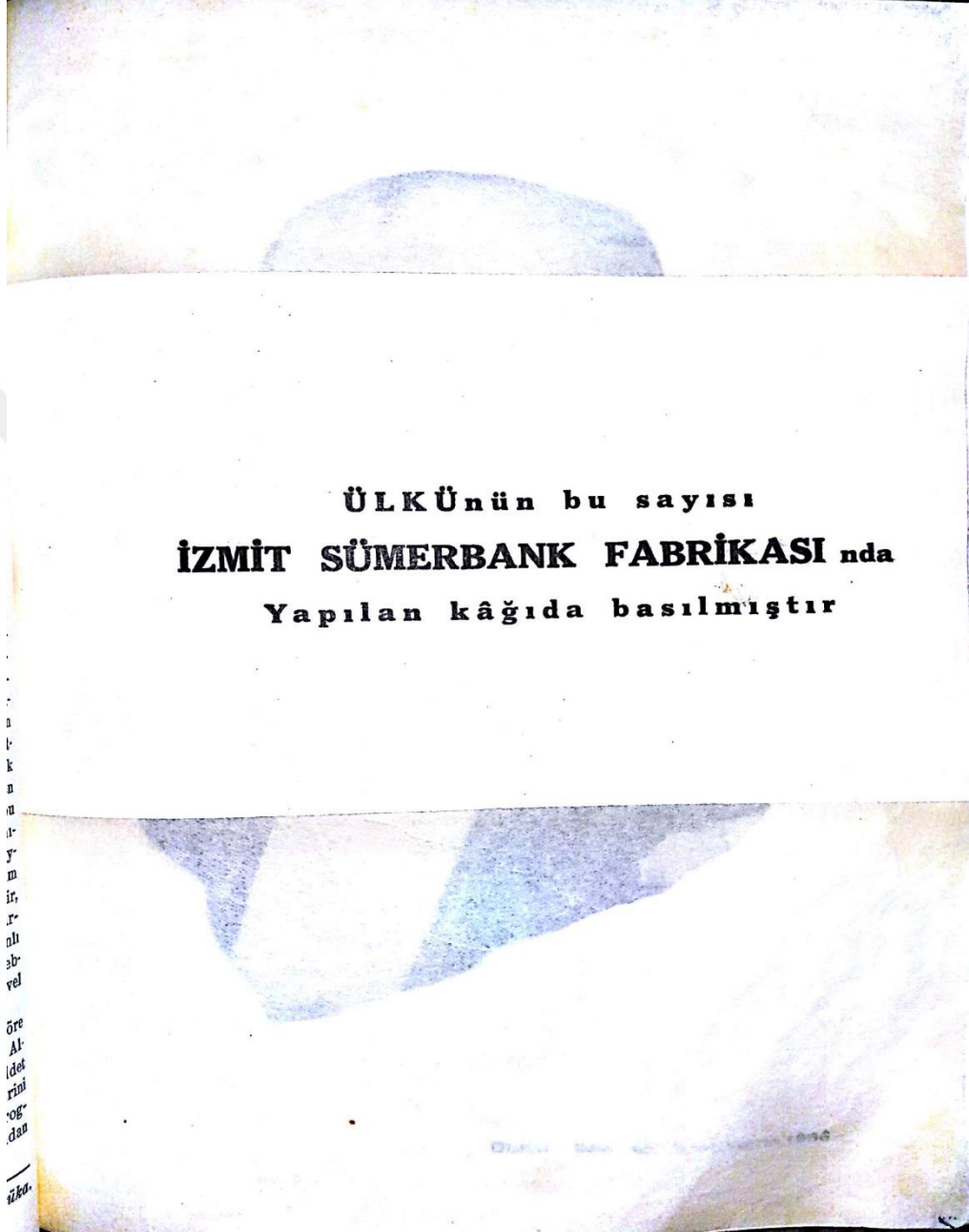
EK. 1.1. Ülkü'nün Ağustos 1935 tarihli 30. sayısının ilk sayfası

EK. 1.2. Ülkü'nün İkinciteşrin 1938 tarihli 68. sayısının kapağı

EK. 1.3. Ülkü'nün İzmit Sümerbank Fabrikası'nda üretilen kâğıtla basılan sayısından bir sayfa

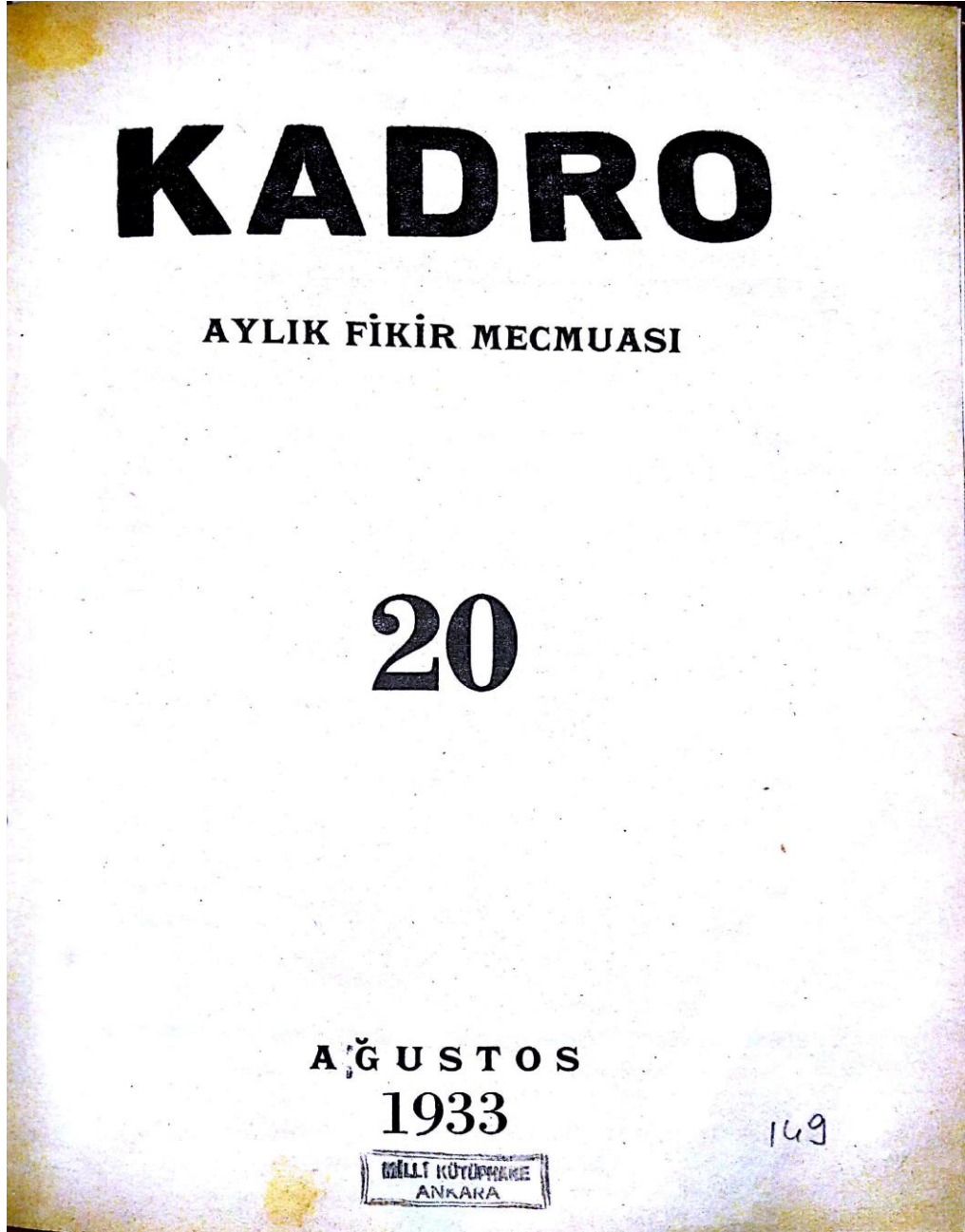

EK. 2. Kadro Dergisinin Kapakları ve İçeriğine Dair rnekler

EK. 2.1. Kadro'nun Şubat 1932 tarihli 2. sayısının kapağı

EK. 2.2. Kadro'nun Ağustos 1933 tarihli 20. sayısının kapağı

EK. 2.3. Kadro'nun Ağustos 1933 tarihli 20. sayısının içindekiler sayfası

İÇİNDEKİLER:

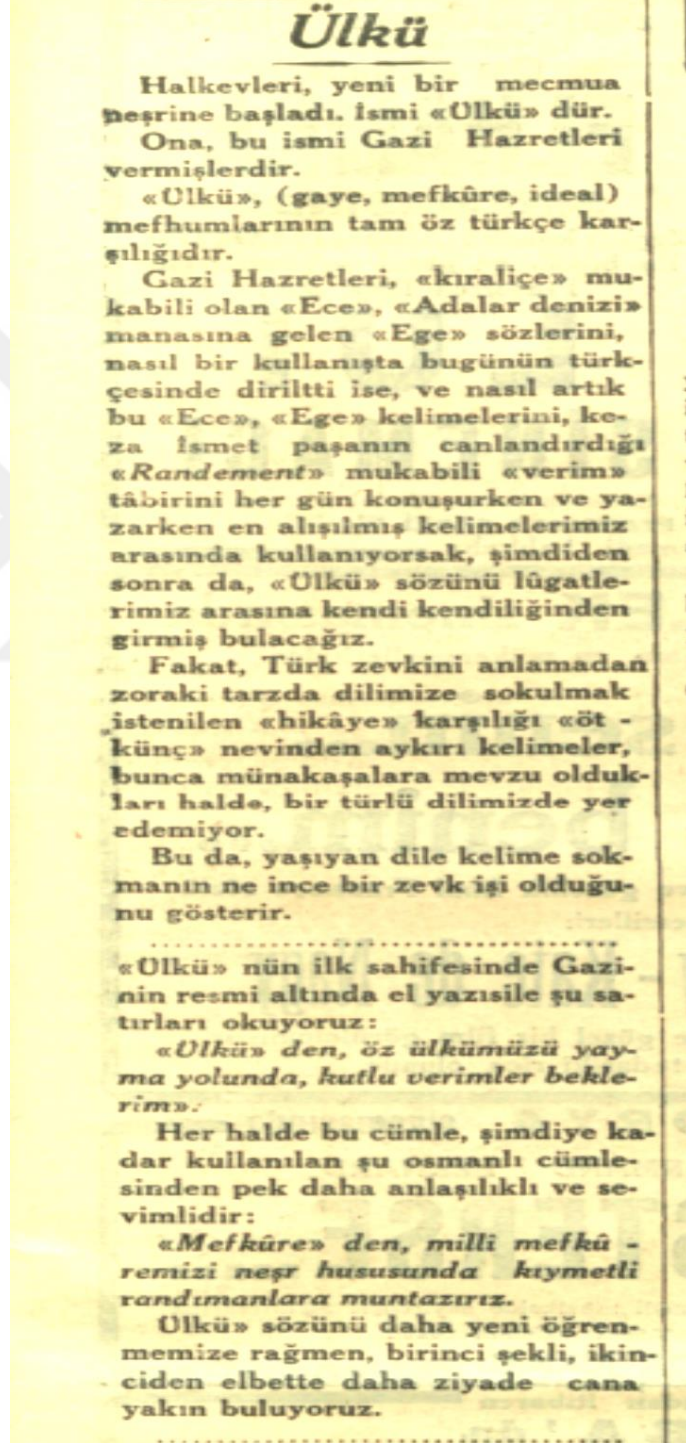
Şevket Süreyya	KADRO
Dr. Vedat Nedim	Fikir hareketleri arasında Türk Nasyonalizmi
İsmail Hüsrev	III. Türk nasyonalizmi.
Burhan Asaf	Devletçi bir ziraat siyasetinin ana prensipleri.
Tahir Hayrettin	Dünya buhranına umumî bakış.
M. Şevki	Üniversitenin manası.
İbrahim Necmi	İnkılâp ve köy.
	Millî Mahrukat meselesi.
	III. İspirto.
	Dede Korkut hikâyeleri üzerine bir iki söz.
	KRONİK

Dumlupınar harbinin bittiği yerde yeni Dumlupınarlar başladı !

Vatandaş! Sen şimdi de bütün cephelerde mücadele içindesin! Bu mücadele, yurdumuzun siyaseten olduğu kadar iktisaden de yüksek bir cüzü tam oluşuna kadar sürecektir !

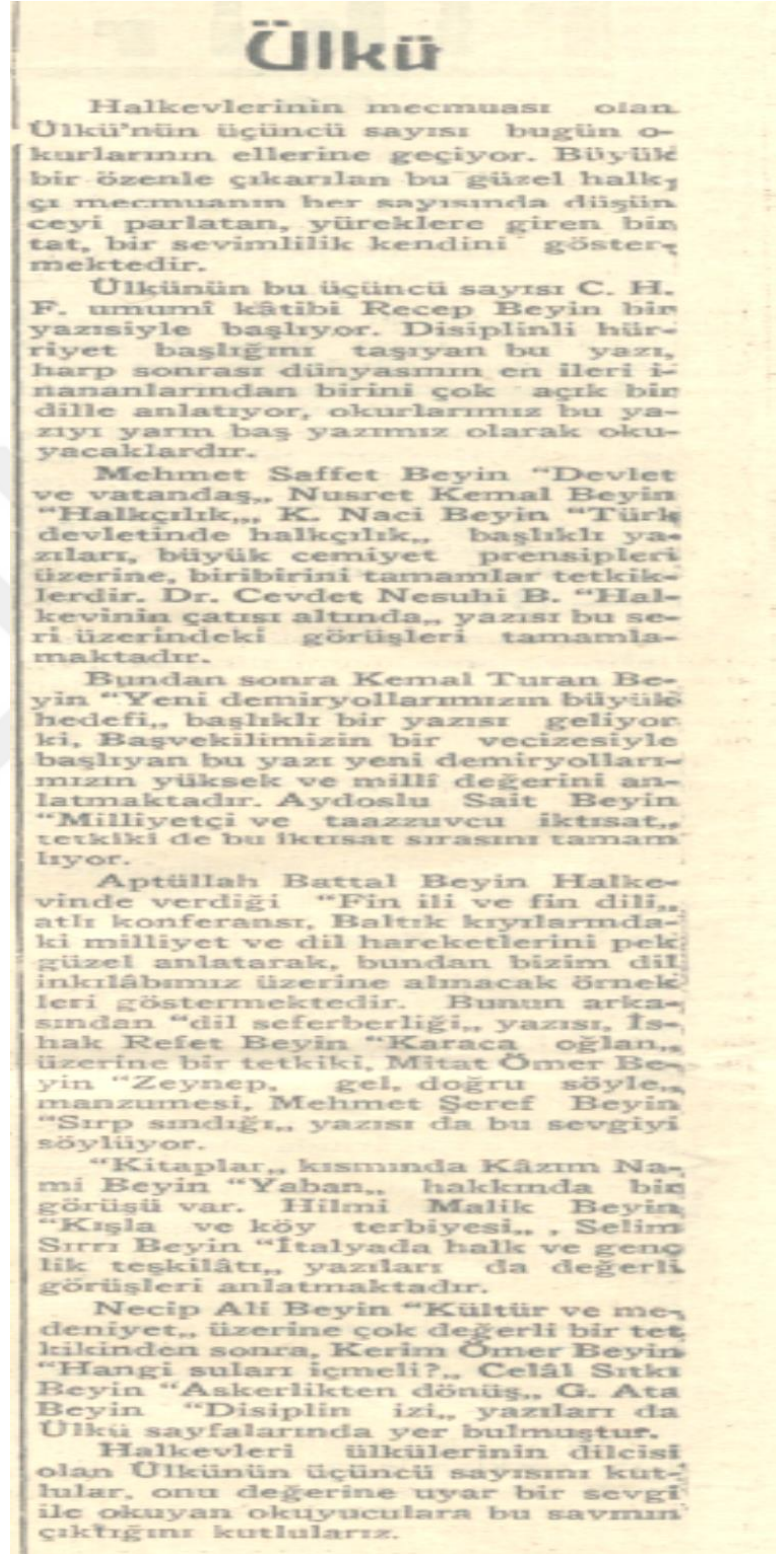
EK. 3. Dönemin Gazetelerinde Ülkü Dergisine Dair Neşredilen Yazılardan Örnekler

EK. 3.1. Akşam gazetesinin Ülkü'nün yayın hayatına başladığı ve derginin isminin Gazi tarafından verildiğine dair haberi

Kaynak: «Ülkü», Akşam, 22 Şubat 1933, s.3.

EK. 3.2. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Ülkü'nün üçüncü sayısı ve içeriğine dair tanıtıcı yazısı

Kaynak: "Ülkü", Hâkimiyeti Milliye, 25 Nisan 1933, s.6.

EK. 4. Dönemin Gazetelerinde Kadro Dergisine Dair Neşredilen Yazılardan Örnekler

EK. 4.1. Sadri Etem'in Kadro'ya dair tanıtıcı yazısı

İşaretler :

İnkılâp ve kadro sağdan ateşler altında

Kadro Ankarada beş arkadaşın esesi halinde ayda bir çıkıyor. . . Kadronun ana fikirlerini taşıyan Şevket Süreyyanın "İnkılâp ve Kadro", adlı eseri bir zamanlar Prens Sabahaddin, bir zamanlar Ziya Gök Alp tarafından ifade edilmek istenen mevzular üzerindedir. Yani İnkılâp ve Kadro Türkiye'nin hayatına bir mana vermek istiyor. . .

Prens Sabahaddin "Mesleki içtimâ, adını verdiği Demolnis ve Henri Turville'in yolunda yürüyerek Türk cemiyetini toplu teşekkülünden, ferdi teşekküle geçirmek için düsturlar ortaya atmıştır. Ona göre Türk cemiyeti yaşlanın vücuduna getirdiği çoban teşekkülüne tabidir. Yani toplu hayat yaşayan bir cemiyettir. Türk cemiyetinin bütün mertleri bir toplu hayatdır. Çünkü toplu hayat inhilâlin, infirâdi hayat tarakkinin esasıdır. Prens'in sosyolojisi (Muhit) ile çevrilmiştir. Muhit terbiye ile değişecektir. . .

Ziya Gök Alp bunun tam zıddı bir sosyolojiyi Türk hayatına tatbik etti. . . Durkheim'in küçük burjuva te mayüllerini ifade eden ve milletli ilmin mevzuu ve gayesi telâkki eden sosyolojiyi esas telâkki etti ve fikirleri bir cemiyeti kurmak için bir esas unsur diye kabul etti. Ziya Gök Alp, içtimâî kıymetleri (Mesleki içtimâ, Demolnis ve içtimâî hakikatleri) teşkil etmiş ve içtimâî fikirler manzumesi haline sokuyordu. . .

Ziya Gök Alp fikirlerinin düsturu: (Türk milletindenim, is-lâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim) sözleriyle hulâsa ediyordu. . .

Kadro ve inkılâp için de mevzu Türk milletidir. Kadro inkılâba göre içtimâî hâdisenin temelini iktisadî hâdiseye maddî istihsal münasebetleri teşkil eder. İçtimâî yapının alt kısmını, temel kısmını iktisadî münasebetler vücuda getirir. (İnkılâp ve Kadro) Kadro mecmuası tarihî maddecedir. . .

Maddeden fikre doğru bir telâkümül ve inkılâf kabul eder. Bu itibarla inkılâp ve Kadronun ileri sürdüğü sosyoloji esasları bizim memleket için yep yemidir. . .

Fakat inkılâp ve Kadro sade bu hudut içinde kalmış olsaydı: Diyalektikliği yalnız Marx'ın sınıf tezatlarına irca edecekti. Halbuki inkılâp ve Kadro, kendisini sınıfların mücadelesine mâni olmaktan istiyen (Faşizm) den ayırt ediyor. . . Faşizmin müstemlekeci bir temayülden doğduğunu anlatıyor. Halbuki onun telâkisine göre Türk inkılâbı sınıf tezaatından değil, (Marx) in işaret etmediği bir noktadan meydana çıkmaktadır . emperyalizm ile müstemlekenin çarpışmasından doğmuştur. . .

Türk inkılâbı bu karakteri ile orijinaldir. . . Bu orijinalite onun sınıfsız bir devlet olmasını icabettiriyor. Çünkü Türkiye liberal bir sisteme geçecek olursa sınıf tezaatına düşecek, şuurunu bulmamış bir sınıfın hâkimiyetini tesis edecek olursa henüz mevcut olmayan bir şeyi hâkim etmek istemiş olacaktır. O-

nun için İnkılâp ve Kadroya göre Türkiye plânlı bir iktisada sahip olmalı ve burjuva memleketlerini düştüğü tezatlara düşmemelidir. . .

İnkılâp ve Kadronun vaziyetini Ağaoglu Ahmet Beyin Cümhuriyette, Mustafa Şekip Beyin (Yeni Türk mecmuası) ndaki hücumları daha bariz bir şekilde meydana çıkardı. . .

Ağaoglu Ahmet Bey liberaldir. Ve liberalizmin en ateşli taraftarıdır. Ahmet Beyefendiye göre hâdiseler bir tarih dinamikliği ile ilerlemez. Ahmet Bey hâdiseleri durgun statik bir halde görüyor. Bu halde ve bir (determinizm) e inanıyor. Halbuki cemiyet şartları değişince, cemiyetin inkılâf şartları da değişiyor, tarihî rol alan zümreler yerlerini değiştiriyorlar, bir inkılâf devresinde en zinde olan bir zümre, istihsal şartları değişince tereddide uğruyor. . .

1789 da inkılâfın en hararetli, en canlı safhasını yaşayan zümre bugün aynı sebeplerin neticesi olarak canlılıktan uzaklaşmıştır. Onun geçirdiği buhran değil, yeni bir inkılâba geçmiştir. Ahmet Beyefendi Kadroya 1789 kayasından Adam Smith gözüyle bakıyor. . . Aradaki zaman farkı 140 tan fazladır. 140 sene evvel bir cemiyet için hakikat olan şey bugün değişen cemiyet inkılâfı ö-münde hakikat değildir. . .

Mustafa Şekip Beyefendi, (Bergsondan (Marx) a bir mektup yazıyorlar. Bergsondan (Marx) a değil, cemiyet hayatında (determinizm) e inanan bütün fikir adamlarına bir hücum. . .

(Hades) çilik ve zihniyetçilik davası eskidir. Bu davanın ispat edeceği bir şey yoktur. . . Bu davanın rolü menfidir. . .

İnkâr eğer realiteyi gözlerden kaybetseydi Bergson bir teselli olacaktı. Fakat determinizm her şeye rağmen şaşmadan hükümünü icra ediyor. . .

Bir nokta, Şevket Süreyya Beyin İnkılâp ve Kadrosunda müstemleke ile emperyalizmin doğuş-mesinden doğan yeni devlet her zaman sınıfsız kalabilecek midir? Ben bundan şüpheliyim. . . Bu şüpheyi Şevket Süreyya Bey de hissetmiş olacak ki bugünkü devletin devletçiliğinde sınıfı himaye maksadı olmadığını söylüyor. . .

Temele bakıyorum, Türkiye'de sermaye şirketlerde hisse senetli bankalarda toplanıyor. Bankalarda bugünkü temerküz, sanayinin şirketler ve fertler elinde bulunması bize bir şeyler ifade etmez mi? . . .

Devlet Bankası henüz hususi şahıslara ait olan bankalar yanında faal bir rol oynayamıyor. Daha bir kaç ay evvel sacayığı grupların kontenjan etrafındaki hareketleri dahi İstanbul'daki neşriyat bir sınıflama hareketinin âlâmetleri değil midir? . . .

Türkiyede her gün dükkata lâ-yık bir şekilde üreyen fabrika sanayii bir gün bir sınıflama hareketi ile kendini göstermek istemeyecek midir? . . .

Ben çok samimi olarak bunu dü-

CUMHURİYETİN ABERLİ
Talebe birliğinde

Bir toplantı

Avrupa birlikleri nizamnameleri gibi

Millî Türk Talebe Birliği senelik kongresini dün öğleden evvel toplandı. . .

Kongrede Darülfünunun muhtelif fakültelerine mensup talebelerin murahhasları yüksek mektepler murahhasları hazır bulunmuştur. Birinci reisliğe Tıbbiyeden Hülofi, ikinci reisliğe Mühendis Mektebinden Himmethan katipliğine de Lem'i ve Beşir Beyler seçildikten sonra içtimâa başlanmıştır. . .

İdare heyeti raporu okunduktan sonra münakaşasına geçilmiş ve rapor muvafık görülmüştür. . .

Eundan sonra eski idare heyeti tarafından seçilen nizamname encümeninin hazırlanmış olduğu Millî Türk talebe birliği nizamnamesinin tetkikine başlanmıştır. Birliğin kuruluşu şimdiye kadar şu şekilde idi. . .

Her fakülte ve yüksek mekteplerdeki talebe cemiyetlerinden gelecek beşer murahhas millî Türk talebe birliğinin umumî idare heyetini teşkil ederdi. Fakat bu vaziyetin şimdiye kadar yapılan tecrübelerle birçok mahzurları olduğu görülmüş ve geçen seneki kongrede bu şehrin değiştirilmesine karar verilmişti. Bu hususta uğramak üzere bir de nizamname komisyonu seçilmişti. Nizamname encümeni Avrupadaki talebe birliklerinin nizamnamelerini getirterek tetkikat yapmış ve Türk talebe birliğinin de bu birlikler gibi teşkiline karar vermiş, ona göre yeni nizamnameyi hazırlamıştır. . .

Yeni nizamnameye göre Türk talebe birliği itihaplarında bütün fakültelerle yüksek mektep talebeleri bizzat reylerini kullanacaklardır. Ve teşkil edilecek idare heyeti de bu suretle kuvvetini doğrudan doğruya talebeden alacaktır. . .

Dünkü içtimâda yeni nizamname maddede tetkik edilmiş ve yedinci maddeye kadar tebit edilmiştir. . .

Vakit geçtikçe için içtimâa perşembe günü öğleden sonra devam edilmek üzere nihayet verilmiştir. . .

Ortaköyde şüphelenilen bir evde neler bulundu ?

Ortaköyde Osman bey namında bir zatın son günlerde evine garip paketlerle gittiği görülmüş ve bu vaziyet zabitanın nazarı dikkatini celbetmiştir. . .

Yapılan gizli takibatta Osman Beyin evinde kaçak esya bulunduğu anlaşıldığından dün öğleden sonra eve girilmiş ve 32 bin sekiz yüz tane çakmak taşı, bir miktar sigara kâğıdı, birkaç tabanca, Bir miktar da cephane bulunmuştur. . .

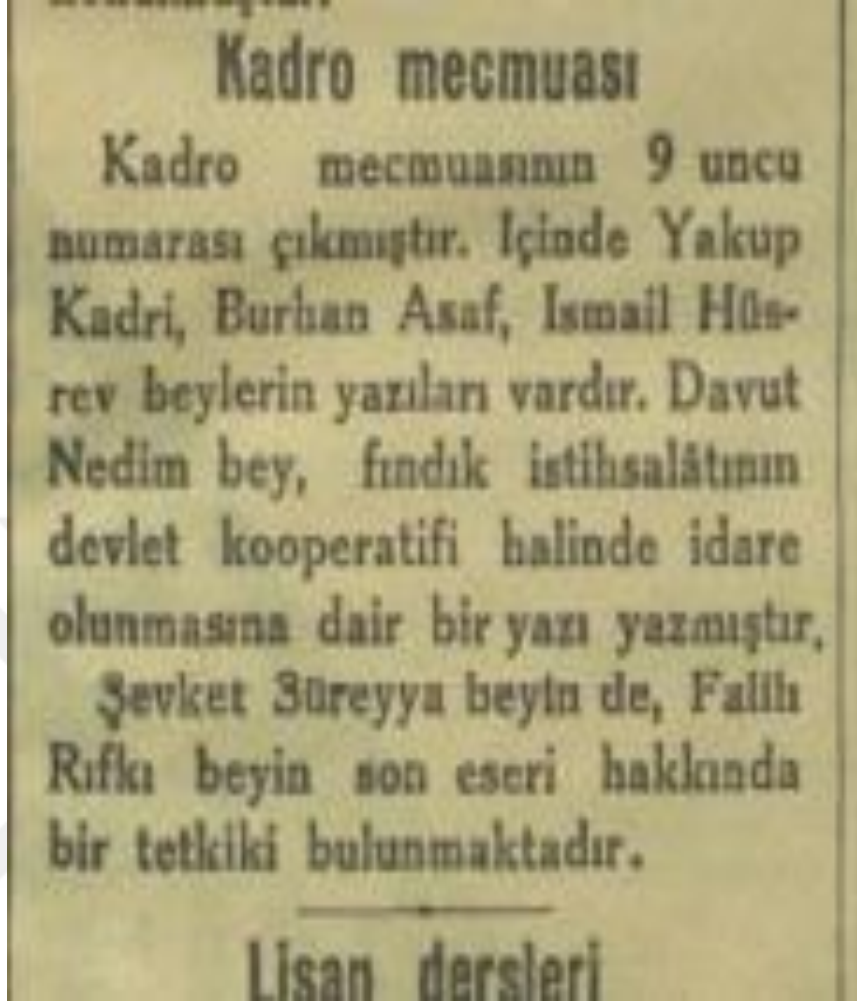
Bunlar derhal musadere edilmiş, Osman Beyle dört arkadaş da yakalanmıştır. . .

şünüyorum. Buna hükümler değil, hâdiseler cevap verecektir. Ben şüphemde aldanmak istiyorum.

Sadri Etem

Kaynak: Sadri Etem, "İnkılâp ve Kadro Sağdan Ateşler Altında", Vakit, 17 Kânunuevvel 1332, s.3.

EK. 4.2. Akşam gazetesinin Kadro'nun dokuzuncu sayısını duyuran haberi

Kaynak: “Kadro Mecmuası”, **Akşam**, 4 Teşrinievvel 1932, s.9.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Erzurum’da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini aynı ilde tamamladı. 2004 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. 2006 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bilim Dalında başladığı yüksek lisansını “Sivil Toplum-Devlet İlişkileri Bağlamında Kant ile Hegel’in Hukuk Felsefelerinin Karşılaştırılması” başlıklı tezi ile tamamladı. Türk modernleşmesi, milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakârlık gibi konular üzerine çalışan Kızılkaya’nın çeşitli kitap, dergi ve gazetelerde yayınlanmış makalelerinin yanı sıra, ortak yazarlı bir kitap çalışması da bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.